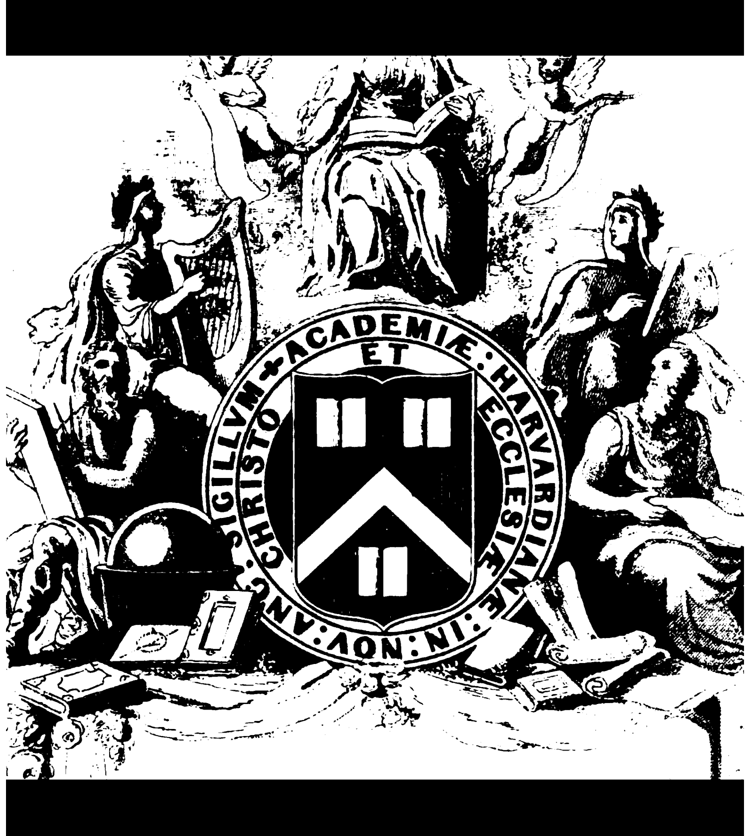
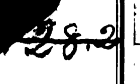

Ludvig Holbergs udvalgte skrifter: -10. del. Helte-historier, 1-2

Ludvig Holberg

Ludvig Holbergs

udvalgte

Skrifter.

Udgivne

ved

K. L. Rahbek,
Professor.

Niende Del.

Kjøbenhavn, 1806.
Trykt og forlagt af Directeur Joh. Fred. Schultz,
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Holbergs

Helte-Historier.

Første Bind.

Indhold.

For-

Om

Om
Holbergs Helte- og Heltinde-Historier.

Af

Prof. P. T. Wandal.

Exempler, tagne af Historien, ere udentvivl de kraftigste og mest levende Beviis for Sædelærens Sandheder. Holberg, som i alle sine Skrifter søgte at oplyse og forbedre sine Medborgere, havde ogsaa dette for Øjne, da han skrev Heltes og berømmelige Mænds sammenlignede Historier og Bedrifter, efter Plutarchs Maade. Hans Øjemed ved disse Levnetsbeskrivelser er, at vise Dyder og Laster i deres rette Skikkelse; dette har han udført med Held, og i en Stil, som passer sig til Tingene han forestiller. Titelen viser, han vil efterligne Plutarch; om han og har naaet dette ypperlige Mynster? Hine leipzigske lærde Handlinger, som ved Grundighed, Upartiskhed, Beskedenhed og Finhed i at dømme, nu næsten i hundrede Aar har vedligeholdt sig Europas Agt, sige, ikke blot at han kommer det nær, ikke blot at han ligner det, men og, at han undertiden overgaaer det. Skriftet

sandt

fandt Bifald; 1739 kom det ud paa Dansk; og 1741 paa Tydsk. Paa begge Sprog er det siden oftere oplagt. Holberg efterfulgte Plutarch. En Svensk, som skriver sig A. B. S., har 1756 udgivet Heltes sammenlignede Historier efter **Holbergs** Maade. Da Holberg saae den almindelige Yndest hans Heltes Historier nød, forfærdigede han i samme Smag Heltinders og navnkundige Damers sammenlignede Historier, som udkom 1745. Han har her ligesom i andre af hans Skrifter bevist, at Mandfolkene uden Føje bryste sig af deres Fortrin for det andet Kjøn. Og kunde saadant Skrift vel mangle Bifald? En tydsk Oversættelse deraf ved Detharding kom strax for Lyset, og baade paa dansk og tydsk har man flere Udgaver deraf.

Ud-

Adskillige

store Heltes og berømmelige Mænds,

især orientalske og indianske,

sammenlignede

Historier

og

Bedrifter.

Efter

Plutarchi Maade.

Første Tome.

Fortale til Læseren.

Det er en Dyd at være ordholdig; det kan ogsaa i visse Tilfælde være en Dyd at bryde sit Løfte. Jeg har ofte lovet at lægge min Pen ned, men jeg har ofte taget fat paa den igjen: saa at det synes, at Publicum ikke vel kan forlade sig paa mine Løfter; men som mine Kræfters Aftagelse har kommet mig til at gjøre slige Erklæringer, eller rettere, eftersom jeg af saadan Aarsag har selv ominøeret mig, ikke at blive istand til at continuere med mit hidindtil sædvanlige Arbejde, og jeg dog endnu ved Guds *Bistand haver* nogle taalelige Dage om Aaret, hvorudi jeg kan føre Pennen, saa kan mit Arbejdes Continuation ikke regnes mig til nogen Levitet. Hvorom alting er, er det bedre at holde meer end man lover, end at love meer end man holder: ja, de Skribenter fortjene allene at beskyldes for Løfters Brydelse, der give os hele Lister paa Skrifter, som de have under Hænder, men intet deraf præstere. Dette Skrift, som jeg nu communicerer Publicum, er ellers ikke af saa stort Arbejde, at det kan udtømme en Mands Kræfter; thi det har kun kostet, at

 gjøre

gjøre oprigtige og gode Extracter af visse store Heltes Historier, hvoraf nogle tilforn ere udførligen beskrevne paa eet Sted, andre findes kun stykvis her og der, saa at jeg til deres Forfattelse har maattet betjene mig af mere end een Skribent, og er der nogle faa af bemeldte store Mænd, hvis Historier af Ingen tilforn i Pennen have været forfattede, som Emir Jemlas, Mahobed Chams, Akebars, Oran Zebs *), Schach Abas, og Andres. Den meste Umag, som jeg derved har havt, er ved Indgangen af hvers Historie, som indeholder et moralsk Thema, der passer sig dertil: iligemaade ved Sammenligningen. Thi det er derved, at Plutarchus, som jeg i dette Skrift imiterer, har erhvervet sig en stor Del af den Reputation, som han er kommen udi. Hvorvidt samme vanskelige Foretagende har lykket for mig, derom maa Publicum dømme: hvis jeg ikke har kundet naae samme berømmelige Skribent, saa har jeg søgt at komme ham saa nær som muligt. Den store Fordel Plutarchus foruden sin rare Skjønsomhed herved haver, er dette, at han har udvalgt de frugtbareste Historier, det er de største Mænd, som Grækenland og Rom have tilvejebragt, og hvis store og mærkelige Bedrifter, samt deres Characterer af de bedste Skribentere for ham have været antegnede. Jeg derimod haver udvalgt orientalske og indianske Regentere, hvis Bedrifter hverken stikke saa meget udi Øjnene, som Plutarchi Heltes Historier, ej heller

ere

*) Jeg har blandt disse sat Oran Zeb, saasom mig hidindtil har været ubekjendt, at hans Historie har været skreven af P. Catrou, som gjør den tredie Part af hans mogolske Krønike.

ere forfattede af saa store Skribentere, hvorfor Historien bliver mindre behagelig, og Charactererne med Sammenligningen vanskeligere; jeg har allene for at vise Forskiel herpaa, anført tvende Romere og tvende Græker, hvilke jeg har parret sammen. De andre ere mestendeels enten orientalske eller indianske Helte, eller saadanne, hvis Lande befatte en Deel af Orienten, saasom Petrus Alexiovitz, i hvilken Henseende man har taget Lejlighed til at tale om samme store Regent i dette Værk.

Det er ellers mærkeligt, at en stor Del af disse Helte er indfalden udi vor Tid, saa at man kan sige, at ligesom dette Seculum er mindre frugtbart paa lærde Mænd, end de næst foregaaende, saa derimod har det tilvejebragt flere store Helte end fast nogen anden Alder. De af vore Tiders store Heroes, som i dette Værk anføres, ere Myrr-Weis og Maghmud, som med en Haandfuld af Folk undertvunge det persiske Rige; Oran Zeb, der ved en langvarig og forunderlig Regjering satte Indostan paa en anden Fod, og kan holdes for en af de største Regentere, som Indien nogen Tid har tilvejebragt; Petrus Alexiovitz, som faa Regentere i nye og gamle Historier kan lignes med; item Catharina Alexiewna, der af en fattig Pige blev til en regjerende Kejserinde, og herskede med en uomskrænket Myndighed over et af de største Herredømmer i Verden. De Andre, som i dette Værk intet Sted kan have, ere Kong Ludvig den XIV udi Frankrig, den navnkundigste af alle franske Konger, siden Carl den Store; Carl den XII udi Sverrig, hvis Levnet er en Kjede af forunderlige Ting; og Kulikan, der ikke allene har reddet Persien fra Undergang, men endog har bragt

dens

dens Magt paa den højeste Spidse: ikke at tale om berømmelige Generaler, som vor Tid har tilvejebragt, hvilket kan distingvere dette Seculum udi Historien.

Men for at komme til dette Værk igjen, da, endskjøndt det ikke har udfordret saa meget Arbejde, som endeel af mine andre Skrifter, saa er det dog af den Natur, at det udkræver større Skjønsomhed end endeel andre Historier. Vil Nogen ellers holde for, at det kan ikke være af megen Betydning, efterdi det er forfattet af en Skribent, der fast hvert Aar lader et Skrift komme for Lyset, da kan dertil svares, at Intervalla imellem hvert Skrift ere ikke saa korte, som de synes at være; thi, naar man er menagerlig paa Tiden, renoncerer paa uvedkommende Forretninger, Visiter og Selskab, er et Aar eller to af stor Betydelse; thi ethvert Aar bestaaer af 365 Dage, og hver Dag af 12 til 14 brugelige Timer, og kan i saa Maade meget i den Tid forrettes. Nogle skulde maaskee vel censurere dette Værk, og sige: hvi har Autor ikke hellere taget europæiske Helte, af hvis Historier meer er at lære, og hvis Læsning er behageligere? item, hvi har han anført visse lastværdige Mænds Bedrifter, som lidet tjene til Opbyggelse? Til det første svares, at, som de romerske og græske, samt de andre europæiske Heltes Bedrifter ere saa bekjendte, saa er det ikke andet, end at opkaage, hvad utallige andre Skribentere tilforn have ført i Pennen, hvorudover man udi dette Værk har fundet for godt, heller at tale om orientalske og indianske Heltes Bedrifter, saasom de samme ere os meer ubekjendte, og derfor smage af noget som er nyt. Visse af disse Historier ere og ikke mindre nyttige end behagelige at læse;

ja

ja man kan sige, at der ere faa europæiske Historier, der sætte en Læser meer i Bevægelse, end Montezumæ, Atapalibæ, Myrr-Weis og Maghmuds. Hvad den anden Post angaaer, da, ligesom man af gode Regenteres Exempler opmuntres til Dyd, saa afskrækkes man af de ondes Exempler fra Udyd, hvorudover begge Slags Historier sigte til een Scopum.

At jeg udi dette Værk ikkun løsligen taler om Krige, Feltslage og Belejringer, skeer af den Aarsag, at Skriftets Natur saadant ikke udfordrer; thi en Biographus forbindes ikke til de Regler som en Historicus. Den førstes Officium er fornemmeligen at give sin Helts Portrait, den andens at føre i Pennen alt hvad som er skeet under hans Regjering. En Historicus forbindes til chronologisk Orden; en Biographus agter ikke saa nøje, om han begaaer et Hysteron proteron; thi han efterlever sin Pligt, naar han giver sin Helts oprigtige Characteer, og anfører saavel hans Lyder som Dyder; hvoraf sees, at der behøves meer Arbejde og Accuratesse til at skrive en Historie, men meer Skjønsomhed til en Biographie, og at det sidste er et ret Speculum vitæ, og af den allernyttigste Læsning, naar det skrives efter Plutarchi Maade. Man maa forundre sig over, at eftersom de sidste Tiders Skribentere have søgt i alle Ting at imitere de Gamle, Ingen har foretaget sig at give os Biographier efter Plutarchi Plan, helst, saasom denne hans Skrivemaade er bleven saa meget admireret, og hans Vitæ comparatæ, eller sammenlignede Historier, agtes for hans Mesterstykke. Vel har man forsøgt at gjøre saadanne Prø-

ver

ver med een og anden Helt, som man har sammenparret med en anden, men Ingen, som mig er bekjendt, har ex professo søgt at forfatte noget helt Værk over moderne Heroes, og lignet dem sammen paa den Maade, som Plutarchus har gjort med græske og romerske berømmelige Mænd: og er det derfore, at dette mit ringe Værk i Henseende til Imitationen kan, maaskee, finde En og Andens Bifald.

Ein=

Cingiskan og Tamerlan.

Forberedelse.

At give naturlige Aarsager til store Monarchiers hastige Opkomst, er ligesaa let, som til deres hastige Fald. At en almindelig Lande-Uvidenhed og Trøghed er Aarsag til deres hastige Opkomst, viser os Historien af de tre Verdens Dele, Asia, Africa og America, hvor det har været smaa Prindser, ja ringe Undersaatter lettere at oprette et Monarchie, end store Konger i Europa at fratage deres Naboer en vigtig Grændsefæstning. Saa at om bemeldte tre Verdens Dele kan fremvise flere store Seierherrer, end vor Europa, saa flyder deraf ikke, at de første ere beqvemmere til at bringe store Mænd til Verden, end den sidste. Udi Asia og Africa, hvor Uvidenhed regierer, og hvor en fiødesløs Trøghed har dysset Mennesker udi Søvn, saasnart en Prinds begaves med større Hurtighed, end hans Formænd, staae strax i S— alene hans Naboer, men endogsaa en heel Part af Verden

den udi Fare at underkastes hans Aag, hvorpaa haves utallige Exempler. Thi det koster kun vel at indrette en Krigshær, at ophitte et vis Slags beqvem Gevær, eller at vinde en Gang et stort Feldtslag, for siden, uden synderlig Modstand, at oversvømme og kuldkaste de største Riger. Hvis en hurtig og ærgjerrig Prinds af Condé havde været født midt udi Tartariet, Indostan eller Persien, istedenfor Paris, skulde han maaskee, istedenfor at sidde stille i sin gamle Alder paa sit Jordegods, have død Herre over en Snes Kongeriger; og hvis en Carl den 12te havde voxet op udi Fez eller Marocco, istedenfor Stokholm, skulde han have kundet erhverve ligesaa mange Riger, som han tabte Stæder og Fæstninger; thi det gaaer til udi Europa, ligesom udi Kortspil, at hvo der haver meest Streger paa Bordet, taber snarest, saasom de andre forbinde sig alle mod den samme. Athenen, Sparta, Thebæ reise Hovedet i Vejret, faae derover strax det hele græske Systema paa Halsen, og blive istedenfor Monarchier til maadelige Byer. En Carl den 5te lægger Grundvold til et Monarchie udi Europa, og lægger tilligemed Grundvold til Naboernes Aarvaagenhed og Sammenrottelse, som bringer Spanien omsider i den Tilstand, den nu omstunder er udi. En Ludvig den 14de bliver en Skræk for vor hele europæiske Verden, og just derfor ved Fredstractater maa undertiden give Stæder fra sig. Jeg siger dette ikke for at sætte Mispris paa de store asiatiske Helte, helst paa disse tvende mægtige Sejerherrer, hvis Historie jeg her giver; thi Ingen kan nægte, at jo Naturen har været synderlig gavmild mod de samme, men allene for at vise, at det

er

er lettere for en Prinds at blive Monarch udi de tre Verdens Dele, end for en stor Konge at lægge Aaget paa en liden Nabo udi den fierde Verdens Del, og at det ikke er vanskeligt at give naturlige Aarsager til store Monarchiers Opkomst, endskiøndt mange ansee saadant som Vidunder, der ikke kan skee uden foregaaende Himmeltegn, Cometers Aabenbarelse, Jordskielv og andet deslige, som paastaaes at være hændet ved Cingiskans og Tamerlans Fødsler, eller, uden Naturen ligesom udtømmer sig for at danne et Redskab, som er beqvemt til saadant Værks Udførelse.

Saa let som det nu er at give Aarsag til Monarchiers hastige Opkomst, saa lidt vanskeligt er det og at vise naturlige Aarsager til deres hastige Fald. Alt, hvad udi Naturen hastig skeer, forgaaer ligesaa hastig igien, og hvad som langsom vorer, holder længe ved. En Eeg vil have længere Tid at vore, end et Blomster, lever derfor ogsaa længer, efterat den har naaet sin Fuldkommenhed. Krybende og flyvende Dyr komme hastig til fuldkommen Vext, have derfor gemeenligen des kortere Levetid; thi, endskiønt det kan være sandt, hvad Naturkyndige have skrevet om Hiortens og Kragens Langvarighed, saa viser dog saadant allene, at ingen Regel er saa almindelig, at den jo har nogen Exception. Et Menneske derimod vil have lang Tid at vore, bringer derfor dets Alder længere ud. Ligesaadan Beskaffenhed mærker man at være med Regieringer. Til det assyriske Herredom lægges Grundvold af mange Konger, hvorudover det samme varer nogle hundrede Aar. Det persiske Monarchi har kortere Tid at vore, har ogsaa kortere Bestan-

standighed. Det græske spikker op med den store Alexander, døer ogsaa tilligemed Bygningsmesteren. Det romerske Monarchi voxer saa langsom, at man fast ikke kan mærke dets Tilvext, tager ogsaa saa langsom af, at dets Aftagelse fast er ukjendelig. Spanien tager til under tvende Konger, og visner under tvende andre. Sverrig har havt en tilstrækkelig Tid til at voxe, har ogsaa havt en tilstrækkelig Tid til at blomstre. Naturens Drift, saasom den idelig er til at samle adspredte Ting, saa er den ogsaa til at adsprede igjen samlede Ting, at skabe for at tilintetgjøre, og tilintetgjøre for igjen at skabe, og ligesom udi Keglespil, sætter op for at slaae ned, og slaaer ned for at sætte op igjen. Ligesom nu, hvad længe samles paa, bliver meer fast og sammenhængigt, saa vil der ogsaa større Magt og længere Tid til at løse det samme. En Sygdom, som længe er sanket paa, drives ikke bort med en Clyster, og en hastig Ojenhævelse fordrives snarere, end en gammel Skade: Citius depellitur repentinus oculorum tumor, qvam diuturna lippitudo, siger Cicero. Saaledes er det og med Regjeringer. De store Sejerherrer opreise i en Hast ligesom store Bygninger, hvilke hænge nogenledes sammen, saa længe som deres store og forfærdelige Navn varer; men saasnart som det ved Døden ophører, løser sig Parterne fra hinanden, og den hele Bygning falder; som vi see at være hændet store hastige Monarchier, sær disse tvende tartariske, der bleve anlagte af Cingiskan og Tamerlan, til hvis Historier jeg uden vidtløftigere Forberedelse vil begive mig, og først til den Ældstes, som er Cingiskan.

Cin-

Cingiskan.

Saasom alle store Sejerherrer tillægges miraculeuse Fødsler, saa fabuleres ogsaa om denne store Monark, at han var Solens Søn, hvorvel hans Moder af Undseelse dristede sig ikke til at sige, at Solen havde fattet Kjærlighed til hende selv, men henførte denne Digt til en af hendes Forfædre udi niende Grad, nemlig fra Buzengir, som holdes for Stamfader af alle mogolske Kejsere, og af hvilken nedstiger Pisuca, denne Cingiskans Fader. Ved hans Fødsel, som skede Aar Christi 1154, fortælle de østerlandske Skribentere, at der skede adskillige Vidunder, hvoraf de spaaede, at han vilde blive en stor Regent; men de sikkreste Regler, hvorpaa man kunde grunde saadan Spaadom, vare de store Sindets Gaver, man strax mærkede hos denne unge Prinds. Hans rette Navn var Temusin; thi Cingiskan blev ham siden given, som en Ære-Titel. Han havde udi sin Ungdom adskillige fortrædelige Hændelser; thi hans Fader,

der, som var en af de smaa mogolske eller tartariske Konger eller Kans, havde den Ulykke at blive fangen bortført af Kongen udi China, og han selv blev strax efter Faderens Død anfalden af adskillige smaa Prindser, udi hvis Hænder han en og anden Gang faldt, skiøndt han alle Tider redede sig deraf igjen. Endeligen, saasom hans Fiender ikke ophørte med at forfølge ham, tog han sin Tilflugt til de Karaiters Konge Unghkan, som da var en af de Mægtigste, og kaldtes den store Kan. Af ham blev han ikke allene vel imodtagen, men kom ogsaa med Tiden saa meget i hans Naade, at han gav ham sin Datter til ægte, uanseet, at en anden Kan, ved Navn Gemuca, havde anholdt om samme Princesse.

Over dette fattede samme Gemuca saadant bittert Had til den unge Temusin, at han af yderste Kræfter arbejdede paa hans Fald; og saasom han mærkede, at den store Kan blev stedse ved at beskytte og at elske sin Svigersøn, ophidsede han adskillige smaa Fyrster imod ham, og endeligen søgte at vinde den store Kans Søn Sancum, for hvilken han afmalede Temusin med allersorteste Farve, som den, hvis Ærgjerrighed var uden Grændser, og hvis Sigte var at skille ham ved det Rige, som efter hans Faders Død skulde ham, som den rette Arving, tilfalde. Dette opvakte saadan Mistanke hos den unge Prinds, at han strax arbejdede paa Temusins Fald, og i den Henseende

ikke

ikke opholdt saavel skriftligen som mundtligen at opshidse sin Fader imod ham, indtil den store Kan lod sig omsider overtale til at lægge Haand paa sin Svigersøn.

Men som Temusin af nogle Slaver derom itide blev advaret, satte han sig for at forsvare sit Liv og Frihed, det bedste han kunde; og saasom han paa samme Tid laae i Felten med nogle Tropper, af hvilke han, formedelst sin Tapperhed, var meget elsket og æret, satte han sig med de samme paa et fordelagtigt Sted, og endeligen angreb den store Kans Krigshær med saadan Hurtighed, at han erholdt en fuldkommen Sejer.

Udi dette Slag, som skede Aar 1193, blev Prinds Sancum selv saaret med en Pil udi Ansigtet, og maatte tage Flugten. Denne Sejer lagde Grundvold til Temusins paafølgende Højhed og Lykke, og just de Forfølgelser, han led, gjorde ham til en af de største Monarker, som nogen Tid har været til; thi, hvis han ingen Efterstræbere havde havt, havde han ladet sig nøje med den høje Post, som han beklædde ved den store Kans Hof, hvor han havde været udi 19 Aar, uden at tænke paa videre. Den arabiske Poet, Marrakeschi, giver saadan moralsk Betænkning derover: naar det guddommelige Forsyn kaster Lykkens Rabbeltov paa Dig, hjelpe endogsaa Dine egne Fiender til Din Velstand.

Efterat

Efterat dette Slag var holdet, arbejdede Temusin paa at sætte sig udi Forsvarsstand imod videre Overfald, og fik han strax et stort Tilløb af adskillige Krigsfolk, som havde staaet under ham, medens han var udi den store Kans Tjeneste. Efterat han havde faaet en anseelig Krigshær paa Benene, begav han sig dermed til sit Fædreneland, hvor han efter saa lang Fraværelse blev med usigelig Glæde imodtagen. Og lod han da strax offentligen forbyde alle mogolske Provincer at betale den sædvanlige Skat til den store Kan, opmuntrende dem til at afkaste det Aag, som dem var paalagt; og saasom han vel vidste, af hvilken Vigtighed Religionen er til at befordre store Foretagender, tilkjendegav han sig at have Guds Indskydelse og Befalning dertil. Derpaa gjorde han Forbund med adskillige smaa angrændsende Fyrster, men han vilde dog ikke skride til videre Fiendtlighed, førend han havde anholdt hos den store Kan om en billig Fred og Skatternes Eftergivelse, saavel for sig, som de andre Fyrster. Den store Kan havde gjerne bequemmet sig dertil, hvis hans Søn ikke derudi havde været hinderlig, hvorudover Temusins Forslag blev forkastet, og den Gesandt, som af ham og de andre forbundne Fyrster var skikket til den store Kans Hof, med uforrettet Sag maatte rejse tilbage.

Derpaa gik Krigen an, og begge Parter bragte Krigshære udi Marken, hvis Tal den persiske Skri-

bent

dent Mirconde efter den asiatiske Skrivemaade siger at have været saa stor, at Hestenes Brinsken tvang Himmelen til at lukke sine Øren til. Udi det Aar 1202, eller 599 at regne fra Hegira eller Mahomets Flugt, som var Svine-Aaret, blev holdt et stort Feldtslag, hvorudi Temusin efter en haardnakket Træfning erholdt en fuldkommen Sejer. Den store Kan tilligemed hans Søn tog Flugten, men bleve kort derefter begge ihjelslagne, og Temusin bemægtigede sig derpaa i en Hast sin Fiendes hele store Herredom. Efter saadanne store og lykkelige Bedrifter kom Temusin til sit Fædreneland igjen, hvor ikke allene hans egne Undersaatter, men endogsaa adskillige andre Folk kom til ham for at aflægge deres Taksigelse for det Aag, som han havde befriet dem fra. Ja, denne deres Erkjendtlighed gik saa vidt, at de eendrægtigen udvalgte ham til at være over alle Horder og Stammer, som Landet var deelt udi; og skede *Udvælgelsen* med stor Pragt og Højtidelighed, i det at 7 Kans eller Fyrster satte ham paa en Throne, og bøjede deres Knæ 9 Gange for ham. Han erklærede da strax, for at forene sine forrige Fiender Tartarerne med Mogolerne, at han herefter vilde føre Titel af den store mogolske og tartariske Kan, hvilken Titel han ogsaa siden bestandigen førte.

Efterat Temusin saaledes var bleven Stor-Kan, og derved var sat udi Stand at forrette høje Ting,

besluttede han at bemægtige sig det store og mægtige chinesiske Rige. Men, førend han foretog sig dette vigtige Tog, vilde han først ved nyttige Love ordinere saavel gejstlige som verdslige Sager udi sine egne Lande, hvilket ogsaa skede Aar 1205, udi det Aar, som de Araber kalde Leopard-Aaret. Han lod til den Ende holde et stort Møde af alle Stænder, og udgav adskillige Love, som opregnes af Albucair, og hvoraf disse ere de fornemste.

Han forordnede, at troe paa een Gud, som har skabt Himmel og Jord, og som regjerer alting med en uomskrænket Magt; og synes det, at han udgav denne Lov for at vise, af hvad Religion han selv var, og for at distingvere sig fra de andre Mogols eller Tartarer, som enten vare Christne, eller Mahomedaner; thi han havde sin egen Religion, troede allene, at der var een Gud, uden at følge nogen anden Sect. Og er samme Troe, som gemenligen bliver kaldet Cingiskans Religion, forplantet paa hans Efterkommere, skjøndt man har seet nogle af hans Børn og Prindser af hans Blod at være Christne, Andre Mahomedaner, og Andre igjen Deister, som han selv var, og hvoraf de fleste af det kongelige Hus har gjort Professsion indtil Tamerlans Tider.

En anden Lov, som da blev given, var, at Ingen maatte erklæres Stor-Kan eller Kejser, uden han tilforn var dertil paa en almindelig Rigsdag udvalgt

af

af de mogolske Kans og Fyrster; saa at dette store Rige blev i visse Maader gjort til et Valg-Rige. De andre Love, som han paa samme Tid udgav, ere mod Misdædere, orkesløse Folk, falske Vidner, item handlede om Krigs-Disciplin, Ægteskab, forbudne Spiser, og andet deslige, og ere de samme i lang Tid derefter bestandigen blevne iagttagne, saa at Cingiskan holdes i Tartariet saavel for en stor Lovgiver, som en navnkundig Sejerherre. Den synderligste blandt alle disse Love var, at han stiftede Ægteskab endogsaa blandt døde Folk. Saaledes, om tvende Familier havde havt Børn, som vare døde, tillod han Ægteskabs-Contract at gjøres imellem samme døde Børn, paa det at Familierne derved kunde forenes og besvogres; og siges der, at samme Skik endnu bruges i Tartariet, hvor deslige Ægteskab imellem Døde gjøres med saadanne Ceremonier, nemlig: paa Ægteskabs-Contracten afmales visse Figurer, som forestille de Døde, der skal giftes sammen, og derpaa kastes paa Ilden, og troer man, at Røgen drives til deres Børn, som holde Bryllup i den anden Verden.

Efterat Temusin havde udgivet disse Love, og undertvunget adskillige andre tartariske Fyrster, skred han til sit store Forehavende, nemlig at gjøre et Tog til China, og efterhaanden at oprette et af de største Monarchier i Verden; og paa det hans Undersaatter

skulde være des villigere til at følge ham, hvor han vilde have dem, og med en blind Lydighed efterleve alle hans Befalinger, foregav han, sig at have havt Aabenbaringer, og at Gud havde givet ham tilkjende, at han skulde blive Mester over Verden, iligemaade befalet, at han skulde forandre sit forrige Navn, og kalde sig Cingiskan, det er: Kongernes Konge, hvilket ogsaa skede, og er han udi Historien allene bekjendt under dette Navn. Derpaa gik det store chinesiske Tog for sig Aar 1210 eller 607 fra Hegira, hvilket er hos Araberne Faare-Aaret. Aarsagen til Krigen foregaves at hævne den Vold og Uret, som de chinesiske Kejsere fordum havde tilføjet Tartariet. Han lod derfore først affærdige en Gesandt til Kejseren af China, for at lade ham vide, at han enten maatte være betænkt paa at erstatte den Uret, som Tartariet af hans Forfædre var vederfaren, eller lave sig til Krig. Den mægtige chinesiske Kejser, som ikke var vant til at høre deslige Anmodninger, forundrede sig ikke lidet over denne Dristighed, og derfor strax skikkede Gesandten tilbage med saadant Svar, at han kunde ikke hindre Cingiskan at føre Krig, men haabede, at den Dristighed skulde komme ham dyrt at staae. Efterat Cingiskan havde faaet dette Svar, rykkede han med en anseelig Krigshær mod China, steg over de chinesiske Mure, og strax bemægtigede sig adskillige vigtige Stæder udi den nordlige Del af

samme

samme store Rige. Aaret derefter, som var Abe-Aaret, leverede han den chinesiske Kejser et blodigt Feldtslag, men ikke med den Fordeel, som han plejede at have; thi der bleve slagne 30,000 Chineser, men flere Tartarer, hvorudover Cingiskan begav sig tilbage med det Bytte, han havde faaet, igjennem den Provinds Peking, og endelig lod sig beqvemme til at slutte Fred og forlade Landet igjen.

Men det varede ikke længe, førend Cingiskan med en mægtig Krigshær gjorde et nyt Indfald i China igjen. Dog, saasom han paa samme Tid var upasselig, kunde han selv ikke anføre Krigshæren. Tartarerne bleve af adskillige misfornøjede Chineser vel imodtagne, og havde stor Fremgang; slog den chinesiske Magt, som var anført af Kongen selv, paa Flugten, og derpaa belejrede den vigtige Stad Peking. Derudi laae den chinesiske Prinds med en anseelig Besætning, hvorudover Tartarerne funde stor Modstand; og saasom de saae sig med Magt intet at kunde udrette, besluttede de at udhungre den belejrede Stad. Hungeren tog omsider saadan overhaand, at den Ene aad den Anden op. Ikke desmindre holdte Chineserne Belejringen ud med største Bestandighed, og forsvarede sig med saadan Haardnakkenhed, at da Pile og Krigsredskab fattedes, lode de smelte Guld og Sølv, som i stor Mængde var i Staden, og deraf gjorde sig Gevær. Men denne Tapperhed nyttede til intet,

intet, uden at forøge deres Elendighed. Endelig blev Staden ved Krigspuds erobret 1213, udi det Aar kaldet Høne-Aaret, og nedsablede da Tartarerne Alt, hvad som kom dem for Haanden. Da den chinesiske Kejser fik Tidende om Pekings Erobring, omkom han sig selv med Forgift. Saaledes blev Cingiskan Mester over den nordlige Del af China, hvorover han satte en af sine Anførere med Befaling, at undertvinge den øvrige Del af dette store Rige, hvilket ogsaa inden to Aar blev forrettet.

Efter saadanne store Sejervindinger syntes der Ingen at være udi hele Asien, der kunde gjøre Cingiskan Modstand. Men der var paa samme Tid en Sultan af Carizme, hvilken var ikke udi mindre Anseelse paa andre Steder udi Asien, end Cingiskan udi Tartariet og China. Samme Sultan hed Mahomet, og var en af de verdslige Konger, som regjerede over Mahomedanerne udi Asien, fra den Tid at de rette Konger af Mahomets Slægt begyndte at tabe deres Myndighed; thi Mahomet, saavelsom hans Efterkommere Califerne, vare baade Gejstlige og Verdslige, det er: baade Konger og yppeste Præster, saa at de anførte Krigshærene og tilligemed forrettede deres Gudstjeneste og prædikede for Folket, og varede denne forenede Myndighed indtil det saraceniske Herredom var kommen til sin højeste Spidse. Men da samme Herredom omsider begyndte at aftage, og

blev

blev delt udi adskillige andre Caliphater eller Kongeriger, bleve de rette Califer af **Mahomets** Slægt mere og mere foragtede, saa at de omsider ikke bemængede sig uden med gejstlige Sager, og lode Krigene føres ved deres Generaler, hvilke sidste derudover bragte al Myndigheden til sig, og endeligen toge sig Titler af Sultaner og Konger, overladende allene Gudstjenestens Forretning til de gamle Califer, og den Ære at residere udi Hovedstaden Bagdad eller Babylon, saa at Regimentet fik tvende Hoveder, et gejstligt, som var Califen udi Babylon, hvilken havde samme Anseelse, som Paverne udi Rom, og et verdsligt, som var Sultanerne, hvilke regjerede med en uomskrænket Myndighed, saa at deres Lydighed imod Califerne bestod allene i blotte Ord og Complimenter. Men ingen af disse Sultaner vare mere myndig, end denne Sultan **Mahomet** af Carizme, som indfaldt udi **Cingiskans** Tid; thi han lod sig *ikke nøje med* sine Formænd at have en uomskrænket Magt udi verdslige Sager, men paastod ogsaa, at ville have sit Sæde udi Babylon, og derved gandske tilintetgjøre de gamle Califers Anseelse. Over dette bar den da regjerende Calif stor Fortrydelse, og derfor søgte at forbinde sig med **Cingiskan**, saasom den eneste, der da kunde holde den højhjertede Sultan **Mahomet** Stangen.

Cin:

Cingiskan, hvor høje Tanker han end havde om sin egen Magt, fandt dog ikke for godt at binde an med den mægtige Sultan, helst saasom Saracenerne eller Mahometanerne havde en Tidlang været holdne for de stridbareste Folk. Sultan Mahomet derimod gjorde intet stort Væsen af Cingiskan, uanseet alle hans store Sejervindinger, saasom han holdt for, at de Folk, som Cingiskan havde hidindtil havt at bestille med, vare alle saadanne, som man med ringe Møje kunde tvinge under Aaget.

Cingiskan gjorde, efterat det chinesiske Tog var tilende, strax Forbund med Sultan Mahomet, og var der en Tidlang temmelig god Forstaaelse imellem disse tvende mægtige Potentater. Men det syntes, at Asien paa samme Tid var for trang for tvende saa store Mænd, og Statskyndige kunde af Begges overvættes Ærgjerrighed nok slutte, at Krigen engang vilde bryde løs, som og endeligen skede, og det ved saadan Lejlighed. Sultan Mahomet, som ikke kunde lide, at Tartarerne, som han stedse havde foragtet, vare komne udi saadan Anseelse, søgte ved alle Lejligheder at finde Materie til Krig, hvorudover han ikke allene saae igjennem Fingre med sine Folk, som strejfede i Cingiskans Lande, men endogsaa lod store Partier af Krigsfolk, uden Forlov, passere igjennem de samme. Derover kunde en saa højhjertet Herre, som Cingiskan, ikke uden bære stor Fortrydelse; men

men saasom han havde ikke mindre Stats-Kundskab og Forsigtighed, end Tapperhed, lod han længe, som han ikke mærkede deslige Ting, haabende, at han ved Føjelighed skulde bringe Sultanen til at indgaae et oprigtigt og bestandigt Venskab. Han havde sandeligen foruden ovenmeldte Aarsag adskillige andre, som dreve ham til saadan Føjelighed. Thi først havde han besluttet at stifte en Handel af Guld, Sølv og Silke imellem de tvende Nationer. Dernæst haabede han, ved de Andres Omgjængelse at polere Tartarerne, som hidindtil havde været grove Folk. Endeligen havde han en stor Begjerlighed til at udforske Tilstanden af den sydlige Del af Asien, hvorom han endda ingen synderlig Kundskab havde; saa at det synes, at denne store Regent imod alle Sejerherrers Natur, havde mest for Ojnene sine Undersaatters Velstand, og deres Tiltagelse udi Handel, Rigdom og Videnskab. Alt dette bevægede ham til at handle *lempeligen* med Sultan Mahomet; hvorudover, da der fra den babyloniske Calif kom et Gesandtskab for at ophidse ham til Krig, vægrede han sig ikke allene derfor, men søgte endogsaa at fornye det forhen sluttede Forbund med Sultanen.

Saaledes var Tilstanden, da en anseelig Hob mogolske eller tartariske Kjøbmænd tilligemed en Gesandt fra **Cingiskan** komme saavel for Handelens Skyld, som for at arbejde paa et nyt Forbund, ind udi Sultanens

tanens Lande. Disse Folk søgte en af Sultanens Statholdere at gjøre mistænkte som Spejdere, og udvirkede ved Skrivelser saa meget, at Sultanen gav ham Fuldmagt at handle med dem, som han fandt for godt. Saasnart Statholderen var bleven forsynet med saadan Fuldmagt, lod han dem alle, 450 i Tallet, hemmeligen omkomme, undtagen een, som undflyede, og gav **Cingiskan** dette Mord tilkjende. Saasnart den store tartariske Kan fik Kundskab derom, affærdigede han Gesandtere til **Mahomets** Hof, for at høre, om dette Mord var skeet med hans Tilladelse, og hvis ikke, da at paastaae, at Statholderen maatte ham overleveres. Men, som bemeldte Gesandtere talede derom noget ivrigen, lod Sultanen dem ogsaa henrette. Herudover kom det til aabenbare Krig imellem disse tvende Potentater. Den arabiske Skribent **Albufaragius** siger, at **Cingiskan** blev saa bevæget over denne **Mahomets** Mishandling, at han græd bitterligen, og kunde ingen Ro have, førend han kunde faae en tilstrækkelig Hævn. Han begav sig op paa en Høj, og der forblev tre Dage og Nætter uden Mad og Drikke, og endeligen, da han kom ned igjen, gav tilkjende, at han den tredie Nat udi et Syn havde faaet Forsikkring om en god Lykke af forestaaende Krig. Om han virkeligen havde havt saadant Syn eller ej, kan man for vist ikke sige. Det er troligt, at **Cingiskan**, som udi alle vigtige Ting

betjente

betjente sig af Religionen, opdigtede denne Historie, for at opmuntre sine Undersaatter desmere. Hans Dronning, som var Christen, lod udstrøe, at den Person, som havde aabenbaret sig for ham, var en christen Bisp, hvilket ogsaa syntes at have fundet Tro hos Cingiskan selv, efterdi han siden den Tid stedse bar stor Naade for de Christne.

Derpaa gjordes store Krigs-Tilberedelser paa begge Sider, og blev det Aar 1217, som kaldtes Leopard-Aaret, bortdrevet dermed. Førend Krigen begyndte, gjorde Cingiskan adskillige fortræffelige Anstalter baade udi Stats- og Krigs-Sager, og da han mynstrede sin Krigshær, fandt han den at bestaae af 700,000 Mænd, hvilket Tal syntes ikke utroligt, i Henseende til de mange Lande, han regjerede over. Med denne forskrækkelige Magt rykkede han mod Sultan Mahomet Aar 1218, som var Hane-Aaret. Og saasom dette tartariske Tog imod de sydlige Parter af Asien er et af de navnkundigste, er det fornødent at vise, udi hvad Tilstand Asien paa samme Tid var. Indien var regjeret af adskillige Konger, hvoraf den mægtigste var de Pataners. Den sydlige Del af China havde sin egen Konge, men den nordlige, som egentligen kaldtes Catay, stod under Cingiskan, tilligemed Ost-Nord- og en Deel af Vest-Tartariet, item Turkestan. Sultan Mahomet derimod regjerede over det hele Land, kaldet Transoxiana, item

en

en Del af Turkestan, havde ogsaa under sit Herredom den bedste Part af Persien, kaldet Iran. Georgien med omliggende Lande havde sine egne Regentere, og den babyloniske Calif Naser regjerede over Chaldæa, Arabien, en Del af Mesopotamien og Persien. Den store Saladins Afkom havde Herredom over Ægypten, og en Del af Syrien. Sultanerne af Iconien herskede udi Natolien eller lille Asien, og den overblevne Del af det græske Keiserdom udi Asien tilhørte de Franske, som for nogle Aar siden havde indtaget Constantinopel. Udi saadan Tilstand var denne Verdens Part, da Cingiskans store Tog gik for sig.

Sultan Mahomet havde imidlertid intet forsømt paa sin Side; han havde faaet paa Benene en Krigshær, som bestod af 400,000 Mænd, hvilke Folk han holdt tilstrækkelige nok at tilbagedrive den mogolske store Mængde, som han stedse havde foragtet, hvorudover, da nogle af hans Anførere forestillede ham, hvormeget Cingiskans Krigsfolk overgik hans udi Tallet, svarede han: derimod ere vore Musulmænner stærkere i Henseende til Tapperhed og Krigs-Videnskab, hvormed de have undertvunget de stridbareste Folk i Asien. Begge Krigshærene ryktede mod hinanden, og blev da udi samme Aar holdet det store Slag ved Caracu, hvorudi Sejeren var længe tvivlraadig, og varede Træfningen indtil Natten, da enhver af Parterne begav sig tilbage

til

til sin Lejr, udi Forsæt, at begynde paa ny om Morgenen igjen; men da Sultanen mærkede, at 160,000 af hans Folk vare enten omkomne eller saarede, holdt han det ikke raadeligt, at forsøge et nyt Slag, men forskandsede sin Lejr, og endeligen delede sin Krigshær ad, og forlod samme Sted; hvorudover Cingiskan tilskrev sig Sejeren, fandt sig ogsaa istand, uden Hinder, at belejre den vigtige Stad Otrar, hvorudi var en Besætning af mere end 50,000 Mænd, og intet fattedes til at udholde en lang Belejring. Endelig, efterat Staden udi fem Maaneder havde forsvaret sig med en ugemen Tapperhed, blev den med Magt erobret af Tartarerne 1219 udi Crocodil-Aaret. Efter en saa lykkelig Begyndelse gik Cingiskan løs paa adskillige andre Stæder, hvilke han ogsaa erobrede, og Aaret derefter rykkede med sin Krigshær ind udi Transoxiana, hvor han belejrede og indtog Hovedstaden, som siden blev Tamerlans Residence og Hovedstaden for det store Monarchie, som under samme navnkundige Regent blev siden oprettet.

Den ulykfalige Mahomet, efterat han havde forliset en Stad og Provinds efter den anden, faldt han derover udi en dyb Melancholie, og endeligen døde 1220 udi det Aar kaldet Slange-Aaret, beskikkende Gelaleddin til sin Successor og Arving. Efter Sultan Mahomets Død belejrede Tartarerne den vigtige Stad Carizme, hvorudi residerede Sultanens

Moder

Moder Turcan-Catan, en heroisk Dronning, og hvis Myndighed var saa stor, at, naar to stridige Befalinger kom ud paa eengang, en fra Mahomet, en anden fra hende, saae man allene efter Datum, og rettede sig efter den sidste. Hun forlod dog Staden strax ved Tartarernes Ankomst, hvilke efter syv Maaneders Belejring indtog og ødelagde den. Noget efter Stadens Erobring faldt hun endeligen udi Cingiskans Hænder, og maatte henbringe sin øvrige Tid udi stor Elendighed og et haardt Slaveri; thi den store Kan lod hende undertiden indkalde, naar han spiste, og da kastede Stykker Kjød til hende, som til en Hund, lod ogsaa omkomme hendes Søns smaa Børn, overladende hende allene det yngste, hvilket han omsider ogsaa berøvede hende, saa at det blev taget af hendes Arm, og henrettet; og tilstod hun, at denne sidste Ulykke var den største, som havde hændet hende. Denne Medfart imod en anseelig Dronning, for hvilken et stort Monarchie nyligen havde skjelvet og bævet, er sandeligen ingen Zirat udi Cingiskans Historie. Men herved er at mærke, at denne Dronning med den Forstand og de Dyder hun besad, var en særdeles stolt og blodgjerrig Qvinde, saa at, hvad som hende her vederfor, var en retfærdig Guds Straf, skjøndt det ikke undskylder den store Kans Gjerning. Hendes Fængsel skede 1221, som var Heste-Aaret.

Efter

Efter Sultan Mahomets Død fortsatte hans Søn Gelaleddin Krigen af yderste Kræfter, og, endskjøndt de bedste Tropper vare bortsmeltede, og de stærkeste Stæder erobrede, gav han dog en Tidlang Cingiskan nok at bestille, saasom han var en af de tapperste og hurtigste Helte, som Asien har tilvejebragt, hvilket sees af hans Historie, som er beskreven af Nisavi. Efterat han længe havde tumlet sig om med Cingiskans Anførere, og undertiden erholdet Sejer mod de samme, tabte han omsider et Hovedslag mod den store Kan selv, og derpaa flygtede til Indien.

Saaledes kuldkastede Cingiskan udi nogle Aar den mægtige Sultan Mahomets Herredom, hvilket var desmere at forundre sig over, efterdi under samme Herredom vare de tappreste, mest polerede og erfarne Folk udi Asien; hvilket sees af de prægtige og zirlige Stæder, som han erobrede, og som vare forsynede ikke mindre med skjønne Fortificationer, end med høje Skoler, Collegier og Bibliotheker. Men man kan sige, at han intet fik uden med blodige Hænder, og at det hele Herredoms Erobring kostede ham utallige Folk, ja at henved en Million Mennesker udi denne Krig maatte opofres for een Mands Ærgjerrighed. Et mærkeligt Exempel for det menneskelige Kjøns elendige Vilkaar, og at nogle hundrede tusinde Mennesker synes allene at være fødde for at slagtes for een eneste Mands Begjerlighed.

Alle

Alle disse Sejervindinger, og saa mange Landes og Rigers Erobring, kunde dog ikke mætte denne stridbare Monarchs Begjerlighed; thi hans øvrige Liv var en stedsevarende Krig, og finder jeg ikke, at han mere end eengang siden var udi Hovedstaden Caracorum; dog forsømte han imidlertid ikke, saa tidt Lejlighed gaves, at bestyrke sine Lande ved gode Love, og seer man, at han paa den store Rigsdag, som 1224, nemlig Høne-Aaret, holdtes udi den Stad Toncat, selv ved en offentlig Tale recommanderede sine Love, og opmuntrede sine Undersaatter at efterleve dem, sigende, at de samme Love meer end Sværdet vare Aarsag til det store Navn og den Ære, det mogolske Folk havde erhvervet.

At tale om alle denne Herres Sejervindinger er for vidtløftigt, sigter ej heller til mit Forsæt udi dette Værk, som er allene at beskrive store Mænds Qvaliteter, for derudaf at trække Morale. Jeg vil kun allene sige dette, at han udi nogle Aar oprettede et større Monarchie, end Alexandri Magni, efterdi det strakte sig 1800 Mile fra Øst til Vest, og mere end 1000 fra Syd til Nord; thi han regjerede over det hele Tartarie fra Østen indtil Moscovien, og fra Norden til Transoxiana. Derforuden havde han det store Land Turkestan indtil China og Indien, den halve Del af China, alle de Lande, som ligge imellem Turkestan, det caspiske Hav og de tvende Floder

Oxus

Oxus og Jaxartes, item nogle paa denne Side af den Flod Indus til det persiske Hav, Corassane, Mazendran, og de øvrige af Persien.

Mod Enden af hans Regiering lavede han sig til at undertvinge den sydlige Part af China. Men just paa samme Tid, da han havde dette Tog for, blev han syg udi en Skov paa Vejen til China, hvorudover Krigshæren maatte holde stille. Og som Sygdommen tog mere og mere overhaand, og han mærkede sit Timeglas at være udrundet, lod han kalde sine Sønner for sig, og uanseet den Pine han laae udi, holdt, efter Sædvane, en syndig Tale, hvorudi han formanede dem til Enighed; og siges der, at han daleverede dem et Knippe Pile for at bryde dem, hvilket da de ikke kunde gjøre, løsede han Knippet, og uden Møje lod bryde hver Pil især, for at vise dem, hvad Virkning Enighed og Uenighed havde. Derpaa erklærede han sin ældste Søn Octai til sin Successor, og gav ham Titel af Kongernes Konge. Efter at dette var skeet, og alting viseligen ordineret, døde denne store Monarch udi sit 73de Aar, Anno Christi 1226, fra Hegira 623, som var det Aar kaldet Svine-Aaret. Han havde alle de Qvaliteter, som udfordres af en stor Sejerherre, en stor Begierlighed, efter Ære, Hurtighed i at foretage store Ting, og en stor Fornuft og Eftertænksomhed i at bringe dem tilende. Han var veltalende, taalmodig i at udstaae

haardt Arbejde og al Slags Ulejlighed, ædru og indgetogen, havde et hastigt Begreb og tilligemed en stor Skjønsomhed. De Laster, som fornemmeligen tillægges ham, vare Blodgjerrighed og Haardhed mod sine Fanger. Nogle have afmalet ham som en Atheist, der ingen Tro havde, eftersom han ikke vilde binde sig til nogen Sect; men man kan heller kalde ham en Naturalist, der troede allene, at der var en Gud, som havde skabt Verden, saa at hans Tro derudover gemenligen bliver kalden Cingiskans Religion, som blev fulgt af hans Efterkommere indtil Tamerlans Tider. De Religioner, som ellers mest herskede udi hans Lande, vare den christne og mahomedanske; af dem syntes han mest at elske den christne, som hans Dronning offentligen bekjendte. At han ellers ikke hadede Mahomets Lærdom, sees af den Samtale, han holdt udi Bocara med nogle mahometanske Lærere saaledes: han adspurgte dem, hvorudi deres Tro i Almindelighed bestod; hvortil da de svarede, at de troede paa en Gud, som havde skabt alting, sagde han: jeg troer ogsaa det samme. Siden adspurgte han dem, hvad Tanke de havde om Mahomet? de svarede, at Gud havde skikket ham, som en Prophet at give sin Villie tilkjende; udi hvilket Svar Cingiskan ogsaa ingen Mishag fandt, sigende: jeg troer det ogsaa, efterdi jeg selv, som er kun en Guds Tjener, skikker Gesandter til adskillige Lande,

endog-

endogsaa til mine Undersaatter, for at tilkjendegive min Villie. Derefter blev talet om Mahometanernes Bønner og Faste, hvorudi han ogsaa fandt Smag, sigende: at det var billigt, at de levede een Maaned ædrueligen, naar de bortdreve det hele Aar med Fraadsen og Drikken. Deres Almisse stod ham ogsaa vel an; thi han sagde, at hvo der havde to Ducater, burde i det ringeste give en halv til den Fattige. Men, da de talede om deres Templer, hvor de vare forbundne at bede udi, sagde han: at den hele Verden var Guds Hus, og at Gud hørte Bønner paa hvilket Sted de end bleve holdne. Med hvilket sidste Svar de mahometanske Lærere vare ikke fornøiede. Det store Herredom, som han oprettede, blev forøget af hans Søn, og varede det nogenledes fast i 100 Aar.

Timurleng,
gemenligen kaldet
Tamerlan.

Timurleng er et Navn, som er sammensat af tvende tartariske Ord. Timur saavelsom Demur betyder Jern, hvilket Navn blev givet denne Herre,

 efterdi

efterdi han havde stedse Tilbøjelighed til Krig. Og Leng betyder halt eller lam, saasom han var kommen til Verden med en Fejl paa sit ene Been. De Mirakler, som fortælles ved hans Fødsel, vil jeg her forbigaae; thi deslige Sager overlader man heller Poeter, som finde for godt at venne op og ned paa Naturen, saa ofte en stor Sejerherre fødes. Saaledes maa en Ulvinde forsværge sin Natur for at opklække Romulus og Remus; Jupiter paatage sig Amphitryons Skikkelse for at gjøre Alcmene frugtsommelig med Hercules. Det Vidunder, som fortælles at være skeet ved Tamerlans Fødsel, gjøres især mistænkt derved, at det selvsamme fortælles og saa at være skeet med den anden store tartariske Sejerherre Cingiskan. Hans Slægt-Register opregnes af Mirkhond og findes hos Herbelot.

Det er forunderligt, hvor mange urimelige Fabler de europæiske Historier ere fulde af, saavel om denne store Mands Herkomst som hans Bedrifter; thi de samme have gjort ham til en gemen Hyrde, da han dog var en Prinds af kongelig Blod, og nedstammede fra den mægtige Cingiskan. Hvad som har bedraget dem derudi, er, at den unge Prinds efter den mogulske eller tartariske Maade blev opdragen paa Landet, og udi sin Barndom vogtede Qvæg, hvilket paa nogle Steder udi gamle Dage har været holdet for en ædel Forretning, saavelsom at dyrke Jorden

selv.

selv. Saaledes seer man, Patriarcherne udi det gamle Testamente selv vogtede deres Fæ, og holdte de gamle Romere sig for den største Ære at regnes udi Bondestanden, og at henføres til den Stamme, som kaldtes Tribus Rustica, efterdi, som Cato siger, ingen Forretning holdtes ærligere end Agerdyrkning, nullum vitæ genus honestius agricultura.

Tamerlan lod strax udi sin Barndom iblandt de unge Hyrder tilkjendegive store naturlige Sindets Gaver, og den Myndighed, han forhvervede sig over de andre unge adelige Hyrder, visede, at han var skabt til at regjere. Naar der rejste sig nogen Tvistighed blandt dem, maatte Tamerlan ved sin Myndighed bilægge den, og lode de sig nøje med hans Kjendelse. Saa disse unge Hyrder anrettede som en Republik, hvorudi Tamerlan var det højeste Hoved, og ligesom de voxede til udi Alder, saa voxede ogsaa deres Societet tilligemed Tamerlans Herredom.

Efterat man længe havde øvet Børneleg, blev det omsider til Alvor; ja det kom saavidt, at Tamerlan lod straffe paa Livet en af de unge Hyrder, der havde begaaet et Tyveri paa Qvæg. Den Dødes Forældre og Venner syntes, at Tamerlan misbrugte den Magt, de andre Børn havde overdraget ham, grebe derfor til Gevær saavel mod Dommeren, som hans Betjente. To Hyrde=Familier forenede deres Magt sammen for at straffe dette Mord; men Tamerlan

merlan gik dem med Frimodighed imøde, slog dem paa Flugten, og derved forhvervede sig et anseeligt Navn over det hele Nabolav; og foraarsagede den Tanke, man fattede om hans Tapperhed, at den bedste og stridbareste Ungdom slog sig til denne ny Sejerherre, og tjente ham med samme Underdanighed og Troskab, som det kunde være en retmæssig Konge.

Efterat Tamerlan havde forhvervet sig et Navn blandt omliggende Folk, og var bleven bestyrket af en anseelig Hob nye Hyrder, som dagligen formerede hans Hær, satte han sig for at udbrede sin Magt videre, og, som en liden Prinds ved Navn Muhamet var den nærmeste Nabo, tog han sig for at erobre hans Hoved-Fæstning, paa det hans undergivne Hyrder der kunde have en sikker Tilflugt. Men dette første Tog lykkedes ham ilde; thi disse unge Hyrder uden Erfarenhed, og anførte af en ung Prinds, bleve snart nødte til at ophæve Belejringen. Deres Hær blev adspredet, og Tamerlan blev bragt udi yderste Elendighed, saa at han maatte betle sit Brød. Det hændte sig engang, at da han gik igjennem en Landsby, for der at søge sin Føde, en gammel Kone, som kjendte ham, tog ham ind udi sit Hus, og gav ham meget hede kogte Ris af en liden Skaal. Tamerlan, som var meget hungrig, aad med Graadighed midt af Skaalen, og derudover forbrændte sig. Herudover

ver faldt den Gamle udi Latter, og talede ham saaledes til: "Lær deraf, min Herre! at I maa begynde ved Bredden, ikke midt udi. Man underkaster sig store Fortrædeligheder, naar man vil føre "Krig udi Kjernen af et Land, førend man har bemægtiget sig de yderste Bredder." Denne Historie, skjøndt den lugter noget af Fabel, bliver dog udgiven for sandfærdig; og siges der, at Tamerlan tog nøje i Agt denne Kjerlings Formaning udi alle sine andre Tog.

Af denne første Modgang lod Tamerlan ikke Modet falde, tabte ej heller derudover den forrige Agt og Kjerlighed blandt sine adspredte Undersaatter, hvilke efterhaanden stødte til ham igjen, saa at han fandt sig istand til at gjøre et nyt Forsøg mod Sultan Muhamet, men med større Forsigtighed, end tilforn; thi han gik sagte frem, tog et Stykke Land bort efter et andet, indtil han kom nær ved Hovedstaden, som han nylig med alt for stor Ubetænksomhed havde angrebet. Nu var han lykkeligere, gjorde sig til Mester derover, og saaledes kom alle sine Naboer til at skjælve.

Paa den Tid regjerede udi Turkestan en mægtig tartarisk Konge, ved Navn Hussain, udi hvis Hof Tamerlans Fader havde været i stor Anseelse. Samme Husain begyndte da at ansee den unge Tamerlans Fremgang og tilvoxende Magt med skele Øjen, beslut-

besluttede derfor itide at klippe ham Vingerne. Han bildte sig ind, at det var ham en ringe Sag med sine saa vel indrettede Tropper at kunde adsprede en Haandfuld unge Hyrder, uden Krigs-Erfarenhed, og derfor med sin Hær rykkede imod ham. De kongelige Tropper vare forsynede med retskaffen Gevær; men Tamerlans Folk havde intet uden lange Stager, beslagne med Jern paa Enden, item et Slags Kastespyd, som Hyrderne bruge til deres Hjords Forsvar. Paa den ene Side var gamle vel indrettede Soldater, vel besoldede og underholdne af en mægtig Konge, som havde vant dem til en blind Lydighed: paa den anden Side nogle raa Hyrder, der frivilligen fulgte en af deres Jevnlige. Men derimod vare de alle udi en blomstrende Ungdom, som kunde længe holde en Strid ud, uden at trættes, og vare derforuden modige af den nylig erholdte Sejer; og den Kjærlighed, de havde til deres Anfører, opmuntrede dem mere til at stride, end den Frygt og Ærbødighed, de Andre havde for en retmæssig Konge. Endelig kom det til en Træfning, hvorudi Tamerlans store Sindets Gaver og naturlige Hurtighed bødede paa den liden Krigs-Erfarenhed, han havde. De raa ubevæbnede Hyrder stred med saadan Haardnakkenhed, og Tamerlan førte dem an med saadan Forstand, at de erholdt en fuldkommen Sejer, og Husfain mistede Livet tilligemed Kronen. Derefter beflittede Tamerlan sig paa at

sætte

sætte sine Tropper udi bedre Skik, og at forsyne dem med retmæssig Gevær; han anlagde ogsaa et Rytteri, som han iligemaade øvede udi alle behørige Sager. De derudover, som da betragtede Tartariets Tilstand, sluttede, at det vilde blive ham let at undertvinge, ikke allene samme store Land, men endogsaa hele Asien.

Saaledes fortæller P. Catrou Oprindelsen til Tamerlans Regiment, grundet paa M. Manouchis mogolske Krønike, hvilken derudi kommer mest overens med europæiske Skribentere. Andre arabiske Historieskrivere, som Herbelot har efterfulgt, tale intet om denne Hyrdestand; men sige allene, at han allerede udi sit 12te Aar begyndte at lade see Tegn til stor Hurtighed, og at den første han i Ungdommen førte Krig med, var Emir Cazgan, hvilken han skilte ved sine Lande, og i hans Sted satte en anden Prinds af Cingiskans Blod, og endelig, at han siden forfaldt udi Krig med Sultan Hussain, som han overvandt, og da maaskee allerførst gav sig Titel af Sultan, da han i Begyndelsen ikkun lod sig kalde Emir eller Fyrste, og siden Kurkan, det er Kongernes Svoger eller Blodsforvandte, hvilket har givet Anledning til Ahmed Ben Arabschach at troe, at Tamerlan var ikke af saa høj Herkomst, som Andre foregive, efterdi han holdt det for en Ære, at kalde sig Kongernes Svoger eller Blodsforvandte.

Men

Men den tartariske Historie, skreven af den tartariske Prinds Abulgasi Bagadur-Kan, hvis Oversættelse vi have, vidner, at han var af kongeligt Blod, og at han var Hoved for den Stamme Burlass, og synes denne berømmelige Skribents Vidnesbyrd at være uimodsigelig; thi, saasom han selv nedsteg fra Cingiskan, og Tamerlan udryddede det cingiskanske Afkom, havde han ikke tillagt ham saadan høj Herkomst, hvis Sandheden ikke havde forbundet ham at skrive saaledes. Det er ellers at beklage, at denne berømmelige Skribent har skrevet saa lidet om Tamerlan. Man kan ingen anden Aarsag give dertil, end at han heller har villet tie, end forvende Sandheden; thi at skrive Tamerlans Historie var at udbrede sin Fiendes Dyder.

Tamerlan forsømte ikke at føre sig sin Sejer til Nytte. Han rykkede strax efter Slaget med Husfain mod den kongelige Hovedstad Samarcand, hvilken godvilligen aabnede sine Porte for Sejerherren, og bar ingen af Indbyggerne Fortrydelse over, at see en Prinds af mogolsk Blod, og som nedstammede fra den store Cingiskan, sidde paa sine Forfædres Trone. Denne Stad udvalgte Tamerlan til sit Sæde, og blev Samarcand omsider Hovedstaden for alle de mange Lande, han siden erobrede, det er moxen for hele Asien, og did henbragt Indiens, Persiens, Ægyptens og Syriens Rigdom. Nogle regne dette store

Mo-

Monarchies Begyndelse fra Samarcands Erobring, som skede Aar 771 fra Hegira eller Mahomets Flugt, efter den arabiske Regning, eller 1370 efter christen Aarstal, udi Tamerlans 35te Aar.

Efterat han nu, som sagt er, var bleven Mester over Husſains Rige, gik han videre fort, og tog sig fore at undertvinge alle de Folk, som grændse til Samarcand. Historierne vise, at moxen alle Tider store Sejerherrer bryde ud fra Norden, og plante deres sejerrige Vaaben meer og meer mod Sønden, og det formedelst tvende Aarsager: 1) efterdi de sydlige Lande er de smukkeste og frugtbareste; 2) efterdi Indbyggerne af den sydlige Verden ere mindst stridbare og lettest at gjøre sig underdanige. Det tog den kloge Tamerlan ogsaa nøje i Agt, og derfore strax vendte sig mod Indien. Tamerlan foregav, for at besmykke det indianske Tog, at det skede for at udrydde Afgudsdyrkelse, som herskede udi Indien. Indianerne vare da alle Hedninger, og Tartarerne Mahomedaner. Han selv, skjøndt en fød Tartar, var ingen af Delene; men fulgte Cingiskans Tro, som stedse var holden vedlige udi det kongelige mogolske Hus. Han tilbad den store og usynlige Verdens Skaber, iagttog den naturlige Lov, som var befattet udi 10 Bud, ligesom den Lov, der ved Mose blev Guds Folk kundgjort. I det øvrige holdt han Alcoranen for en urimelig og fabelagtig Bog; saa at han

var

var ligesaa stor Fiende af Mahomet som af Brama, og fandt mest Smag udi Christi Lærdom; thi man siger, at Cingiskans Dronning bekjendte den christelige Tro, og indpræntede hendes Børn Kjærlighed til den samme.

Det Landskab udi Indien, som først blev angreben af Tamerlan, var Cabulestan, som ligger imellem Persien, Tartariet og den Flod Indus, og haver sit Navn af Hovedstaden Cabul. Samme Rige blev strax undertvunget og gjort skatskyldig. Man havde ventet, at han ved dette Riges Erobring skulde trængt sig strax videre ind udi Indien, men han vendte sig, imod Formodning, til Persien.

At tale i Særdeleshed om alle Tamerlans Tog, er ikke mindre uendeligt end ubehageligt; det tjener ogsaa ikkun lidet til Opbyggelse, at see en Optegnelse paa alle de Nederlag, Blodsudstyrtninger, Stæders og Landes Ødelæggelse, som under denne stridbare Herres Regjering ere skete; alt dette sigter ej heller til mit foresatte Maal, som er, at give Afridsning allene paa hans personlige Dyder og Egenskaber. Men som det ikke kan aldeles forbigaaes, vil jeg allene kortelig røre noget derom, efter den Orden, som det findes udi hos Herbelot udi hans østerlandske Bibliothek, uddragen af Ben Arab Schach, der har givet os Dag-Register derover, gjemmende det indianske Tog og den Krig, han førte med Bajazeth, til

lidt

lidt udførligere Beskrivelse udi Slutningen; eftersom samme tvende Tog ere de fornemste og mest bekjendte; det indianske, efterdi det banede Vej til et nyt Rige, som endnu blomstrer; og det med Bajazeth, efterdi samme stridbare ottomanniske Konge var paa de Tider ikke mindre forfærdelig udi lille Asien og Europa, end Tamerlan udi Østen, og syntes at være den eneste, der kunde holde Vejeskaalen lige.

Efterat Tamerlan havde bemægtiget sig Persien, fik han der Tidender, at en tartarisk Herre, ved Navn Togktamisch, som paastod at nedstige udi lige Linie fra Cingiskan, havde gjort Indfald udi hans Lande. Af hvilken Vigtighed samme Indfald var, kan sees deraf, at Tamerlan fandt fornødent at forlade Persien, for i egen høje Person at sætte sig imod samme Prinds, og gik denne Fiendtlighed ham desmere til Hierte, jo større Velgjerninger han tilforn havde øvet mod ham. Thi bemeldte Togktamisch, da han tilforn var bængstet af andre Fiender, havde faaet Undsætning af Tamerlan, og ved hans Hjelp regierede over et stort vidtløftigt Land ved den caspiske Sø. Paa Vejen fik Tamerlan at vide, at Omar Schach, en af hans Sønner, havde allerede passeret Floden Sihun, for at bestride bemeldte Togktamisch, iligemaade, at der var forefalden en Træfning imellem dem, hvorudi samme hans Søn var bleven overvunden, og havde taget Flugten til Turkestan,

kestan, og de andre Anførere havde indsluttet sig udi Samercande, for at beskytte samme Hovedstad.

Udi saadan Tilstand var Tartariet, da Tamerlan kom tilbage til Samercande igjen. Men hans Ankomst jog saadan Skræk ind udi Togktamisch, at han forlod det indtagne Land paa den anden Side af Floden Orus, og over Hals og Hoved tog Flugten.

Tamerlan lod derpaa nøje efterforske, hvad som havde været Aarsag til den ulykkelige Træfning, straffede dem, som ikke havde efterlevet deres Pligt, og belønnede de andre, som havde forholdet sig vel. Og som en Prinds, der nedstammede udi lige Linie fra den store Cingiskan, paa samme Tid ved Døden afgik, kom han i fuldkommen Besiddelse af den Titel Sultan, hvilken han vel havde tiltaget sig, fra den Tid han havde bestridet Juosaim, som før er meldt, men ikke uden Modsigelse. Thi Cingiskans Navn var saa stort og helligt i Tartariet, at de tartariske Konger vovede sig ikke at føre den Titel, som han havde brugt.

Togktamisch var en af dem, der gjorde Tamerlans Regjering mest urolig. Han passerede strax igjen Floden Sihun, hvilket drev Tamerlan, endogsaa højeste Vinters Tid, at rykke udi Marken. Men han lod sig denne Gang ikke nøje med at drive ham allene tilbage; thi han forfulgte ham ind udi Kjernen af hans egne Lande, for at betage den uro-

lige

lige Mand videre Kræfter at gjøre Skade. Dog var dette Tog heel vanskeligt, eftersom det Land Descht, som Togktamisch regjerede over, var fuld af Udørkener og øde Stæder, hvorigjennem Tamerlans Krigshær maatte gaae med stor Besværlighed. Fem Maaneder bleve bortdrevne paa at forfølge Fienden, uden at faae ham at see; thi han tykkede idelig, skjøndt fægtende og med Sværdet i Haanden, tilbage; saa at en stor Del af Tamerlans Tropper bortsmeltede, og kom man omsider saa langt mod Norden, at man, som der siges, saae Solen 40 Dage og Nætter tillige paa Himmelen, hvilket var Aarsag, at de muselmanniske Lærere, som fulgte med paa dette Tog, holdt fore, at det var ikke nødigt at holde Aftenbønner, saa længe som man lejrede sig paa de Steder, hvor ingen Aften var. Endelig kom det til en Hovedtræffning, hvorudi Tamerlan erholdt en fuldkommen Sejer, og tvang Togktamisch at lade alle sine Lande i Stikken, og at flygte til Caucasi Bjerge. Saaledes fik Tamerlan en af sine mægtigste Fiender af Halsen, som forurooligede ham ofte udi Kjernen af hans Lande, og vendte med Sejer tilbage til Samarcande. Dog finder jeg, at han omsider kom til sit Rige igjen, og at Tamerlan tilgav ham sine forrige Forseelser, og lovede ham Beskyttelse mod sine andre Fiender. Men dette skede ikke uden mod Enden af hans Regje-

ring,

ring, efterat den stridbare Togktamisch havde paa ny foruroliget ham adskillige Gange.

Efterat denne besværlige Krig var bragt tilende, fik han Tidender om Oprør udi Persien, hvorudover han anden Gang maatte begive sig didhen, for at stille det samme. Men de persiske Herrer, som havde betjent sig af hans Fraværelse, for at afkaste Aaget, dristede sig ikke til at gjøre Modstand. De lode sig strax indfinde, for at afbede deres Forseelse; men Tamerlan nægtede dem Naade, lod dem gribe og straffe. Og saaledes endtes det andet persiske Tog 794 Aar fra Hegira. Fra Persien overspændte han adskillige Lande udi Asien, som er for vidtløftigt at opregne. Intet kunde meer staae hans sejerrige Vaaben imod; men alt, hvad han nærmede sig til, faldt udi hans Hænder, og kom han omsider, efter mange Stæders og Landes Erobring, til Samarcande igjen 799 Aar fra Hegira eller Mahomets Flugt.

Disse mangfoldige Sejervindinger, og den utrolige Hastighed, med hvilken han, som en stridig Strøm, overvældede hele Asien, foraarsagede, at den ægyptiske Sultan, af Frygt for hans Magt, lod hans Navn indføre udi alle mahomedanske Kirker over hele Ægypten og Syrien, lod ogsaa affærdige et Gesandtskab til ham, for at forsikkre om sin Underdanighed, og at tilbede sig hans Yndest. Saadant skede ogsaa af de græske Keisere udi Constantinopel, hvilke søgte

om

om hans Beskyttelse mod den mægtige og stridbare tyrkiske Sultan Bajazeth, hvilken han overvandt, som siden skal fortælles, og derved frelste det østlige Kejserdom fra en stor overhængende Fare.

Efterat Tamerlan saaledes havde udbredet sit Herredømme fra Indien saa langt mod Norden, det er, fra de hedeste Lande indtil de Steder, hvor man paa visse Tider ingen Sol seer, gik han omsider for Alvor løs paa Indien, som han havde begyndt at angribe, men strax igjen forladt, og hvor Indbyggerne imidlertid havde havt god Stunder at lave sig paa en tapper Modstand mod denne store Sejerherre, der, som en vældig Strøm, oversvømmede og bortskyllede alt, hvad som fandtes paa dens Vej. Indien var da delt blandt mange smaa Konger, kaldet Rajas, blandt hvilke den fornemste var den saakaldte Raja Rana, som holdtes for at nedstamme fra den store Poro, der fordum forsvarede Indien med saadan Tapperhed mod den store Alexander. Disse Rajas frygtede, at hele Indien vilde underkastes samme Aag, som det Kongerige Cabulestan, og derfor havde gjort al mulig Anstalt til Modstand. Deres Mistanke var ikke ilde grundet; thi Tamerlan, da han fik at høre, at Cabulestan havde afkastet Aaget, og sat sig udi Frihed igjen, kom han med sin hele Magt fra Syrien, og oversvømmede hele Indien, hvor

Konger af hans Afkom endnu regjere under det Navn af store Tartere eller store Mogols.

Hans Tilbagekomst til Indien siges at have været 800 Aar efter Hegira eller 1399 fra Christi Fødsel, da Tamerlan var 64 Aar gammel. Han havde stor Vanskelighed at bestride, førend han kunde komme ind udi Landet, saasom han med sin Krigshær maatte passere et højt Bjerg Nordvest for Caschimire, som var bedækket med Sne, saa at den største Deel af Hestene der omkom, og maatte han selv udi en Slæde lade sig nedhidse af Bjerget. Denne forunderlige Marsch findes omstændeligen beskreven af den persianske Autor Mulla Scherefiddin Ali, hvilken har bivaanet mange af Tamerlans Tog, og holdes af alle for den mest tilforladelige, skjøndt han overalt hykler for meget. Han erobrede strax og ødelagde den forfaldne Stad Cabul, og derpaa trængte sig ind udi Kjernen af Indien, som nuomstunder kaldes det store Mogols Rige. Alle de Lande, som de to store Floder Indus og Ganges indslutte, faldt da udi hans Hænder, skjøndt ikke uden Besværlighed; thi den store Sejerherre fandt mod Forhaabning større Modstand der, end udi de øvrige Lande af Asien. Jeg har tilforn fortalt, at, blandt de indianske Rajas, den saakaldte Rana var ligesom Kejser. Til ham skrev Tamerlan strax et Brev fuldt af Trudsler, menende derved at bringe ham til Lydighed uden Sværdslag.

Rana

Rana ansaae slige Trudsler med Foragt, og istedenfor at svare dertil, rykte mod ham med en anseelig Krigshær af Rasputer, som i Indien holdes for stridbare og uforsagte Folk. Man regnede meer end 400,000 Ryttere allene udi Ranas Hær, saa at det syntes, at hele Indostan var bragt i Gevær for at bestride Tartarerne. Tamerlan havde derimod ikkun 12,000 Heste, men de Tartarer, som han førte udi Striden, vare gamle erfarne og hærdede Soldater, der af utallige Sejervindinger vare komne i den Tanke, at ingen Magt kunde mere staae dem imod, besynderlig saa længe de fægtede under saadan Anfører, som Tamerlan.

Vel er sandt, at da de bleve vaer den store og talrige indianske Magt, de, ligesom Alexandri Magni Soldater fordum, begyndte at knurre mod deres Konge, lastende hans umættelige Ærgjerrighed, for hvis Skyld de havde udstaaet saa mange Besværligheder, og nu endelig skulde opofres i en anden Ende af Verden, hvor de vare underkastede Solens Hede, og Indianernes forgiftige Pile, som gjorde Saar, der aldrig kunde læges. Saadan oprørisk Tale enten nedslog eller opirrede til Vrede den hele tartariske Krigshær, saa at man allerede gjorde sig rede til at forlade Indien og begive sig paa Hjemrejsen. Tamerlan, som imidlertid hvilede roligen i sit Telt, stolende paa sin gamle Lykke, og foragtende Fiendens Mængde,

 sik

fik da, mod Formodning, at høre, de tartariske Tropper lavede sig til at gaae tilbage, og saaledes sætte Grændser for hans Sejervindinger. Saadant Foretagende gik ham meget til Hjerte; men hvad var her ved at gjøre? Han kunde ikke fortsætte Krigen allene: Soldaternes Vrede syntes ikke at være ilde grundet; de vare ikke at bevæge ved gode Ord, og at bruge Haardhed var at underkaste sig selv Livsfare. Han lod derfor, som han vilde føje dem udi deres retfærdige Begjering, gav Befaling til at folde Teltene sammen, og at kaste Feldttøjet paa Vognene; men imidlertid pønsede han paa Middel til at sætte Mod udi Krigshæren igjen, og bringe dem paa andre Tanker. Historien og daglig Erfarenhed viser os, at den gemene Almue regjeres af ingen Ting saa stærkt, som af Overtro, og at derfor ofte de store Sejerherrer, naar hverken Trudsler, Straf eller Belønninger have villet mere virke, have nu ved et nu ved et andet Kogleri stillet de største Oprør, og redet sig ud fra de allerstørste Farligheder. Saaledes er det uvist, om Alexandri store Navn og Myndighed holdt de frække Macedonier meer i Ave, end Aristandri, Spaamandens Abespil; og hvis den store græske Monarch, der fordum var udi samme Casu, som her Tamerlan, havde, istedenfor at trodse med sin Myndighed, brugt saadant Middel, som her Tamerlan greb til, var han maaskee ikke mere bleven tvungen at gaae til Babylon

bylon igjen, end Tamerlan til Samercand. Den List, som Tamerlan her brugte, bliver fortalt udi den mogolske Krønike, som noget der skede af en Hændelse. Men der vil kun liden Skjønsomhed til at see, at det var den store Konges Paafund. Historien er denne:

En gemen Staldkarl, som vogtede Muleſler, stillede sig ind for Tamerlan, da han lavede sig til Rejsen, og med store Ophævelser, ligesom af guddommelig Indskydelse, bebrejdede ham hans Frygtagtighed, sigende, at han, som hele Asien og de stridbareste Konger saa tit havde skjælvet for, nu zittrede selv for nogle raa og ilde disciplinerede Indianer. Til Slutning udraabte han disse Ord, som synes at flyde af en Spaadoms Aand: **Tag da Flugten til Tartariet igjen, tilligemed Din hele Krigshær, som Du ved Dit Exempel har gjort mismodig, og bragt til at glemme sig selv; men viid, at Din Flugt vil ikke skee uden Livsfare, og i det ringeste uden Forlis af al den Ære, Du tilforn har forhvervet Dig.**

Over disse Ord blev den hele Krigshær bestyrtset; hver Stridsmand stod nedslagen, og ved en dyb Taushed ligesom bebrejdede hinanden sin Fejghed. Tamerlan, som var Stifter til dette Skuespil, seende dets ønskelige Virkning, forsømmede ikke at føre sig det til Nytte, men lod, som han selv flammede sig

ved

ved at have vanslægtet fra sin forrige Dyd, og ved at sætte Mod i sig selv, satte ogsaa Mod i den hele Krigshær, saa at Tartarerne var aldrig mere villige at gaae til Strid, end denne Gang. Han ophittede strax et artigt Krigspuds, for at fægte med mindre Fare, og ikke at blive omringet af Fiendens Mængde, i det han lod sætte nogle af sine stridbareste Tropper udi Bagholdt, og befol sin Krigshær at tage Flugten, saasnart Slaget begyndtes. Denne Krigslist lykkedes ham efter Ønske. Det tartariske Rytteri lod strax, som det blev forfærdet af Fiendens Mængde, og ved første Angreb tog Flugten bag ved et Bjerg, uden at lide nogen synderlig Skade ved samme Flugt; thi de tartariske Heste overgaae alle andre i at løbe hastig. Indianerne forfulgte de Flygtende af al Magt; men da de vare mest forsikkrede om Sejer, traadte Bagholdet frem, og det flygtende Rytteri paa samme Tid vendte deres Heste mod Indianerne igjen, paa hvilke de gjorde et stort Nederlag.

Denne Sejer gjorde Tamerlan Mester over hele Indostan, og Rana maatte modtage saadanne Freds-Vilkaar, som Sejerherren vilde unde ham. Freden blev sluttet paa den Maade, at Rana skulle betale en aarlig stor Skat til de mogolske Konger, og tartariske Besætninger skulde lægges udi de fornemste faste Stæder, besynderlig udi Hovedstaden Dely, som da var regjeret af en patansk Konge af Mahomets Religion.

gion. De andre Rajas, eller smaae hedniske Konger, have siden den Tid ikkun søgt at forsvare deres egne Lande mod de mogolske eller tartariske Folk, som indtil denne Dag have hersket udi Indostan, meer og mindre, ligesom de hedniske eller patanske Konger have havt Fremgang til. — Saaledes blev ogsaa Indien underkastet Tamerlans Herredom, og den store Sejerherre begav sig derpaa med stort Bytte til Samercand.

Men dermed endtes ikke denne stridbare Monarchs Urolighed; thi hvor mange Lande og Riger han havde undertvunget, saa stod endda mere tilbage at vinde, og hans høje Alder, som burde have paamindet ham om Rolighed, kunde ikke formaae at holde hans Begjerlighed udi Tømme. Intet er vanskeligere at stille end Ærgjerrighed. Hvis Alexander havde levet længer, var den hele Jordens Klode bleven ham for trang. Det samme kan ogsaa siges om Tamerlan, hvis han havde begyndt udi den macedoniske Konges Alder. Han forblev ikke længe udi Samercand. En mogolsk Konge, Sultan Ben Avis, gav ham Lejlighed at trække sit Sværd, som var nylig stukken i Skeden. Samme Ben Avis var tilforn undertvungen af Tamerlan, og uddreven af Bagdad, men udi hans Fraværelse, ved de Ægyptiers Hjelp, havde ikke allene sat sig paa Tronen igjen, men endogsaa bemægtiget sig den Del af Persien, som Miracha-

Ta-

Tamerlans Søn, havde til Forlehning. Tamerlan drev ham ikke allene ud af Persien igjen, men endogsaa tvang ham til at flygte til den tyrkiske Sultan Bajazeth udi Natolien, og den ægyptiske Sultan, som havde gjort ham Undsætning, ydmygede sig itide, for ikke at falde udi samme Ulykke.

Den ottomanniske Konge Bajazeth var nu just den eneste, som ikke havde prøvet Tamerlans Styrke udi Asien; hvorudover han ikke allene ikke frygtede ham, men havde ogsaa understaaet sig at anfalde nogle caramaniske Fyrster, som stode i Forbund med Tartarerne. Samme Bajazeth havde ved adskillige Sejervindinger erhvervet sig ligesaa stort Navn udi Natolien og Grækenland, som Tamerlan udi de øvrige Dele af Asien. Især var han bleven saa hofmodig af den store Sejer, han havde erholdt over de Christne under den ungariske Konge Sigismundo ved Nicopoli, at han dristede sig til at belejre Constantinopel, og tvang Kejser Emanuel at indrømme Tyrkerne en af denne kejserlige Hovedstads Forstæder; ja, hans idelige Lykke gjorde ham saa overmodig, at han lod sig kalde romersk og græsk Kejser, førte ogsaa den Titel af Ilderim, det er Lynild, for derved at betegne hans hastige og ligesom flyvende Sejervindinger. Saadan en forfærdelig Fiende, der paa de Tider var en Skræk, ikke allene for det østlige Kejserdom, men endogsaa for en stor Del af det vestlige Eu-

Europa, fik Tamerlan at bestille med udi sin høje Alder. Begge vare agtede for de største Anførere udi deres Tider; Begge vare ogsaa forsynede med stridbare Tropper; thi Tyrker og Tartere vare da det samme udi Asien, som Gother eller Cimbrer fordum udi Europa. Bajazeth svarede til sit Navn Ilderim eller Lynild, saasom han var af ubeskrivelig stort Mod og Sprighed, hurtig til alle sine Forretninger, men alt for meget hidsig og vredagtig, saa at han var mere frygtet, end elsket af sine Folk. Tamerlans Tapperhed derimod var blandet med Mildhed og en skjønsom Koldsindighed, som sielden forlod ham udi noget Feldtslag, var derfor ikke mindre elsket, end frygtet af sine.

Vil Nogen spørge, hvad som egentlig opvakte disse tvende store Potentater til Krig med hinanden, da svares dertil, at det var det samme, som bevæbnede Pompejum mod Cæsar; thi Tamerlan kunde med den første ikke taale nogen sin Lige udi Asien, og Bajazeth med den sidste ingen sin Overmand. Det Skin, som Tamerlan ellers gav for at retfærdiggjøre sine Vaaben, var Medlidenhed over det romerske Riges slette Tilstand udi Østen, hvor Kejser Emanuel af Bajazeth var saaledes beængstiget, at han ingen Sikkerhed saae sig udi Hovedstaden Constantinopel selv. Saaledes trak han sit Sværd af Skeden, for at beskytte en Christen mod en Mahometaner, hvilket

ket man ikke saa meget kan forundre sig over, naar man veed, hvor større Virkning Ærgjerrighed gjør hos Mennesker, end Religion: derforuden har jeg tilforn givet tilkjende, at Tamerlan selv, skjøndt født og opdragen udi et mahometansk Land, beloe udi sit Hjerte Mahomets Lærdom, og havde mest Tilbøjelighed til den christelige Tro, hvor stor Nidkjærhed han end stillede sig an at have for Alcoranen, saa at den persianske Skribent Scherefiddin siger, at han længe tog i Betænkning at føre Krig mod Bajazeth, efterdi han bekjendte Mahomets Lærdom. Samme Skribent anfører et Brev, som han skrev Bajazeth til, hvoraf jeg en Del her vil anføre, for at vise de orientalske Skrivemaader. Udi samme Brev taler han saaledes til Bajazeth: det skulde være Dig tjenligt, eftersom Din Ærgjerrigheds Skib gjør Skibbrud udi Din Egenkjærligheds Afgrund, at Du indtager Dine Dumdristigheds Sejl, og kaster Fortrydelses-Anker udi Oprigtigheds Havn, paa det at vor retfærdige Hævns Storm ikke skal styrte Dig udi Straffens Hav.

Saaledes rykte da Tamerlan med en stor tartarisk Magt mod Bajazeth. Han siges at have været besynderlig taus og urolig paa denne Rejse; hvortil Nogle foregave, at være Aarsag hans høje Alder, som gjorde ham mere traurig og alvorlig, end han plejede at være: Andre tilskrive Saadant en Mistillid om

Kri-

Krigens Udfald, saasom han fik at bestille med en tapper og sejerrig Prinds, og med Tropper, der ideelig vare vante til at vinde. En af hans høje Betjente tog sig da den Frihed at spørge om Aarsagen til hans Taushed og usædvanlige Bekymring. Tamerlan svarede ham strax uden Betænkning: **Aarsagen til min Urolighed er denne: jeg tænker paa, hvor vi skal faae en beqvem Mand til at forestaae det Rige, som vi nu søge at undertvinge; thi den maa være af store Sindets Gaver, som med Ære skal beklæde Bajazeths Plads.** Dette Svar, enten det flød udaf en naturlig Højhjertighed, eller det blev given allene for at sætte Mod i Tartarerne, viser, at Tamerlan enten af Naturen var en stor Helt, eller at han søgte at træde i store Heltes Fodspor; saasom Historierne vidne, at intet styrker meer en Krigshær, end Tillid til Anføreren. Saaledes fattede de Macedonier fuldkommen Haab om Sejer, da de hørte Alexander snorke udi hans Telt nylig for et Slag, som skulde tilkjende ham ellers hans Fiende Verdens Herredom. Da en Carthaginenser, som var udi Krigshæren, lod tilkjendegive Hannibal Fiendens Mangfoldighed, og samme Anfører mærkede, at hans Folk deraf blev bevæget, sagde han smilende: **Jeg vedder, at der dog er ikke een, blandt alle de mange Tusinde, der hedder saaledes som Du;** og satte dette koldsindige

skindige Svar mere Mod udi Krigshæren, end om den havde bleven bestyrket af nogle hundrede Mand.

Men hvor fuld af Tillid Tamerlan her end var, eller stillede sig àn at være, saa forsømmede han sig dog ikke at bemægtige sig strax nogle faste Stæder, hvor han udi Nødsfald kunde have sin Tilflugt. Begge Krigshære kom udi Træfning sammen paa en slet Mark, som strækker sig fra Ancyra til det Bjerg Stella, paa samme Sted, hvor Pompejus vandt Sejer over Mithridates. Tamerlan havde mærket, hvorudi Tyrkernes meste Fordel og Styrke bestod, nemlig, at de i at bruge deres Sabler og Hug-Gevær langt overgik Tartarerne; disse derimod vare bedre øvede i at skyde. Han befol derudover meget viseligen, at hans Folk udi Træfningen stedse skulde søge at holde sig et Pileskud fra Fienden, og ligesom den kom dem mere og mere nær, saa skulde de rykke meer og meer tilbage. Dette blev ogsaa nøje iagttaget. Saa tit Tyrkerne kom saa nær, at de kunde bruge deres Sabler, gjorde de store Huller paa de tartariske Tropper. Disse derimod søgte, efter den Underviisning de havde faaet, at undflye saa meget som muligt alt for nær Nabolaug, rykte idelig tilbage, medens de fik deres Buer paa ny opspændte, kom derpaa igjen, og igjentoge den Grund, som de havde tabt. Kort at sige: Bajazeth fægtede paa romersk, og Tamerlan paa parthisk Viis. Efterat Sejeren

havde

havde længe været tvivlraadig, begyndte den omsider at hælde til Tamerlans Side, besynderlig da nogle tartariske Hjelpetropper udi Bajazeths Krigshær forlode ham midt udi Slaget, saasom de ikke vilde stride imod deres egne Landsmænd. Tyrkerne toge da aabenbarlig Flugten, og betjente da allerførst det tartariske Rytteri sig af deres Sabler, for at nedhugge de Flygtende. Bajazeth selv, hvor meget rask han end var, og hvor meget han svarede til sit Navn Ilderim eller Lynild, saa kunde han dog ikke holde ud med de raske tartariske Heste, men maatte falde udi Sejerherrens Hænder, hvilken, langtfra at handle med ham efter visse europæiske Skribenteres falske Beretninger, at indslutte ham i et Jernbur, og derudi at føre ham om allevegne til Spot og Vidunder, tvertimod lod see stor Mildhed og Høflighed, oprettede hans Telt næst ved sit eget, lod ham spise ved sit eget Bord, og nyde al Opvartning og Tidsfordriv, i Tanke, derved nogenledes at forsøde den Bitterhed, hans Fængsel og Ulykke havde foraarsaget. Endeel mener, at dette Jernbur og anden spottelig Medhandling er af græske Skribentere opdigtet af Had til Bajazeth; eftersom han havde været et Ris for Grækenland og Keiserdømmet i Østen. Andre Skribentere have blindt efterfulgt dem udi denne raa Fabel, og fortalt den med saadan Sikkerhed, saa at Mange ingen Tvivl have baaret om dens Rigtighed; men

Ba-

Bajazeth udi hans Jernbur er bleven sleden paa ikke mindre af Lærde paa høje Skoler, end Gejstlige paa Prædikestolene, saa ofte man har havt Lejlighed at tale enten om Tyranner eller Lykkens Ubestandighed. Men den mogolske Krønike, saavelsom de arabiske Skribentere, gaae ikke allene Saadant' forbi, men tale med Omstændighed om Tamerlans store Mildhed imod denne store og anseelige Fange.

Men intet kunde bevæge Bajazeth til at forglemme sin forrige Velstand, og at skikke sig udi nærværende Modgang; thi der siges, at han af Kjedhed til Livet tog Gift ind, og derved hindrede Tamerlan at øve videre kongelige Velgjerninger mod ham; thi, om man skal troe en vis arabisk Skribent, hvis zirlige Oversættelse vi have, saa havde Tamerlan lovet at sætte ham paa fri Fod igjen; men jeg understaaer mig ikke at følge bemeldte Historieskriver udi de Ting, som handle om denne store Helts Dyder, saasom hans Forsæt synes heller at skrive en Lovsang, end en sandfærdig Historie.

Jo mere Tamerlan tog til udi Alder, jo mere voxede hans Begjerlighed til at udvide sit Herredom; thi han foretog mod Enden af sin Regjering og udi sin graa Alderdom et Tog mod det store og mægtige Land China. Nogle Skribentere sige, at han steg over de chinesiske Mure, og bemægtigede sig de nordlige Riger af samme Land; men, som samme Histo-

rie-

rieskrivere synes meer at have skrevet for at behage, end for at give noget Lys i Historien, følger jeg heller dem, der vidne, at Tamerlan aldrig fæstede Fod paa samme Land, men sige, at han døde paa Vejen. Blandt dem, der skrive saaledes, er den forommeldte tartariske Prinds Albugasi-Bagadur-Kan, hvilken mig kommer for, at have skrevet med større Oprigtighed, end de andre. Hans Ord ere disse: "saasnatt var Amir-Timur ikke kommen tilbage, førend han satte sig for at gjøre et Tog til Kitay, (det er China); men han kom ikke længer end til den Stad Otrar, hvor han blev syg og døde." Tartarerne havde nyligen tilforn været uddrevne af China ved de chinesiske Bonzers eller Præsters Stempling, hvilke ophidsede Indbyggerne mod Tartarerne, efterdi de vilde føre ind udi Landet den Tro, som blev lært af de tartariske Lamas. Det er rimeligt, at nogle af disse flygtende Tartarer ere komne til Tamerlan, og at de samme have ophidset ham til at vende sin Magt mod China, hvilket Land ofte havde været under tartarisk Herredom, som de tartariske Kroniker, især Cingis-Kans Historie, udviser.

Udi det Aar 807 fra Hegira gjorde han store Beredelser til dette vigtige Tog, hvortil der siges bleve samlede 200,000 Fodfolk, og end flere Ryttere; med hvilken mægtige Krigshær han om Vinteren udi samme Aar rykkede mod China. Han holdt Vinter-Quarter

ter udi Otrar, og mod Foraaret brød op fra samme Sted. Men der stod ham da en langt vidtløftigere Rejse for, end den chinesiske; thi han faldt der udi en Sygdom, som tog meer og meer overhaand. Hvorudover han lod kalde til sig de fornemste tartariske Herrer, for at tilkjendegive dem sin Villie, angaaende Regjeringen efter hans Død. Han erklærede da **Mirza Pir Mohammet**, som var den Førstefødte af hans Søn **Gihanghir**, for sin eneste Arving, hvilken alle de andre Prindser skulle være underdanige; skjøndt de samme ogsaa bekom visse Lande at regjere over. Efterat denne Erklæring var gjort, og han mærkede sit Timeglas at være udrundet, befol han, at af alle de Gejstlige, som udi Forgemakket holdte Bønner for ham, allene at indlades den Lærer Heibat Allah, hvis Navn betyder Gudsfrygt. Den samme talede med ham om Guds eenlige Væsen, hans Storhed og Majestæt, indtil han opgav Aanden. Hans Hustruer, samt fornemste Hofmænd traadte derpaa sammen, og besluttede at affærdige Bud til de kongelige Prindser, hans Børn, som vare adspredte over alle Provindser udi Asien, for at forkynde dem hans Død, og beskikkede to af de fornemste tartariske Herrer til at føre hans Lig til Samercande, hvor ham et prægtigt Gravsted var tillavet.

Saaledes døde den store **Tamerlan** 1405 Aar fra Christi Fødsel, og 807 Aar fra Hegira udi den Maa-

Maaned Sehaban, efter den Udregning, som findes udi den mogolske Kronike, med hvilken stemmer overeens den tartariske Prinds Abulgasi-Bagadur-Kan, item den mest tilforladelige Skribent Schereffiddin, som siger, at han var 72 Aar gammel, da han døde, hvorvel den mogolske Kronike giver ham kun 60 Aar, og saaledes forter 12 Aar af hans Alder; thi udi Aarstallene er sikkerst at følge den persianske Autor, der fulgte Tamerlan selv paa hans Rejser. Han døde, som sagt er, paa det chinesiske Tog, efterat han havde undertvunget sig fast hele Asien, og oprettet et af de største Monarchier i Verden. En vis Skribent har taget sig for at ligne ham med den store Alexander saaledes: Tamerlan begyndte sine Sejervindinger udi de Aar, hvor Alexander endte sine. Men han var ikke ved Fødselen saa lykkelig, som den macedoniske Konge. Alexander blev født med en Krone paa Hovedet; men Tamerlan af en Hyrdestand banede sig Vej til et Kongerige. Den Første arvede Undersaatter, men den Anden forhvervede sig dem; den Første fandt for sig en vel indrettet Krigshær, den Sidste gjorde af raa Folk de tappreste Soldater udi Asien. Uden at have en Aristoteles til Tugtemester, besad Tamerlan alle Alexanders Dyder, men havde ingen af hans Lyder. Han var ædru, indgetogen, stridbar, hurtig og efter de Tiders Maade lærd, endogsaa udi Religions-Sager;

thi han holdt ofte gejstlige Forsamlinger, blandt andre et stort Mode til Aleppo udi Syrien, hvorhen han lod kalde de fornemste Lærere af samme Land for at disputere med de Lærde af Samarcande. Og omendskjøndt adskillige Materier, som bleve handlede om, vare ikke af synderlig Vigtighed, saa give de dog tilkjende Tamerlans Begjerlighed til at vide Alting, og vise, at han var ikke mindre Elsker af Lærdom, end af Krigssager. De fornemste Spørgsmaal, som bleve gjorte paa bemeldte Mode til Aleppo, vare: 1) hvilke af de Stridsmænd havde fortjent Titel af Martyr, enten de der vare slagne udi hans, eller udi hans Fienders Parti? Dette Spørgsmaal blev besvaret af en spriss Lærer saaledes med Mahomets Ord: Den, som strider for at forsvare Guds Sag, og at stadfæste hans Ord; Tamerlan fandt Behag udi dette Svar, og talede derpaa saaledes: Jeg er kun et halt Menneske, og dog har jeg undertvunget saa mange Riger udi Asien. Jeg giver derfor allene Gud Æren, og vidner ellers, at det ikke har været min Skyld, at saa meget muselmannisk Blod er bleven udøst. Jeg sver og bevidner for Gud, at jeg ikke forsætligvis har begyndt nogen Krig mod Eder; men at I selv har givet Anledning dertil, og at I selv have været Aarsag til Eders Ulykke.

Et

Et andet Spørgsmaal var angaaende de tre store Lærere Ali, Moavia og Jezid; hvo af dem havde været den største? Dette Spørgsmaal blev ham ikke besvaret til Fornøjelse; thi da han havde hørt trende Læreres Betænkende derover, spurgte han dem hvad Alder de havde, og da de sagde sig at have 50 Aar, svarede han: I ere udi Alder med mine ældste Sønner; thi jeg er over mine 70 Aar, givende dermed udentvivl tilkjende, at han selv var mere beqvem til at dømme om slige Sager. Efterat Samtalen var bragt tilende, recommanderede han til sine høje Betjente to af de nærværende Lærere, nemlig Scharafedin og Hafedh Alkhuarezmi, af hvilken sidste dette Mødes Historie er beskreven, og bad dem at have Omsorg for de samme tilligemed alle deres Paarørende.

Denne Historie viser, at Tamerlan ikke har været saadan Tyran, som han afmales at være udi europæiske Historier, og at vore Gejstlige gjorde bedre at slide enten paa en Nero eller en Caligula, naar de give Exempel paa Tyrannie, end paa Tamerlan, der vel havde dette tilfælleds med de store Sejerherrer, at han førte uretfærdige Krige for at mætte sin Ærgjerrighed; men i det øvrige havde adskillige Dyder. Vel er sandt, at nogle østerlandske Skribentere af Hykleri have skjulet hans Lyder; men der findes ogsaa mange af hans Fiender, blandt hvilke Ahmed

Ben Arab Schach, der intet have dulgt deraf, men dog gandske forbigaae de tyranniske Gjerninger, som ham gemenlig hos os tilskrives. Men som han levede paa de Tider, og udi et Land, hvor det holdtes for en stor Dyd at føre endogsaa uretfærdige Krige, da er hans Levnet udi Almindelighed ikke saadant, som kan forestilles gode Prindser til Exempel. Der fortælles, at han plejede at sige, at en Konge, der vil have sine Lande udi Rolighed, maa aldrig stikke Sværdet udi Skeden: iligemaade, at En, der vil være sikker paa sin Throne, maa altid see Blod udøset om sig. En fordømmelig Statsregel, som Mange desværre tage i Agt, skjøndt Faa den aabenhjertig vil bekjende. Monsr. Galland udi hans Bons Mots des Orientaux fremfører en Historie til Bevis, hvor libet Væsen Tamerlan gjorde af at udøse Fiendeblod, og naar Nogen forestillede ham, hvad Synd det var, han da slog slige Erindringer af med Skjemt og Latter. Da han havde overvundet Bajazeth Ilderim, og bemægtiget sig hele lille Asien, fik han Lyst at see en bekjendt Philosophus udi Nicæa. Samme Philosophus tog sig den Frihed at tale ham saaledes til: Det er saadan stor Konge uanstændigt, idelig at opofre Mennesker, og at ødelægge Stæder og Lande: en Regents Ære er at holde sig fra Blodsudgydelse. Tamerlan slog denne Erindring af med Skjemt, og svarede: min Telt, hvor

jeg

jeg har min Lejr, er Skyld udi Saadant; thi den vil aldrig staae stille. Naar den mod Aftenen vender Udgangen mod Østen, saa finder jeg om Morgenen, at den aabner sig mod Vesten. Dog finder jeg ikke, at han blev fortørnet paa samme Philosophus; thi han kunde taale haarde Ord, sær af Folk, om hvis Lærdom og skikkelige Levnet han havde Tanker; thi den selvsamme Philosophus lignede ham ogsaa ved Fanden, der gjør sig en Ære af at ødelægge Alting, og dog kom helskindet fra ham. Ovenmeldte Galland fremfører ogsaa et andet Exempel paa den Agt og Ære, han bar for Folk, der ved Lærdom og opbyggeligt Levnet havde bragt sig udi Anseelse. Han lod engang affærdige et Bud udi en vigtig Forretning, og paa det samme Bud des hastigere kunde komme fort, gav han det Magt at tage til sin Fornødenhed alle de Heste, som kom imøde paa Vejen, uden at æske, hvem de tilhørte. Da Budet nu red igjennem en Egn, og der blev vaer nogle smukke Heste, vilde det betjene sig af en af de samme. Men Staldkarlene satte sig derimod, og da de mærkede, at Budet vilde bruge Magt, handlede de ilde med den gode Rytter, og nær havde slaaet ham Hovedet istykker. Han blev derfor tvungen til at tage Vejen tilbage, og viste Tamerlan sit blodige Hoved. Tamerlan blev derover meget fortørnet, befol, at erkyndige sig om, hvem samme Heste

til-

tilhørte, og at omkomme ham tilligemed hans Staldknægt. De, som vare befalede at efterleve dette Bud, fik at vide, at Hestene tilhørte Mufti Saad-Eddin, vilde derfor ikke efterleve deres Befaling formedelst Personens Værdighed, førend de havde underrettet Tamerlan derom, og hørt, om han blev ved sit Forsæt. Tamerlans Vrede stilledes strax; da han hørte at Hestene hørte Mufti til. Han lod den saarede Rytter komme til sig, og sagde: Dersom saadan Gjerning havde været bedreven af min egen Søn Schahroch, skulde han visselig have været straffet paa Livet; men hvorledes kan jeg lægge Haand paa en Mand, der besidder saa mange Dyder, som Mufti?

At Tamerlan ellers var omgjængelig, og kunde taale Skjemt, kan sees af en Historie, som den persiske Poet Ahmedi Kermani har antegnet, og ham selv er vederfaret. Samme Poet, som opholdt sig udi Tamerlans Hof, var engang med Kongen udi et Bad. Det blev ham befalet, at sige noget lystigt, som kunde behage. Ahmedi, som var meget rig paa artige Indfald og sindrige Svar, og ellers levede meget omgjængelig med Tamerlan, sagde, at det hører Konger selv til at forestille, paa hvad Maade de vil fornøjes, og at forelægge Spørgsmaal til Besvarelse. Hvorpaa Kongen strax ophittede en Leg, og sagde: lader os anrette et Torv, og sætte Priis

paa

paa enhver af os, saa meget som han kan sælges for. Ahmedi satte da Pris paa enhver Hofmand, og det med stor Færdighed og Skarpsindighed. Tamerlan, som da vär hel lystig, vendte sig omsider til Poeten, og sagde: Jeg er ogsaa tilfals. Hvad Pris sætter Du paa mig? Hvorpaa Ahmedi svarede: I er værd 35 Asprer. Hvad? sagde da Kongen, den Serviette, som jeg har om mig, er allene saa meget værd. Det er ogsaa, svarede da Poeten, i Henseende til Servietten, at jeg sætter den Pris paa Eder; thi dersom den ikke var, kunde jeg ikke skattere Eder for 2 Skjærv. Tamerlan fandt Behag udi dette Skjemt, og gav ham en anseelig Forœring. Han førte til Symbolum disse to persiske Ord: Rasti Rusti, det er Sandhed og Salighed. Han havde temmelig Kundskab om Mathesis og Philosophie, beskyttede lærde Mænd, og elskede alle Slags Videnskaber, som kan blandt andet sees af det Academie til Samarcande, hvoraf han er Stifter. Dog havde han største Naturalier til Krigsvæsen, og var det udi de Sager, som hans Videnskab mest fremskinnede; thi han havde undertiden at bestille med stridbare og vittige Folk, til hvilke at overvinde udfordredes ikke mindre Kunst end Hjerte. Den Sejer, han erholdt over Bajazeth, var den berømmeligste; efterdi samme Bajazeth var en stor Feltherre, og regjerede over det

det tapperste og sejerrigste Folk paa de Tider. Man veed ikke, om man meer bør forundre sig over den Kunst og Hurtighed, han brugte at overvinde denne mægtige Fiende, end den Mildhed, han lod see mod sin stolte og modige Fange; thi, hvorvel den tartariske Prinds Abulgasi-Bagadur-Kan skriver, at han lod omkomme Bajazeth, saa bevidne dog alle andre morgenlandske Skribentere, at han tracterede ham med største Lemfældighed. Europæiske Skribentere fortælle, at hans Sædvane var, naar han belejrede en Stad, at plante den første Dag paa sit Telt en hvid Fane, givende dermed tilkjende, at der var endda Forhaabning til Naade; den anden Dag en rød Fane, for at betegne, at de Belejrede maatte betale med deres Blod den Dristighed, de havde ladet see i at hindre hans Sejervindings Løb; den tredie Dag en sort Fane, til et Tegn, at al Naades Haab var ude, og at Stadens Undergang var besluttet. Denne Historie findes udi alle europæiske Krøniker og Postiller; men de morgenlandske Skribentere tale ligesaa lidt derom, som om ovenmeldte Jernbur; saa det ikke kan ansees for andet end en raa Fabel. I det øvrige kan man sige, at faa Historier er saa vanskelige at skrive, som Tamerlans; thi udi de europæiske Bøger er en Samling af lutter Usandfærdigheder, som mestendels sigte til denne store Helts Forringelse, og de morgenlandske Skrifter ere lutter Lovsange: saa

at,

at, hvorvel der findes meget antegnet om Tamerlan, saa har jeg dog af alle de mange Skrifter ikke kundet bringe meer, end disse faa Bläde, tilveje.

Af den persianske Skribents Scherefiddin Alis Beretning skulde man vel tænke, at hans Historie var en af de mest tilforladelige; thi han vidner, at Tamerlan førte stedse en Del Skribentere og Secretairer med sig, som skulde føre hans Bedrifter udi Pennen, og at han selv lod dem læse for sig, og corrigerede, hvad som var falskt. Iligemaade, at han ikke vilde tilstæde en vis Poet, der beskrev hans Historie paa Vers, at udføre hans største Bedrifter, paa det at Efterkommerne ikke skulde tage det for et poetisk Digt. Men som samme Scherefiddins Historie er en Kjæde af prægtige Lovsange, saa kan man ikke fæste Tro til Alt, hvad han siger. Man seer ellers af de herlige Bønner, Tamerlan før store Slag har holdet til Gud, at han maa have været en stor Hykler; thi saadan Andagt passede sig lidet til hans Gjerninger, som var ideligen at udøse Blod. Man seer ellers hos samme Skribent, at han ikke har fæstet saadan Tro til Stjernekigere, som andre orientalske Regentere; men at han holdt før, at den beleiligste Tid til at foretage vigtige Ting var, naar man saae den rette Tempo, enten Stjernerne og Planeterne vare favorable eller ej; dog finder man, at han har betjent sig af de saakaldte Sortibus Virgilianis

lianis ved at aabne Alcoranen, og at gjøre Spaadomme af de første Ord, han der fandt.

Efter Tamerlans Død faldt dette store Monarchie, som havde været til udi saadan Hast; thi hans Efterkommere tabte strax Alt, hvad han havde vundet Sønden ved den Flod Amu med det Kongerige Caschgar; saa at de beholdt Intet tilbage, uden Indien og den største Del af det, som han havde erobret udi Norder-Asien; dog disse sidste Lande bleve dem ogsaa fratagne mod Enden af det 15de Seculo, ved en Prinds af Cingiskans Afkom, kaldet Schabacht Sultan. Udi Indien havde de ogsaa udi Begyndelsen tynd Lykke, og maatte vige for de Pataner, hvorom jeg med Omstændighed har talet udi Akebars Historie. Men de kom tilbage igjen, og endnu besidde de hele Indostan, som kaldes det store Mogols Rige, efterdi Kongerne nedstamme fra den store mogolske Sejerherre Tamerlan.

Sam-

Sammenligning
imellem
Cingiskan og Tamerlan.

Naar man læser disse tvende tartariske Sejerherrers Bedrifter, synes det, at Skribentere have givet en og den selvsamme Historie under tvende adskilte Navne; saa stor Overensstemmelse findes der fast i Alting. Vel er det troligt, at en stor Del reiser sig deraf, at den Sidste havde udstuderet den Førstes Liv og Levnet, og foresat sig, det samme som et Mønster i alle Ting at efterfølge; men de fleste Ting ere dog saadanne, som ere udenfor et Menneskes Magt, og flyder af pure Skjæbne og Hændelser, saasom Fødsel, Opdragelse, Tidernes lige Tilstand, og mange Hændelser, hvis Overensstemmelse man maa forundre sig over: og er det her det ene med det andet, som jeg i denne Sammenligning løsligen vil igjennemløbe. Jeg vil her intet tale om de Mirakler, som foreginge Begges Fødseler; efterdi Naturen derved maaskee haver havt intet at bestille, men allene Skribenters Digt; saa at den Lighed, som der findes, er allene udi de arabiske Poeters Hjerner;

ner; vil derfore Saadant forbigaae, og sige, at Begge var af lige Fødsel; Cingiskan nedstammede af smaa tartariske Fyrster, Tamerlan havde samme Herkomst. Begge havde stor Gjenvordighed i deres Ungdom, og samme Gjenvordighed og Trængsel lagde Grundvold og gav Lejlighed til Begge at stifte tvende store Monarchier. Dog kan man sige, at Tamerlans Fremvext var mest forunderlig; thi han begyndte med Børne-Leg, som blev meer og meer til Alvor; saa at Hyrdestave bleve forvandlede til Sværd og Spyd, Hyrder til tappre Soldater og store Anførere, og en Konge udi Skuespil til en virkelig Regent, ja en af de største Monarcher i Verden. Hvad deres Krigsbedrifter og Tog angik, da bleve de selvsamme Folk i og med samme Behændighed undertvungne af den Sidste, som af den Første. Begge oversvømmede først de sydlige Lande udi Asien, og siden til Slutning fik at bestille med de tappreste Konger og de meest disciplinerede Folk, som paa de Tider vare; thi Sultanen af Carizme var ikke mindre forfærdelig, end Bajazeth. Begge havde lige Lykke mod disse to stridbare og mægtige Konger, hvis Herredømmer de kulbkastede; men Begge brugte ikke deres Sejer med lige Moderation; thi saa meget som Cingiskan lastes formedelst sin haarde Opførsel mod Sultanens Moder, saa meget berømmes Tamerlan i Henseende til sin Mildhed mod den fangne Bajazeth; saa det er derfor forunderligt, at den Første udi de europæiske Historier har faaet Navn af en mild og ædelmodig Sejerherre, og den Sidste af en hævngjerrig og ty-

tyranst; thi det er just udi denne Dyd Tamerlan kan foretrækkes Cingiskan, hvorvel det er i mange andre Ting den Første kan agtes højere end den Sidste. Thi det synes, at Tamerlan arbejdede allene paa at oprette et stort, men Cingiskan et bestandigt Rige; eftersom den Ene allene opførte sig som en General, men den Anden tilligemed som en Regent og en fornuftig Lovgiver. Begge vare vel ærgjerrige, saa at et undertvunget Folk syntes at berettige dem til at undertvinge et andet. Cingiskan gik dog mere varligen frem, saa at, om han ikke havde Aarsag til alle Krige, saa søgte han dog at finde Aarsag til de fleste; og kan man sige, at han blev tvungen til nogle; thi han lod sig udi 19 Aar nøje med den anden Højheds-Grad udi Unghkans Rige, og greb ikke til Gevær, førend man agtede at styrte ham; ej heller mod Sultanen af Carizme, førend han blev tvungen dertil. Det synes ogsaa, at, efterat han havde undertvunget sig den sydlige Del af Asien, han havde isinde at leve i Rolighed, høste Frugten af sine Sejervindinger, og forfremme Handel, Kunster og Videnskaber blandt sine Undersaatter, og var det i den Henseende, at han vilde heller have Araberne til Venner end til Fiender. Han brød derfor ikke løs mod Sultanen af Carizme, førend al Forhaabning om Fred var forsvunden, da derimod Tamerlan paaførte Bajazeth Krig, efterdi han ingen Ligemand kunde taale; og hvorvel Begges Regieringer var en Kjæde af idelige Krige, saa finder man dog nogle fredelige Intervalla under Cingiskans, men ingen under Tamerlans Regimente;

thi

thi den Første, naar han havde fuldendet en Krig, stak undertiden sit Sværd udi Skeden, og vendte sine Øjne til Statens Forbedring, sammenkaldte Mødet, og engang gjorde nye Love, eller stadfæstede de gamle; Tamerlan derimod var aldrig stille, men pønsede paa en ny Krig, naar han havde fuldendt en anden. Og seer man her, at Cingiskans Bedrifter udi Almindelighed vare større og vigtigere end Tamerlans, efterdi han var ligesaa stor Lovgiver som General, og det er prisværdigere og en Konge meer anstændigt, at bestyrke sit Land med nyttige Love, end at udvide det ved lykkelige Krige. Omendskiøndt, siger Cicero, Themistocles berømmes med Billighed formedelst den herlige Seier ved Salamis, saa grundede dog hans og alle andre Atheniensers Heltegierninger sig paa den store Lovgivers Solons Stiftelser; thi Themistoclis Gierning var Staden eengang til Nytte, Solons derimod var stedse til Nytte: Illud semel profuit, hoc semper proderit civitati. Det samme kan og siges om de lacedæmoniske Krigshelte, hvis Bedrifter aldrig vare blevne saa store, hvis Staden ved Lycurgi Love ikke havde været sat i den Stand.

Begge betiente sig af eet Slags Midler til at holde Undersaatterne i Lydagtighed, og giøre dem villige til saa mange besværlige Tog. Cingiskan foregav sig at have himmelske Aabenbaringer, og Tamerlan betiente sig af Andre dertil. Begge vidste ved Omgiængelse at vinde Folk; dog saaledes, at den Første var mest æret, og den Sidste mest elsket; thi man seer af Tamerlans

His-

Historie, at hans Omgiængelse maa have været behagelig, saa at han ikke allene skjemtede med sine Venner, men endogsaa taalede, at man skjemtede med ham selv. Begge vare store og fuldkomne Deister; thi, omendskjønt de førte Navn af Mahomedaner, foragtede de dog ingen Lærdom mere end Mahomets. De vare ogsaa Begge mere tilbøjelige til Christendommen, end til nogen anden Religion. Men deres bestandige Forsæt var, ikke at binde sig til nogen Sect, men allene i Almindelighed at troe, at der var en almægtig Gud, som havde skabt Alting, og som man maatte dyrke og ære, og bekymrede sig i det øvrige libet om de Religions-Tvistigheder, som regierede imellem Christne, Jøder og Mahomedaner udi deres Tider: saa at, om man vil spørge, hvad Tro Cingiskan og Tamerlan havde, saa kan svares, at de havde Cingiskans og Tamerlans Tro, eller rettere, den Tro, som Naturens Lys allene viser, og var saadan Hof-Religionen i disse tvende Regenteres Tider. Vel synes det, at Tamerlan var nysgierrig efter at vide stridende Meninger udi Troen, saasom han ofte havde Samtale med de Tiders Lærere; men man kan sige, at det var af lutter Nysgierrighed, allene for at vide, hvad Andre troede, ikke for af Andres stridige Meninger at udvælge sig nogen vis selv. Hvad som især er forunderligt med disse tvende Seierherrer, er, at da deres hele Liv har været en stedsevarende Krig, de dog Begge døde Straa-Død, fast udi een Alder, paa eet Sted, paa eet Tog, nemlig mod China, ja Begge, som Philosophi, holdende moralske

Taler

Taler til det yderste, og opmuntrende, efter Agonisanters Maade, de Omkringstaaende til Fred, Enighed og andre Dyder, som de selv aldrig havde øvet, eller agtede at øve; hvorfore man ogsaa her mærkede, at Efterkommerne ikke forbedredes af saadanne Formaninger. Thi de Prædikener, en Alexander gior om Fred, en Lucullus om Tarvelighed, en Nero om Mildhed, kan ingen synderlig Virkning have.

Dran

Oran Zeb og Saladin.

Forberedelse.

Der ere mange Maader at vinde verdslig Højhed og Ære paa. Nogle bane sig dertil Vej ved Ærlighed, men deres Tal er kun gandske lidet; thi, som de fleste Mennesker finde ikke deres Regning ved, at der sidde ærlige Mænd ved Roret, saa søge ogsaa de fleste at hindre slige Mænds Forfremmelse, saa at en forhadt Mand er ofte intet uden en ærlig Mand. Et mærkeligt Exempel derpaa haves udi den oprigtige Athenienser Phocion. Den samme, saa tit han forrettede sit høje Embede med Retfærdighed, fik han Had og Utak; men da han en eneste Gang til Forsøg lod Alting gaae igjennem den grove Sold, blev han berømmet af de Fleste, eftersom de fleste udi Staden vare onde. Den dydige Aristides blev engang af en ringe Borger dømt til Landsflygtighed, og da denne blev adspurgt, hvad ondt

samme Mand havde gjort ham? svarede han: Han har slet intet ondt gjort mig; men jeg hører, at han er forhadt af de fleste Borgere i Staden. Saa det derfor er en Lykke, ved Ærlighed at komme til Højhed, helst paa de Steder, hvor Bestillinger gives ved de fleste Stemmer af det hele Folk; og var det derfor, at Cato ikke kunde blive højere end Prætor. Andre komme til Værdighed ved Forstand og Videnskab. Deres Tal er ej heller meget stort; thi man seer Uvidenhed og Velstand, Philosophie og Armod overalt at boe sammen; ja, Jordens Klode har, desvær! af fornuftige Staaddere saadan Forraad, at man deraf let kunde oprette et femte Monarchie, og er det allerede blevet til et Mundheld, endogsaa paa de Steder, hvor Videnskab og Forstand i forrige Tider var udi største Priis: Pocho cervello basta a governar il mundo ɔ: det behøves kun liden Forstand til at regjere Verden. Saa vanskeligt som det nu er at komme frem ved Forstand, saa vanskeligt er det at vedligeholde en Værdighed, som derved er erhvervet; thi de fleste Embedsmænd, som styrtes udi Ulykke, ere gjerne store Hoveder, da derimod en enfoldig høj Embedsmand sjelden er saadant Fald undergiven: ikke just derfor, at de Første misbruge deres Forstand, og deraf forledes til Ondskab og Rænker, som en enfoldig Mand holdes for, ikke at kunde hitte paa, men efterdi Forstand og Videnskab fremfor al Ting opvække Had, Misundelse og Mistanke; thi en Borger kan nogenledes taale, at man taler om hans Medborgers Rigdom, Sundhed,

Sundk-

Gudsfrygt, Kydskhed, Ædruelighed og andre Dyder; men kan ingenlunde fordøje, at man holder ham for forstandigere; saa det hedder, som Poeten siger:

Qvi velit ingenio cedere, rarus erit.

Mange forhindres derfor at komme til Regimente, just fordi Naturen har skabt dem til at regjere, ligesom de stødes ned fra Højhed, just fordi de beklæde den med Ære. Ingen kan vel nægte, at jo store Sindets Gaver forlede Mange til Hovmod og andre Lyder; men Ingen vover sig heller at bevise, at Taabelighed er stedse forenet med Ydmyghed og andre deraf flydende Dyder; og lad være, at en enfoldig Mand er altid en god Mand, hvilket dog Erfarenhed anderledes viser, saa flyder dog deraf ikke, at man er sikker og lykkelig under en enfoldig Øvrighed; thi en enfoldig Dommer maa holde en fornuftig Skriver, en taabelig Foged en forslagen Hovmand, en ukyndig Landmand en hurtig Ridefoged, og saaledes i højere Ting, saa at, om Principalen ikke kan hitte paa Rænker, saa kan Fuldmægtigen, og det des snarere, efterdi den Sidste gjør Alting paa den Førstes Bekostning, kaldende sig selv kun et uskyldigt Instrument, skjøndt han stedse er Hovedmand. Ja, man kan derfor sige, at af alle Dyr paa Jorden intet er farligere, end en taabelig Embedsmand; thi enten er han udydig eller dydig. Er han udydig, da veed man, hvad Foster der fødes af Ondskab og Uvidenhed; er han dydig, kan han dog ikke øve sine Dyder i sit Embede, med mindre hans Fuldmæg-

 tig

tig finder det for godt, hvilket er rart og usædvanligt. Heraf sees da, at det er ikke saa meget af Frygt, som af Misundelse, store Hoveder nedtrykkes. Naar Ærlighed og Forstand ikke vil befordre, griber man til det tredie Middel, som er Gavmildhed. Derved banede fast alle ærgjerrige Romere sig Vej til de højeste Bestillinger udi Catonis Tider; derved conserverede Jugurtha og Mithridates sig længe udi deres Højhed; derved trængte Crassus sig ind udi Triumviratet, Cæsar banede sig Vej til Verdens Herredom, Antonius holdt hele Asien, Ægypten og Grækenland udi Slaveri. Derved opløftes ogsaa Mange udi vor Tid, og sættes paa højeste Æres-Spidse; hvorudover de Spanier ikke uden Grund kalde fornemme Folk Riccos Hombres, saasom det er let for en rig Mand, sær, naar han veed at bruge sin Rigdom, at komme til Ære; men hvor sikkert end det Middel synes at være, saa er det dog ikke gandske ufejlbart; thi Nogle udtømmes ved Gavmildhed, førend de naae deres Sigte, Andre, ved Gavers ulige Uddeling, bekomme vel Venner, som arbejde paa deres Befordring, men tilligemed Fiender, som hindre den samme. Den fjerde Vej til Højhed er Dumdristighed; thi en dumdristig og stortalende Mand bliver ofte tagen for en dygtig Mand, endskjøndt han er gandske fremmed i alle de Ting, som han med fræk Mine og fuld Mund byder sig til at udføre. En Saadan kan lignes ved den, der testamenterede visse Penge til Hospitaler, andre til Kirker, andre igjen til Studeringers Forfremmelse, og lod det

øvrige

øvrige til sine Arvinger, hvorudover han kom i Anseelse baade for Rigdom og Gavmildhed; men da man efter hans Død aabnede Boden, fandtes intet uden Testamentet eller det blotte Løfte. Saaledes blive Mange ved Dumdristighed og prægtige Løfter store udi Folks Øjne, hvorpaa haves adskillige Exempler saavel udi den gamle som den ny Historie. Men saadant Middel er ej heller ufejlbart; thi Mange blive røbede udi deres forfængelige Vanvittighed, og paa eengang falde udi den Foragt igjen, som dem naturligen tilkommer, saa det gaaer dem ikke anderledes end Æsopi Krage; og ere der Mange, som ved Dristighed slaae sig igjennem Verden, saa ere der og Mange, som snuble paa Vejen, hvorudover det hedder: næsevis Høne faaer enten Korn eller Knæp. Men det sikkerste, skjøndt af alle ulovligste Middel, hvorved man kommer til verdslig Højhed, er Skinhellighed og en sminket Ydmyghed; thi hvo som vel veed at spille sin Rulle derudi, det er, idelig at tale om Verdens Foragt, krybe udi Skjul, naar han kaldes til Forfremmelse, sukke ved hvert Æres-Trin han gjør, og bevidne med oprakte Hænder og et helligt Ansigt, at han antager et højt Embede allene for at tjene sit Fædreneland, naaer ofte de Ting, som Ingen hverken ved Dyd, Forstand eller Gavmildhed kan erhverve sig. Thi Misundelse, som er største Hindringssten paa Højhedsvej, ryddes her bort, saa at den, der lader, som han foragter verdslig Ære, finder ikke allene en aaben Vej til Højhed, men trækkes ligesom med Hals og Haar dertil. En rig Mand gjør

den

den Fattige tilgode, og istedenfor Taknemmelighed opvækker ofte Misundelse. En forstandig Mand underviser den Enfoldige, og tilligemed synes at bebrejde ham hans Taabelighed; og at bebrejde En sin Enfoldighed er ligesaa farligt, som at disputere en Jomfru sin Skjønhed. En ærlig Mands Aasyn, hans ustraffelige og dydige Levnet synes hvert Øjeblik at anklage og fordre til Straf. Hvorudover disse Slags Folk have mange Fiender, som hemmelig og aabenbar hindre deres Forfremmelse. Men en skinhellig Mand gaaer altid sikker frem; thi at føre Krig med ham er ligesom at føre Krig med Himmelen, og at føre Krig med sig selv. Han giver sig ud for det menneskelige Kjøns ydmygste Commissionaire eller Agent, forlanger for sit Arbejde intet uden den Glæde, at see sine Medborgeres timelige og evige Velfærd befordret; Højhed og verdslig Ære er ham en Vederstyggelighed, tager han dermod, saa er det af Nødvendighed, efterdi det ikke kan skilles fra Embedet. Saaledes bliver ved Skinhellighed og sminket Ydmyghed den ærgjerrigste Mand mindst misundet, og den, der spotter og hader det menneskelige Kjøn mest, af det menneskelige Kjøn mest elsket. Det gaaer med ham ligesom med Cardinalen af Caraffa, hvilken udi en Procession uddelte Velsignelse med Haanden, men med Munden paa samme Tid mumlede idelig disse Ord: Mundus vult decipi, decipiatur! hvilket Benedicite Almuen antog med ærbødig Taknemmelighed og sloges om at blive delagtig derudi. Saaledes kjeppes Mennesker om at bevise den Ære,

af

af hvilken de udi Hjertet meest bespottes. Ved dette Middel have Folk udvirket utrolige Ting, saavel i gamle Dage, som i vor Tid. Formedelst Skinhellighed blev Numa Pompilius af en Fremmed gjort til romersk Konge. Derved lagde Mahomet Grundvold til det Herredom, som hans Efterkommere ved samme Middel udbredede over Asien og Africa; derved banede Ismael Sophy sig Vej til den persiske Trone, og Cromwel i forrige Alder til Protectoratet udi Stor-Britannien. Men Ingen har bedre vidst at spille denne Rolle, end udi vor Tid den store Mogol Oran Zeb, som kan sees af efterfølgende Historie.

Oran

Oran Zeb.

Schach Jehan eller Jeham var den tiende Regent udi det mægtige Rige Indostan, at regne fra den store Sejerherre **Timurleng**, gemenligen kaldet **Tamerlan**. Ved hans Ankomst til Regjeringen var Riget udi en meget blomstrende Tilstand. Den kongelige Rigdom var uendelig, som kan sees af **Berniers** Skrivelse til den franske Statsmand **Colbert**, og Rigets Grændser mærkelig udvidede ved hans Formænds Tapperhed, saa at han kunde holdes for en af de mægtigste Konger udi Asien; men Regjeringen, hvorvidt end den store Mogols Enevolds-Magt strækker sig, var dog adskillige Skrøbeligheder undergiven. De kongelige Prindser havde faaet Sædvane, at føre Krig indbyrdes, endogsaa udi Faderens levende Live, hvortil de have større Anledning end andensteds, formedelst de mange smaa indianske Rajas eller Skatte-Konger, til hvilke de kan tage Tilflugt, og naar nogen af samme Rajas er misfornøjet med Regjeringen, hjelper

hjelper han de opsætsige Prindser baade med Folk og Gevær.

Schach Jehan var ellers en overdaadig og vellystig Herre. Paa hans Overdaad gives blandt andre to mærkelige Exempler, et af P. Catrou udi hans mogolske Historie, uddragen af den bekjendte Manouchis portugisiske Manuscript, et andet af M. Bernier udi hans Beskrivelse over Hovedstæderne i Indostan. Han lod Fruentimmeret til Fornøjelse, hvoraf han var en stedsevarende Slave, anlægge et Gallerie, som udi Pragt overgik fast alle Bygninger udi Verden. Væggene paa een Side vare af Jaspis, zirede med kostbare Stene. Der var ogsaa en Viingaard, hvor Stammerne vare rødagtige Agater, Bladene af Smaragder, net føjede tilsammen, og Druerne af Diamanter. Den anden Side af Galleriet, hvor Vinduerne stode, var prydet med Spejlglas, hvis Rammer vare bestrødde med Perler. Man sagde, at han lod indrette dette prægtige Gallerie til Bolig for en gemen Danserske, som han havde forelsket sig udi. Det andet Exempel paa hans Overdaad viser M. Bernier af den Trone, han lod oprette, som holdtes for at være værd 40 Millioner Rupier eller 60 Millioner franske Gylden.

Med al den Overdaad var han dog en stor Elsker af Ret og Retfærdighed, en Dyd, som man kan sige at være arvelig udi det mogolske kongelige Hus, men stin-

skinnede allermeest hos Schach Jehan, hvorudover han blev kaldet den mogolske Salomon. Jeg vil derpaa allene fremføre et Par Exempler. En Soldat havde taget en Slavinde fra en Skriver. Dette kom til Rettergang, og Tvistigheden var vanskelig af skille, efterdi Slavinden, som var kjed af sin forrige Herre, paastod, at hun hørte Soldaten til, og Skriveren derimod havde adskillige Ting til at bevise sin Ret. Schach Jehan derpaa gav ligesom udi Tanker noget Blæk til Slavinden, med Befaling at lave det til, hvilket hun gjorde med stor Hurtighed, saa at Kongen kunde see, at hun var vant til deslige Sager. Han sagde derfor med et vredt Ansigt til Slavinden: Du hører ikke Soldaten til; Du har tjent Skriveren, og han skal være Din Herre. For hans Regjering var Landet fuldt af Røvere, som foruroligede Handelen. Det Middel han brugte til at udrydde slige Folk, var, at gjøre sine Betjente ansvarlige for alt det Rov, som skede udi deres anbetroede Districter. Hvorudover, da de hollandske Magaziner vare om Natten blevne plyndrede i Suratte, lod han, ved Landsherren sammesteds, dem erstatte al deres Skade.

Schach Jehan, da han blev gammel, forandredes hans Overdaad til Gjerrighed, saa der siges, at han, under et Skin af at tage Forfriskning, bortdrev en stor Del af Dagen udi Kjeldere under Jorden,

den, for at mætte sine Øjne med den overmaade store Skat, som der laae begraven. Han var ellers mild og naadig, saa at Indostan udi 40 Aar, indtil de borgerlige Krige begyndte, havde været udi en lyksalig Tilstand; thi han regjerede heller som en Husfader over sine Børn, end som en Konge over sine Undersaatter, trædende derudi i sine Formænds Fodspor. De store Mogols omgaaes paa en gandske anden Maade med deres Undersaatter, end persiske og tyrkiske Regentere. Regjeringen udi Indostan har ogsaa været paa en gandske anden Fod, og har udføret af de store Mogols en vis Agtsomhed. Derfor har man der seet mange dydige Regentere, som give europæiske lidet efter. Det meste, som lægges Schach Jehan til Berømmelse, var, at Politien under ham blev saa vel iagttagen, at der neppe gaves Lejlighed at straffe Nogen for Tyveri, og at Fremmede udi Indien kunde rejse med samme Sikkerhed, som udi de bedste Riger i Europa.

Han havde fire Prindser og tre Prindsesser. Den ældste af disse Prindser var kaldet Dara, som betyder Darius; den anden Sultan Sujah; den tredie Oran Zeb, og den fjerde Morad Bax. Af Prindsesserne var den første Begum-Saheb, og den anden Roxanara Begum. Den ældste Prinds, nemlig Dara, havde adskillige gode Qvaliteter. Han var artig udi Omgjængelse, meget fin, høflig og overmaade gavmild.

Men

Men han havde alt for høje Tanker om sig selv, indbildende sig, at Ingen var mægtig at give ham et godt Raad, og foraarsagede den Foragt, han lod see mod sine Venner, at han blev kun lidt erkyndiget om sine Brødres hemmelige Efterstræbelser. Derforuden optændtes han let til Vrede, og anfaldt ofte sine Venner med Trudsler og Skjeldsord udi sin Hastighed. Hvad hans Religion angik, da, hvorvel han offentlig bekjendte Mahomets Lærdom, som hersker udi den store Mogols Rige, saa var han dog hemmelig Christen med Christne og Hedning med Hedninge; thi han havde alletider hos sig hedniske Lærere, som havde indprentet ham adskillige Meninger, som strede mod Hoved-Religionen, og vidner Monsr. Bernier, paa hvis Beretninger jeg grunder denne Beskrivelse, at en Jesuit, ved Navn Buzée, var meget vel hørt hos ham; saaledes drejede han Kaaben efter Vejret, og haldt gode Miner med alle Secter udi Landet, for at betjene sig ved Lejlighed af dem alle. Faa Prindser havde større Skarpsindighed. Han havde lært alle europæiske Videnskaber, og, efter P. Catrous Beretning, de fleste europæiske Sprog, og just den Grund, han havde lagt til Philosophien, opvakte hos ham den mahomedanske Lærdoms Foragt. Man mener, at, hvis han havde kommen paa Tronen, at den christne Tro havde end nydt større Beskyttelse, end under hans Farfader Jehan Gir, som af Nogle var mis-

tænkt

tænkt at være hemmelig Christen. Men just dette, som syntes at forfremme hans Magt, foraarsagede hans Undergang, og tog hans Broder, Oran Zeb, deraf Lejlighed, at lade ham henrette som en Kjetter.

Den anden Broder, Sultan Sujah, var moxen af samme Sindets Gaver, som Dara, men meer bestandig, og vidste at drive sine Sager med større Hurtighed, og ved store Foræringer at vinde de største og mægtigste Mænd; men derimod var han for meget hengiven til Vellyst og Fruentimmer, i hvis Selskab han ofte bortdrev Dag og Nat med Spil og Dands, Sang og Drik. Han slog sig til den Troes-Bekjendelse, som Persianerne offentlig følge, og det af en Stats-Princip, efterdi Persianerne ere de mægtigste ved det mogolske Hof, og besidde de vigtigste Bestillinger udi Landet.

Den tredie Broder, Oran Zeb, var skarpsindig, taus, listig, og saa stor Mester udi at forstille sig, at de fleste ansaae ham som en Herre uden Ærgjerrighed, der foragtede Krone og Zepter, og af Naturen inclinerede til at passere sin Tid udi Enlighed og Gudsfrygt. Hans mavre Ansigt gav ligesom en Slags Poenitentse tilkjende. Han syntes altid tankefuld, var heel taus, og talede ikke gjerne uden om sin Nidkjerhed for Mahomets Tro, bar Alcoranen altid under sin Arm, og idelig laae udi Bønner og Andagt. Der siges ogsaa, at han havde ladet sig

ind-

indskrive blandt de saakaldte Fakirs, som ere et Slags Munke udi Indien. Hans Klædedragt og Spise var meer end tarvelig. Han aad ikke gjerne uden Ris Urter og Rødder, og drak aldrig Viin. Ja, hans Hellighed gik saa vidt, at han lod sig mærke med, at han vilde rejse til Mahomets Grav, og der udi Andagt frembringe sin øvrige Livstid. Men, uagtseet denne udvortes Opførsel, holdt dog den gamle Fader ham for den Beqvemmeste at besidde Tronen; hvilket opvakte saadan Fortrydelse hos den ældste Broder Dara, at han undertiden sagde til sine fortroligste Venner: blandt alle mine Brødre er jeg for ingen mere bange, end for denne hellige Mand, der foragter Verden, og læser saa mange Bønner.

Den fjerde, nemlig Morad Bax, som han var den yngste, saa var han ogsaa mindst skarpsindig. Han drev sin Tid bort med at jage, skyde og at drikke. Han var ellers tapper, aabenhjertig, og en Hader af alle Hofrænker. Dersom hans Tapperhed havde været krydret med Forstand, havde han spillet Mester blandt alle sine Brødre, og var bleven Konge udi Indostan, som kan sees af efterfølgende Historie.

Hvad Søstrene er angaaende, da synes vel ikke fornødent at gjøre deres Portraits; men som de Begge bemængede sig udi deres Brødres Stridigheder, og hjulpe ikke lidet til at holde dem vedlige, saa tjener, til

til denne Histories Forstaaelse, at vide noget forud om Begges Natur og Sindets Gaver.

Den ældste, Begum Saheb, besad Skiønhed og Forstand udi en høj Grad, og derudover var særdeles elsket af den gamle Fader; ja, Rygtet gik, at han elskede hende meer, end det en Fader var tilladt at elske sit Barn, og at han selv til Undskyldning skulde have ladet falde disse Ord, at det er tilladt at spise Frugter af det Træ, som man selv har plantet. Dog slutter Andre, blandt hvilke P. Catrou, at Schach Jehan ikke havde nogen usømmelig Kjærlighed til hende, besynderlig, efterdi han havde stor Naade for en Musikant, som var mistænkt for at have altfor fortrolig Omgjængelse med hende. Denne Søster slog sig gandske til den ældste Broders Daras Partie, og erklærede sig offentlig for ham, hvilket, fremfor andre Ting, bestyrkede hans Sager; thi den samme satte ham i Credit hos Kongen, og udi Tide lod ham vide alt, hvad hans Fiender havde fore imod ham. Nogle holdt fore, at Dara havde lovet at ægte hende, saasnart han kom til at besidde Tronen, og at paa saadant Haab var grundet den Troskab og Tilbøjelighed, hun lod see mod ham. Denne store Prindsesse var ellers med al hendes Dyd og Forstand ikke fri for Kjærligheds-Fristelser. Der fortælles blandt andet, at hun engang fik practiseret ind udi sit Serail (saaledes kaldes de Steder, hvor Fruen-

tim-

timmeret indsluttes) en skjøn ung Person; men hvor forsigtig hun end derudi gik tilværks, saa blev dog slig Handel aabenbaret for den gamle Schach Jehan, hvilken, efterat han havde udspioneret Tid og Time, for at overrumple dem, som uformodentlig ind udi Seraillet paa en Tid, som han mindst var forventet. Princessen, forvirret over slig uformodentlig Besøgelse, skjulede sin Bejler udi et Kar, hvorudi hun plejede at bade sig; men dette skede ikke med saadan Behændighed, at jo Kongen mærkede det. Han holdt dog gode Miner, og, efterat han havde længe talet med hende om adskillige andre Sager, skjemtede omsider med hende, sigende, at hun ikke saae saa net og reenfærdig ud, som hun plejede, bad derfor, at hun maatte bade sig, og befol at lægge Ild under Karret, hvilket strax blev efterlevet; og gik han ikke bort, førend Betjenterne udi Seraillet, som alle ere Gildinger, gave ham Tegn, at den unge Person havde faaet sin Rest. Denne og andre Historier af samme Natur var dog ikke mægtig til at bringe hende i Unaade.

Roxanara Begum derimod kom hverken udi Legemets Skikkelse eller udi Sindets Gaver sin ældste Søster nær. Hun hang aldeles til Oran Zeb, og erklærede sig mod det andet Parti. Man tog sig derfor vare, ikke at gjøre hende delagtig udi Hoffets hemmelige vigtige Sager; dog, saasom hun var for-

synet

fynet med en vis Slags Forstand, og havde Spioner, fik hun at vide adskillige vigtige Ting, og derom trolig erkyndigede Oran Zeb.

Den yngste Søster, som Bernier har glemt, var kaldet Mernisa Begum, havde hverken Legemets eller Sindets Gaver. Hendes Tilbøjelighed var allene til Børneleg, og tog hun ingen Deel udi hendes Brødres Stridigheder; hvilket maaske er Aarsag, at bemeldte Skribent ikke har vidst, at hun var til.

Schach Jehan mærkede udi sin høje Alder, at enhver af disse Sønner stræbte efter Tronen, og at det Had og Uenighed saadan Regjerings-Syge havde saaet iblandt dem, tog meer og meer overhaand; levede derfor udi stor Bekymring, og vidste ikke at hitte paa noget sikkert Middel at afvende den Ulykke, som Landet truedes med. Her var ikkun tre Veje at tage, enten at indslutte dem udi den Fæstning Goualeor, hvor Prindserne gemenligen forvares, eller at lade dem alle blive tilhove, for at have desbedre Øje med dem, eller og at fordele dem udi Provindserne. Det første var da for silde at sætte udi Værk; thi de vare alle ved Alder, gifte og havde stor Anhang. Det andet Middel, at lade dem blive tilsammen, var at kaste Olie udi Ilden. Ved det tredie Middel, nemlig at gjøre dem til Statholdere udi Provindserne, var at befrygte, at enhver af dem af sit Statholderskab

skulde gjøre et Kongerige. Dog, saasom Schach Jehan var bange for at see dem myrde hinanden udi sit Aasyn, besluttede han at gribe til det sidste Middel, og skikkede Sultân Suya til det Kongerige Bengalen, Oran Zeb til Decan, og Morad Bax til Guzurate, og gav de Provindser Cabul og Multah til Dara, hvilken, saasom han var den Førstefødte, og beskikket til Tronen, blev stedse ved Hoffet, hvor den gamle Fader lod oprette for ham en Trone lidet lavere end sin egen; saa der da var ligesom to Konger paa eengang. Saadan Magt forøgede meget en Prindses Hofmod, som af Naturen var ellers myndig. Alle store Hofmænd og Generaler vare af ham mistænkte og forhadte. Han lod føre den navnkundige Mahobet Cham til Fæstningen udi Dely udi Forvaring, den samme Mahobet Cham, som havde hjulpet hans Fader paa Tronen. Han drev Spot med den store Raja Jasing, og kaldte ham en Spillemand. Men den Spillemand spillede saaledes siden for ham, at han kom ham til at dandse fra Zepter og Krone. Kort, alle de, som ikke vare hans Tilhængere, bleve enten fængslede, eller drevne udi Landflygtighed. Udi saadan Tilstand var det store Mogols Rige, forend den indvortes Krig brød frem, udi hvilken Oran Zeb, som bekjendt er, fik Overhaand. Men forend jeg skrider dertil, er fornødent at gaae lidt tilbage udi Tiden, og at tale om den store Han-

del

del, Oran Zeb, som Statholder udi Decan, havde med sin Nabo, Kongen af Golkonda og hans Vizir Emir Jemla, hvilken sidste banede Vejen til Oran Zebs Herredom.

Kongen af Golkonda, hvis Rige grændsede til den Provinds Decan, havde en Vizir, ved Navn Emir Jemla, hvilken udi Ære og Rigdom tog saaledes til, at Kongen omsider begyndte at ansee ham med skele Øjen, og kom det omsider saavidt, at han søgte at bemægtige sig hans Person; hvorom da denne store General blev advaret, tog han sin Tilflugt til Oran Zeb, hvilken han lovede at spille Kongen med det hele Rige Golkonda udi Hænder. Han raadte ham at rykke ind udi Golkonda med et udvalgt Mandskab af 4,000 til 5,000 Ryttere, og at udstrøe paa Vejen, at han var didskikket i Gesandtskab af Schach Jehan, og naar han var kommen til det kongelige Slot Bagnaguer, som var ubefæstet, da at bemægtige sig Kongens Person. Til dette Værk at fuldføre, lovede han at give Oran Zeb 50,000 Rupier, (som gier 25,000 Rigsdaler) hver Dag. Oran Zeb, udi hvis Øren saadant Forslag klingede meget vel, begav sig strax paa Vejen, og uden Hinder trængte lige ind til det kongelige Slot, saasom han paa Vejen passerede for den store Mogols Gesandt. Men da man stod færdig at lægge Haand paa Kongen af Golkonda, blev han advaret om den Fare, han svævede

udi, hvorudover han udi Hast tog Flugten til den Fæstning Golkonda, som ligger een Mil fra samme Sted, hvor han blev belejret af Oran Zeb; men saasom Belejringen varede udi to Maaneder, eftersom de Belejrende fattedes fornødne Ting til Fæstningens Bestormelse, kom der midlertid Befalning fra Store-Mogols Hof, at Oran Zeb skulde staae fra sit Forsæt, og begive sig til sin Provinds Decan igjen. Oran Zeb vidste vel, at Darà, samt hans ældste Søster Begum Saheb, havde udvirket denne Befalning, saasom de ansaae hans Magt og Fremgang med avindsyge Øjne; dog lod han sig ikke mærke med den Fortrydelse, han bar derover, men sagde, at han maatte efterleve sin Faders Villie. Men, førend han gandske ophævede Belejringen, betingede han sig adskillige fordelagtige Vilkaar, blandt andre, at Kongen af Golkonda skulde give sin ældste Datter til hans Søn Sultan Mahmud, erklære ham for sin Arving udi Riget, og give ham til Medgift den Fæstning Ramgupre; iligemaade, at det skulde være Emir Jemla tilladt at rejse bort med sit hele Hus, alle sine Midler, sin Krigshær og Feldtstykker.

Emir Jemla tog derpaa sin Tilflugt til Oran Zeb. Imellem dem blev stiftet et stort og urokkeligt Venskab, som lagde Grundvold for den sidste til hans store Magt, og banede ham Vej til Tronen. Emir Jemla, som ved prægtige Foræringer kom strax udi

Naade

Naade og Anseelse hos den store Mogol, udvirkede omsider, at en Krigshær blev ham betroet til at føre Krig mod Golkonda og Visapur, og var den ældste Prinds Dara ikke mægtig til at hindre Saadant, endel efterdi Schach Jehan forhaabede at vinde Guldbjerge ved saadan Krig, endel ogsaa efterdi Dara ved en hovmodig Opførsel havde gjort sig mistænkt og ildelugtende hos sin Fader. Dog udvirkede Dara saa meget, at Oran Zeb fik Befaling, ikke at bemænge sig udi disse Krige, men at Emir Jemla skulde anføre Krigshæren allene, og imidlertid skulde hans hele Familie, som til Forsikring om hans Troskab, forblive ved Hoffet.

Udi saadan Tilstand var den store Mogols Rige, da Schach Jehan faldt udi en heftig Sygdom, hvilken rejste sig deraf: Han fik paa sin gamle Alder Lyst til at ligge hos en ung Pige paa 13 Aar, hvis Skjønhed havde gandske indtaget ham; men som Kræfterne tillode ham ikke at fornøje sin Begjerlighed, indtog han nogle hidsige Medicamenter, hvilke foraarsagede ham en Sygdom, som nær havde bragt ham udi Graven, og som nødte ham to til tre Maaneder at holde sig inde, saa at Rygtet gik, at han var død; thi han plejede ellers at lade sig see tre Gange om Ugen. Denne Hændelse foraarsagede, at den Ild, som nogen Tid havde ligget skjult under Asken, begyndte at frembryde og at sætte det hele Land udi

Lue.

Lue. Dara bragte strax en mægtig Krigshær paa Benene, som han hvervede udi Hovedstæderne Agra og Dehly; Sultan Suya gjorde det samme i Bengalen; Oran Zeb udi Decan; og Morad Bax udi Guzurate. Alle fire raadførte sig med deres Venner og Bundsforvandte; alle fire satte deres Garn ud, og søgte, ved Breve fulde af Løfter, at lokke de Mægtigste til sig. Nogle af disse Breve faldt udi Daras Hænder, hvilken viste dem til Kongen, og betjente han saavelsom hans Søster Begum Saheb sig mesterlig af den Lejlighed til at ophidse den gamle Fader mod sine andre Børn. Men Schach Jehan, langt fra at have nogen Tillid til Dara, frygtede heller at blive forgiven af ham, og i den Henseende gjorde saadanne Anstalter, at Alt, hvad som blev bragt paa hans Taffel, skulde nøje eftersees og prøves. Imidlertid tog hans Sygdom meer og meer Overhaand, og Rygtet gik overalt udi Landet, at han var allerede død, hvorudöver Alting kom udi fuld Oprør, og Hvervingerne bleve med Iver fortsatte, og det ikke uden Aarsag; thi der var ingen Middelvej imellem Tronen og Døden. Enhver af disse tvistende høje Personer saae, at den enten allene maatte nyde den Brud, som man bejlede til, eller lade sig omkomme af Sejerherren; hvorpaa man havde Exempel udi Schach Jehan og hans Brødre.

Sul-

Sultan Sujah var den første, som begav sig udi Feldten med en mægtig Krigshær, og gik lige mod Hovedstaden Agra, ladende offentlig udsprede, at Schach Jehan var ved Gift omkommen af Dara, og at han var kommen for at hævne sin Faders Død. Oran Zeb lavede sig ogsaa til at rykke mod samme Stad med de Troppet, han havde bragt paa Benene udi Decan. Men som hans Krigshær var ikkun maadelig, og hans Skatkammer udi slet Tilstand, opspandt han tvende Konststykker, hvilke ikke allene bragte ham udi Stand at byde sine ældste Brødre Spidsen, men endog spillede ham Zepter og Krone udi Hænder. Han skikkede et Brev til sin yngste Broder Morad Bax, hvorudi han tilbød ham sit Venskab, forsikkrende, at han ingen Fordring havde paa Kronen, saasom hans naturlige Tilbøjelighed var allene, som Fakir eller Munk at frembringe sin Tid udi Stilhed. Han forestillede ham videre, at saasom Dara var en Afgudsdyrker, og Sultan Sujah en Kjætter, der hang ved den persianske Lærdom, saa var der Ingen uden Morad Bax, som var værdig til at sidde paa sin Faders Trone. Hvad hans egen Person var anbelangende, da tilbød han sig og sin hele Krigshær til Tjeneste, betingende sig intet andet end Frihed at leve sin Tid udi en Afkrog, for der at øve sin Gudsfrygt uden Hinder. Han raadede ham at bemægtige sig strax det Slot Suratte, hvor Landets

dets største Skat laae forvaret. Dette Forslag stod Morad Bax usigelig vel an. Han fremviste allevegne Oran Zebs Brev for at opmuntre Ungdommen til at lade sig hverve, og Kjøbmænd til at gjøre Penge-Forstrækning, førte sig strax op som en Konge, og beordrede Schach Abas med 3,000 Mand at belejre Suratte.

Det andet Konststykke bestod derudi: han skikkede sin ældste Søn Sultan Mahmud til Emir Jemla, med Begjering at komme til ham, for at overlægge Sager af yderste Vigtighed. Men Emir Jemla, som strax begreb hans Forsæt, undskyldte sig, ikke at kunde aabenbar tage hans Parti, efterdi han vidste, at Schach Jehan endda ikke var død, og hans Hustru og Børn var udi Daras Hænder. Oran Zeb lod ikke derudover Modet falde, men skikkede ham sin anden Søn Sultan Mazum med saadanne Løfter og Venskabs-Forsikringer, at den store Helt omsider ikke meer kunde holde Stand, men med et udvalgt Mandskab forføjede sig til Oran Zeb, hvilken tog mod ham med største Venskab og Ydmyghed, og kaldte ham sin Hr. Fader. Efterat han hundrede Gange havde omfavnet ham, item lovet, forsikkret og tilsvoret ham et evigt Venskab og Taknemmelighed, kom han frem med et selsomt Forslag, hvorved Emir Jemla kunde undsætte ham, uden Fare for sin Hustru og Børn, som vare udi Daras Hænder, det

er,

er, at lade sig gribe og fængsle af Oran Zeb. Emir Jemla studsede udi Begyndelsen ved saadant Forslag, men endelig, indtagen af Løfter, beqvemmede sig dertil. Strax derpaa blev ham tilskikket den store Tøjmester, hvilken med en vred og hoffærdig Mine lod Emir Jemla vide, at Prindsen havde fundet for godt at forsikre sig hans Person, lod ham derpaa indslutte udi et Kammer, og forvare ved stærk Vagt. Det opvakte stort Oprør blandt Emir Jemlas Tropper, som med Kaarden udi Haanden løb til Undsætning, og truede at brække Dørene til Fængselet, hvor deres store Anfører var forvaret. Men disse Ophævelser bleve strax stillede, da man underhaanden lod de højeste Officierer vide, hvorledes Sammenhængen var; hvor Ord ikke kunde hjelpe, der bleve Forærin- ger brugte. Kort, den hele Krigshær, saavel Emirs egne Folk, som de Tropper, han havde bekommet af Schach Jehan, saasom den saae sig uden Anfører, og troede at den store Mogol var enten død eller nær ved Døden, tog ingen Betænkning at forene sig under Oran Zebs Standart, helst saasom tre Maaneders Sold blev Enhver forud betalt. Saasnart alt dette var bragt udi Rigtighed, rykte Oran Zeb med den forenede Magt mod Suratte, hvor hans Broder Morad Bax havde fundet større Modstand, end forventet var. Men paa Vejen fik han Tidender om Slottets Overgivelse, hvorudover han strax afførdi-

gede

gede Bud til sin Broder, for at ønske ham til Lykke, og at lade ham vide, hvad som var skeet med Emir Jemla, iligemaade, at hans Forsæt var at tage Vejen lige til Agra, og at Morad Bax maatte skynde sig at støde til ham.

Men hvor behændig end Oran Zeb herudi gik til Værks, og hvor konstig han vidste at skjule det Foster, han gik frugtsommelig med, saa fandtes der dog nogle blandt hans Brødres Venner, som saae lidt dybere ind udi Sagerne, og holdt Oran Zebs Opførsel mistænkt; blandt dem var Schach Abas, en fornuftig og tapper Herre, hvilken raadte Morad Bax at gaae varlig frem, og ikke haste med Foreningen, men forhale Tiden, til man fik visse Tidender om den store Mogols Død. Men Oran Zebs idelige Løfter og Forsikringer forblindede den trohjertige Prinds saaledes, at han foragtede sine Venners Advarsel, brød strax op med sin Krigshær fra Suratte, for at støde til Oran Zeb paa den Samlingsplads, hvor man udi tre Dage havde biet efter ham. Deres Sammenkomst skede med stor Højtidelighed og Glædestegn, og bevidnede da Oran Zeb mundtlig, at han frastød al Ret paa Kronen, og den Magt, han havde, var allene bragt paa Benene, for at haandthæve Morad Bax mod deres tilfælleds Fiende Dara. Han førte sig i det Øvrige op mod ham, som en Undersaat mod sin Landsherre, gav ham Titel af Konge

og

og Majestæt, og derved overtalte ham at lade sin hele Velfærd udi hans Hænder.

Denne uformodende Forening foruroligede ikke allene Dara, men den gamle Konge selv, hvilken, saasom han kjendte Oran Zebs Skarpsindighed og Morad Bax Hjerte, frygtede at see antændes en Ildebrand, som vilde blive vanskelig at dæmpe. Han udstædede Breve paa Breve, hvorudi han forsikrede dem om sin Helbred, og tilligemed befol Enhver at begive sig i sin anbetroede Provinds igjen; men Intet var mægtigt at holde de forenede Prindser tilbage, hvilke, til deres Undskyldning, foregave, at slige Breve vare opdigtede af Dara, og at de komme bevæbnede for at hævne deres Faders Død, eller for at befrie ham fra deres ældste Broders Tyrannie. Og var da den gamle Konge udi en elendig Tilstand; thi, omendskjøndt han havde liden Tillid til Dara, maatte han dog overdrage ham fuldkommen Magt, saavel over sin Krigshær, som over sit Skatkammer, for at byde de tre bevæbnede Brødre Spidsen.

Daras ældste Søn, Soliman Chekouh, en ung Herre, af store Sindets Gaver, blev erklæret Anfører for den Krigshær, som skulde bruges mod Sultan Sujah. Med ham fulgte udi dette Tog en gammel Raja, ved Navn Jessinga, som var en af de mægtigste og mest forfarne Rajas udi Indostan. Den samme havde hemmelig Befaling af Kongen, intet

et Feldtslag at vove; men saasom Soliman brændte af Begjerlighed til at indlægge Sejer og Ære, og Sultan Sujah hastede at forekomme Oran Zeb, at han ikke først skulde bemægtige sig Hovedstæderne Agra og Dehly, kunde Jessinga ikke hindre Krigshærene at komme udi Træfning sammen. Udi dette Slag kom Sultan Sujah tilkort, og med Forlis maatte tage Flugten. Han havde ogsaa udentvivl faldet udi sin Fiendes Hænder, hvis det havde været Jessingas Alvor at gjøre en Ende derpaa. Dette Slag bragte den unge Soliman udi stor Anseelse.

Medens dette skede, fik man med stor Forskrækkelse at høre til Hove, at Oran Zeb havde passeret den Flod Brampur, hvorudover man i Hast skikkede nogle Tropper, at forbyde ham Passen over den anden Flod, kaldet Eugenes, medens den hele Krigshær kunde bringes udi fuldkommen Stand. De Tropper, som skikkedes forud, bleve anførte af to store og anseelige Mænd, nemlig Kasem Kan og en Raja ved Navn Jessomsinga. Disse tvende Anførere fik af den store Mogol samme hemmelige Befaling, som Raja Jessinga havde faaet mod Sultan Sujah, hvilken Befaling de og troligen efterlevede, og ved adskillige Bud søgte at overtale de to forenede Prindser at gaae tilbage, men forgjeves; thi Budene kom ikke tilbage, og den forenede Krigshær lod sig see paa en Høj, ikke langt fra Floden, førend man var den forventende.

Saa-

Saasom det nu var den hedeste Tid paa Sommeren, og Floden var saa lav, at man kunde passere den til Fods, besluttede Kasem Kan og Jessomsinga at angribe Fienden, medens den endnu var svag og udmattet af en besværlig og lang Rejse. Men de stode siden fra det Forsæt igjen, og besluttede at sætte sig ved Flodbredden, for at hindre Oran Zeb Passen.

Men Oran Zeb, efterat hans Krigshær havde hvilet sig ud to til tre Dage, gik han endelig over Floden, og leverede sine Fiender et Feldtslag, hvorudi han efter en haard Træfning erholdt en fuldkommen Sejer, og var det ikke uden med stor Nød, at Anførerne undgik at falde udi Sejerherrernes Hænder. Jessomsinga, hvorvel han havde stridet som en Løve, blev dog efter Slaget med stor Haanhed modtagen af sin Gemal, hvilken forbød at aabne hans egne Slotsporte for ham, og varede det længe, førend hun blev stillet tilfreds, og tog ham til Naade igjen. Af 7 til 8,000 Rasputer, hvilke denne Raja bragte med sig, og som vare hans egne Livfolk, kom neppe 600 tilbage.

Da dette Nederlag kom Dara for Øre, optændtes han til saadan Bitterhed mod Emir Jemla, af hvis Folk, Penge og Feldtstykker Oran Zeb havde betjent sig udi dette Slag, at han besluttede at omkomme hans Søn, og at skikke hans Frue og Datter paa Torvet, for der at blive æreskjændet med andre liderlige

derlige Qvinder, og havde han ubentvivl fuldbyrdet sit Forsæt, hvis hans Fader ikke havde raadet ham derfra, forestillende, at saasom Emir Jemla var ved List falden udi Oran Zebs Hænder, stod det ikke udi hans Magt at hindre Saadant. Nu bleve Anstalter gjort paa begge Sider til en Hovedtræfning. Dara havde paa Benene henved 100,000 Ryttere med et anseeligt Fodfolk, som var forsynet med 80 Feldtstykker. Oran Zeb derimod havde neppe 40,000 udi alt, og ikkun faa Feldtstykker. Men han forlod sig endeel paa sin Hurtighed og Lykke, endeel ogsaa paa den Kjærlighed, mange Omhras og høje Officierer udi Daras Krigshær bare for ham, og at de eneste, som Dara kunde forlade sig paa, vare langt derfra, nemlig udi de Tropper, som hans Søn Soliman anførte. Den gamle kloge Konge, som saae dybere ind udi Sagerne, end Dara, raadede ham derfor alvorligen fra at vove nogen Hovedtræfning. Og, da det ikke kunde hjelpe, tilbød han sig at gaae selv med, hvor svag han end var, hvilket, om det havde skeet, havde Krigen ubentvivl faaet langt andet Udfald; thi den gamle Konge var endnu elsket og højt agtet af de fornemste Officierer, som havde al deres Velstand af hans Hænder, og derfor ikke lettelig kunde bevæges at lade sig bruge mod ham. Oran Zeb og Morad Bax selv vilde have stukket deres Sværd i Skeden, saasnart de saae den ærværdige

gamle

gamle Fader udi Spidsen af sin Krigshær, og, hvis de havde villet overtræde Naturens Lov, og tilsidesat den Lydighed, de vare deres Fader pligtige, skulde de fleste af deres egne Underhavende have taget i Betænkning at gaae dem derudi tilhaande. Men Dara saae, at hvis hans Fader bemængede sig i de Sager, vilde han selv af en Enevoldsherre blive forvandlet til en Undersaat. Han frygtede ogsaa, at om hans Krigshær under Kongens Anførsel erholdt Sejer, vilde det komme til et Forlig, som vilde berøve ham Frugterne af saadan Sejer. Deslige Betragtninger bevægede ham at sætte sig imod saadant Forslag, og uden Ophold at levere sine Brødre et Feldtslag. Han tog derpaa Afsked med Kongen, som med grædende Taare sagde ham disse Ord: **Fuldfør da Dit Forsæt, efterdi Du intet Raad vil lyde; men kom aldrig for mine Øjne, hvis Du taber Slaget.** Dara lagde de Ord ikke meget paa Hjertet, men forlod Kongen med et fortrydeligt Aasyn, og strax rykte med Krigshæren mod sine Brødre. Fem Mile fra Agra ved en Sted kaldet Samonger kom det til en Hovedtræfning. Udi Begyndelsen af Slaget spillede Dara Mester, og drev Fienden tilbage med stort Forlis, saa at Oran Zeb med alle sine Konster og Tapperheds-Exempler ikke kunde faae sine Folk til at holde Stand; thi En efter Anden forløb ham, saa der omsider neppe bleve tusinde Mænd tilbage. Dog kunde

Saa-

Saadant ikke bevæge ham til at vende Ryggen; thi til et Tegn, at han heller vilde døe end flye, lod han kaste Kjeder over Elephantens Fødder, som han sad paa. Den behjertede Morad Bax var ikke udi mindre Fare; thi Fienden var ham allerede saa nær, at man begyndte at hugge istykker Ridetøjet paa hans Elephant, for at styrte ham paa Jorden. Men, som en ringe Ting er ofte Aarsag til de største Forandringer udi Verden, saa foraarsagede her en Hændelse, at Bladet vendte sig om, og Sejeren blev spillet Dara af Hænderne. En af de fornemste Anførere ved Navn Calil-Ullhah-Kan, som holdtes for at være Dara fiendsk udi Hjertet, nærmede sig til ham, da han paa en cejlonsk Elephant forfulgte Fienden af yderste Magt, og raadede ham at stige til Hest, for desbedre at eftersætte de Flygtende, hvilket han strax gjorde. Men hvad fulgte derpaa? Krigshæren, da den saae Elephanten ledig, bildte sig ind, at Dara var omkommen; Enhver blev slagen af Frygt og Forskrækkelse, og søgte Hul efter Flugten. Den halv overvundne Oran Zeb, fordi han nogle Minuter havde holdt Stand paa sin Elephant, vinder ikke allene Slaget, men seer sig Krone paa Hovedet og Zepter udi Hænderne, og den ulykſalige Dara, allene fordi han nogle Minuter for Tiden steg ned af sin Elephant, maa miste Herredom tilligemed Liv. Thi hans Fiende, opmuntret af den Forskrækkelse,

som

som Daras Krigshær var overkommen, glemte ikke at betjene sig af den uforventede Fordel, og saae man da besynderlig, hvilke store Sindets Gaver, hvad Hurtighed og hvad Hjerte der var hos Oran Zeb. Calil-Ullah-Kan lod da ogsaa see, udi hvilken Henseende han havde givet Dara dette Raad, i det han overgav sig og sine underhavende Folk til Oran Zebs Tjeneste, hvilken venligen omfavnede ham, og gjorde ham store Løfter, skjøndt ikke udi sit eget, men udi Morad Bax Navn. Saaledes vidste denne listige Herre at forstille sig. Han tilskrev sin Broder den hele Ære, ønskede ham til Lykke over den erholdte Sejer, roste hans Tapperhed, kaldte ham sin Konge og Herre, og forsikkrede, at han intet andet forlangte, end som en Fakir at frembringe sin øvrige Tid udi Stilhed og Gudsfrygt.

Hvad angaaer den ulyksalige Dara, da kom han udi største Forvirrelse med et lidet Følge til Agra, ej bristende sig at komme for sin Faders Aasyn. Men denne gode gamle Herre, uanseet en og anden bitter Skaal, Dara havde iskjænket for ham, langtfra at glæde sig over hans Ulykke, ynkedes hjertelig over hans haarde Skjæbne, og lod ham hente til sig, for at trøste ham udi hans Modgang, og forsikkre om, at staae ham bi til det Yderste. Men Dara var da saa nedslagen, at han ikke var mægtig at svare et Ord til Budet. Han lod sig allene nøje med at tilkjende-

give sin Søster Begum Saheb sin Tilstand, og ved Midnatstid forlod han Agra, for at forføje sig til den anden Hovedstad Dehly. Imidlertid forsømte Oran Zeb intet, som kunde tjene til at krone sin Sejervinding. Han vidste, at Dara endda kunde forlade sig paa sin Søns Solimans sejerrige Krigshær, hvorudover han satte alle sine Garn ud, for at adsprede den, eller at faae den paa sin Side. Til den Ende skrev han Breve paa Breve til Jessinga og Delil-Kan, som vare de højeste Hoveder udi bemeldte Solimans Krigshær, forestillende dem sine Fienders faldne Sager, som ved menneskelig Hjelp ikke kunde oprettes igjen, og raadede dem at overgive Soliman udi hans Hænder.

Jessinga svævede udi stor Tvivlraadighed, hvad han herudi skulde gjøre. Paa den ene Side stod ham Sejerherrens Unaade for Øjen: paa den anden Side undsaae han sig for at lægge Haand paa en prindselig Person. Endelig greb han til efterfølgende Middelvej, efterat han havde raadført sig med sin oprigtige Ven Delil-Kan. Han forføjede sig til Solimans Telt, og aabenbarede ham saavel Daras Tilstand, som Oran Zebs Breve, og sagde derhos, at han ikke meer kunde forlade sig paa sin egen Krigshær, og derfor at det var sikkerst, at han tog sin Tilflugt til Bjergene, hvor en Raja, som formedelst Stedets og Vejenes Vanskelighed ikke frygtede sig for Oran

Zeb,

Zeb, vilde tage ham udi Beskyttelse. Den unge Soliman, endskjøndt dette Raad stod ham ikke vel an, dog, saasom han saae sig folgt, endogsaa af dem, som han mest havde forladet sig paa, tog han med nogle Folk Flugten til Bjergene, hvor den Raja af Serenagen tog meget venlig imod ham, og forsikrede ham om sin Beskyttelse.

Tre eller fire Dage efter det store Slag ved Samanger, som Oran Zeb og Morad Bax nær ved Hovedstaden Agra, og skikkede Bud til Kongen med Forsikringer om deres underdanige Lydighed, bevidnede tilligemed, at det gjorde dem hjertelig ondt, at de for deres egen Sikkerhed vare tvungne at gribe til Gevær, og kastede al Skylden paa Dara, som ved sin Ærgjerrighed havde optændt saadan Ildebrand. Kongen, hvorvel han kjendte Oran Zebs Hjertelav, og vidste, hvad som laae skjult under disse søde Ord, beslutttede at betale ham med samme Mynt, og skikkede ham strax et Bud igjen, hvorved han tilkjendegav, at han aldrig havde havt Behag udi Daras Opførsel, og bragte Oran Zeb til Gemyt den store Kjærlighed, han altid havde baaret til ham, bad ham iligemaade, at han vilde komme til sig paa Slottet, for at overlægge med hinanden, hvorledes disse Uroligheder kunde stilles. Oran Zeb paa sin Side mærkede ogsaa, at hans Fader vidste at skikke sig udi Tiden, og at saadanne Venskabs-Forsikringer kunde

ikke være uden sminkede, saalænge han lod sig regiere af Prindsessen Begum Saheb, som var hans afsagde Fiende, hvorudover han lovede vel at komme paa Slottet, men satte een Tid op efter en anden, og midlertid søgte at vinde de fornemste Omhras. Endelig, da han Saadant havde udvirket, og saae sig fast udi Sadelen, tog han Masken af, og skikkede sin ældste Søn Sultan Mahmud med bevæbnet Magt til Slottet, hvilken med Alles Forskrækkelse gjorde sig Mester derover, tilmurede de fleste Porte, og indspærrede Schach Jehan tilligemed Begum Saheb. Oran Zeb skikkede derpaa strax sin Fader et Brev, hvorudi han undskyldte sit Foretagende, og bebrejdede Kongen hans Opførsel, at, omendskjøndt han havde forsikret de tvende forenede Brødre om Venskab, han dog paa samme Tid havde skikket anseelige Summer Penge til Dara, for at sættes istand til at fornye Krigen igjen; bad i det øvrige, at han vilde skikke sig taalmodig udi denne Tilstand, indtil Stridighederne kunde bringes tilende, da skulde han strax sættes udi Frihed igjen. Nogle holde da fore, at disse Beskyldninger, som Oran Zeb førte, vare opdigtede, for at sætte Farve paa saadant unaturligt Foretagende; Andre derimod, at Alting forholdt sig saaledes, og at han havde faaet Underretning af sin anden Søster om dette, saavelsom adskillige andre Snarer, man havde sat for ham; iligemaade, at man havde

havde bevæbnet adskillige af de store tartariske Qvinder, som findes paa Slottet, for at anfalde Oran Zeb, saasnart han lod sig indfinde; item, at Schach Jehan havde gjort Forslag til den unge Sultan Mahmud at hjelpe ham paa Tronen, hvis han vilde forlade sin Faders Parti. Men visse og deslige hemmelige Sager kan en Historieskriver ikke udgive for visse, med mindre han enten, saasom en Tacitus udi gamle Dage, eller en Varillas udi vore Tider, haver saa skarpt et Syn, at han kan see igjennem Mure og Vægge ind udi Kongers og Fyrsters inderste Kamre, og haver Hovednøglerne at aabne Dørene til deres Hjerter, eller i det ringeste den Dristighed, for at pryde sine Historier, at lade som han veed, efter den lystige Poets Sigelse:

Hvad Guder tænke, og hvor til de ændre Sind,
Hvad Juno Jupiter i Øret hvisker ind.

Hvorom alting er, saasnart det rygtedes udi Staden om Schach Jehans Indsperrelse, tilbøde de fleste Omhras strax deres Tjeneste til Oran Zeb, og var det forunderligt, at fast ikke en eneste havde Hjerte at vove det ringeste for deres Konge og Velgjører, der havde ophøjet dem af Støvet, ja det som mere er, fra Slaveri til Velstand og Rigdom. Alt, hvad som kan siges til deres Forsvar, er, at saasom ingen af de høje Betjente udi Morgenlandene besidde Arvelande og fast Gods, som her udi Europa, men al

deres

deres Velstand bestaaer udi deres aarlig tillagte Løn og andre kongelige Foræringer, saa forfalde de i en Hast, naar de komme i Hoffets Unaade, fra Højhed til yderste Foragt og Armod.

Oran Zeb, saasnart han havde forsikret sig Kongens høje Person, gjorde han sig til Mester over Skatkammeret, og forlod Staden, for at eftersætte den flygtende Dara. Førend Krigshæren gik ud af Byen, fandtes der nogle blandt Morad Bars Venner, især hans foromtalte tro Tjener Schach Abas, som raadte ham, ikke at forlade sig for meget paa Oran Zebs Løfter, men at forblive med sine Folk ved Agra og Dehly, og lade hans Broder allene forfølge Dara. Men Morad Bax stoppede sine Øren til mod slige trohjertige Raad, forlod sig paa de Løfter og Eder, Oran Zeb havde gjort ham paa Alcoranen, som er de Mahomedaners Bibel, og uden Mistanke fulgte med ham paa dette Tog. Da Krigshæren var kommen tre smaa Dages Rejse fra Agra, blev omsider Dækket taget bort, og da blev Knuden løst paa denne formummede Handel og det saalænge øvede Skuespil. Morad Bax, endskjøndt han blev erindret igjen at have et vaaget Øje med sin Broder, var han ikke allene ligesaa døv som tilforn, men endogsaa samme Aften besøgte Oran Zeb udi hans Telt, hvor han blev modtagen med sædvanlig Ydmyghed, som blandt andet gik saavidt, at Oran Zeb med sit Torklæde

tør-

tørrede Sveden af hans Ansigt. Efterat Aftens-maaltidet var endt, blev frembaaren adskillige kostbare Vine, som schiratske og cabulske, hvilke Morad Bax plejede at finde mest Smag udi, og da gik det paa en Drikken løs. Men Oran Zeb, saasom han altid havde stillet sig an som en fuldkommen Muselman, og det efter Mahomets Lov er forbudet at drikke Vin, tog han, under den Forevending, itide Afsked, og bad sin Broder, at han med det tilbageblivende Selskab vilde holde sig lystig. Morad Bax, som fandt Smag udi Vinen, drak da saa stærkt, indtil han faldt udi Søvn, og forlode ham da Alle efter overlagt Raad, og førend de ginge bort, toge de hans Sabel og Dolk fra ham. Endelig forføjede Oran Zeb sig til Telten, vakte ham op med en vred og myndig Mine, og talede ham til med saadanne Ord: **Hvad Skam og Skjændsel er ikke dette for en Konge at føre saadant Levnet? Hvad vil ikke Folk dømme saavel om mig, som om Dig?** Sagde derpaa til de Omkringstaaende: **Binder Hænder og Fødder paa dette liderlige Menneske, og kaster ham hen udi en Krog, hvor han kan sove Rusen ud.** Dette blev strax efterlevet. Men hvor nøje man end havde taget Tiden i Agt, for at fuldbyrde denne Gjerning udi Stilhed, kom dog Sagen i en Hast nogle af Morads Folk for Øren, hvilke løbe til Undsætning; men Al-

lah

lah Culy, Morad Bax's Feldt-Tøjmester, som Oran Zeb for lang Tid siden, ved Løfter, havde vundet, drev dem med Trudsler tilbage. Derpaa bleve Hænderne forgyldede paa de højeste Officierer, for at hindre Opstand udi Krigshæren, og Morad Baxes Fejl og Lyder bleve udblæste over den hele Lejr, saa at Ingen mere havde Lyst eller Villie til at bevæge sig, men Enhver ansaae med Koldsindighed, hvorledes han blev fangen bortført og forvaret paa en liden Fæstning, liggende midt udi Floden ved Dehly.

Efterat man havde stillet Alle tilfreds foruden Schach Abas, som ikke saa hastig kunde forglemme den Troskab, han var sin Herre pligtig, blev Oran Zeb Mester over den hele forenede Krigshær, og satte efter Dara med saadan Hurtighed, at han ingen Tid fik til at bringe en ny Magt paa Benene igjen, men maatte udi Fortvivlelse kaste sig ind udi den Fæstning Tata-Bakar, som ligger midt udi Floden Indus. Didhen beordrede Oran Zeb Mirbaba med 8,000 Mand, og gik selv tilbage med den øvrige Krigshær, saasom han frygtede, at en af de mægtige Rajas, enten Jeosinga eller Jeesomsinga, skulde, udi hans Fraværelse, stræbe at løse den store Mogol af sit Fængsel, eller at Sultan Sujah eller Soliman Kulde komme til Agra, og forsøge det samme. Paa denne Tilbagerejse vederfor ham en

Ting,

Ting, som er den største Zirat udi hans Levnet, og som kan lignes med een af Cæsars hastige Paafund at rede sig ud af en overhængende Fare. Oran Zeb, som ofte med faa Folk gik forud, mødte da udi saadan Tilstand Jesinga med 4 til 5,000 Rasputer. Det var at formode, at samme Raja, saasom han gandske var hengiven til den gamle Konge, var allene paa dette Tog for at sætte Snare for Oran Zeb og overrumple ham, naar Lejlighed kunde gives. Og havde det maaskee bleven sat i Værk, hvis Oran Zeb ikke havde bevæbnet sig med sin sædvanlige Fripostighed, eller han havde ladet see mindste Frygt eller Mistanke. Han gik da lige mod ham, vinkede ad ham med Haanden, og sagde, da han kom nærmere: **forføj Dig strax til Lahor, hvor min Krigshær er, og opbie mig der, til jeg kommer tilbage. Jeg er Dig ellers højligen forbunden for Dit gode Hjertelav imod mig.** Tog derpaa et Perlebaand af sin Hals, og kastede det om den Andens, hvilken af saadan Frimodighed og Tillid blev forbluffet, og efterlevede hvad ham blev befalet.

Dara, da han var kommen til Fæstningen Tata-Bakar, forsynede han den med en god Besætning, hvorudi ogsaa fandtes adskillige Europæer, som Franske, Engellændere og Portugisere, som vidste bedst at omgaaes med Stykker, hvilke Alle havde bleven store Mænd, og en Del af dem Omhras, hvis Dara

udi

udi denne Krig havde faaet Overhaand. Thi Indostan, som før er meldt, vrimler af alle Slags Fremmede, og gjøres ingen Forskjel paa Folk, enten de ere fra Asia eller Europa, enten de ere Mahomedaner, Jøder, Christne eller Hedninge; thi udi de høje Bestillinger ere flere Persianer end Mogols eller Tartarer, endskjønt disse sidste nedstamme fra samme Folk, som Kongen selv. Efterat Dara saaledes havde besat Fæstningen, gik han derfra med 2 til 3,000 Mand mod den Fæstning Amed-Abad, hvor han blev indladen af Slotsherren, som var Oran Zebs Svigerfader. Denne Tidende fornøjeligede Oran Zeb ikke lidet. Han besluttede derfor at lade Dara til en Tid blive i Ro sammesteds, og at gaae Sultan Sujah imøde, som med en anseelig Krigshær var kommen ham nærmere, og allerede havde passeret Floden Ganges. Ved en liden Landsby, kaldet Kadjoue, kom det til en Hovedtræfning, hvorudi Sultan Sujah i Begyndelsen spillede Mester, ligesom Dara udi det Slag ved Samonger, men ved en lige Forseelse styrtede sig udi samme Ulykke. Den største Forvirrelse, som Oran Zebs Krigshær blev bragt udi, foraarsagede Jessomsingas Frafald, hvilken, omendskjøndt han havde forliget sig med Oran Zeb, faldt udi Slaget hans Bagtropper an, og bragte en stor Del paa Flygten. Oran Zeb var for sin egen Person ogsaa udi stor Fare, og stod alt færdig

dig at springe ned af sin Elephant, hvis ikke den store Anfører Emir Jemla havde kommet til Hjelp, som var med udi dette Slag, og nu aabenbar tog Oran Zebs Partie, efterdi hans Frue og Børn vare udi Sikkerhed. Men da Atting truedes med Undergang, vendte Bladet sig ved en Forseelse saaledes om, at de, som havde Sejeren udi Hænder, maatte see sig om Flugt; thi Sultan Sujah begik her samme Fejl, som hans Broder, i det han forlod sin Elephant, for at eftersætte de Flygtende med des større Eftertryk til Hest. Dette var ikke saasnart skeet, førend Krigshæren, bildende sig ind, at han var enten fangen eller ombragt, blev slagen med Forskrækkelse, og vendte Fienden Ryggen. Oran Zeb fandt ikke tjenligt for sine Sager at forfølge sin flygtende Broder, eftersom hans Nærværelse var højlig fornøden udi Agra, hvor man kunde vente en og anden Opstand, for at hjelpe den store Mogol af sit Fængsel, besluttede derfor at forføje sig didhen, befalende sin Søn, Sultan Mahmud, og Emir Jemla at sætte efter Fienden, hvilket de ogsaa efterlevede, og angrebe Sultan Sujah adskillige Gange, dog saaledes, at han altid kom dem af Hænder. Imidlertid opvaktes der Misforstand imellem Sultan Mahmud og Emir Jemla. Den første vilde tilegne sig en Enevolds-Magt over Krigshæren, og lod falde adskillige haarde Ord, saavel mod Emir Jemla, som hans egen Fader Oran

Zeb,

Zeb, som, han sagde, maatte takke sig for Krone og Zepter. Endelig, da han saae sig intet dermed at vinde, men at hans Fader havde fundet stor Mishag udi saadan Opførsel, flygtede han i Fortvivlelse til Sultan Sujah, hvilken han tilsvor Troskab. Men Sujah, som frygtede, at dette var kun et Garn sat af Oran Zeb for at besnære ham, holdt derfor den unge Mahmud Tommelfingeren paa Øiet, og ikke vilde betroe ham nogen vigtig Post, hvilket gik ham saa haardt til Hiertet, at han nogle Maaneder derefter flygtede derfra igien, og kastede sig udi Emir Jemlas Hænder, hvilken lovede, ved sin Forbøn, at stille hans Fader tilfreds. Nogle holdte da ogsaa føre, at den hele Handel var en Finte af Oran Zeb; men de Ting, som fulgte siden paa, viste klarligen, at det var kun en ildegrandet Gisning; thi hans Fader lod ham nogen Tid derefter gribe og fængsle. Af saadant Exempel lærte den anden Søn Sultan Mazum at tage sig vare, men faldt udi en anden Yderlighed, og dyrkede Oran Zeb, ikke som en Søn sin Fader, men som en Slave kan dyrke sin Herre.

Oran Zeb, efterat han havde overvundet saaledes sine to ældste Brødre, og fængslet den yngste, begyndte han at føre sig op som en Konge, og giorde Anstalter udi Rigets vigtigste Sager. Men hans Regiment vaklede endda, saa længe hans Brødre vare paa fri Fødder. Den ene, nemlig Sujah, hvorvel

han

han havde at bestille med en af de størst og tappreste Anførere udi hele Indien, nemlig Emir Jemla, holdt dog længer Stand, end man havde ventet, og Dara havde sat sig fast udi Guzurata, hvorfra det var vanskeligt at lokke ham ud. Men Oran Zebs Lykke og Hurtighed overvandt og saadan Vanskelighed, og det paa efterfølgende Maade.

Jessomsinga, som før er meldt, udi det Slag ved Kadjoue havde faldet bag paa Oran Zebs Krigshær, og siden, da Træfningen faldt anderledes ud, end han havde formodet, tog udi største Hast Flugten til sit eget Land, hvor han siden tilbød Dara sin Tjeneste; men Raja Jeasinga, efter Oran Zebs Tilskyndelse, lagde sig derimellem, forestillende Jessomsinga, udi hvilken Ulykke han vilde styrte sig og sit Land, hvis han ikke forlod saadant Parti, og tilbød sig at skaffe ham adskillige fordelagtige Vilkaar, dersom han stod fra sin Fiendtlighed mod Oran Zeb. Dette overvejede Jessomsinga nøje, og endelig besluttede at holde sig stille, ladende Dara allene fortsætte Krigen, som han bedst kunde. Denne ulykkelige Prinds, seende sig saaledes forladt, besluttede udi Fortvivlelse, at vove end et Slag, hvilket ogsaa blev fuldbyrdet med de faa og utro Folk, han havde tilbage. Det var derfor ikke en Træfning, men et Nederlag, fra hvilket han undflyede med henved 2,000 Mand, og med den samme liden flygtende

Flok

Flok maatte den hedeste Tid paa Sommeren gjennemvandre adskillige Rajas Lande, uden Telte og uden Rejsetøj, seende sine Soldater plyndres og myrdes paa Vejen. Han overvandt dog alle disse Vanskeligheder, og kom omsider til den Fæstning Amed-Abad, hvor han havde ladet blive en temmelig Besætning, haabende der at nyde nogen Forfriskning, og at bestyrkes med nye Tropper; men den listige og aarvaagne Oran Zeb havde ogsaa der forekommet ham, og ved Løfter vundet Slotsherren, hvilken lod Dara vide, at han ikke skulde bemøje sig at komme Fæstningen nærmere. Derpaa blev han forladt af den største Del af sine overblevne Folk, og maatte tage videre Flugten gjennem Ørkener og tørre Heder, hvor mange af hans Husfruer, som fulgte med, bleve liggende paa Vejen, forsmægtede af Tørst og udmattede af Hunger; og vidner Bernier, som havde den Ære at tale med den ulykkelige Prinds udi saadan en Tilstand, at en Sten maatte bevæges til Medynk derover. Endelig kom han til Grændserne af Raja Katches Land. Denne Raja tog i Begyndelsen venlig imod ham; men det varede ikke længe. Oran Zebs Breve og Løfter gjorde ogsaa dette Venskab koldt, og Dara maatte forsøge sin Lykke videre, og give sig paa Vejen til den Fæstning Tata-Bakar.

Medens Dara var paa Vejen til samme Fæstning, blev Krigen fortsat udi Bengalen, hvor Sultan Sujah

jah forsvarede sig længe imod Forhaabning med Emir Jemla. Men dette var da Oran Zebs mindste Bekymring. Han frygtede mest for den unge Soliman, Daras Søn, at han med en anseelig Magt skulde komme ned fra Bjergene, som laae kun otte Dages Reise fra Agra. Han søgte derfor baade med Løfter og Trudsler at bevæge den Raja, som Soliman havde taget Tilflugt til, at overgive ham. Men forgieves; thi bemeldte Raja svarede, at han heller vilde miste sit Land, end begaae saadan nedrig Gjerning. Imidlertid nærmede Dara sig til Fæstningen Tata-Bakar, hvilken, han fornam, var, efter en lang Belejring, færdig at overgive sig til Fienden. Her var da denne ulykfalige Prinds igjen raadvild; nu satte han sig for at passere Floden Indus og flygte til Persien; nu stod han igjen fra det Forsæt, og søgte andre Veje. Udi denne Forvirrelse erindrede han sig, at ikke langt derfra var en mægtig Herre, ved Navn Gion-Kan, hvis Liv han ved sine Forbønner havde reddet to Gange, da Schach Jehan havde dømt ham, som en oprørsk Mand, at kastes for Elephanter. Dibhen besluttede Dara nu at tage sin Tilflugt, skiøndt hans Frue, Datter og Sønnesøn med grædende Taare søgte at hindre ham derudi, forestillende, at han udentvivl vilde blive forraaden af samme Gion-Kan; men deres Raad kunde ikke gjælde, og Dara gik hen at bevise med sin Død, hvor liden Taknemmelighed

melighed man udi Nødsfald kan vente hos dem, man har gjort vel imod. Han blev vel imodtagen af Gion-Kan udi Begyndelsen; men samme Barbar, enten han var vunden af Oran Zeb, eller allene fulgte sin egen onde Natur, lod ham strax gribe ved Nattetider, og føre bunden til Lejren ved Tata-Bakar, hvorfra han siden blev ført til Dehly, gelejdet af samme Forræder.

Da han var kommen nær ved denne Hovedstad, raadslog Oran Zeb med sine Venner, om man skulde lade ham føre aabenbar igjennem Staden, eller ej. Nogle raadte ham derfra, holdende for, at saadant Gjennemtog kunde opvække Oprør blandt Almuen, som nylig tilforn havde seet ham udi største Herlighed, og nu af Medynk kunde bevæges at vove Alting for hans Befrielse. De forestillede iligemaade, at saadant haanlig Igjennemtog satte en Plet paa det kongelige Hus, og kunde have skadeligt Følge. Andre derimod holdt for, at det var højlig fornødent, at han offentlig blev ført igjennem Staden, for at gjendrive dem, som tvivlede om, at det var Dara, og betage Indbyggerne al Forhaabning, især dem, som endnu bare Kjærlighed til ham. De Sidstes Mening blev fulgt. Dara blev sat paa en Elephant, og hans unge Sønnesøn Sepe-Chekouh ved hans Side. Det var ikke en cejlandsk eller peguisk Elephant, men et gement skident Dyr, skjulet med et gammelt sønder-

revet

revet Klæde. Udi saadan ynksom Skikkelse blev han ført igjennem alle store Gader til Alles Forskrækkelse; thi Ingen kunde kaste Øjnene paa den ulykfalige Prinds, uden Taarene maatte strømme dem paa Kinden; dog understod sig Ingen at gribe til Gevær eller at gjøre mindste Bevægelse. De lode sig allene nøje med at udøse Forbandelser over Gion-Kan, der saa skammelig havde forraadet sin Velgjører. Men denne Medynk tjente til intet andet, end at befordre Dara for Tiden til et andet Liv, da man dog i Begyndelsen var af Forsæt at forvare ham udi en Fæstning til videre. Hans yngste Søster Roxanara Begum var en af dem, som raadte mest til at gjøre en kort Ende derpaa, og blev hendes Mening bifalden af adskillige andre store Herrer, som vare Daras Fiender. Hans Mord blev derfor besluttet, og en Slave ved Navn Nazer blev overdraget dets Fuldbyrdelse. Samme Nazer tog sig villig denne blodige Forretning paa, efterdi han havde tilforn været ilde medhandlet af Dara, og geleidet af tre eller fire af hans Lige forføjede sig til den fordømte Prinds, da han med sin Sønnesøn sad og lavede sin Mad selv til, af Frygt for at blive forgiven. Da han blev Nazer vaer, raabte han: See, min Søn! der kommer vore Banemænd. Tog derpaa en liden Kjøkkenkniv udi Haanden, som det eneste Gevær man havde ladet ham. Man kastede ham strax paa Jorden, holdt

hans Hænder og Fødder, medens Nazer huggede hans Hoved af, hvilket blev baaret paa et Fad til Oran Zeb, som vidskede det reent med sit Tørklæde, for at see, om det var det rette; og da han Saadant erfor, faldt han udi Graad, og befol, at det tilligemed Legemet skulde jordes udi den kongelige Gravsted. Saaledes endtes denne ulykfalige Prindses Liv, som var fød til en af de største og mægtigste Troner, og derforuden af Naturen var begavet med adskillige gode Dyder og Herligheder, saavel paa Legemets som Sindets Vegne, hvilke han alle forbærvede ved sin Hovmod og en Begjerlighed at regjere før Tiden. Hans unge Sønnesøn Sepe-Chekouh blev forvaret paa Goualeor, som var et kongeligt Fængsel. Saa meget som Oran Zeb blev lastet formedelst dette Brodermord, saa meget derimod blev han rost for den Straf, han øvede mod Forræderen Gion-Kan. Den samme blev vel med Foræringer skikket tilbage, men blev paa Vejen udi en Skov forrasket og ombragt efter Oran Zebs Befaling, som derved lod see, at omendskjøndt han elskede Forræderiet for sin Fordels Skyld, saa hadede han dog Forræderen.

Den tappre Soliman Chekouh var nu af Daras Hus den eneste tilbage, som kunde forurolige Oran Zeb. Han opholdt sig, som sagt er, paa Bjergene hos en Raja af Serenager, hvorfra han ikke havde været let at drives, hvis samme Raja havde været

ham

ham mod Enden saa tro, som udi Begyndelsen; men Oran Zebs Løfter og Trudsler, Daras Død, og de omliggende Rajas Frafald kom ham omsider til at vakle, og Soliman blev ført fangen til Dehly, og endelig forvaret udi samme Fæstning, hvor hans Farbroder Morad Bak var indsluttet.

Førend han blev bragt til bemeldte Fæstning, lod Oran Zeb ham føre igjennem Staden paa samme Maade, som hans Fader Dara, og det for samme Aarsags Skyld. Dette Tog opvakte endda større Medynk, og udpressede flere Taarer end det forrige; thi han var en ung og dejlig Herre, og var allene bragt udi saadan Ulykke, efterdi han havde efterlevet en sønlig Pligt imod sin Fader. Oran Zeb syntes selv at være bevæget over hans Ulykke, og forsikkrede, at ham intet Ondt skulde vederfares. Dog siges der, at han omsider udi Fængslet fik den Drik, kaldet Pust, som laves til de Prindser, som man ikke vil omkomme med Sværd. Den haver den Virkning, at den gjør dem mavre og afkræftige, indtil de omsider gandske bortsvinde og døe.

Men Morad Bak blev ombragt paa en mere voldsom Maade. Oran Zeb kunde ikke, uden at beskyldes for største Ugudelighed, lade ham omkomme, ej heller for sin Sikkerheds Skyld lade ham leve. Man udsatte derfor Nogle paa ham, som begjerte Morad Bakes Hoved for det Mord, han udi Begyndelsen

 af

af disse Uroligheder havde begaaet mod deres Fader, som sagdes at nedstige udi Blod fra deres Prophet Mahomet. Ingen af alle Omhras, saasom de nok saae, hvorhen saadan Beskyldning sigtede, torde sige noget til hans Befrielse; han blev derfor dømt til at miste Livet, og endelig halshuggen udi Goualeor.

En Torn stod endnu tilbage i Sejerherrens Fod at udtages, nemlig Sultan Sujah, hvilken udi det Kongerige Bengalen havde forsvaret sig længe mod Emir Jemla. Men som samme Anfører blev bestyrket med flere og flere Hjelpetropper, omspændte han Prindsen allevegne saaledes, at han omsider maatte flygte til det Kongerige Racan, som den hollandske Feldtskjærer van Schouten, der paa samme Tid var der, kalder Arracan. Der blev han venligen modtagen og forsikret om Beskyttelse. Men det varede ikke længe, førend Venskabet blev koldt, og Prindsen fornam, at Kongen af Arracan ikke maatte være velsindet mod ham, efterdi Tiden, som man havde lovet ham et Skib til videre at fortsætte sin Flugt, blev forhalet. Aarsagen til saadan Koldsindighed, var ikke saa meget de Løfter, Emir Jemla gjorde til Kongen paa Oran Zebs Vegne, som det, at Sultan Sujah vægrede sig ved at give Kongen sin Datter tilægte, maaskee efterdi han var hedensk. Sultan Sujah, frygtende derfor, at det vilde gaae ham, ligesom de andre flygtende kongelige Børn, søgte

at

at bringe paa sin Side en Hob Mahomedaner udi Arracan, og med deres Hjelp at gjøre sig til Mester af Riget. Dette syntes vel at være et daarligt og dumdristigt Foretagende; men Mange holde for, at det ikke gandske var ugjørligt, i Henseende til de mange Mahomedaner, samt Portugiser og Hollændere, som vare udi Landet. Ulykken var, at Anslaget blev aabenbaret Dagen før det skulde sættes udi Værk. Han søgte derfor at redde sig med Flugten til det Kongerige Pegu, men blev stærkt eftersat, og endelig efter en tapper Modstand omkommen, hvorvel Rygtet gik længe, at han undflyede af Træfningen, og opholdt sig nu paa eet, nu paa et andet langt bortliggende Sted. Kongen af Arracan ægtede derpaa hans Datter, og et andet Ægteskab blev foretaget imellem hans Søn Sultan Banqve og hans Moder; men som han fornam, at man smedede paa et nyt Oprør udi Landet, lod han udrydde det hele Sujahske Hus, og henrette sin unge Dronning selv, endskjønt hun var frugtsommelig. Saaledes endtes dette store Sørgespil, og disse blodige borgerlige Krige, som en Regjeresyge havde optændt imellem 4 Brødre, efterat de havde varet fra 1655 til 1660, og Oran Zeb kom udi rolig Besiddelse af det mægtige Rige Indostan.

Det er ingen Tvivl paa, at jo Alle, som læse denne Historie, holde for, at Oran Zeb banede sig Vejen til Tronen ved ulovlige og voldsomme Midler.

Men

Men man maa overveje, førend man fordømmer ham, den ulykkalige Skik og Sædvane saavel udi Indostan, som udi mange andre morgenlandske Riger, at Regjeringen bliver gjerne den Stærkeste til Bytte; saa at, naar der er flere Prindser, saa maa enhver lave sig paa, enten at spille Mester eller at døe, og i saa Maade vil man finde, at slig Vold og Mord heller bør tilskrives Landets slette Love, end Oran Zebs ønde Natur, hvilken, om han havde været en europæisk Prinds, havde kundet være anseet som et Mønster og Spejl for Regentere, saasom han var en Herre af store Sindets-Gaver, en stor Statsmand og en stor Konge. Thi saasnart han var kommen udi Sikkerhed, begyndte hans Dyder ret at fremskinne, som kan sees kortelig af efterfølgende Historie; thi der findes kun meget lidet antegnet om hans Bedrifter, siden han blev Regent.

Kort efterat han var kommen til at sidde paa Tronen, faldt han udi en meget farlig Sygdom, som truede Landet med samme Ulykker, som det nylig var befriet fra. Nogle gjorde strax Bevægelse at sætte den gamle Schach Jehan udi Frihed igjen; Andre sloge sig til een Prinds, Andre til en anden; men alle Velsindede, som ynkedes over Landets Tilstand, ønskede inderlig Oran Zebs Forbedring, hvilken udi sin heftigste Svaghed tog sig end Rigets Sager an, og saasom Rygtet gik, at han allerede var hensoven,

og

og at hans yngste Søster skjulte hans Død, for at spille den Kronen udi Hænderne, som hun bedst ynskede, da, for at hindre al Ulempe, som saadant Rygte kunde foraarsage, lod han sig bære udi offentlig Forsamling, tog Pennen udi Haanden, og underskrev adskillige udi den Tilstand fornødne Forordninger. Saaledes bevæbnede han sig mod Sygdommens Magt, for at holde urolige Hoveder udi Ave, og endelig lidt efter lidt kom til sin forrige Helbred igjen.

Saasnart han var bleven frisk igjen, lod han anmode Schach Jehan og Begum Saheb om Daras Datter, som han agtede at give til sin tredie Søn Sultan Ekbar, hvilken han allerede havde udvalgt til sin Arving udi Riget. Men Saadant blev ham nægtet tilligemed nogle Klenodier, hvilke den gamle Herre truede før at støde istykker, end at de skulde blive ham overleverede. Dette søgte han dog ikke at hevne; men lod dem have deres Villie, givende dermed Prøve paa en tilkommende sagtmodig Regjering. Han hevnede sig ej heller over sin ældste Søster Begum Saheb, hvorvel hun altid havde været hans afsagte Fiende; men lod sig allene nøje med, for sin Sikkerheds Skyld, at holde dem udi agtsom Forvaring paa Agra Slot, ladende dem blive sammen, og nyde al den Tidsfordriv og Opvartning de forlangte, hvorved han omsider bøjede den Gamles haarde Sind, og forsødede den Bitterhed, hans Hjerte var fuldt af.

Det

Det var ikke allene udi hans daglige Opvartning og sædvanlige Vellysters Nydelse han føjede ham, men han skrev ham ogsaa ofte ydmyge Breve til, og raadførte sig med ham udi vigtige Ting, og derved endelig udvirkede saa meget, at Schach Jehan ikke allene skikkede ham frivillig de Klenodier, som han tilforn med saadan Bitterhed havde nægtet ham, men samtykkede ogsaa udi det Ægteskab imellem Daras Dotter og Sultan Ekbar; ja han meddeelte ham og omsider sin faderlige Velsignelse, som tilforn saa tit forgjeves var forlangt. Dog hykklede Oran Zeb ikke alletider for sin Fader; thi, naar han med Lempe ikke var til at bøje, skrev han ham haarde og myndige Breve til, for at lade see, at han tilligemed Søn var ogsaa Konge. Bernier har anført et Stykke af en saadan Skrivelse, som var falden ham udi Hænder, hvilket tjener Saadant til Beviis. Endelig efter nogle Aars Forløb døde Schach Jehan paa Agra Slot, og blev af Oran Zeb med stor Pragt begraven. Derpaa blev hans Søster Begum Saheb tagen til Naade igjen.

Her synes fornødent at tale noget om den store Anfører Emir Jemla, hvorledes hans vigtige Tjenester bleve belønnede efter Krigen, og endelig hans videre Skjæbne. Men, som jeg har taget mig for, især at skrive samme Mands Liv og Levnet, vil jeg alt Saadant her forbigaae, og mærke, hvad videre

er antegnet om Oran Zebs Bedrifter. Men det er at beklage, at intet synderligt erført i Pennen af reisende Europæer om denne store Konge, saa at hans Liv synes at ende, da det ret allerførst begyndte. Man faaer derfor lade sig nøje med hvad som findes hid og did antegnet saavel i Berniers som udi Andres Skrifter.

Strax efter hans Regjerings Tiltrædelse gjorde han en ypperlig og prisværdig Gjerning, som kan lignes ved den store Pompeji Tog mod de middellandske Sørøvere. Udi Bugten af Bengalen ved det Kongerige Rakan eller Arrakan havde rodfæstet sig et sammenblandet Folk af Portugiser og andre Europæer, som førte et ugudeligt og vederstyggeligt Levnet under Kongens af Arrakans Beskyttelse, som lod dem uhævnet øve saa meget Ondt, som dem lystede, efterdi han holdt samme røverske Folk som et Værn for sine Grændser mod den store Mogols Rige. Disse ikke allene røvede og plyndrede alle Fartøjer, men ofte satte Folk udi Land og afbrændte Stæder og Landsbyer, og førte Folk bort udi Slaveri. Hvorudover man saae ved Munden af den Flod Ganges de skjønneste og tilforn folketigste Øer gandske forladte, og foraarsagede saadant ugudeligt Forhold, at mange Christne udi Indostan bleve udi Schach Jehans Tid forfulgte for deres Skyld. Men den tappre Schach Hestan, som af Oran Zeb efter Emir Jemlas Død det

Kon-

Kongerige Bengalen var betroet, bragte en stor Hob Gallejer udi Søen for at lægge dem Haandværket, og paa samme Tid tilbød dem Lande at beboe, for at lokke dem af deres Rede. Men da han først havde faaet dem adsprødt, betog han dem siden alle Kræfter at gjøre mere Ondt, og derved forløste de omliggende Stæder fra en stor og langvarig Ulykke og Landeplage.

De fleste morgenlandske Konger tage sig Regjeringen meget lidet an, ere ogsaa lidet beqvemme til at regjere, formedelst den slette Optugtelse, de have udi deres Ungdom; thi de opdrages udi et Serajl, omringet af lutter Fruentimmer, indtil Tronen bliver ledig for dem; saa at ofte saadan Prinds, naar han kommer til Regjeringen, veed ikke andet, end hvad hans Amme eller Fostermoder har lært ham. Denne Statsfejl mærkede den skarpsindige Oran Zeb, og derfor lod sammenkalde sit Gehejmeraad med de lærdeste Hofmænd for at udvælge en dygtig Mand, der udi Statssager kunde underviise hans tredie Søn Sultan Ekbar, som han havde beskikket til Tronen. Han selv foregik Alle med Flittigheds-Exempel, og arbejdede saa stærkt, at Mange holdt for, at han derved for Tiden vilde ende sine Dage. Saadant dristede sig en gammel Omhrah at forestille ham engang udi offentlig Forsamling. Men Oran Zeb vendte sig fra ham, og sagde til de Andre: "Denne kjælne Omhrah vil, at jeg skal forsømme Rigets Sager

ger for at forlænge nogle Dage af mit Liv. Veed han ikke, at, saasom Himmelen har ladet mig føde til Tronen, saa haver den ogsaa ikke ladet mig føde for mig selv, men for at sætte mine Undersaatter udi Velstand og Rolighed? Tænker han, at det er uden Grund, hvad den store Sady sagde fordum: I Konger! lader af at være Konger, eller foreſtaaer selv Eders Riger. Det er særdeles mærkværdigt, hvorledes Oran Zeb tog mod sin gamle Læremester Mullah Saleh. Den samme gamle Mand, der havde længe boet stille paa Landet, da han fik at høre om Oran Zebs Sejervindinger og hans Ankomst til Regjeringen, kommer han strax til Hove, udi Forhaabning at gjøre stor Lykke, og faaer Adskillige, indtil Kongens Søster Roxanara Begum, at tale for sig. Oran Zeb lod længe, som han det ikke mærkede; men endelig lod han ham kalde til sig, og førte saadan Tale: Hvad forlanger Du, Mullah? vil Du, at jeg skal gjøre Dig til Omhrah? sandelig! det var ikke formeget, hvis Du havde underviist mig, som Du burde; men hvorudi bestaaer Dine herlige Lærdomme? Du har bildt mig ind, at Europa var kun en liden Ø, og at Kongen af Portugal var den største Konge, og at den store Mogol var mægtigere, end alle europæiske Konger tilsammen. Du burde have

grun-

grundig underviist mig udi Historien og udi Landkorte; at jeg kunde have seet, hvad Verden er, og hvorledes den skal regjeres; men i den Sted har Du ladet mig lære allene Ord og Glosser, item en mørk og forblummet Philosophie, ligesom jeg var bestikket til at blive en Skolemester, som Du. Gak tilbage igjen til Din Landsby, og lad Ingen vide, at Du est mere til i Verden.

De saakaldte Fakirs eller mahometanske Munke tænkte vel ogsaa under hans Regjering at spille Mestere, efterdi han udi sin prindselige Stand havde gjort saa stort Væsen af dem. Men man fornam siden, at den overmaade store Andagt var kun sminket, og at Oran Zeb var heller skabt til at forestaae et stort Rige, end til at bortdrive sin Tid udi Bønner og Andagt ved Mahomets Grav, som han tilforn havde ladet sig mærke med; endogsaa paa de Tider han endda var Prinds, og fandt sin Regning ved at hykle for disse hellige Folk, lod han see paa en meget fin Maade en Foragt imod dem. Historien er artig, og fortjener med Omstændighed at fortælles. Da han var Statholder udi Decan, lod han sammenkalde alle Fakirs udi Landet, for at give dem Almisse, og for at have den Trøst at æde Ris og Salt med dem (thi saa kaldte han det Maaltid, han vilde give). Forsamlingsstedet var en aaben Mark, hvor

han

han lod anrette et Maaltid for denne store hellige Mængde efter deres Stand og Vilkaar. Da de havde spist, lod han dem sige, at han vilde give enhver af dem en ny Klædning, og skille dem ved deres gamle Pjalter. Oran Zeb vidste, at den største Del af disse Betlere gemenligen skjuler udi deres Klæder en temmelig Del Guld-Rupier, som de samle ved deres Betleri. Nogle vægrede sig derfor strax ved at forlade deres gamle Pjalter, foregivende, at de vare dem meer anstændige, og zirede meer den Fattigdom, som de gjorde sig en Ære af at bekjende; men deres Undskyldninger bleve ikke hørte, og Prindsen lod som han endelig vilde have den Fornøjelse at gjøre denne Almisse. De maatte derfor lade sig aftrække, og iføre de nye Klæder, som man uddelte til dem. Da lod man udi en stor Hob kaste alle Pjalterne paa Ilden, og fandt man udi Asken saadan anseelig Sum Guld, at nogle af Landets Skribentere holde fore, at det var en af de største Undsætninger Oran Zeb blev given til at føre Krig mod sine Brødre.

Ellers kan ikke nægtes, at jo Oran Zeb af alle mogolske Konger var den stærkeste Mahometaner, og at han iagttog Mahomets Lov indtil de mindste Puncter. Mahometanerne holde for, at Helgene erholdte Alting af Gud indtil de Gaver at gjøre Mirakler, blandt andre Aarsager formedelst denne, at de vidste ved hvad Middel de forhvervede deres daglige

Føde

Føde og Klæde, og at de Penge, som derpaa anvendtes, vare ved rette og lovlige Veje vundne. Denne Mening foraarsager, at adskillige store Herrer beflitte sig paa at forhverve selv ved deres Arbejd og egne Hænder de Penge, som behøves til deres Underholdning. Deres Exempel fulgte Oran Zeb; thi som han vidste, at den store Rigdom og de mange Millioner af aarlige Indkomster, han ejede, ved ulovlige Midler mestendels bragtes tilveje, tog han sig for at udskrive adskillige Exemplarer af Alcoranen, som han hemmelig lod sælge udi Staden, paa det at Ingen skulde give ham meer, end en anden Skriver, og fortærede ikke mere for sin egen Mund, end som han ved saadant Arbejde kunde fortjene. Og sandelig hans Fortæring udi Mad og Drikke var saa liden, at han behøvede fast intet meer dertil; thi han aad, efter hans Ankomst til Regjeringen, hverken Hvedebrød, Kjød eller Fisk, men opholdt sig allene af Urter, Bygbrød og Frugt; en Poenitentse, som han selv paalagde sig formedelst forbigangne Synder; saa at han derudi ikke allene lignede, men endogsaa overgik den store Akebar. Men han kunde tvinge alle Begjerligheder foruden sin Herskesyge, hvilken varede stedse, og saaledes var det iligemaade med hans berømmelige Oldefader.

Oran Zeb var ikke saa snart kommen paa Trønen, forend der lode sig indfinde allehaande fremmede

Ge-

Gesandter for at ønske ham til Lykke. Men fra Persien kom ingen, hvorudover Oran Zeb skikkede først en Gesandt didhen nogle Maaneder for sin Faders Død. Samme Gesandt blev prægtig imodtagen ved det persiske Hof; men da han paa den store Mogols Vegne overgav sine Foræringer, lod Kongen af Persien dem strax uddele, ligesom af Foragt, blandt sine Betjente. Nogle Dage derefter lod Kongen kalde benævnte Gesandt til sig, og blandt andet spurgte ham, hvad hans Navn var, og da han svarede, at den forrige Mogol havde givet ham det Navn af Bobek Kan, som betyder en Mand af et oprigtigt Hjerte, optændtes Kongen af Vrede, saa at han sagde: I er da et ondt Menneske, som haver forraadet Eders Konge og Velgjører, og slaget Eder til en Tyran, som holder sin Fader udi Fængsel, og som har omkommet sine Brødre. I er ikke værd at bære det Skjæg, som I haver! og befol strax at lade ham rage, hvilket er den største Haanhed, en Mand kan tilføjes udi de Lande. Han fik derpaa Befaling at rejse bort, og Kongen gav ham med til Oran Zeb 150 skjønne Heste med kostbare Tapetserier og Gyldenstykker. Oran Zeb blev derover saa fortørnet, at han lod slagte alle Hestene paa den store Plads udi Staden, og kaste de andre kostbare Sager paa Ilden. Denne persiske Konges Gjerning blev af Mange opløftet til Skyerne,

den var ogsaa i sig selv berømmelig, hvis den havde været øvet af en David, en Salomon eller Ezechias; men, som den blev bedreven af en persisk Konge, udi hvis Hof den højeste Mode var at rive Øjnene ud paa kongelige Prindser, at myrde uskyldige Folk, og træde Naturens Lov under Fødder, saa kan dog ikke ansees Saadant anderledes, end et latterligt Skuespil. Thi det som Oran Zeb gjorde for at komme paa Tronen, eller for at redde sit Liv, gjøre de persiske Konger af Kaadhed. Saaledes er Mennesket udi dets ærbareste Gjerninger tit allerlatterligst.

Man kan ellers sige, at det var en stor Lykke for Oran Zeb, at den store persiske Konge Schach Abas døde just paa samme Tid, da han agtede at gjøre et Indfald udi Indostan; thi det er ingen Tvivl paa, at jo alle den gamle Faders Venner, samt en stor Del af misfornøjede Rajas jo havde vildet i saa Maade conjungeret sig med Persianerne. Hvor overmodige en Del af disse Rajas endda vare, sees blandt andet af en driftig Gjerning, som i Begyndelsen af hans Regjering blev foretagen af en Raja, ved Navn Servagi. Den samme overrumplede og indtog med en Haandfuld af Folk den rige og mægtige Stad Surate, hvilken han i fire Dage udplyndrede. Hvor stor samme Stads Rigdom var, sees af det Bytte han gjorde, som udi Guld og Sølv allene beløb sig

til

til henved 15 Millioner, endskjøndt de engelske og hollandske Factorier ikke bleve udplyndrede, efterdi de samme havde opkastet nogle Kanoner for sig, hvorved de holdt Servagis Folk tilbage. Det kunde ikke andet end gaae Oran Zeb til Hjerte at see en af sine herligste Stæder saaledes medhandlet; men som han var en stor Mester i at dølge sin Vrede, stillede han sig an, som han deraf havde fattet høje Tanker om Servagis Person, og prisede sig lykkelig, om han kunde faae saadan tapper Mand i sin Tjeneste. Ved saadan Tale og andre gjorte Forsikkringer lokkede han Servagi ind udi Riget; men da man var i Begreb med at bemægtige sig hans Person, reddede han sig med Flugten, og siden udi nogle Aar gav Oran Zeb nok at bestille.

Servagis store Tog mod Surate skede 1664. To Aar derefter, nemlig 1666, døde den fangne gamle store Mogol Schach Jehan, over hvis Død Oran Zeb stillede sig inderlig bedrøvet an; skjøndt fornuftige Folk kunde see, at det var kun idel Skrømt, saasom han ikke kunde see sig sikker paa Tronen, saa længe den gamle Fader levede, over hvis Fængsel og haarde Skjæbne Mange havde saaledes forarget sig, at den øverste Præst eller Cadi vægrede sig ved at udraabe ham for Konge, saalænge som den Gamle levede, hvorudover Oran Zeb maatte beskikke en ny Cadi, hos hvilken han fandt større Føjelighed. For

at gjøre den Sorg, han bar over sin Faders Død, des troligere, iligemaade for at lade see Fortrydelse over sine begangne voldsomme Gjerninger, paalagde han sig selv en stedsevarende Poenitentse. Samme Poenitentse bestod fornemmeligen udi Tarvelighed og idelig Arbejde, og saaledes var bedre grundet, end mange christne Helgenes Devotion, som har bestaaet udi underlige Gebærder og Ophævelser, og i at afsondre sig fra andre Mennesker. Oran Zebs Levemaade var saadan: han var fast ingen Tid ledig, men anvendte den hele Dag paa at haandthæve Retten, og nøje at iagttage Mahomets Lov. Om Morgenen for Dag badede han sig, og bortdrev nogle Timer udi Bønner og Andagt. Derefter aad han lidt Ris og Confect, og derpaa begav sig til Forretninger, anvendte en Del af Formiddagen paa at høre sine Undersaatter, og at give offentlige Audiencer. Derpaa gjorde han sine Bønner igjen, førend han holdt Middagsmaaltid, hvorudi han nød hverken Kjød, Fisk eller stærk Drik, men allene Ris, Urter, Frugt og Confect. Om Eftermiddagen gav han Audience igjen, og siden hendrev en Tidlang udi Devotion. Det øvrige af Dagen indtil to Timer efter Solens Nedgang anvendte han paa Hussager. Han spiste derpaa Aftensmaaltid, og derpaa gik til Sengs, men sov ikkun to Timer, efter hvilke der siges, at han stod op og læste Alcoranen, og bad mesten den øvrige

Tid

Tid af Natten. Ved saadant Levnet erhvervede han sig ikke allene et stort Navn, men endogsaa et sundt Legeme, saa at han, fra sin Ankomst til Regjeringen indtil sin Død, fast udi 50 Aar var stedse ved en god Helbred, saa at hverken hans Skjønsomhed eller Hukommelse slog ham fejl, indtil han blev 90 Aar gammel, og at han i saadan høj Alder dømte udi Tvistigheder, og dirigerede Stats- og Krigssager med største Hurtighed.

Men uanseet hans store Indgetogenhed og Kydskhed, saa underholdt han dog nogle hundrede skjønne Damer udi sit Harem eller Hof, skjøndt det skede allene for Stads, og at beqvemme sig efter de østerlandske Hoffes Skik og Maner. Der fortælles, at han engang bestillede en ung Dame at lade sig indfinde udi hans Sovekammer. Men, da den samme lod sig indfinde til bestevnte Time, da, istedenfor at gaae til Sengs med hende, drev han den hele Nat bort med Bøger og Andagt, hvorudi han fordybede sig saaledes, at han glemte, hvad han havde agtet at bestille, og samme Fruentimmer gik gandske urørt fra ham igjen.

Det er ellers at beklage, at der intet videre findes antegnet om denne store Monarch. Man seer allene, at han har sat den mogolske Stat paa en gandske anden Fod, i det han ikke allene har bragt de fleste smaa hedenske Konger eller Rajas under Lydighed, og gjort

 dem

dem af Fyrster til Undersaatter, men endogsaa undertvunget de tvende Kongeriger Visapur og Golconda, som hidindtil havde ført idelige Krige mod de store Mogols. Han laae derfor den største Del af sin Regjering ideligen i Felten med saadanne forfærdelige Krigshære, saa at, naar han rykkede op med sin Lejer, der behøvedes 120 Elephanter og 1,400 Kameler til at føre Krigsfolkets Telte og Eqvipage. Det var ellers udi de Aaringer 1685 og 1686 at han undertvang sig de tvende Riger Golconda og Visapur, hvis Konger bleve bragte fangne til hans Lejr, og deres Lande gjorte til Provindser af det store mogolske Rige, hvilket mod Sønden nu haver ingen andre Grændser end det store Hav.

Med disse tvende Rigers Erobring gik saaledes til. Den sidste Konge udi Visapur var Sikandar, udi hvis Mindreaarighed Riget var plaget med en og anden Opstand, hvilket da Oran Zeb mærkede, rykkede han derind med en Krigshær, belejrede Staden og Fæstningen Visapur, hvilken han efter tre Aars Belejring omsider erobrede, og førte den unge Konge Sikandar derfra. Oran Zeb gav ham henved fem Tønder Guld aarligen til Underholdning, og vidner Gemelli Careri, udi hans Rejsebeskrivelse, noget derefter at have seet samme unge Konge udi den store Mogols Lejr. Den sidste Konge udi Golconda var Tanachia, den samme, hvis Rige den store Mogol

til-

tilforn forgjeves havde søgt at undertvinge. Siden skikkede Oran Zeb sin Søn Scialam til Golconda med en mægtig Krigshær, under Prætext, at Kongen havde givet fri Passage til den bekjendte Servagi. Men Scialam, istedenfor at efterleve sin Faders Befaling, gjorde Fred og Venskab med Kongen, og da Oran Zeb paa ny befol ham at fuldbyrde, hvad han havde begyndt, lagde han sin Sabel ned for Faderens Fødder, og sagde, at han som en god Muselman vilde holde den Fred, som han havde sluttet. Herudover maatte Oran Zeb selv gjøre dette Tog. Kongen retirerede sig ved hans Ankomst til Fæstningen, som holdtes uovervindelig, men den maatte omsider overgive sig 1686, og den fangne Konge blev sat udi Forvaring udi Fæstningen Daulet Abad.

Men den store Lykke, som fulgte Oran Zeb, var ogsaa blandet med Fortrædelighed; thi, da han med 80,000 Mand beleirede den portugisiske Stad Daman, blev den halve Del af hans Krigshær ødelagt af hans egne Elephanter, som, forskrækkede af de Beleiredes Ild, vendte sig om, og gjorde et stort Nederlag paa hans Folk. Den meste Fortred blev ham udi hans høje Alder tilføjet af hans egne Sønner, som stode ham efter Livet. Den farligste af dem alle var Akebar, hvilken sluttede Forbund med en Raja, og med en stor Krigshær gik sin Fader imøde. Men den listige Oran Zeb, saasom han paa samme Tid

ikke

ikke fandt sig stærk nok til at vove et Feldtslag, skrev han et Brev til sin Søn, og derudi takkede ham, fordi han saa vel havde efterlevet hans Befaling ved at bringe Raja udi Sækken. Med dette Brev magede han det saa, at det faldt Raja udi Hænder, hvilken derover fattede Mistanke til Akebar, og gav Oran Zeb Tid til at samle en mægtig Krigshær, hvormed han erholdt en fuldkommen Sejer over sine Fiender.

Endeligen døde denne forunderlige Mand udi det Aar 1708, uden at regulere Succesionen, sigende allene, da han blev anmodet derom, at han eengang havde erklæret sin anden Søn Schach Alem til Konge, men at det stod til Gud, om han kunde blive det; hvorfor der efter hans Død bleve spillede ligesaadanne Tragodier, som i hans Faders Tid.

Saladin.

Denne store Prinds, som ellers kaldes Salah-Eddin Jousef, kunde ingen Forhaabning ved Fødselen have til Tronen. Hans Fader siges allene, at have været en Adelsmand, hvilken, saasom han mærkede, hvad

hvad store Sindets Gaver der vare hos denne unge Saladin, lod ham med stor Flid opdrage udi den syriske Stad Balbeck, som han havde til Forlehning. Man holder ellers for, at han udi Opvæxten førte et uordentligt Levnet, hvilket dog hans Ambition kom ham til at forlade itide, saa at han med stor Flid applicerede sig paa Krigssager, erhvervede Kjærlighed blandt Krigsfolket saavel ved sin Tapperhed som Gavmildhed, og i en kort Tid fik Navn af en stor General.

Paa den Tid regjerede udi Syrien den bekjendte Noradin, og det paa de Tider, som de europæiske Christnes Sager hældte til Undergang udi det hellige Land; og var det udi samme Noradins Tjeneste Saladin udi sin Ungdom lod see Prøver paa, hvad han i Fremtiden vilde blive. Han kom først i Anseelse udi den ægyptiske Stads Alexandriæ Belejring. Thi, da Ægypten paa samme Tid blev angreben, og den ægyptiske Calif anholdt om Hjelp hos Noradin, blev en stor Hob Hjelpetropper henskikkede til Ægypten. Den unge Saladin, som fulgte med paa deste Tog, kastede sig med den største Del af Noradins Krigsmagt udi Alexandria, og forsvarede Staden udi tre Maaneder med saadan Tapperhed, saa at det var ikke uden formedelst Mangel paa Levnetsmidler at Staden blev overgiven. Da han med Besætningen gik ud af den belejrede Stad, begav han sig til den

christne

christne General, priste ham som den største Helt, han havde kjendt, og forlangte at blive slagen til Ridder af hans Haand, hvilket ved den jerusalemitanske Konges Tilladelse blev ham accorderet.

Den Reputation, som den unge Saladin havde tilvejebragt sig, foraarsagede, at, da Noradins højeste Feldtherre ved Døden afgik, fik han øverste Commando over Krigshæren udi Ægypten, ja, Noradin erklærede ham som den fornemste Emir eller Sultan over det hele Rige. Dette skede dog ikke uden Nogles Modsigelse; thi der fandtes de blandt Noradins Ministre, som frygtede for Saladins Ambition, og derfor raadede deres Herre, ikke at ophøje denne unge Mand formeget, helst saasom han ingen indfødt Undersaat var, og derfore at betroe Krigshæren til en Anden. Men Saladin var da allerede kommen udi saadan Anseelse, at Noradin dristede sig ikke til at støde ham for Hovedet, og derfor confirmerede ham udi sin Feldtherres Embede; ja, efter den ægyptiske Califs Død forlehnede ham med hele Ægypten. Saladin bemægtigede sig ved dette Dødsfald Califens Liggendefæ, som var samlet paa i mange Aar, i Anledning af den indianske Handel, som da allene dreves igjennem Ægypten. Ebn Ather siger, at blandt denne Rigdom fandtes en Rubin, som vejede 17 arabiske Qvintin (Drachm.) det er hartad halvandet Lod (Uncia). Derved fik han Lejlighed

til

til at berige Soldaterne, som stode under hans Commando udi Ægypten, og gjorde dem sig saa underdanige, at ingen af dem vægrede sig ved at gaae i Døden for ham, men Alle ansaae ham som deres Konge; thi foruden hans store Gavmildhed, var han mild og retfærdig, og ikke mindre dristig Soldat end forsigtig Anfører.

Endskjøndt Saladin nu havde forhvervet sig saadan Myndighed, at han af Alle blev anseet som en retmæssig Konge udi Ægypten; ikke desmindre, saasom han havde erobret samme Rige udi Noradins Navn, saa dog forblev han stedse udi samme syriske Sultans Lydighed, saalænge som han levede, holdt ogsaa efter hans Død en Tidlang gode Miner med hans Søn. Men da han havde bestyrket sin Myndighed, tog han omsider Masken af, og skilte Sønnen ved Aleppo, Damasco og den største Del af Syrien, og bemægtigede sig siden Arabien, Persien og Mesopotamien, saa at under ham et nyt Monarchie opspirede, hvoraf man let kunde spaae de europæiske Christnes Undergang udi Orienten.

Hvad det ægyptiske Rige angaaer, som han først bemægtigede sig udi Noradins Navn, da, endskjøndt bemeldte Noradin beholdt Titelen, forestod han dog Riget med en uomskrænket Myndighed, og paa det han kunde conservere den samme, søgte han at forbinde sig Ægypterne. Men, saasom dette ikke kunde skee,

kee, saalænge som de hang til Alis Lærdom, stiftede han adskillige Collegier, som skulde undervise i den Lærdom, der var mod Alis Sect. Han oprettede ogsaa udi Cairo et prægtigt Collegium, hvorudi tilligemed Theologie skulde læres Lov og Ret. Ægypterne, som Saadant ikke kunde taale, gjorde da Opstand og udvalgte sig en ny Calif. Men samme Calif fandt intet stor Tilhang, hvorudover han stod fra sin Værdighed igjen.

Da Noradin ved Døden afgik, og hans Søn Amalek succederede ham i Regjeringen, lod Saladin samme Amalek erklære for Konge udi alle ægyptiske Templer. Men han skilte ham siden ved hans Lande, som sagt er, og blev ved Syriens, Arabiens og Mesopotamiens Erobring en af de store Monarcher, som Orienten har tilvejebragt. Der siges, at en Poet ved Navn Mohieddin gjorde ved Aleppos Erobring ham til Berømmelse et Vers, hvorudi var saadan Spaadom; Du har indtaget Aleppo udi den Maaned Sefer, og Du skal indtage Jerusalem i den Maaned Regeb; hvilket og skede.

Jeg haver omstændigen udi mine andre Skrifter talet om de christne Potentaters mærkelige Tog, og vist, hvorledes de bemægtigede sig det hellige Land tilligemed Jerusalem, item, adskillige andre Lande udi Orienten, hvorfor jeg intet videre derom vil melde. De orientalske og ægyptiske Sultaner bleve over de

Christ-

Christnes første Fremgang saa forskrækkede, at de ansaae hele Asien og Aegypten som forlorne Lande; men, da den første Skræk var over, og de mærkede, hvad Skrøbeligheder dette nys oprettede Rige var underkastet, fattede de Mod igjen, snappede een Stad efter anden bort igjen fra de Christne, og undertiden bragte dem til stor Yderlighed. Af alle mahometanske Regentere blev dog ingen saa formidabel for dem som Saladin, hvilken, foruden dette, at han havde ved saa mange Landes Erobring omringet det jerusalemitanske Rige paa alle Kanter, besad alle de Qvaliteter, som udfordres af en stor Helt.

Det første af Vigtighed, Saladin som Konge foretog sig imod dem, var med en Krigshær af 40,000 Mand at angribe den Fæstning Daron udi Idumæa, som laae ikkun fire Mile fra Gaza; men, da han der fandt alt for stærk Modstand, rykkede han mod Gaza selv, som da var en af de Christnes stærkeste Stæder, og ligesom et Bolværk for Palæstina mod Aegypten. For denne Stad havde han vel ikke bedre Lykke, men indjog dog saadan Skræk udi de Christne, at de maatte anholde om ny Undsætning fra Europa. Deres Frygt var ikke ilde grundet; thi Saladin gjorde strax derpaa et Indfald udi Palæstina, men blev mødt af den ny jerusalemitanske Konge Balduino, hvilken overfaldt hans Lejr om Natten, gjorde et stort Nederlag paa hans Folk, saa at han halv nøgen maatte

tage

tage Flugten paa en Dromedario, og begive sig til sine egne Lande igjen. Hidindtil havde Saladin ikke været lykkelig mod de Christne; men Bladet vendte sig snart om; thi, da Balduinus efter denne Sejer vilde oprette en Fæstning paa Saladins Grund, gaves der Lejlighed til et nyt Feldtslag, hvorudi den christne Magt blev slagen, og en stor Del deraf blev fangen.

Dette Forlis foraarsagede en yderlig Forskrækkelse, og plyndrede og ødelagte Saladin derpaa uden Modstand det hele Rige; og var da intet andet Middel til at redde sig fra Undergang, end at tilkjøbe sig en Stilstand for en stor Sum Penge. Hvad som forøgede de Christnes Elendighed var, at Kongen blev slagen med Spedalskhed, hvorudover han maatte assoniere sig udi Regjeringen sin Svoger Lusignan; men dette Valg foraarsagede stor Uenighed blandt de christne Herrer, og befordrede derover Saladins Fremgang udi paafølgende Krig, hvortil Aarsagen var denne: Arnaud de Chatillon, som var vant til at strejfe udi Saladins Land, plyndrede midt udi Stilstanden en Caravane, som rejste fra Ægypten til Arabien, og sluttede de Rejsende udi Kjeder. Saladin besværgede sig derover, og forlangte de Fangnes Befrielse. Arnaud, som var en fræk Tempelherre, vægrede sig ikke allene derved, men endogsaa udøste spottelige Ord mod Mahomet. Herudover protesterede Saladin mod sine Fienders Utroskab, og

erklæ-

erklærede Stilstanden brudt; og, saasom den afmægtige Balduinus ikke kunde hindre, ej heller formaae Gjerningsmændene at levere det Borttagne tilbage, gjorde Saladin et nyt Indfald udi hans Lande, og, endskjøndt Regenten Lusignan med en tilstrækkelig Magt gik ham imod, udrettede han dog intet, tvertimod han lod Saladin med et stort Bytte passere over Floden Jordan til sine egne Lande igjen.

Dette bragte bemeldte Lusignan udi saadan Foragt, at han blev skilt ved sin Værdighed, og Rigets Administration blev overdraget til Raimond, Greven af Tripolis, hvilken for en stor Sum Penge udvirkede en ny Stilstand af Saladin igjen. Man mærkede da, at uden ny Undsætning fra Europa de Christne ikke længer kunde beskytte sig udi det hellige Land, hvorudover man fandt for godt at afførdige et Gesandtskab til de europæiske Potentater; og tog Heraclius, Patriarchen af Jerusalem, sig dette Gesandtskab paa udi egen Person, men han blev allevegne afspist med Complimenter, saasom Konger og Fyrster af lang Erfarenhed havde mærket, hvor fordærvelige og frugtesløse disse hellige Tog havde været. Gesandten var derforuden en hidsig og forfængelig Mand, hvilket sees af hans Opførsel mod Kongen af Engeland, hvorudover han intet udrettede ved dette Gesandtskab.

De

De orientalske Christne havde derfor intet at forlade sig paa, uden deres egen Magt; men den samme var da kun af ringe Betydelse. Saladins Magt voxede meer og meer til, og Uenighed regjerede blandt de Christne, og den Anseelse Ordensherrerne tilforn havde været udi, var i Henseende til deres uordentlige Levnet forvandlet til Had og Foragt blandt Mahomedanerne, og blev den samme ikke lidet forøget paa samme Tid ved en af disse gejstlige Ridderes barbariske Gjerninger, i det han myrdede den saakaldte Bjergkonges Gesandt. Med denne Bjergkonge havdes saadan Beskaffenhed: For nogle hundrede Aar siden havde paa Bjergene udi Phoenicien nedsat sig nogle Banditter, hvilke vel tilsyne vare Mahomedaner, skjøndt den Overeensstemmelse de havde med samme Sect bestod fast allene i at hade de Christne; ja, man kan sige, at de havde ingen anden Religion uden en blind Lydighed mod deres Anfører, under hvilken de øvede barbariske Gjerninger, som de selv ansaae som heroiske Dyder. Bemeldte Anfører blev udvalgt efter de fleste Stemmer, og førte den samme ikke anden Titel end den Gamle eller Senior, saa at han gemenligen blev kaldet den Gamle paa Bjerget, af de bjergagtige Steder som han besad. Men under dette ærbare Navn havde denne Banditternes Anfører større Myndighed, end de mægtigste Konger, og var hans Myndighed desstærkere, efterdi den grun-

dede

dede sig paa Religions-Princips, og efterdi Undersaatterne blev indprentet den Tro, at, naar de omkom i de Forretninger, som han befol, bekom de det fornemste Sted udi Paradis. Han betjente sig derfor af dem udi dristige og fortvivlede Executioner, saa at de myrdede Konger og Fyrster midt paa deres egne Slotte og blandt deres Livgarder. Ja, dette mordiske Societet blev anseet som en Høj-Skole eller Academie af Banditter, hvilke de grummeste Pinsler ikke kunde afskrække fra at efterleve deres Anførers Ordres. Paa det at de ikke skulde gjøre sig mistænkte, brugte de gemenligen intet andet Gevær end en Dolk, som paa Persisk blev kaldet Hassassin, og er deraf kommet det franske Ord Assassin, som betyder en Morder.

Dette lidet Herredom bestod allene udi nogle Skandser, som vare anlagte paa Klipper. Men blandt samme Klipper vare Dale, hvorudi fandtes en stor Mængde af Landsbyer, der indeholdt meer end 60,000 Mennesker, alle grumme, fanatiske og fortvivlede, saa at de mægtigste Nabofyrster ikke torde binde an med dem. Hvor blind Lydighed disse Banditter havde for deres Anfører sees deraf: da den ægyptiske Sultan engang ved sin Gesandt truede Bjergkongen med Ødelæggelse, dersom han ikke betalte ham Skat, da, uden at give Svar, befol han en af sine Undersaatter at styrte sig ned af et Taarn, og en anden at stø-

de

de sig en Dolk i Livet, hvilket blev strax efterlevet. Da vendte han sig til Gesandten, og sagde: Jeg haver 60,000 Mand ligesaa færdige til min Tjeneste, som disse tvende; og hørte man siden den Tid ikke tale om Skatten; tvertimod den ægyptiske Sultan, saavelsom alle andre angrændsende Potentater, søgte at vinde Bjergkongens Venskab ved prægtige Foræringer. Tempelherrerne, som grændsede ved dette Land, vare de eneste, der bristede sig til at føre Krig med disse Banditter; thi den Gamle paa Bjerget kunde ikke gjøre mod dem, hvad han øvede mod Andre; og, endskjøndt han kunde, ved at udskikke Mordere, omkomme en Ordensmester, vidste han dog, at det ingen anden Virkning havde, efterdi Ordenen udvalgte strax en anden Stor-Mester igjen. Han maatte derfor tilkjøbe sig Fred af Tempelherrerne, og give dem en aarlig Skat af 2,000 Rdlr. For at befries fra denne Skat affærdigede paa samme Tid den da regjerende Bjergherre et Gesandtskab til Jerusalem, og tilbød sig med saadanne Vilkaar at antage den christelige Religion. Kongen af Jerusalem tog med Glæde mod saadant Tilbud, og skikkede Gesandten med Svar tilbage; men da han havde passeret Tripolis, blev han myrdet af en Tempelherre ved Navn Mienil. Dette Mord ophidsede Banditterne mod alle Christne, og det paa den allerubelej-

ubelejligste Tid, da de udi Saladin havde faaet en saa forskrækkelig Fiende.

Udi denne bedrøvelige Tilstand døde Kongen af Jerusalem, og nogle Maaneder derefter fulgte ham den unge Balduinus, som var beskikket til at succedere ham udi Riget. Forvirrelsen kom derover til sin største Vext. Den unge Balduini Moder, som havde Guido de Lusignan tilægte, lod da strax erklære ham tilligemed sig selv Konge og Dronning til Jerusalem. Men de andre store Herrer bare derover Fortrydelse, sær Greven af Tripolis; og, saasom han var en hovmodig og hævngjerrig Mand, brød han overtverts, retirerede sig til sit eget Land, udi Forsæt at opofre Alting for at fornøje sin Hevngjerrighed. Den listige Saladin betjente sig strax af denne Lejlighed, og affærdigede hemmeligen Bud til Greven, for at træde i Handel med ham. Forslaget var saadant, at, hvis Greven vilde antage den mahomedanske Tro og blive Saladin skatskyldig, vilde han hjelpe ham paa Tronen af Jerusalem, og beskytte ham mod alle hans Fiender.

Den hevngjerrige Greve beqvemmede sig til alt dette; og menes der, at han strax derpaa lod sig omskjære; dog betingede han sig dette, at Religionens Fornægtelse ikke maatte blive bekjendt, førend han var kommen paa Tronen. Efterat Accorden var sluttet, begav han sig til Jerusalem, stillende sig

an, som om intet laae ham mere paa Hjertet, end at gjøre Ende paa al Splid og Uenighed, og til Bevis paa sit gode Forsæt herudi erklærede han Lusignan for retmæssig Konge. Men han raadede derpaa Saladin at gjøre et Indfald udi Palæstina, hvilket ogsaa skede, og beleirede Saladin den vigtige Stad Acre. De Christne, for at frelse Staden, vovede da et Feldtslag 1187, hvorudi blev fægtet med stor Bestandighed paa begge Sider, og endtes uden at nogen af Parterne kunde tilegne sig Sejer. Der siges, at den forræderske Greve af Tripolis hemmeligen udi dette Slag gjorde alt, hvad han kunde, for at spille Mahomedanerne Sejeren udi Hænder, og at han omkom Stor-Ordensmesteren Desmoulins, da han fægtede med en ugemen Tapperhed.

Kort dereftet lod Greven af Tripolis Saladin belejre den Stad Tiberias, som hørte ham selv til; og skede Saadant, paa det han desbedre kunde spille sit Kort, og betage al Mistanke om Forstaaelse med Sultanen. Staden blev strax erobret, og Fæstningen derpaa beleiret. Greven stillede sig an højligen forskrækket derover, og forestillede Kongen af Jerusalem, af hvilken Vigtighed Staden var, og at man maatte anvende alle Kræfter til dens Frelse. Kongen besluttede at begive sig didhen med al den Magt, som kunde bringes paa Benene, dog uden at blotte Fæstningerne. Men Greven, som arbejdede paa at opofre

ofre de Christnes hele Magt paa eengang, foreholdt ham da, at det var ikke raadeligt med en saa liden Magt at gaae Saladins store Krigshær imøde; det var derfore fornødent at bestyrke Krigshæren med alle Stæders Besætninger. Den enfoldige Lusignan fulgte dette Raad, og blottede alle faste Stæder saaledes, at der blev intet tilbage uden gamle Mænd Qvinder og Børn. Han fik da en Krigshær samlet, som bestod af Soldater, Borgere og Bønder, hvilket kunde ikke andet end foraarsage stor Forvirrelse. Dog var det udi denne sammensankede Magt det hele Lands Velfærd bestod.

Saladin, som var underrettet om Tilstanden, gik da de Christne imøde, og blev da holdt et blodigt Slag, som varede udi tre Dage. Endeligen tog den forræderske Greve midt udi Slaget Flugten med de Folk, som han commanderede, hvorudover et stort Nederlag blev gjort paa de øvrige, saa at de ikke allene bleve drevne paa Flugten, men Saladin bestormede kort derefter deres Lejr, saa at den hele christne Magt paa eengang blev ødelagt, og Kongen selv tilligemed Stor-Mesteren af Tempel-Ordenen bleve fangne. Disse anseelige Fanger lod Saladin strax føre til sig udi sit Telt, hvor han med stor Ærbødighed tog mod Kongen, bad ham sidde ned, og vederqvægede ham det bedste han kunde. Efterat Kongen havde drukket, gav han Bægeret til den anden

fornemme Fange, nemlig Renaud de Chatillon; men Saladin satte sig derimod, sigende: det er for Eder allene dette er iskjænket, men ikke for denne onde Mand, som jeg ingen Naade agter at bevise. Det er herved at mærke, at, naar Mahomedaner gave deres Fanger eengang enten Mad eller Drikke, benaadede de dem paa Livet, hvilken Naade han ikke vilde øve mod denne Mand, hvilken han ansaae heller som en Røver end som en retmæssig Fiende, og bebrejdede ham den Haardhed han havde øvet mod mahomedanske Fanger, item den Fred og Stilstand, han saa ofte havde brudt. Han lod ham derfor vide, at han enten maatte antage Mahomets Lærdom, eller døe. Renaud svarede dertil med Frimodighed, at de Christne kjøbe sig ikke Livet til saa dyrt; hvorudover Saladin med sin egen Sabel afhuggede hans Hoved. Stor-Ordensmesteren derimod benaadede han, efter Kongens Forbøn, paa Livet.

Det jerusalemitanske Rige var udi største Forvirrelse. Den habile Saladin betjente sig deraf, og erobrede de fleste Stæder, saa at udi det hele christne Herredom intet blev tilbage uden Jerusalem, Tyrus, Ascalon, Tripoli og Antiochia; og sukkede man da efter ny Croisader og Hjelp fra de europæiske Christne; men Hjelpen var langt borte, og det var at formode, at den sejerrige Saladin imidlertid vilde bemægtige sig de overblevne Stæder: udi hvilke Tanker de strax

bleve

bleve bestyrkede, da Saladin, efter de stærkeste Fæstningers Erobring, lod sig see med en stor Magt for Hovedstaden Jerusalem, hvilken han strax beleirede. Dronningen havde da indsluttet sig udi samme Stad, skiøndt udi liden Forhaabning at kunne forsvare sig der; hvorudover hun foreslog Freds-Conditioner. Derom vilde han intet høre, ej heller om Capitulation, foregivende, at han vilde indtage Staden med Sværdet udi Haanden, for at hævne det Mord, som de Christne havde begaaet ved Stadens første Erobring paa Muselmannerne. Dette Svar bragte de Christne udi saadan Fortvivlelse, at de besluttede at fægte til det Yderste, og grebe da Alle til Gevær indtil Qvinder og Børn, forsvarende Staden med saadan Bitterhed, saa at Saladin befrygtede, at han vilde opofre en stor Del Folk udi denne Beleiring, og derfor beqvemmede sig til Underhandling. Da blev sluttet en Accord saaledes, at Dronningen skulde overgive Staden udi den Stand, som den da var; at Krigsfolket skulde tillades at gaae ud med deres Gevær, og geleides sikkert til Tyrus eller til hvilken anden Stad de vilde. Hvad Stadens Indbyggere angik, da bleve alle indfødte Græker tilladt at forblive udi Staden; Latinerne derimod skulde begive sig derfra, efterat de havde betalt en vis Sum Penge for deres Liv, nemlig hver Mandsperson 10 Rdlr. udi Guld, hver Qvindesperson 5, og hvert Barn 2;

og

og at alle de, som foreskrevne Sum ikke kunde betale, skulde blive tilbage udi Trældom.

Da denne Accord var sluttet, hørte man ikke uden Hylen og Klagen udi den hele Stad. Mænd, Qvinder, Unge og Gamle kastede sig ned for den hellige Grav, svømmede udi Taarer, og blev den hele Nat saaledes bortdreven. Dagen derefter gjorde Saladin sit triumpherende Indtog, efterat alle latinske Christne havde forladt Staden. Da Saladin blev Dronningen vaer, nærmede han sig til hende, tiltalede hende med stor Ærbødighed, og lovede at sætte hendes Herre og Konge for en maadelig Sum Penge udi Frihed. Udi Dronningens Svite vare nogle christne Damer, hvis Mænd udi Begyndelsen af denne Krig vare faldne udi Saladins Hænder. De samme, da de passerede ham forbi, gave et stort Skrig fra sig, og udstrakte deres Hænder mod ham. Sultanen spurgte da deres Forlangende af ham, og da han hørte, at det var formedelst deres Mænds Fængsel, lod han dem tilbagegive alle de Fanger, som de forlangte. Dette var ikke nok; han gav dem ogsaa anseelige Foræringer, hvilket var alt, hvad man kunde vente af en mahometansk Fyrste: og kan man tvivle om, at nogen af de Christne, end ikke Ordensmesterne selv, som især gjorde Profession af Christendom, havde ladet see saadan Politesse mod deres Fanger. Videre, da han hørte tale om den Flid og Omsorg, Ridderne af

Ho-

Hospitaliter-Ordenen bare for de Syge og Saarede, tillod han dem, skjøndt de vare hans bitterste Fiender, at forblive et helt Aar udi Jerusalem, indtil de Syge vare curerede.

Ved Capitulation vare Indbyggerne tilladt at bortføre deres Midler med sig; men Patriarchen Heraclius lod bortføre alle Kirkens Ornamenter, item de Guld- og Sølvplader, hvormed den hellige Grav var bedækket. Derimod satte sig Saladins Officier, sigende, at det var ikke tilladt at bortføre uden particuliere Folks Midler. Men Saladin erklærede sig saaledes: **Det er sandt, at vi kan have Ret at staae paa; men vi lade alle vore Prætensioner fare, for ikke at give de Christne Anledning til ringeste Klagemaal, og at raabe vor Religion ilde ud.** Saaledes beholdt Patriarchen det hele Liggendefæ, som beløb sig til 200,000 Guldedaler, og derforuden ranconnerede Saladin med sine egne Penge de christne Fanger fra hans egne Soldater, og opmuntrede hans fornemste Generaler at efterfølge hans Exempel. Han eftergav ogsaa nogle tusinde Fattige den Skat, som var dem paalagt, og uddelte Penge af sit eget Skatkammer til de syge Christnes Pleje. Og vidner den arabiske Skribent Bohadin Siddadi, at da han forlod Jerusalem, havde han af alt det Bytte, som var gjort, intet tilbage. Dette altsammen giver tilkjende, hvilke Dyder

der der fandtes hos denne store Regent, og at han udi Mildhed, Medlidenhed, Generositet og Ordholdighed ingen Potentat har eftergivet.

Jerusalems Overgivelse skede den 2den October 1187 og 583 fra Hegira, efter 14 Dages Belejring, og blev saaledes det jerusalemitanske Rige ødelagt, efterat det havde staaet udi 88 Aar fra Godofredo de Bouillon af; udi hvilken Tid det havde forsvaret sig mod mange mægtige Potentater. Men Alle spaaede dets Undergang under denne store Monarch, endel i Henseende til hans store Qvaliteter, endel ogsaa efterdi han var bleven Herre over Ægypten, Arabien, Syrien og Mesopotamien, og derved havde som udi en Sæk indsluttet de Christne i det hellige Land.

Forend Saladin forlod Jerusalem, lod han cassere og smelte alle Klokker, item toe den patriarchalske Kirke med Rosenvand. Samme Kirke havde været anlagt af Omar, som Aar 636 indtog Jerusalem, paa den gamle Grundvold af Salomons Tempel, og var gjort til den fornemste mahomedanske Mosque; men den blev forvandlet til en Kirke, da de Christne bleve Mestere af Jerusalem. De Rejsende troede dog, at det var virkeligen Salomons Tempel, som Romerne havde ødelagt, og de Christne igjen opbygget; og fandt Gejstligheden udi Jerusalem deres Regning ved at de fremturede udi saadan Vildfarelse.

Dron=

Dronningen Sibylla tilligemed sine Døttre retirerede sig efter Stadens Overgivelse til Ascalon, og Stadens Indbyggere bleve spredede over adskillige Stæder udi Asia og Europa. Nogle flygtede til Tripolis, Andre til Antiochia, og en stor Mængde gik over til Sicilien og Italien, saasom de ingen Forhaabning mere havde at see Jerusalem igjen.

Den hurtige Saladin lod sig ikke nøje med at have gjort Ende paa det jerusalemitanske Rige. Han belejrede strax derpaa Ascalon, hvilken Dronningen overgav for hendes Mands Befrielse, hvilket synes at være mere, end denne gode Herre var værd. Ved Capitulationen blev sluttet, at Lusignan skulde offentligen sige sig af med Titel af Konge til Jerusalem. Saladin begav sig fra Ascalon for at belejre den berømmelige Stad Tyrus, som de Christne endda havde. Indbyggerne vare af Frygt for at blive ilde medhandlede strax færdige til at overgive sig. Men Conrad, Greven af Montferrat, satte sig derimod, indslog nogle Riddere af Hospitaliter-Ordenen udi Staden, og ved deres Hjelp disciplinerede Indbyggerne, saa at Alle, indtil gamle Mænd og Qvinder, lavede sig til en tapper Modstand. De forsvarede ogsaa Staden med saadan Bestandighed, saa at Saladin omsider kjededes ved den lange Belejring, og besluttede at ophæve den. Han lod føre Markgrevens Fader, som han havde fangen, til Stadsmuren, og truede at lade

hans

hans Hoved afhugge, hvis Sønnen ikke overgav Staden. Dette var en Fristelse for den unge Herre. Men han lod Saladin vide, at Staden kunde ikke vindes uden med Sværd, forestillende, hvor liden Ære det vilde være for ham at opofre en Krigsfange, som havde overgivet sig paa Tro og Love. Sultanen lod derfor føre Faderen til sit Fængsel igjen, og derpaa ophævede Beleiringen.

Han havde derimod bedre Lykke udi det Fyrstendom af Antiochia, hvor han gjorde sig til Mester af 25 Stæder eller Fæstninger, og holdt Hovedstaden indspærret, og havde de Christne da intet udi Orienten tilbage uden samme Stad, samt Tyrus og Tripolis. Greven af Tripolis, som havde været Aarsag til alle disse Ulykker, erindrede da Saladin om sit Løfte at sætte sig udi Possession af den jerusalemitanske Trone; men Sultanen, som elskede Forræderiet, men hadede Forræderen, svarede ham med Foragt, hvilket gik Greven saaledes til Hjerte, at han faldt udi Afsindighed, og døde kort derefter, og fandt man efter hans Død, at han havde ladet sig omskjære.

De overblevne Christne udi Orienten mærkede af Saladins store Fremgang, at der var ingen Redning for dem, med mindre de fik Hjelp fra Europa. Man affærdigede derfor Wilhelmum, Erkebispen af Tyro, didhen, for at forestille Tilstanden og at anholde om Undsætning; og er det samme Wilhelmus Tyrius,

rius, som har skreven Historien om disse hellige Krige. Da han kom til Italien, berettede han Pave **Urbano den Tredie** det ulykkelige Slag ved Tiberias og Jerusalems Forliis, hvilket gik Paven saa til Hjerte, at der menes, at hans Død, som fulgte strax derpaa, var en Virkning deraf. Hele Italien blev strax opfyldt med Forskrækkelse over disse Tidender, og Bede- og Fastedage bleve anordnede, ja Almuen raabte, at de ikke vare værd til at føre Navn af Christne, med mindre de toge den hellige Stad tilbage igjen, og Cardinalerne lovede at indskrænke deres Vellyster, og ikke at stige til Hest, saalænge det hellige Land var traadt under Fødder af de Vantroende; ja, de forbunde sig til at bivaane det forestaaende hellige Tog til Fods. Men alle disse Grimacer sigtede til intet; thi, da den første Hede var over, betænkte de sig igjen, og forbleve udi Rom, hvor de fremturede i deres forrige Levnet. Saa at dette Gesandtskab skulde have løbet ligesaa ilde af som **Heraclii**, hvis **Friderich Barbarossa**, **Philippus den Anden**, Kongen af Frankrig, og **Henricus den Anden**, Kongen af Engelland, ikke havde taget sig denne Sag med Iver an. Hvad Paven herudi gjorde, var at paabyde den bekjendte Decimam Saladinam, saaledes kalden, efterdi det var en Tiende, som skulde gives til at forsvare det hellige Land mod **Saladin**; men, som denne Tiende strakte sig ogsaa til Geistligheden,

heden, som tilforn havde været fri for saadanne Byrder, begyndte man at knurre derover; og skrev da den bekjendte Pierre de Blois et Brev, hvorudi han paa Geistlighedens Vegne besværger sig over dette Paabud.

Kong Henrich den Anden af Engelland døde paa samme Tid, da han havde overlagt med Kongen af Frankrig at gjøre et Tog til det hellige Land; men, som hans Successor Richard den Første havde samme gode Forsæt, tabte man ikke den Forhaabning ved Henrici Død, og lavede begge Konger sig til Rejsen tilligemed Kejser Friderich.

Foruden disse tre Potentater vare adskillige Andre over hele Europa udi Bevægelse for at undsætte de betrængte Christne i Orienten; og ankom i det Aar 1189 tre smaa Croisader. Disse conjungerede sig med de Tropper, som den landflygtige Konge af Jerusalem havde faaet paa Benene, og belejrede Acre, hvorudi Saladin havde lagt en stærk Besætning. Da han fik Tidender om Stadens Belejring, hastede han med en Krigshær til dens Undsætning; og blede da holdne adskillige smaa Træfninger, hvorudi de Christne fægtede med saadan Iver, at Sultanen ikke kunde naae sit Forsæt, som var at hæve Belejringen. Han arbejdede derpaa at hindre dem Tilførsel af Levnetsmidler, og udvirkede derved saa meget, at en stor Del af de Christne døde af Hunger, og paafølgende smit-

smitsom Syge. Blandt de Døde var Dronning Sibylla tilligemed fire Prindser og to Prindsesser.

Den tappre Kejser Friderich Barbarossa var af ommeldte tre Potentater den Første, som kom til Orienten. Den samme var i Begyndelsen lykkelig, og slog Sultanen af Cogni paa Flugten, som vilde hindre hans Marsch; men da han vilde bade sig i den Flod Cydno udi Cilicien, druknede han. Hans Søn Hertugen af Svaben tog vel strax Commando an over Krigshæren, og nærmede sig mod Acre; men Toget, som bekjendt er, løb kun slet af for dem. Efterat Belejringen havde varet i to Aar, arriverede Kong Philippus af Frankrige med sin Krigsmagt; og da blev Belejringen fortsat med ny Iver. Men saasom samme Konge ikke vilde bestorme Staden, førend den forventede engelske Kong Richard ankom, blev Tiden opsat, og betjente Besætningen sig af den Lejlighed for at bestyrke Staden med flere Fortificationer. Endeligen ankom Richard, og da blev Staden for Alvor angreben, hvorudover Besætningen maatte overgive Staden med de Vilkaar, at 5,000 Mand tilligemed Gouverneuren skulde være Fanger, indtil man løste dem ved at tilbagegive det hellige Kors, og løsgive de christne Fanger, som Saladin havde bragt i Slaveri. Man seer heraf, at det var de Christne meer om Reliqvier, end om Land og Folk at gjøre.

Sid

Gid det endda havde været det rette Kors! hvorom man har højlig Aarsag at tvivle.

De Christne toge Acre udi Possession den 13 Juli 1191, og fra Hegira 587, og gjorde Staden til deres fornemste Fæstning og Bolværk. Man anviste der visse Qvarterer for alle Slags Stænder og alle Nationer, som havde contribueret til Stadens Overgivelse. Ridderne af Hospitaliter-Ordenen forflyttede bidhen deres fornemste Residence, hvilken efter Jerusalems Forliis havde været til Margat.

Udi samme Aar blev handlet om Forlig mellem Saladin og de Christne; og var en blandt de foreslagne Freds-Artikler denne, at Saladins Broder skulde ægte den engelske Konges Søster, og med hende bekomme Jerusalem; Prindsessen derimod skulde have til Medgift Ptolemais eller Acre. Men de christne Bispe vilde ikke samtykke dette Giftermaal, med mindre Saladins Broder forlod den mahomedanske Tro, og lod sig døbe. Medens disse Tractater varede, levede begge Partier i stor Fortrolighed med hinanden; skjøndt Tractaterne formedelst ovenbemeldte Aarsag ingen Virkning havde.

Man havde ventet, at den ankomne store christne Magt skulde have gjort mere Fremgang, og bemægtiget sig Jerusalem igjen. Men Misundelse, Had og Egennyttighed, som regjerede blandt disse adskilte Nationer, foraarsagede, at man ikke gik videre. Kong

Phi-

Philippus foregav, at han ikke kunde taale Landets Luft, og derfor begav sig strax paa Hjemrejsen, efterladende sig allene nogle tusinde Mand. De Andre fulgte hans Exempel, og En efter Anden forlod Landet; allene Kong Richard, førend han bortrejste, bemægtigede sig Jaffa og Ascalon, og gjorde en Stilstand paa tre Aar og nogle Maaneder. Saadant Udfald havde denne store Croisade; hvoraf man havde ventet, at rive Saladin af Hænderne Alt, hvad han havde erobret fra de Christne. Og kunde man gjøre sig saadant Haab desstørre, efterdi denne mægtige Regent døde kort efter Acres Erobring.

Samme Sejerherre haabede ved de Christnes Bortgang at være ydermere uanfægtet af Fiender, og at høste Frugten af sine Sejervindinger; men faldt paa samme Tid udi en Sygdom, hvoraf han døde. Saasnart han mærkede Dødens Ankomst, befol han den Officier, som plejede at have hans Standart udi Feldtslag, at sætte istedenderfor et Stykke Ligklæde, som det eneste han kunde føre med sig, naar han forlod Verden. Man siger, at han uddelte for sin Død store Pengesumme til de Fattige udi Damasco, og det uden Forskjel, enten de vare Mahomedaner, Jøder eller Christne, saasom han holdt for, at Almisse og Medlidenhed strakte sig til alle Mennesker; et fortræffeligt Principium, som gjør denne Gjerning til en Zirat udi Saladins Levnet; med mindre man vil

sige,

sige, at han paa det sidste begyndte at tvivle om den mahomedanske Troes Rigtighed, hvilket man dog ingen Anledning har til at troe; thi man seer af hans hele Historie, at han har været en ivrig Mahomedaner, og vidner Bohadin Siehaddi, at have seet ham fælde Taare ved Alcoranens Læsning. Det er troligere, at hans naturlige Medlidenhed mod alle Mennesker har bragt ham til saadant Gjerning; thi man seer ham efter Jerusalems Erobring, da han ansaae Krigen mod de Christne som en hellig Krig, at have udtømmet sig ved Gaver og Almisser til nødlidende Christne.

Ovenmeldte arabiske Skribent, som var nærværende, fortæller hans Død saaledes: "Han vilde paa "sit Yderste, at jeg med et Par andre Personer skulde "forblive hos ham om Natten. Man læste ideligen "Alcoranen for ham; men den niende Nat faldt han "udi Phantasie, dog saaledes, at han havde nogle "fornuftige Intervalla; thi da Abuscaphar engang "ved Alcoranens Læsning kom til de Ord: han selv "er Gud, og der er ingen anden Gud end han, "hvilken veed alt, hvad som er hemmeligt og "aabenbart; sagde Sultanen: det er sandt!" Herudi kan Skribenten gjerne staae tiltroende; men, naar han siger, at hans Ansigt begyndte at skinne, kan man have Aarsag til at tvivle derom. Skribenten siger dog ikke selv at have seet dette, men at have

hørt

hørt det sige. Hans Død skede den 13 Martii Aar Christi 1193, og fra Hegira 589.

Christne saavelsom mahomedanske Skribentere tilstaae, at han har været en af de dydigste Regenter, som Orienten har tilvejebragt. Den ofteciterede arabiske Autor, som da levede ved hans Hof, viser mange Exempler paa hans Mildhed, Generositet, Retfærdighed og andre Dyder, hvoraf jeg ikkun nogle faa vil opregne. Han fik engang Visit af en fremmed Philosoph, og den samme rejste bort igjen, uden at tage Afsked med Saladin, sigende, at det var ham nok at have seet saadan stor Regent. Da Sultanen fik hans Bortgang at vide, blev han, siger Autor, vred paa mig, at jeg havde ladet ham rejse tomhændet tilbage; og lod han derpaa med stor Flid lede efter samme Mand, hvilken omsider blev funden og bragt til Hove, hvor Sultanen regalerede ham med kostbare Foræringer. Da en christen Fange blev bragt til ham, og den samme stillede sig hel forskrækket og frygtsom an, blev han adspurgt om Aarsagen til saadan Skræk. Den Fangne sagde da: nu er jeg ikke mere bange, efterdi jeg har seet Sultanens Ansigt, hvilket forsikkrer mig om, at jeg har intet at frygte for. Af dette blev Saladin saa bevæget, at han skjenkede ham baade Liv og Frihed. Da en anden fangen christen Qvinde beklagede sig for ham, at man havde taget hendes unge Datter fra

hende, lod Sultanen Barnet oplede, og gav hende det tilbage. Ja, hans Mildhed, siger samme Autor, gik saa vidt, at den undertiden havde onde Virkninger, efterdi han straffede Misgjerninger ikke haardt nok. At han med egen Haand henrettede den bekiendte Tempelherre de Chatillon, skede, efterdi han ansaae samme Mand som en Røver, og ved Løfte havde forbundet sig til at opofre ham, hvis han faldt i hans Hænder. Han var en stor Elsker af Læsning, og havde erhvervet sig saadan Kundskab udi de arabiske Historier, at han vidste at opregne alle Slægt-Registre og Historier. Sieheddi siger, at denne Curiositet gik saavidt, indtil at lægge sig efter de arabiske Hestes Genealogier, hvilket Studium var noget stærkt for en Staldmester, end sige for en Konge. Men hvert Land haver sin Skik. Det er troligt, at saadan Videnskab da har været udi Agt blandt Araberne; og hvis saa er, saa kan man sige, at man der har havt større Omsorg for at conservere Hestenes, end paa mange Steder hos os berømmelige Familiers Historie.

Saladin var ellers en tækkelig Herre, men tillige med en Hader af grov Skjemt og ublu Snak, hvorudover man hørte ham aldrig tale et Ubeqvems Ord til Nogen. Paa hans Taalmodighed gives mange Exempler. Da en Supplicant begjerede hans Paaskrift paa en Memorial, og Saladin undskyldte sig,

efterdi

efterdi han intet Blek havde ved Haanden udi hans Telt, viste Supplicanten ham hen til det Sted, hvor Blekhornet stod. Sultanen, langtfra at fortørnes over saadan Grovhed, sagde: det er sandt, Dusiger! gik hen og tog Blekhornet selv, for at expedere ham. Da vi engang red sammen, siger Autor, og min Mulesel, som blev forskrækket af nogle Cameler, stødte an paa Sultanens Laar, saa at han følede Smerte, smilede han deraf; item, da jeg engang, ridende paa Jerusalem's Gader, som gemenlig ere urene, gandske overstænkede ham, saa at hans Klæder bleve fordærvede, lo han, og bad mig kun ride ved hans Side, som tilforn. Til Bevis paa hans oprigtige Venskab fortælles saadan Historie: Da han engang fik Skrivelse om sin Søns Ismaels Død, læste han Brevet med Taarer udi Øjnene, dog uden at lade et Ord derved falde; men da han engang fik at vide, at hans Ven Tacioddin var omkommen, græd han bitterligen derover, og raabte: Taciod-din er død! Om hans Gavmildhed er tilforn talt, og fortjener den desmere at berømmes, efterdi han øvede den mod alle Nødlidende, af hvad Religion de end vare. Siehaddi vidner, at denne Gavmildhed gik saavidt, at han undertiden solgte sine Klenodier for at gjøre Almisse; ja, at hans Skatmester maatte gemenligen stikke noget tilside, paa det at Skatkam-

meret i Nødsfald kunde have noget til paakommende Udgifter.

Hans Død begrædes udi det arabiske Vers, som Alkateb gjorde, og hvis Indhold er dette: **Ja han er død, den store Konge! alle Naader og Velgjerninger ophøre ved hans Død, og Uretfærdigheder forøges; Verden kunde aldrig gjøre større Forlis, efterdi den ved hans Død er skilt ved sin største Zirat. Den muselmanniske Tro er fordunklet, siden dette store Lys er bleven formørket,** &c.

Jeg bekjender vel, at man ikke kan forlade sig paa de arabiske Skribentere, saasom deres Historier gemenligen er intet uden prægtige Lovsange. Men alt, hvad som er sagt om denne store Regent, confirmeres af christne Skribentere, som vare hans Fiender. Hvad som lægges ham til Last, var det uordentlige Levnet, han i Ungdommen var henfalden til, hvilket han dog corrigerede; item, den store Regjeresyge, som han har havt tilfælleds med alle Sejerherrer, og som bragte ham til ubillige Krige. Ben Schuhah fortæller dette til hans Berømmelse. Hans fornemste Hofmænd raadede ham engang til at give sine Krigsfolk Afsked, for udi Rolighed at høste Frugten af hans Sejervindinger. **Saladin** svarede dertil: Alum cassir valagel gair mamoum; det er: **Livet er kort og dets Ende er uvis;** ved hvilket herlige

Svar

Svar, Autor siger, han vilde tilkjendegive, at man stedse bør arbejde; ligesom man ikke kunde anvende Tiden til andet Arbejde, end at bemægtige sig Andres Ejendomme, og slaae Folk ihjel. Hans store Devotion synes ogsaa at lugte af Hypocrisie, skjøndt det er vanskeligt at sige, om han mente det udi Hjertet, eller om han ved udvortes Hellighed søgte at recommendere sig blandt Muselmannerne. Man kan snarere falde paa de første Tanker, naar man betragter adskillige af hans andre Qvaliteter, som vise, at han i Hjertet har været en god Mand.

Sammenligning
imellem
Oran Zeb og Saladin.

At jeg har parret disse Regentere sammen, er skeet, ikke i Henseende til nogen fuldkommen Overensstemmelse mellem dem; men efterdi jeg Ingen har fundet, som nærmer sig mere til hinanden; thi der ere adskillige Ting, som de have tilfælleds. Begge komme uformodentligen til Regjeringen; Saladin var kun en simpel Adelsmand, og Oran Zeb, skjøndt han var en fød kongelig Prinds, saa syntes han dog af alle sine Brødre at være længst fra Tronen. Begge vare store Krigsanførere og tilligemed grundige Statsmænd, skjøndt Oran Zebs Stats-Visdom nærmede sig mere til Intriguer; Saladin var en stor Statist og tilligemed en ærlig Mand, saa at han ved sit Exempel viste, at disse tvende Qvaliteter vel kan være forenede udi een Person, ja, at Visdom virker aldrig stærkere, end naar den er

gelej-

geleidet af Ærlighed. Oran Zeb derimod var saadan en, som gemenligen kaldes Politicus, det er, fuld af Ranker og Simulation, ved hvilke Qvaliteter man udvirker ofte intet, uden at bevæbne alle Folk mod sig, og at drive dem til at sætte Snarer mod sig. Ingen øvede saadan Politiqve i større Grad, end Kong Ludvig XI. udi Frankrig, og Ingen blev mere bedragen end samme Konge; thi alt hvad han gjorde og talede, var mistænkt og saadant, at Ingen fæstede mindste Tro dertil. Det er en elendig Statsmand, der ved sin Opførsel ligesom advarer alle Mennesker, at de staae paa Skildvagt, og tage sig vare for ham. En ret Politicus er heller den, som holdes ikke derfor, som meener, hvad han siger, og holder sine Ord og Løfter uryggelige; thi derved sættes han istand til at gjøre de største Statsgreb, og hans Statsviisdom, som er geleidet af Oprigtighed, udvirker Alting. Man seer derfor, at Oran Zeb ved sin Trædskhed og Simulation foraarsagede, at hans ældste Broder Dara havde mest Øie paa ham, og da han allermest affecterede Philosophie og talede om Verdens Foragt, holdt ham for den farligste af alle sine Brødre; hvorudover, hvis han havde havt at bestille med en mindre lettroende Mand, en Morad Bax, skulde hans egen Politiqve maaskee have besnæret ham; og maatte han derfor betjene sig af Gudfrygtigheds Kaabe, hvilket er det ulovlige Middel man griber til, naar Crediten ellers er forspildt. Efter denne

gjorte

gjorte Forklaring kan man da sige, at den Første var en fornuftig Regent, og den Sidste en stor Politicus eller Mester i at forstille sig.

Hvad Krigsbedrifter angaaer, da vare Saladins langt større, end Oran Zebs. Den Sidste triumpherede udi de borgerlige Krige over sine Brødre, og siden erobrede de to Kongeriger Golkonda og Visapur. Den Første derimod var en privat Person, og oprettede et stort Monarchie, hvilket ikke kan skee uden ved mange foregaaende Feldtslag og Sejervindinger. Ja, Historien vidner, at han var den største General udi Orienten paa de Tider, og at han udi Feldtslag ugerede saavel Soldat som Anfører. Begge vare arbejdsomme og utrættelige udi Regjerings-Sager, og gik det hos Oran Zeb indtil Exces, saa at han endogsaa udi store Svagheder ikke forlod sit sædvanlige Arbejde, anseende det kongelige Embede heller som en Byrde end som en Herlighed. De berømmes Begge for Kydskhed og Indgetogenhed, især Oran Zeb, hvilken nød intet uden Vand, Urter og Confect, og derfor ved saadan philosophisk Levemaade naaede en Alder af fast 100 Aar. Det forunderligste herved er, at han fortærede intet mere for sin egen Mund, end hvad han selv med sine Hænder kunde fortjene: og findes neppe saadant Exempel udi den hele Historie. Begge vare gavmilde; men det var udi den Dyd, Saladin erholdt Prisen; thi hans Liberalitet var saa stor, at han solgte Klæder og Klenodier,

før

for at give Almisse. Begge vare hengivne til Devotion, dog saaledes, at hvad som hos Saladin kan kaldes Gudsfrygt, kan henføres hos Oran Zeb til Hypocrisie. Det samme kan siges om mange af de Dyder, som øvedes af disse to store Regenter, nemlig, at hvad den Første gjorde af naturlig Drift, gjorde den Sidste af Politique; thi det synes, at adskillige af den Sidstes gode Gjerninger grundede sig paa Egennytte og Begjerlighed efter Roes; da Saladin derimod allene fulgte sit fortræffelige Naturel, og øvede Dyder, som han holdt for at være Pligt, og fandt Behag derudi.

Saasom Begge øvede tilfælleds Dyder, saa havde de ogsaa nogle tilfælleds Fejl. Deres Hoved-Lyde var en umættelig Ambition, hvilken drev dem til uretfærdige Krige; den Ene mod Noradins Efterkommere, den Anden mod sine egne Brødre og sin Fader; dog kan Oran Zebs Foretagende herudi bedre undskyldes, i Henseende til den fordærvelige Skik, som var indført udi Indostan, at den stærkeste Prinds succederede udi Regimentet, og der var ingen Middelvej imellem Døden og Kronen. Saladin derimod lod sig ikke nøje med af en privat Person at være bleven en ægyptisk Sultan, men skilte ogsaa Noradins Børn siden ved deres Fædrene-Arvelande. Og kan Oran Zeb beskyldes for Utaknemmelighed, efterdi han førte Krig med sin gamle Fader, og holdt ham en Tidlang indsluttet, saa kan Saladin ej heller befries for den Beskyldning, efterdi han søgte

at

at skille sin Velgiørers Arvinger ved deres Ejendom, allermindst efterdi ingen Nød drev ham dertil. Det er alt, hvad jeg haver at sige om disse tvende Regentere, hvoraf den Ene var, naar man undtager Akebar, den første Konge, som har regjeret udi Indostan, og den Anden en af de store Sejerherrer, der af intet har oprettet et stort Herredom, og er bleven Stifter af et stort Monarchie.

Ake-

Akebar og Petrus Alexiovitz.

Forberedelse.

Mange bilde sig ind, at Naturen, ligesom den uddeeler adskillige Gaver til hvert Menneske især, saa gjør den ogsaa ved Dyders og Lasters Uddeling et helt Folk og Landskab ukjendeligt fra et andet; thi intet er meer gemeent, end at høre slige Talemaader: Europæer ere af Naturen stridbare, og asiatiske Folk af Naturen fejge; og grunde de deres Mening paa Historierne, som synes at vise, at et Folk udi Tapperhed, et andet udi Visdom skinner og glimrer for et andet. Hvad Visdom angaaer, da haver den i gamle Tider havt Sæde udi Asien og Ægypten, hvor nu er tykkeste Mørkhed og Vankundighed; og naar Nogen nuomstunder vil hverve tappre Stridsmænd, forskriver han dem ingenlunde fra Italien og allermindst fra Rom, hvor i fordum Tid saa store og

fast

fast utrolige Mandboms-Gjerninger ere bedrevne. Intet er vel visſere, end at jo Luften og Føden har stor Virkning udi Menneskets Legeme, og at Sindets Danlighed flyder meget af Legemets; men den Indvending er ikke tilstrækkelig til at kuldkaste deres Mening, som holde for, at Dyder og Tapperhed reise sig mest af sunde Love og god Optugtelse. De Spartaner levede under samme Luft, som de Corinther, Thebaner og andre deres Naboer; dog overgik de dem alle udi Stridbarhed. De Thebaner drak i sig samme Luft, og nøde samme Føde under Pelopidas og Epaminondas, da de vare de modigste og tappreste Folk udi Grækenland, som under deres andre Bæotarcher, da de vare de fejgeste og mest foragtede. En Haandværksmand lever under een Luft og æder af eet Fad med mangen Soldat; men dog sidder Hjertet saa meget højere paa den Ene end paa den Anden. Af dette sees, at Luften og Føden er ikke det, som gjør et Folk derudi saa kjendeligt fra et andet, og at man æder og drikker sig ikke Dyder til. Vel er sandt, at Luft og Føde har stor Virkning udi et Menneskes Legeme, og at Sindet drejer sig efter det samme; hvorudover man seer, at eet Folk har stedse visse Tilbøjeligheder for et andet; saaledes er en Italiener stedse meer løsagtig end en Vestfriser, en Spanier mindre flygtig end en Fransos, og en Engellænder meer vredagtig end en Hollænder. Hvorudover de, som mænge Hidsighed og Tapperhed sammen, ere faldne paa de Tanker, at hele Folk, saasom de fødes vredagtige, saa fødes de ogsaa tappre og dydige. Men der er saa stor Forskjel imellem Vrede og Mand-

dom

dom, at Ingen kan siges ret at besidde det sidste, med mindre han først har udrøddet det første. En hidsig Anfører er aldrig en god Anfører, thi til Tapperhed udfordres fornemmelig Moderation; og vise Historierne, at de største Anførere og tappreste Stridsmænd ere de, som allene, for at efterleve deres Pligt, gaae deres Fiender under Øjnene. Ingen var mindre vredagtig, og Ingen tilligemed meer tapper end Epaminondas; Ingen saae Socratem at være vred, Ingen saae ham heller at vende Ryg udi noget Slag; thi han var ikke mindre fuldkommen Soldat end han var fuldkommen Menneske. Derimod vise Historierne os, at de grummeste, hidsigste og blodgjerrigste Folk mindst holde Stand mod deres Fiender. Hvis man vil confundere hidsigt Blod med Tapperhed, maa alle Husfædre, der tyrannisere i Kjøkken og Kjelder, føre Titel af Helte; en Socrates derimod, ja en Hercules selv, der intet sige deres Koner imod, bør kaldes fejge og qvindagtige. Men Erfarenhed viser, at de, som stedse gaae med Suøben i Haanden udi Huset, lader sig prygle af Alle udenfor Huset, og de, der ere som Faar hjemme, ere tidt Helte paa de Steder og de Tider, hvor Tapperhed udfordres; saa at de Første lade deres Bravoure see imod Hustruer og Piger, de Sidste mod bevæbnede Fiender. Derpaa kunde anføres utallige Exempler, saavel af gamle som af nye Historier, og daglig Erfarenhed. Tapperhed grunder sig derfor heller paa Moderation end hidsigt Blod; og findes saavel hos særdeles Persóner, som hos hele Folk; hos særdeles Personer, der ved Philosophie have cultiveret

Sin=

Sindet, og udstuderet de Ting, hvorudi en Mands Ære allene bestaaer: hos hele Folk reiser den sig af en god Optugtelse og sunde Love; og kan en dydig Regent gjøre et heelt Folk dydigt med sig selv, ved at udgive gode Love om Straf og Belønning, og nøje at fuldbyrde de samme; ved at indprænte Undersaatterne ærlige og redelige Principia, bringe dem til at fatte høje Tanker om dem selv, og at foregaae dem med egne Exempler. Derfor seer man Dyder og Lyder at succedere hinanden, og at tage Bolig nu blandt eet Folk, nu blandt et andet; og ligesom, naar man høfligen bliver begegnet af Domestiqver udi et Huus, kan man nogenlunde være forvisset om Herskabets Politesse; saa, naar man seer Tapperhed, Ærlighed og andre Dyder regjere udi et Land, er det et ufejlbart Beviis paa Landets gode Love og deres Haandhævelse. Kong Frodes Forordninger om Straf og Belønning gjorde de Danske fordum forskrækkelige for alle deres Naboer. De Lacedæmonier vare uovervindelige, saalænge de levede efter Lycurgi Love; og de Thebaner spillede Mester udi Grækenland, saalænge som Epaminondas sad ved Roret. Men hvad søger jeg efter Exempler udi de gamle Historier? Vi have seet udi vor Alder et Folk lidet frygtet af sine Naboer, og udi samme Alder at være bleven en Skræk for den stridbareste fjerde Deel af Verden. Udi eet Aar toge 80,000 Russer Flugten for en Haandfuld af Svenske, og faa Aar derefter maatte 16,000 Svenske kaste Gevær for en Haandfuld af Russer. En Petrus Alexiovitz ved at gjøre af feige Folk uovervindelige, har viset, at Mennesker ikke

fødes,

fødes, men gjøres tappre. En indiansk Konge Akebar regierer over et lidet qvindagtigt Folk, gjør det samme stridbart, og bliver en af de største og mægtigste Konger udi Asien. Disse tvende store Regenters Historie tager jeg mig for her at beskrive, og begynder med den første, saasom han regierede længe for den russiske Monarch.

Ake-

Akebar,

Stormogol.

Det er bekjendt, at den store tartariske eller mogolske Monarch Tamerlan blandt mange store Riger udi Asien, omsider ogsaa undertvang sig den Del af Indien, kaldet Indostan, som nuomstunder efter dets Sejerherrer de Tartarer eller Mogoler kaldes den store Mogols Rige. Det mægtige og vidtløftige Tamerlans Herredømme blev siden delt imellem hans Sønner, af hvilke Miracha arvede det indiske Rige; men han saavelsom hans Efterkommere havde mestendels deres Sæde udi Tartariet, indtil Babar, den femte Regent fra Tamerlan, blev skilt ved sit Rige, og uddreven af Samarcanda. Thi samme Babar, da han saae sig for svag til igjen at bekomme sine Arvelande udi Tartariet, hvor han havde at bestille med stridbare Fiender, besluttede efter sin tro Tjeners Ranguildas Raad at forsøge sin Lykke udi Indien, hvorpaa han, som Tamerlans Efterkommer, havde Ret-

Rettighed. Dette Tog lykkedes ham; thi han overvandt Amvira, den patanske Konge, som havde sit Sæde udi Dely, erobrede samme Stad, og lagde Grundvold til det Herredom, som nu kaldes det store Mogols Rige. Hans Søn Amayum forsvarede sig ogsaa i dette ny Herredom; thi, endskjøndt han var saa ùlykkelig i Begyndelsen, at han af en anden Pataner ved Navn Chircha blev uddreven af Dely, og maatte flygte til Persien, kom han dog ved den persiske Konges Hjelp paa Tronen igjen, som betingede sig derved adskillige Fordele, blandt andet den Stad Candahar, hvilken Stad fra den Tid har været Tvistens Æble imellem Kongen af Persien og den store Mogol. Men, da den fortræffelige Konge Akebar kom til Regjeringen, blev det mogolske Herredom udi Indostan efter adskillige lykkelige Krige med de gamle Rajas, item patanske Konger, bragt fast udi den Stand, som det nuomstunder er udi.

Forend jeg gaaer videre frem, holder jeg fornøden at tale noget om Indostans Tilstand, og at beskrive alle de Folk og Secter, som findes udi denne Del af Indien; thi uden at man har lagt Grundvold til saadan Kundskab, er det fast umuligt at hitte Rede udi den mogolske Historie, saasom Indostan er som et tilfællebs Fædreneland for allehaande asiatiske Folk, der holde Ballance mod hinanden, og foraarsage, at Regjeringen der er saa selsom og forvirret, som no-

gensteds i Verden. Bernier, en fransk Medicus, som længe opholdt sig udi Indostan, har med stor Skarpsindighed skrevet om dette Riges underlige Tilstand, og banet Vejen til at forstaae den mørke og forvirrede mogolske Historie. Men en Jesuit ved Navn Catrou har gjort dette end mere tydeligt udi hans saakaldte Histoire generale de l'Empire du Mogol, som han har bygget paa Manouchis portugisiske Manuskript.

Udi det Aar 1501, da den landflygtige Kong Babar, som sagt er, gjorde det Tog til Indien, var Landet bebygget af fire adskillige Folkeslag, nemlig: 1) gamle Indianer; 2) Pataner; 3) Parsis, og 4) Tartarer eller Mogols. Indiens gamle Indbyggere have, efter de fornuftigste Braminers Mening, deres Oprindelse fra Ægypterne, som der fæstede Fod udi ældgamle Tider; og hvad som bestyrker denne Mening er, at Indianerne nuomstunder have meren samme Skikke, Sæder og Religion, som de gamle Ægypter; thi den Mening om Metempsychosi eller Sjelens Vandring af eet Legeme i et andet, som Pythagoras lærte i Ægypten, er endnu en Lærdoms Hoved-Artikel udi Indien. Indianernes store Lovgiver var Brama, hvoraf de saakaldte Braminer, som Landet endnu er opfyldt med, have deres Navn. Samme Brama delte Folket udi fire Stammer. Den første er de Brachmaners eller Braminers, hvoraf

tages

tages Præster, Lærere og Dommere, saa den Stamme er som den levitiske hos Jøderne. Den anden Stamme er de Rasputters, som er beskikket til Stridsmænd, for at udvide og forsvare Landets Grændser. Den tredie er de Benjaner, som ere alle Kiøbmænd; og den fierde bestaaer af Haandværksfolk, som dele sig udi adskillige andre Stammer, som ikke maa blande sig sammen med hinanden. En Agermand, f. Ex. en Guldsmed, Væver 2c. skal aldrig lade sin Søn lære andet end sin Faders Haandværk, ej heller tilstæde, at deres Børn gifte sig, uden med Personer af deres egen Haandtering.

Braminerne ere efter Loven forbundne til et meget strængt Levnet. Det regnes for en dødelig Synd blandt dem at æde Fisk og Kiød, ligemaade det Slags Agervext, som er rødagtigt og haver Blodfarve; Enhver maa ikke have meer end een Kone, og ingen Hustru maa træde til andet Giftermaal efter hendes Mands Død. Man tilskøder dem ogsaa at opbrænde sig levende med den døde Mands Legeme, og er, efter rejsende Europæers Vidnesbyrd, den Skik endnu udi fuld Brug. Der holdes for, at Brama har givet begge disse Love af politiske Aarsager. Den første, efterdi Qvæget er saa rart udi Indien, at man ikke skulde faae Øxen nok til andet fornødent Arbejde, hvis de der, som andensteds, bleve slagtede. Den anden, for at hindre Qvinderne at

Tille deres Mænd ved Livet, hvilket maaskee tilforn har været udi fuld Brug. Saa disse to politiske Love ere blevne til Religions-Artikler, ligesom det Forbud om urene Dyr blandt Jøderne, hvilket jeg ikke kan begribe at være andet end en Politie-Forordning, eftersom Jøderne paa de Tider vare fremfor Andre besmittede med Spedalskhed og andre smitsomme Syger, som fødes af urig Spise.

De Rasbutter ere ikke forbundne til saadan haardt Levnet; thi, eftersom de ere beskikkede til at føre Krig, saa har Lovgiveren ikke villet underkaste dem samme haarde Love. Det bliver vel regnet dem til onde, om de dræbe et flyvende eller krybende Dyr; men man tilstæder dem dog at æde Kjødet, naar de finde det. Enhver af dem er ogsaa tilladt at have mange Koner, efterdi Brama har sagt, at, saasom der omkommes mange af dem udi Krig, saa bør man befordre deres Tilvext.

Benjanerne iagttage fremfor Andre det Bud om at holde sig fra Kjød og Fisk; og Barmhjertighed saavel mod umælende Creature som mod Mennesker øves udi større Grad blandt dem, end blandt noget andet Folk; thi, foruden de Hospitaler, som de oprette for Syge og Faderløse, seer man ogsaa andre for Køer, Aber, Fugle ꝛc. De ere ellers snedige og underfundige i Handel og Vandel, hvilken Feil naar man undtager, foruden den Frygt de have at besmitte

tes af Omgiengelse med Fremmede, saa kan man sige, at det er det Tikkeligste, fredsommeligste og behageligste Folk paa Jorden. Haandværksfolk have større Frihed, efterdi deres haarde Arbejde lider ikke saadant strængt og indgetogent Levnet.

Deres Konger, som kaldes Rajas, tages alle af de Rasputters Stamme; thi aldrig nogen Benjaner eller Haandværksmand kommer paa Tronen, og Braminerne foragte kongelig Højhed. Der er over hundrede saadanne Rajas adspredde overalt udi Indostan. Blandt dem er den allermægtigste den saakaldte Rana, som siges at stige ned udi Blod fra Kong Porus, der førte Krig med Alexander den Store. Foruden ham er fem eller sex Andre, hvilke ere saa mægtige, at, om de vilde forene deres Kræfter sammen, kunde de uden megen Møje udjage Stormogolen af Indostan. Men det er en Hoved-Statsregel blandt de mogolske Konger at saae Uenigheds-Sæd blandt bemeldte Rajas, hvorved de alle holdes udi Lydighed, saa, at de ikke allene maa møde med et vist Antal Rasputter, naar paabydes, men endogsaa maa gjøre Hoveri, og vexelvis holde Vagt ved det store mogolske Hof, skjøndt ikke paa den Maade, som de andre Store udi Landet, kaldede Omrahs; thi, naar disse holde Vagt inden Slottet, ligge Rajas udenfor i Telte. Hvor lempelig man maa omgaaes med disse Folk, kan blandt andet sees af en Historie, som tildrog

drog sig udi Schach Jehans Tid. En Raja, ved Navn Amarsin, forsømte en Dag at lade sig indfinde paa sin Post. Vizir Cham, Stats-Secretairen, bebreidede ham Saadant udi Kongens Nærværelse, hvorudover Amarsin blev hed om Hovedet, trak sin Dolk ud, og gav bemeldte Stats-Secretair et Hierte-stød, saa at han faldt død paa Jorden, og Kongens Klæder blev bestænket med hans Blod. Saadan Dristighed blev vel strax straffet, og Amarsin omkommen paa Stedet; men Rasputterne hævnede deres Rajas Død, og nedsablede alle de Folk, som de kunde træffe omkring Slottet og udi Byen, og blev saadant Mord ustraffet. Dette er Indostans Tilstand, angaaende de gamle indianske Indbyggere. Nu rester at tale om de Fremmede.

De Pataner ere fremmede Mahometaner, som have sat sig ned udi Indien 400 Aar for den store Tamerlans Indfald. Det synes troligt, at de samme ere komne fra Arabien til Vands over det indiske Hav, og ved Solanten at have først anlagt den Stad, som endnu kaldes Musulipatan. Siden have de trænget sig videre ind i Landet, og erobret det Kongerige Dehly, hvor de regjerede, indtil Tamerlan undertvang sig det samme; saa at denne Seierherre maatte bestride saavel disse patanske Konger som de hedniske Rajas, over hvilke den store Rana var ligesom Keiser. Disse Pataner have dog siden nogle Gange reist

Ho-

Hovedet i Veiret, og seet Konger af deres Slægt paa Tronen. Det er bekiendt, hvorledes Chitcha bemægtigede sig Dehly, og nødte Stormogolen at flygte til Persien. Men siden den Tid have de været underdanige.

De Parsis ere udentvivl Levninger af de gamle Persianer, som forlode deres Fædreneland, da den mahomedanske Tro tog Overhaand udi Persien, og satte sig ned udi Indien. De dyrke endnu Ilden, ere ellers fattige og leve i Foragt. Men foruden disse hedniske Persianer ere der ogsaa mange mahomedanske, hvilke, endskiøndt de ikke udtolke Alkoranen, som de mogolske og tyrkiske Mahomedaner, ere dog udi stor Anseelse udi Indien; saa de store Mænd udi Landet, kaldet Omrahs, bestaae mest af slige Persianer, hvilke daglig blive formerede af andre Nykommende, og ere gjerne de Nykomne mest agtede; thi de, som ere avlede udi Indien i tredie eller fjerde Led, og have tabt deres hvide Ansigtfarve, komme ikke gierne til nogen høj Bestilling. Udi den sidste indbyrdes Krig i Indostan slog Sultan Sujah sig til den persianske Sect, for desmere at bestyrkes mod sine Brødre, hvoraf man kan see, hvor mægtige disse Folk, skiøndt Rigets naturlige Fiender, ere, og at intet Regimente udi Verden er saa forvirret, som det mogolske; thi udi alle persiske Krige tør Stormogolen ikke betjene sig af dem, skiøndt de nyde den største Ære og Herlighed

lighed udi Landet, men maa udi saadanne Tilfælde meest bruge de hedenske Rajas med deres stridbare Rasputter. Derimod, naar en Raja reiser sig paa Bagbenene, kan man sikkert forlade sig paa de andre. Ligesom derfor andre Konger underholde stor Krigsmagt mod udenlandske Fiender, saa maa Stormogolen idelig have mange adskillige Krigshære paa Benene, for at balancere disse Partier mod hinanden.

De Mogols eller Tartarer, som er den regjerende Sect, eftersom Kongerne ere af deres Stamme, komme med Tamerlan udi Indien, hvor de bemægtigede sig de fleste Fæstninger, og gjorde sig de gamle Rajas skatskyldige. Og er det paa saadan Grundvold at disse sidste endnu maa gjøre Høveri og skatte til Regjeringen, skjøndt enhver af dem haver ellers fast Enevoldsmagt udi sit Land. Udi saadan Tilstand var Indostan, da Babar, den tredie Konge fra Tamerlan, igjen erobrede Landet. Udi saadan Tilstand var det ogsaa, da den berømmelige Akebar, hvis Historie her kortelig gives, kom paa Tronen.

Amayum, den fjerde Stormogol efter Tamerlan, var saa ulykkelig, at han af en Pataner ved Navn Chircha blev uddreven af Dehly, og maatte tage sin Tilflugt til Persien, hvor han maatte opholde sig udi Landflygtighed, indtil bemeldte Chirchas Død, da kom han til Indien igjen med en god persiansk Krigsmagt, og efterat han havde erholdet en

stor

stor Sejer over de Pataner ved Pampat, tre Mile fra Dehly, bemægtigede han sig sit Fædrene-Rige igjen. De Statsregler, han siden efter den persiske Konges Raad brugte, for at bestyrke sit Regiment, var, at ydmyge de Pataner, og ophøje de gamle Indianer, af hvilke han gjorde saadant Væsen, at, endskjøndt han selv var en Mahomedaner, han dog ingen Betænkning tog at være tilstæde udi deres Templer, naar de forrettede deres hedenske Gudstjeneste, tilbad ogsaa offentlig om Morgenen Solen, og derved vandt de Rasputters Hjerter. Han døde 1552, og efterlod i Regjeringen sin Søn Akebar, hvilken kan siges blandt alle mogolske Konger udi Dyd og Tapperhed mest at have efterlignet den store Tamerlan. Han havde alle sine Formænds Dyder, men ingen af deres Fejl, var skarpsindig, behjertet, gavmild, medlidende og taknemmelig; og var den sidste Dyd desmere hos ham at berømme, jo rarere den var at finde udi den mogolske Kongestamme, især hos hans egen Fader, hvilken betalte Kongen af Persien, hans store Velgjører, med Utaknemmelighed, og vægrede sig ved at overgive ham den Grændsestad Candahar, som var betinget for den Undsætning, han fik af Persien, til at igjentage sit Fædrene-Rige. Med eet Ord: Akebar var en stor Konge og tilligemed en ærlig Mand.

Han fulgte strax sin Faders Fodspor, og byggede paa den Grundvold, som han havde lagt til Regjeringens Sikkerhed; thi han fornam, at den mogolske Trone stedse vilde vakle, med mindre han ydmygede de Pataner, som toge meer og meer til udi Indien, og at Tartarerne eller Mogols, skiøndt de havde Regimentet udi Hænderne, vare alt for svage til at holde udi Ave den store Mængde af disse Folk, som udi meer end 400 Aar havde boet i Indien, og imidlertid været alle andre Folk over Hovedet. Han arbeidede derfor paa at beholde udi sin Tieneste de Persianer, som Amayum havde bragt med sig til Indien, og ved Giftermaal forbandt dem til at blive stedse i Landet. Heraf kommer det, at deres Tal, som man kalder de Hvide eller Mogols, bestaaer mere af Persianer end Tartarer. Foruden bemeldte Persianer søgte Akebar ogsaa at vinde de Rasputter, som ere Kjernen af Indiens Krigsmagt. Mod disse Folk anstillede han sig saa venligen, at han uden Møie erholdt de Tienester og den Skat af dem, som de ikke uden med Vanskelighed betalte til hans Formænd. De Konster, som han ellers satte i Værk, for at forbinde sig stedse dette Folk, vare disse: Han tog deres Døttre til sine Hustruer, og gav igjen mogolske Prindsesser til de Rajas; og, som samme Prindsesser vare underrettede tilforn udi Akebars Stats-Maximer, ophidsede de een Raja mod en anden;

hvorud-

hvorudover Akebar ikke allene regjerede udi Sikkerhed, men endogsaa af dettes Uenighed fik Lejlighed at formere sin Magt, og at lægge Grundvolden til dette store Rige, som endnu blomstrer under hans Efterkommere.

Da Akebar kom til Regjeringen, var Riget langt fra ikke af den Vidtløftighed, som det nuomstunder er; thi den sydlige Part af Indostan, som er den rigeste og beqvemmeste for Handel, var udi Andres Hænder. Kongen var ikke Mester over nogen Søhavn, hvorudover al Handel blev dreven med Besværlighed til Lands paa Vogne. Dette mærkede Akebar, og derfor tog sig fore at erobre de sydlige Provindser, og at udvide sit Riges Grændser indtil det indiske Hav, hvortil Tamerlan med sine sejerrige Vaaben ikke var kommen, og var det Kongerige Guzuratte det første, som han besluttede at undertvinge.

Bemeldte Kongerige er et af de frugtbareste udi Indien, og mest beqvemt for Handel. Det strækker sig fra Øst til Vest, fra den Flod Tapte, hvor den bekjendte Handelsstad Suratte ligger, indtil Mundingen af den Flod Indus. Den hele Søkyst var beseilet af alle europæiske Folk, og Portugiserne havde for lang Tid siden fæstet Fod sammesteds. Sultan Bahader eller Badar regjerede da udi Guzuratte. Det var en af de patanske Fyrster, som vare komne fra Arabien til Indien, hvor de havde bemestret sig den sydlige

lige og rigeste Del. Samme Konge laae da udi Strid med Portugiserne; men da Akebar med en Krigsmagt nærmede sig mod Guzuratte, gjorde de Fred og forenede deres Kræfter mod deres tilfælleds Fiende. Den portugisiske Statholder udi Goa holdt det især farligt at tillade Stormogolen, som allerede var saa mægtig udi Norden, at fæste Fod ogsaa udi Sønden ved Søkysterne, og derfor skikkede Badaer Undsætning. Kongen af Guzuratte gik saaledes Akebar imode med en anseelig Krigshær, bestaaende af Indianere og Portugisere; hvilke sidste jagede mest Skræk udi den mogolske Krigshær; thi Portugiserne vare ansete udi Indien som uovervindelige Folk, og zittrede man, naar man hørte tale om deres flydende Casteller, (saa kaldtes deres Skibe udi Dehly) bildende sig ind, at man ogsaa kunde bruge dem til Lands; ja, den Frygt tog saadan Overhaand, at de mogolske Tropper begyndte alt at studse, og vilde gaae tilbage igjen. Akebar allene var uforskrækket. Han begav sig udi største Hast til Krigshæren for at sætte Mod i den, førte selv sine Folk an, faldt Fienden an med en utrolig Hast, drev dem paa Flugten, og derved viste, at Portugiserne ikke vare uovervindelige. Badar tog Flugten, og hans Sønner bleve af Sejerherren omkomne. Ved denne eneste Sejer blev Akebar Mester over det hele Kongerige Guzuratte, undtagen de portugisiske Stæder,

hvilke,

hvilke saasom de vare befæstigede paa den europæiske Maade; dristede han sig ikke til at angribe dem, saasom han ikke forstod at beleire slige ubekiendte Fæstninger efter Reglerne.

Efter Guzurattes Erobring gik han løs paa det Kongerige Decan, som da var delt imellem to Prindser og en Prindsesse, hvilke ogsaa førte indbyrdes Krig, men de forenede deres Magt mod Akebar, og rykkede mod ham med et Rytteri af 40,000 Heste. Den ene Prinds ved Navn Mostafa blev betroet den høieste Magt over Krigshæren. Den anden kaldet Ambar førte den ene Fløi, og Prindsessen Cande, som ikke gav Mandspersoner efter udi Hierte og Fyrighed, anførte den anden Fløi. Men Akebar erholdt en fuldkommen Seier, og siden beleirede enhver af dem især i deres Hoved-Fæstninger. Den Fæstning Acer, hvor Mostafa havde kastet sig ind udi, var den haardeste Nød at knække. Men Akebars prægtige Artillerie, hvis Lige man ikke havde seet paa de Steder, beængstigede de Beleirede meget; thi man holder for, at Krud og Kugler var opfunden udi Indien længe før man vidste dets Brug udi Europa. Dog forsvarede den beleirede Prinds sig længe over Formodning, indtil Vandet begyndte at fattes udi Fæstningen. Da forlod han hemmelig Acer, og agtede at forvare sig paa et andet befæstet Sted; men han blev opsnappet paa Veien, og ført fangen til

Akebar. Dog tabte han derfor ikke sit sædvanlige Mod; men, da han blev adspurgt af Mogol, hvo han var? svarede han uforskrækket: Fæstningen, som jeg forsvarer, fattes Vand, giv mig et godt Raad, hvordan jeg skal redde mig ud af den Ulykke. Akebar, som af Naturen havde et ædelt Hjerte, blev slagen af denne synderlige Fripostighed, og skikkede Prindsen tilbage, hvilket neppe nogen europæisk Anfører havde gjort, hvor meget end denne Verden, som vi beboe, bryster sig af sine Dyder. Akebar forandrede derpaa Belejringen til Blokade, og rykte mod Hovedstaden kaldet Brampur, hvilken da han havde erobret, overgav strax derpaa Mostafa ham Acer tilligemed sin egen Person, og blev anseet udi det mogolske Hof som en indiansk Raja.

Prindsessen Candé forsvarede den Stad Amanadagar ikke med mindre Tapperhed. Dog maatte hun efter to Maaneders Belejring overgive sig, og tog Akebar hende blandt sine Hustruers Tal, ja, agtede hende længe blandt alle sine Sultaninder som den fornemste. Det siges, at hun udi Belejringen lod smelte alt Guld og Sølv, som fandtes udi Staden, til Kugler, paa hvilke hun lod grave Ord, som indeholdt Forbandelser mod Fienden. M. Manouchi, paa hvis Beretninger min Autor har grundet sin Historie, bevidner at have seet saadan en Kugle, og læst dens Paaskrift.

Den sidste Prinds Ambar havde faaet paa Benene en ny Krigshær af 50,000 Mand. Men den store Magt blev af Akebar overrumplet, forend den havde stillet sig udi Orden, og uden en eneste Mands Forlis paa Mogols Side slagen paa Flugten. Der siges, at Prindsen omkom udi Slaget. Saaledes blev Akebar ogsaa Mester over det Kongerige Decan, og tilligemed over den største Deel af de rige sydlige Kyster udi Indostan.

Disse tvende Rigers Erobring skaffede Akebar stor Anseelse udi Indien. Hans Navn allene holdt alle Rajas udi Lydighed, og forhvervede ham Fred hos sine andre Naboer, saa at Persianerne, hvor stor Føje de end havde til at overfalde den Grændsestad Kandahar, torde de dog i hans Regjeringstid ikke gjøre noget Forsøg. Akebar, stolende paa denne store Myndighed, dristede sig til at foretage en Ting, som en anden Konge neppe havde vovet, nemlig at nedlægge Hovedstaden Dehly, hvor de mogolske saavelsom patanske Konger havde havt deres Sæde, og anlægge en ny Hovedstad, for efter store Seyerherrers Exempel at gjøre sit Navn udødeligt derved. Anslaget blev ogsaa uden Modsigelse sat i Værk, og fik samme Stad Navn af Fetipur; men som man fornam siden, at Luften der var usund, og at Vandet foraarsagede Sygdom, fordømte han selv sit Valg, og lod anlægge en anden Stad ved den Flod Gemma, og endelig,

som

som han var en Elsker af Forandring, forflyttede sit Hof til Agra, som endnu er Hovedstaden i Indostan, hvor Stormogolen gemenlig holdet sit Hof. Samme Agra var da kun en ringe ubefæstet Stad, men han lod den omringe med stærke Mure, og forsyne saa stærkt med Indbyggere, at man inden stakket Tid regnede henved 600,000 Sjele foruden Fremmede. Kort at sige, Akebar ansaae Agra, hvis Stifter han var, som det største Mesterstykke udi sin berømmelige Regjering, og efter sit Navn lod den kalde Akebarabad, det er Akebars Stad, men efter hans Død fik den sit gamle Navn Agra igjen.

Den Tilbøjelighed han havde til at udvide Rigets Grændser, tillod ham ikke at sidde længe stille. Han kunde ikke taale udi sit Nabolav en indiansk Fyrste, som stammede ned fra den navnkundige Rana, og endnu ikke var nogen andens Herredømme undergiven. Samme Fyrste kaldte sig ogsaa Rana, saavelsom hans Formænd. De bryskede dem af deres høje Byrd, og holdte Kong Porus, der førte Krig med Alexander den Store, for deres Stamfader. Det var ogsaa saadan Rana, der, ligesom Kejser for alle indianske Rajas, bød Tamerlan Spidsen, da han førte Krig udi Indien. Denne Ranas Lande, som regjerede udi Akebars Tid, laae kun tolv Dages Rejse fra Dehly, og var Chitor Hovedstaden, som holdtes da uovervindelig udi Indien. Men intet var

umu=

umuligt for den store Akebar. Krigen blev vel ført med stor Besværlighed, men endtes dog ved Chitors Erobring og Ranas Død. Der fortælles ellers adskillige selsomme Omstændigheder ved denne Belejring, men, som de samme have mere Anseelse af en Roman, end af en sandfærdig Historie, vil jeg ogsaa intet røre derom.

Ved disse mange Sejervindinger var Stormogolens Rige bleven fast engang saa mægtigt, som tilforn. Alt, hvad som kunde forurolige Landet, var udryddet, og en fuldkommen Fred forhvervet; saa derudover Akebar fik Lejlighed at arbejde paa Landets indvortes Forbedring, og især at pynte paa sin ny Hovedstad Agra. Man siger, at han blandt andet tog sig for at bygge et Slot af purt Kobber, for desbedre at kunde beskjærmes for den overmaade store Hede, som man plages med udi Indien; men han fornam siden, at dette Anslag var for vidtløftigt, og derfor lod det fare. Derimod lod han plante en Gang af Træer lige fra Agra til Lahor, hvilket Værk kan siges at være ret kongeligt, efterdi man regner meer end 150 Mile imellem disse to Stæder. Denne Gang er endnu ved Magt, er en stor Husvalelse for Rejsende, som kan gaae den hele Vej under Skygge, og derforuden en af de største Zirater udi Indien.

Derefter tog han sig for at rense Landet fra Røvere, hvilket kostede ham meer Umage end alle de store

Krige, han havde ført; thi de røverske Bønder forskandsede sig udi Skovene, og gjorde tilligemed deres Hustruer stor Modstand; saa det i visse Maader kan regnes blandt Akebars store Krige, og er i mine Tanker den berømmeligste, han førte; thi de andre bleve ikkun foretagne af Ærgjerrighed.

Medens Akebar havde at bestille med disse Røvere, ophidsede nogle Misfornøjede hans Søn Jehan Gir mod ham; men, som hans Parti var for svagt mod Kongens, blev han greben og indsperret udi en Fæstning, hvor han maatte sidde nogle Maaneder, altid udi Frygt for at miste Livet. Men Akebar, som han var af Naturen mild og medlidende, kunde han ikke bevæges til at straffe sin Søn efter Fortjeneste. Han lod ham derfor udføre af Fængselet, langt ind udi en Skov, hvor hundrede af de Sammenrottedes Hoveder hang ved Træernes Grene, hvilke han lod ham see, for at erindre ham om sin Misgjerning. Da han nu saae Prindsen bestyrtset over saadant Syn, talede han ham til med disse Ord: Du har glemt, Din Forræder! at jeg er Din Fader, og jeg kan ikke glemme, at Du est min Søn: man skal ikke finde Exempel udi vore Krøniker, at nogen Prinds af Tamerlans Blod har stræbet efter sin Faders Liv, uden Jehan Gir. See! jeg skjænker Dig dog Livet, som Du har stræbt at berøve mig; men tag Dig vare for

den

den Skjændsel at forfalde til saadan Ondskab igjen. Den unge Prinds blev bevæget af saadan meer end faderlig Mildhed, og udslettede den begangne Last med en evig sønlig Lydighed.

Man holder vel for, at Stykker, Lod og Krud have været længe opfunden i China, førend man vidste dets Brug hos os, og at Chineserne, som uden tvivl have været Mestere over Indostan, der have gydet Stykker, som synes af stor Ælde; men Indianerne vidste meget ilde at omgaaes med de samme. Dette, tilligemed mange andre Fejl, mærkede denne fornuftige Konge, og derfor besluttede at betjene sig af europæiske Tøjmestere, og ved store Belønninger at lokke dem til Agra. Og, som de Engelske da vare mest anseete udi Indien formedelst adskillige Fordele, de havde havt mod Portugiserne, og de samme for kort Tid siden havde sat sig ned udi Suratte, lod Akebar dem hente derfra. En af slige Kanonerere, som var holdet for en af de bedste, men tilligemed overgik alle sine Landsmænd udi at drikke, da han fornam, at der var ingen Vinhuse udi Indostan, hvor Vin efter Mahomets Lov er forbuden, blev han gandske modløs. Dog ophittede han saadan Paafund for at rede sig af denne Ulykke: En Dag, da Kongen vilde see hans Færdighed, og til den Ende havde oprettet en Skive for at sigte efter, skjød Engellænderen saa ilde, at Kongen forundrede sig der-

 over,

over, og talte ham haardt til; hvorudover han sagde sukkende: Herre! siden den Tid jeg ingen Viin faaer mere at drikke, er mit Syn bleven saa svagt, at jeg ikke mere kan see langt fra. Hvorudover Kongen lod hente en Flaske fuld af god Viin, som Engellænderen tømte paa eengang, og strax derpaa skiød saa lige, at Alle maatte forundre sig derover. Fra den Tid tillod Akebar de europæiske Kanonerere at plante Viin omkring Agra. Forordningen, som til den Ende udgik, og er indført i den indianske Krønike, er saaledes stilet: Saasom Europæerne ere fødde udi Vinen, som Fisken udi Vandet, og at forbyde dem Vinens Brug er at betage dem Livet; saa tillades 2c.

Det var ikke allene engelske Kanonerere, som Akebar lod bringe ind udi Landet, han lod ogsaa hente fra Goa adskillige Slags Haandværksfolk, som Steenhuggere, Guldsmede, Juvelerere, iligemaade Doctores og Feltskjærere. Disse Fremmede bragte med deres Konster ogsaa en Smag paa den christelige Religion med sig. Thi, saasom Kongen var en skarpsindig Herre, og gierne selv vilde efterforske al Ting, fik han ogsaa isinde at ligne den mahomedanske Lærdom med den christne, for at kjende, hvilken af dem var rigtigst. Men, som dette er en af de mærkværdigste Poster udi denne store Konges Historie, er fornødent at tale mere omstændelig derom.

Den

Den portugisiske Statholder udi Goa havde skikket en Gesandt ved Navn Antonio Criminal til det mogolske Hof. Samme Antonio Criminal, saasom han førte et exemplarisk skikkeligt Levnet, blev han agtet og elsket af Kongen. Ja, saasom Akebar dømte alle andre Christne efter denne Mand, fik han Lyst til at vide den christelige Troes Hoved-Artikler, hvilke bemeldte Gesandt forklarede ham hel kortelig, men sagde derhos, at om Hans Majestæt vilde have udførligere Kundskab derom, kunde christne Præster fornøje ham stykvis derudi. Iligemaade, at der vare trende Jesuiter udi det Kongerige Bengalen, hvilke med Glæde vilde komme til Hove, naar Kongen befalede dem. Akebar, opmuntret af saadan Tale, lod hente en Missionarium fra Bengalen, som lærte ham at sætte Pris paa den christelige Lærdom, og at foragte Alcoranen. Og paa det han kunde omgaaes des oftere og hemmeligere med samme Geistlige, lod han sig undervise udi det portugisiske Sprog, som han lærte med en forunderlig Hastighed. Endelig besluttede han at lade indføre saa mange Jesuiter udi Riget, som vare at bekomme, og til den Ende skrev et Brev til Goa af den Indhold:

Akebar, Verdens store Kejser, til de ærværdige Fædre . . Pauli Disciple.

Jeg skikker Eder her Ebadola med en Tolk, for at bevidne den Kjærlighed og gode

Hjer-

Hjertelav, jeg bær til Eder. Jeg beder, at mig maa skikkes nogle af Eders Fædre, som ere vel grundede udi den hellige Skrifts Kundskab, og som ere beqvemme til at undervise mig udi Eders Troes Hemmeligheder, som jeg har Begjerlighed at lære og tilligemed at antage. I det øvrige kan de forlade sig paa min Beskyttelse.

Dette Brev opvakte en ubeskrivelig Glæde udi Goa, og Lodden faldt paa Rodolfum Aqvaviva, Antonium Manserat og Franciscum Henricum. Kongen tog mod disse tre Fædre meget kjerligen, anvendte den hele Nat paa at høre dem tale, og tilbød dem store Summe Penge, hvilke de vægrede sig ved at imodtage, og derved forøgede de høje Tanker, han havde fattet om dem. De forærede ham en Bibel, trykt paa fire Sprog, tilligemed Christi og Jomfru Mariæ Billeder, hvilke han kyssede, og lod dem ogsaa kysse af sine Børn.

De idelige Samtaler med bemeldte Jesuiter bragte Kongen saavidt, at han lod anrette hver Løverdag offentlige Disputatser imellem de christne og mahomedanske Lærere. Den Ene, Pater Henrich, saasom han var en indfødt Persianer, tjente ham til Tolk for sine Colleger, og hjalp meget til at igjendrive den mahomedanske Geistlighed. Man paastod mest den Lyksalighed, som Mahomet lover sine Tilhængere udi

udi det andet Liv, og viste, at det var kjødelige Løfter, allene for at lokke vellystige Mennesker til sig. Kongen tilstod Alcoranens Forfængelighed derudi. Han sagde ogsaa, at de Christne ved deres eget Blod, men Mahomedanerne ved Andres Blod; havde udbredet deres Lærdom.

Men uanseet denne gode Begyndelse, tvivlede dog Jesuiterne om at see dette store Værk bragt til Fuldkommenhed, saasom de kjendte de østerlandske Folks Natur og Egenskab, som er at give søde Ord, hvortil Hjertet ikke altid svarer. Og, saasom denne Tilstand varede noget længe, tog Aqvaviva omsider Bladet fra Munden, og med stor Fripostighed spurgte Kongen, naar han vilde mærke en vis Tid for at erklære sig, enten for Christus eller Mahomet. Kongen tog saadan Frihed ikke unaadig op, men svarede: Saadant staaer i Guds Haand; jeg skal ikke aflade at tilbede mig Himmelens Hjelp og Bistand. Saadan fornuftig Erklæring kunde ikke andet end give Haab om en lykkelig Fremgang; og bleve de bestyrkede derudi, da man ikke allene lod oprette til Hove et Alter for Christo, men endogsaa, da man betroede den anden Prinds til deres Optugtelse, helst efterdi man vidste, at det var den Søn, som Akebar mest elskede. Kongen besøgte dem ofte, for at høre, hvordan de underviste denne hans kjære Søn, og, da Prindsen engang af en Hændelse udi hans

Nær=

Nærværelse oplæste sin Dags Lectie med disse Ord: **Den almægtige Gud til Lov og Ære,** sagde Kongen: **læg dette dertil, min Søn! og Jesu Christo, den sande Prophet;** derpaa gik han ind udi Jesuiternes Capel, tilbad Christum, og endelig aabnede sit Hjerte, angaaende visse Ting udi den christelige Tro, som han ikke kunde begribe, saasom den anden guddommelige Persons Fødsel af Evighed, hans Manddoms Paatagelse, og andet, hvortil han begjerede klart Bevis, tilbydende sig i det øvrige at underskrive de andre Troens Artikler. Da nu Jesuiterne vidtløftigen viste, at saasom Christus har stadfæstet sit Embede ved Mirakler, og han selv havde sagt sig at være fød af Evighed, maatte man troe ham paa hans Ord. Kongen forlod dem da med Taarene udi Øjnene, og igjentog nogle Gange disse Ord: **at blive Christen, at forsværge sin Fædrene-Tro, hvilken Fare for en Konge! hvilket Aag for et Menneske, der er opdragen udi Vellyst og udi Alcoranens Frihed!**

Imidlertid, saasom Akebar var fuldkommen overbevist om den mahomedanske Troes Falskhed, havde han Behag i at gjendrive dens Lærere, til hvilke han ofte sagde: **Dersom Moses Bøger og Psalmerne ere skrevne af Guds Indskydelse, som Mahomed selv tilstaaer, hvorfor forbyder han os da at læse dem? Alcoranen siger, at Christi**

Evan-

Evangelium er Guds Ord, og dog udi Lærdommen gandske viger derfra; er da Gud imod sig selv? herudover, for at redde mig udaf denne Forvirrelse, da, saasom Mahomed tilstaaer, at Christus er en sand Prophet, de Christne derimod holde Mahomed for en Bedrager, udfordrer den sunde Fornuft, at jeg maa gaae den sikkreste Vej, nemlig at forlade Alcoranen, som de Christne fordømme, og følge Evangelium, som Mahomed holder for Guds Ord.

De høje Tanker, Akebar havde fattet om den christelige Tro, kunde dog ikke formaae ham til at antage den, skjøndt han tilstædte Gudsdyrkelsen offentlig at øves, og at en Portugis blev begraven med sædvanlige Ceremonier efter den romerske Kirkes Brug. Men det, som Gesandterne med al deres Flid og Nidkjærhed ikke havde kundet udvirke, havde nær en mahomedansk Mula eller Lærer bragt tilveje. Den samme, hvis Navn var Abdul Fasil, da han fornam, at Kongen havde fattet saadan Kjærlighed til Christi Lærdom, da, for at gjøre sin Lykke til Hove, bestyrkede han ham af al Magt derudi, brugende langt andre bevægelige Aarsager end Jesuiterne, forestillende Kongen den store Myndighed han havde fremfor sine Forfædre, hvor nyttigt det var for Landet, at der var kun en eneste Tro; at det var umuligt at bringe Hednin-

ningene, som vare Kjernen udi Riget, til Mahomeds Lærdom, eftersom samme Religions-Forvanter havde bragt dem under Aaget, saa at de tillige med deres Friheds Tab og Trældom have arvet et dødeligt Had til samme Sect. Den christne Tro derimod havde de ingen Aarsag til at hade, og derfor var des lettere at beqvemme sig dertil.

Saadan Tale bragte Akebar fuldkommen udi Harnisk, og stod han allerede færdig til at gjøre et offentligt Forsøg, da det hele Land derover kom udi Bevægelse. De Pataner begyndte et offentligt Oprør, og hans egen Broder rejste hele Cabulestan op imod ham. De mahomedanske Lærere betjente sig da af den Lejlighed, for at vende Kongen fra sit Forsæt; hvilket ogsaa skede; thi Kongen var siden den Tid hel koldsindig mod de Christne, skyede Jesuiternes Omgjængelse, saavidt som muligt, og naar han talede med dem, var det ikke meer med den sædvanlige Fortrolighed. Hvorudover den største Del af Gesandterne rejste tilbage til Goa igjen.

Men den Sæd, som deres Lærdom havde saaet udi Indostan, blev dog dermed ikke gandske qvalt; thi ikke allene Akebar selv gav et og andet Tegn paa sin forrige gode Villie, skjøndt hemmelig, men hans Søn og Eftermand Jehan Gir greb dette Værk an med større Iver, skjøndt ogsaa uden Fremgang, af Frygt for Oprør; hvortil hjalp ogsaa Missionariernes

nes Kogleri og selsomme Opførsel, hvorved de her, saavelsom paa andre Steder, have selv fordærvet Alting, efter fornuftige roman-catholske Skribenteres egen Tilstaaelse. Saaledes gjorde Pater Joseph Acosta, da en mahomedansk Mula i en offentlig Religions-Samtale foregav, at den christne Bibel var forfalsket, istedenfor at bruge kraftige Bevis for at gjendrive den samme, saadant Forslag, at man skulde antænde en stor Ild, og lade bemeldte Mula med Alcoranen vove sig derudi paa den ene Side, medens han, nemlig Acosta paa den anden Side vilde gjøre et lige Forsøg med Evangelio. Thi hvo af dem, der kom uskadt af Ilden igjen, dens Lærdom maatte man troe var rigtigst. Men Jehan Gir, skjøndt han var en selsom Herre, og meer enfoldig end skarpsindig, fandt han dog ingen Smag udi saadant Forslag, ynkedes heller over Pater Acosta, som han elskede, og siden den Tid kaldte ham Ildens Fader. Det Mirakel, som Catrou ellers med stor Ærbarhed fortæller efter Thomas Rhoes Beretning, er af samme Surdej, og haver meer Smag af Taskenspilleri, end Christi og Apostlernes Vunderværker, tjener ogsaa lidet til at omvende fornuftige Mahomedaner og Hedninger, som derved meer forarges, end opbygges. En vis Markskriger, siger han, havde en Abe, der synderlig kunde opstøve og bringe for Lyset alt, hvad man skjulede. Jehan Gir, udi

hvis

Hvis Nærværelse samme Abe engang skulde lade see sine Kunster, skjulte en Ring udi en Pages Vest. Aben opledte Pagen blandt den hele Skare, og tog Ringen af Vesten, hvor den laae skjult. Da dette var skeet, lod han paa tolv Stykker Papir skrive tolv Lovgiveres Navne, som Christi, Mahomets, Bramas og Andres, som vare i Anseelse udi Indien; man blandede Sedlerne sammen udi et Kar, og befol Aben at udtrække dens Navn, som havde prædiket den beste Lærdom; hvorpaa Aben strax udtog den Seddel, som var tegnet med Christi Navn. Kongen blev derover forskrækket, og befol for Sikkerheds Skyld, at Saadant skulde gjøres end engang, og at skrive Lovgivernes Navne med samme Chifre, som man bruger udi hemmelige Skrifter; Aben tog atter ud Christi Navn, og kysede Papiret. Saadant skede ogsaa tredie Gang med lige Udfald til Alles Forundring. Hvis denne Historie er opdigtet, hvilket synes troligt, saa kan den heftes til den Legende om den gudfrygtige Hund, hvilken anfaldt og bed dem, der ikke vilde falde paa Knæ udi Kirken, naar Præsten opløftede det indviede Brød for Altaret. Hvis den er rigtig, da kan den heller tilskrives en Taskenspillers Hurtighed, end et Mirakel; saasom det er uanstændigt at tænke, at Gud vilde udvirke Hedningers og Mahomedaners Omvendelse ved en Abe, eller at meddele et naragtigt Dyr de Gaver, at

gjøre

gjøre Mirakler, som var nægtet det hele jesuitiske Societet udi Goa; vist nok er det, at hverken Jehan Gir eller nogen af hans Hofmænd derpaa lod sig døbe. I det øvrige gjør det ikke meget til Sagen, at man fremfører en protestantisk Skribent til Bevis paa denne Histories Rigtighed, saasom der findes lettroende Mennesker udi alle Secter. Ellers kan man sige, at hvis der fandtes et saadant klogt Menneske udi hvert Land, som denne Abe, vilde Lotterier komme af Brug, saasom det samme altid vilde udtrække det største Lod.

Saaledes seer man, at alle Missioner udi Asien, hvor stor Fremgang de have havt i Begyndelsen, ere dog omsider blevne til intet, mestendels ved Lærernes egne Fejl og Skrøbeligheder. Udi Jappan, hvor det var Anseelse til det hele Riges Omvendelse, maa ingen Christen under Livsstraf komme; saa at Hollænderne, som ikke kan undvære den jappanske Handel, have, som bekjendt er, maattet bevidne med Ed, at de vare ingen Christne, men Hollændere, eftersom Jesuiterne indsnege sig udi Statssager, og derved gjorde sig Regjeringen mistænkt. Udi China have Missionarii selv ved indbyrdes Uenighed forarget de ny Omvendte, og udi Indien hemmet Troens Fremgang ved andre Fejl, som fornuftige Roman-Catholske selv tilstaae. Udi de mahomedanske Lande, som Tyrkiet, Persien, Barbariet og Stormogolens Rige kan fast ikke vindes en Sjel; saa at Missionarii, som der holdes,

des, er, efter deres egen Bekjendelse, allene for at bevise den romerske Kirkes Almindelighed, hvilket er des vanskeligere at begribe, eftersom Mahomedanerne selv holde Christum for den største Prophet. Men de Geistliges Abespil med Helgenes og Billeders Tilbedelse, og de verdslige Christnes Fraadseri og Drukkenskab foraarsager, at den christne Tro ikke har vundet mindste Fremgang hos et Folk, der har saa stor Afsky for Billeder, og der ingen Viin maa drikke. Her udi Indostan beskyttede dog Akebar saavelsom Jehan Gir dem, saalænge de levede, og findes der, at den Sidste paa sit Yderste havde Bud efter en christen Præst, hvorvel Bernier med Andre holde for, at denne underlige Herre døde, ligesom han havde levet, det er, foruden nogen Tro. Hans Søn Schach Jehan eller Jaham tog fra de Christne alle deres Indkomster, ødelagde deres Kirker, saavel til Lahor som til Agra, hvorved alt Haab om videre Fremgang blev dem betaget. Men nu er Tid, at jeg vender mig til Akebar igjen, for at efterse, hvad videre om denne berømmelige Konge er at mærke.

Det var ikke allene udi Religionssager, hvor Akebar vilde selv efterforske Alting, hans Begjerlighed til at lære bragte ham ogsaa til adskillige andre endogsaa selsomme Tings Eftergrandskning, saa at man kan sige, at Curiositet var hans regjerende Passion. Den samme bragte ham til at forsøge en Ting, som

neppe

neppe kunde falde udi nogen Andens Tanker, det er, at vide, hvilket Sprog et Barn af Naturen vilde tale, naar det ikke havde været underviist udi noget. Han havde hørt, at det hebraiske Sprog var et naturligt Sprog for dem, som ved Optugtelsen intet andet lærte. For at stille sin Nysgjerrighed derudi, lod han indslukte tolv spæde Børn paa et Slot sex Mile fra Agra, gav dem tolv stumme Ammer, og en stum Portner, og forbød den Sidste under Livsstraf at lade Nogen komme derind. Da disse Børn nu vare blevne tolv Aar gamle, lod han dem bringe til Hove, hvor paa samme Tid vare forsamlede Folk, der forstode alle Slags Sprog. Der var en Jøde, der kunde dømme, om de talede Hebraisk; der vare ogsaa Chaldæer og Araber, item indianske Philosophi, som gjøre Væsen af deres lærde Sprog, kaldet det Sanscritiske, og som læres allene for at forstaae den indianske Philosophie og Theologie. Men da Børnene bleve stillede for Kongen, befandt man, at de intet Sprog kunde tale, allene at de betegnede deres Villie og Tanker med Gebærder; ja de vare saa vilde, at man siden havde Møje for at tæmme dem, item, at løse deres Tunger, hvoraf de ingen Brug havde havt udi deres spæde Aar. Heraf rejser sig maaske det, som herved fortælles om Akebar, at han indsluttede disse tolv Børn for at høre, hvad Sprog de talede, og deraf at dømme, hvilken Tro var naturlig,

lig, og da han fornam, at de intet Sprog havde, at skulle have sagt: saa vil jeg ej heller have nogen Religion. Men, som dette ikke findes i den indianske Krønike, kan det holdes for Digt og europæisk Tillæg, hvormed man har villet forbedre Historien, for at gjøre den desmere angenem.

Den samme Begjerlighed til at vide Alting, drev ogsaa Akebar til at efterlede den Flod Gangis Udspring. Denne Flod gjør fast samme Virkning udi Indien, som Nilus i Ægypten, i det den overskyller Landet, og foraarsager Frugtbarhed. Indianerne dyrke den, og holde dens Vande kraftige til at aftoe deres Synder. Dens Udspring har givet Materie til stridende Meninger, saavel blandt de Gymnosophister udi gamle, som de Brachmanner i vore Tider, og var den udi Akebars Tid endda ubekjendt, ligesom Nili Udspring ikke var aabenbaret for 100 Aar siden. Kongen var begjerlig at vide Kilden til den Flod, som foraarsager Indiens største Rigdom, og derfor sparede ingen Umage og Bekostning paa at udfinde den. Han udskikkede Folk, som skulde følge dens Bredde, indtil de kunde naae det Sted, hvor den udbryder. Han gav dem Levnetsmidler, Penge, Heste og Recommendationsbreve med for at passere sikkert igjennem de Lande, som hørte Fremmede til. Disse Folk gik idelig frem mod Norden, og jo længer de rejste, jo smallere fandt de Floden; ja, de passerede undertiden

tiden igjennem øde Skove, hvor de maatte gjøre ny Veje. Endelig komme de til et Bjerg, som ved Konst var udhugget udi Skikkelse af et Kohoved. Deraf falder en mægtig Hob Vand, som syntes for dem at være Gangis første Udspring, og rejsede de derpaa hjem igjen, for at give Kongen Underretning derom. Deres Beretninger er indførte udi den indianske Kroniks, hvoraf M. Manouchi dette har taget. Men det godt Folk gik for hastig tilbage; thi man har siden Akebars Tid fundet, at Ganges falder fra andre Steder ned paa det Bjerg, hvor den da mentes at have sit Udspring, og at dens rette Kilde er langt derfra midt udi det store Tartari.

Det er let at begribe, at en Herre, der af Naturen havde saadan heftig Begjerlighed til at efterforske skjulte Ting, ogsaa vilde ophitte noget Nyt udi Religionen. Han havde været opdragen af sin Fader udi Foragt for Mahomets Lov, og siden derudi var bleven bestyrket af Jesuiterne, skjøndt han offentlig gav sig ud for at være af Alys Sect. Thi det er at mærke, at den mahomedanske Tro deler sig udi tvende Hoved-Secter. Nogle følge Aly og hans Efterkommere, saasom Persianerne. Andre holde med Omar eller Osman, og derfor kalde sig Osmanlys, saasom Tyrkerne og de tartariske Mogols udi Indostan; men, som Persianerne ere stærkere til Hove, end de Mogols selv, saa kan man ikke sige,

hvilken Sect der i Landet hersker, undtagen man vil kalde det den regjerende Sect, som Kongerne holde sig til, nemlig den tyrkiske, kaldet Sonnis. Men Akebar fulgte Alys Lærdom, ikke saa meget for at forbinde sig Persianerne, som for ej at vige fra den af hans Forfædre banede Vej, og for at distingvere sig i alting. Siden da Jesuiterne begyndte at prædike den christne Tro, faldt hans Sind mest dertil, ogsaa fornemmelig af Begjerlighed til Nyt. Endelig tog han sig for nøje at udstudere alle Secter, og deraf at sammenstøbe en ny Religion, som han vilde allene skulde læres udi Indien. Samme Religion var sammenmænget af den jødiske, den christne, den mahomedanske og den hedniske, og forøget med ny Meninger, som han tog af sin egen Hjerne; thi, sagde han, min Velfærd, saavel som min Ære udfordrer, at jeg ophitter en ny Religion. Mine Lande ere en selsom Sammenblanding af Mahomedaner, Christne og Hedninger. Jeg vil bringe dem alle til een Troes-Bekjendelse. Jeg vil forene de Christnes Daab og Mahomedanernes eller Jødernes Omskjærelse med Bramas Lærdom. Jeg vil beholde Metempsychosin eller Sjelens Forflyttelse, Polygamie eller Ægteskab med mange Hustruer, tilligemed Christi Dyrkelse. Og ved det jeg saaledes udvælger af enhver Sect det, som er deres Ho-

ved-

ved-Artikler, skal det blive mig let at ophæve den gamle Forvirrelse, som regjerer i Indostan, og forene den hele Hjord under een Hyrde. Han begyndte ogsaa strax at fuldføre dette store Verk, og allerede havde taget Navn af Schach Geladin, det er, den mægtigste Konge af den ypperste Lov. Dette Anslag, hvorvel det var ugudeligt og hovmodigt, saa kan man dog ikke nægte, naar man betragter Indostans Tilstand, at det jo tilligemed var heel spidsfindigt, og kunde ikke fødes uden udi saadan stor Mands Hjerne.

Den Stad Lahor, hvor der var et kongeligt Slot, syntes ham beqvemmest til sin ny Religions Skueplads, eftersom han der havde en Krigshær paa Benene, beskikket til Caschemires Erobring. Udi samme Lahor erklærede han sig først mod Mahomeds Lærdom, tilsluttede deres Templer, eller gjorde dem til Hestestalde. Herpaa Folket blev opmuntret at antage den ny Tro, og at følge Kongens Exempel, hvilken tilbad Solen tre Gange om Dagen, nemlig: naar den steg op paa Himmelen, naar den var udi Middagen, og naar den daledt; og var denne Dyrkelse tagen af den hedniske Tro. Han dyrkede paa visse Tider Christus og Jomfru Maria, bar om Halsen et saa kaldet Agnus Dei, tilligemed et Mariæ-Billede. Dette var laanet af de Christnes Lærdom. Af den mahomedanske beholdt han deres Omskjærelse,

og efter den muselmanniske Maade opregnede Bønner til Guds Ære paa et Baand, igjennemtrukket med smaa Kugler. Med dette synes ikke at overeensstemme det, som Jesuiterne skrive, at han ogsaa selv gav sig ud for en Gud, og lod udsprede blandt den gemene Almue, at han gjorde Mirakler; men det er troligere, at hykkelske Undersaatter tillagde ham den Ære, saasom de baade i Henseende til hans store Sejervindinger og høje Forstand ansaae ham med større Øjne end nogen Konge for ham.

Peter Aqvaviva blev hjertelig bedrøvet over saadant Foretagende. Han besluttede at rejse til Goa igjen; besøgte derfor Kongen til Afsked udi Lahor, og med Taare udi Øjnene beklagede sin og sine Medbrødres Ulykke, i det de ikke allene ingen Frugter havde høstet af deres lange og besværlige Arbejde, men endogsaa vilde beskyldes, ved deres Prædikener at have givet Lejlighed til den christelige Troes Vanhelligelse, eftersom den var bleven sammenblandet med hedensk Afguderi og mahomedansk Forfængelighed, begjerede derfor sin Afsked, saasom han ikke kunde taale at see saadan Ugudelighed mere. Kongen, saasom han paa den ene Side elskede Aqvaviva, og paa den anden Side nødigt vilde forlade sit Foretagende, hørte denne skarpe Tale an med Koldsindighed, og søgte allene at overtale bemeldte Pater at forblive udi Landet. Derpaa gik det længe forehavte Tog

mod

mod det Kongerige Caschemire for sig. Samme lille Rige, saasom det er et af de Yndigste i Verden, og ikke ubilligen kaldes Indiens Paradis, finder jeg Umagen værd derover at gjøre en kort Beskrivelse efter den Beretning, Bernier har gjort udi et særdeles Skrift, kaldet Oran Zebs Rejse til Caschemire.

De gamle caschemirske Konge-Historier holde for, at dette dejlige Land var tilforn intet uden en stor Søe, som en hellig gammel Mand, ved Navn Kacheb, gjorde til Land, i det han paa en overnaturlig Maade igjennemskar et Bjerg, og derved fik Søen til at løbe ud, hvorvel det er troligere, at saadant er skeet ved Jordskjelv, som kan have gjort nogen underjordisk Aabning, hvor udi dette Bjerg er nedfalden, ligesom ved Babel Mandel. Hvorom alting er, saa er det nu omstunder et dejligt, frugtbart Land, som ligger ved de yderste Grændser af Indostan, norden for Lahor, og omringet af Bjerge. Det har alle Indiens Herligheder, men ingen af dens Ulejligheder; thi man seer der sielden eller fast aldrig Slanger, Tigere, Løver og andre skadelige Dyr, men derimod Mængde af Qvæg og Heste, som ellers ere rare udi Indien. Fra Bjergene flyde utallige Bække, som Indbyggerne ved Render lede igjennem Landet. De samme bryde ud i adskillige andre smaa Grene, avle utallige angenemme Vandfald, og endelig forene sig igjen til en smuk Flod, som kan føre temmelig

lig store Fartøj. Alle disse Bække, som flyde ned af Bjergene, gjøre Landet saa frugtbart, at man kan tage det hele Rige for en stor Urtegaard, besat med Stæder og Landsbyer, som lade sig see blandt Træ-erne. Det hele Land er, som Holland, igjennem-skaaren ved Canaler, og har fast alle de Frugter, som vore udi Europa; thi, saasom det er omringet med høje Bjerge, er Luften der mildere, end nogen an-densteds udi Indien. Kort at sige: intet Land giver meer Lejlighed til poetisk Beskrivelse; og vidner be-meldte Bernier, at der udi hans Tid bleve af de indianske Poeter gjorde adskillig Lovsange, dette lille Rige til Berømmelse, som de overgave Oran Zeb, da han kom didhen. Kongerne opholde sig gjerne der den hedeste Tid om Sommeren, efterdi Luften er fast ligesaa mild, som paa mange Steder udi Europa, og var derfor Akebars Søn Jehan Gir saa meget indtagen af Caschemire, at han ikke kunde forlade det, sigende ofte, at han heller vilde miste sit hele Rige, end samme Land. Indbyggerne ere meget sindrige, og elske boglige Kunster, ligesom Persianer. De ere ogsaa kjønnere af Skabning, end deres Naboer. Her-af kommer det, at Fremmede, som sætte sig ned udi Indostan, søge sig ud Hustruer udi Caschemire; hvilket derfore i Henseende til saa mange Herligheder, som Naturen har begavet det med, ikke uden Grund kaldes Indiens Paradis. Dette herlige og kostba-

reste

reste Rige faldt ogsaa udi Akebars Hænder uden Sværdslag; thi hans Navn var nu bleven saa stort udi Indien, at Ingen dristede sig til at gjøre synderlig Modstand.

Efter Caschemires Erobring tænkte man, at han skulde voxe til udi Hovmod, og forlange en guddommelig Dyrkelse af sine Undersaatter; men Akebar, langt fra at hovmode sig deraf, erkjendte saadan Lykke for Himmelens Gave, lod meget falde af sit forrige store Anslag, og aabnede sit Hjerte for ovenbemeldte Abdul Fasil, der havde tilforn raadet ham at forfremme den christelige Tro; thi der vare nu ingen Jesuiter udi Landet. Samme Abdul Fasil raadede ham at indkalde ny Missionarier udi Riget igjen, hvilket ogsaa skeede. Det Brev, som han til den Ende skrev til Goa, begynder saaledes: **Den mægtige og uovervindelige Kejser Akebar hilser St. Pauli Fædre, som have smaget den Hellig Aands Gaver, som iagttage Mesiæ Love, og føre Mennesker til Saligheds Kundskab** &c. Han søgte ogsaa at rette sit Levnet, gjorde store Almisser, og afskaffede sine Medhustruer, hvilke han lod gifte til de fornemste af sine Hofmænd.

Udi saadan Tilstand var Hoffet, da tvende ny Missionarier, nemlig Edvard Leiton og Christophorus Vega komme fra Goa ind udi Landet igjen. Kongen tog meget hæderlig imod dem, tilladende

strax,

strax, at de maatte aabne en Skole, for at undervise Ungdommen at læse og skrive Portugisisk. Han besøgte dem ofte, forelagde dem adskillige vigtige Spørgsmaale udi Religionen, og syntes at være fornøjet med deres Svar. Men det blev derved; thi en politisk Frygt virkede meer udi hans Hjerte, end Kjærlighed til Sandhed. Han elskede Christi Lærdom; men tog den dog ikke an. Dette foraarsagede, at de tvende ny Missionarier tabte Modet, og rejsede til Goa igjen.

Det romerske Hof fandt ingen Behag udi deres hastige Bortrejse; hvorudover Generalen for den jesuitiske Orden befol at skikke to andre til Indostan igjen, og bleve Jeronymus Xavierus, en Blodsforvandte af den store saa kaldte indianske Apostel, og Emanuel Pinnero beordrede til at gjøre et nyt Forsøg. Disse sidste bleve ogsaa af Kongen imodtagne med stor Æres-Bevisning. Han recommanderede sine Børn til dem med disse Ord: See her disse europæiske Gejstlige, som efter min Død skal være eder udi Faders Sted, følger deres Levnet, og fører eder deres Undervisning til Nytte. Han selv var tilstede ved deres Fester, som bleve holdne udi det ny Capel, bad paa sine Knæ sammesteds, lovede, paa sin Bekostning, at lade dem bygge en Kirke, og tillod dem offentlig udi Lahor at døbe adskillige Ny-Omvendte, og derved tilstrækkelig

gav

gav tilkjende, at han udi Hjertet var Christen. Men saasom han bildte sig ind, at han ikke uden sin Æres Forringelse gandske kunde staae fra det store Anslag om en ny Religions Indstiftelse, bekjendte han Christi Lærdom hemmelig, men den ny Tro aabenbare; hvorvel efter Jesuiternes Sigelse adskillige Mirakler da skede, som burde have bragt ham til en fuldkommen Omvendelse. Men disse Jertegn bestode mest udi Torden og Lynild, som faldt ned og beskadigede Slottet, da han med Pragt helligholdt Solens Fest; men saasom den Gjæst besøger ofte Indien, og Mahomedanerne, hvis Tro, skjøndt hans fæderne, han derved mest gav et Skaar, kunde føre sig saadant til Nytte, saavel som de Christne, kan man ikke just sige, at saadant var et Hoved-Bevis paa Kongens Forstokkelse. Det samme kan siges om de Fortrædeligheder, som Akebar havde mod Enden af sin Regjering. Jesuiterne sagde, at det var Guds Straf, fordi han ikke vilde antage offentlig den Tro, som han hemmelig bekjendte. Mahomedanerne derimod foregave, at saadant hendte ham, efterdi han traadde sin Fæderne-Religion under Fødder. Saa at Akebar iligemaade, hvad den Post angik, havde Ondt ved at gjøre; thi Enhver forklarer alting til sin Fordel. Saaledes, naar Torden slog ned udi Erkebispens Residentze i Paris, kunde da det udi Jesuiter-Collegio hede, at det var en Straf, efterdi Cardinalen

ken satte sig op mod den pavelige Constitution, og naar den traf det store Jesuiter-Collegium, kunde det kaldes udi Cardinalens Hof en Trudsel mod Ordenen, efterdi den opofrede den franske Kirkes Frihed. Det er derfor sikkerst at lade saadanne tvivlagtige Bevisligheder fare, og allene at befordre Troens Fremgang blandt Hedninger ved Lærdommens tydelige Forklaring, og ved et helligt Liv og Levnet.

Fortrædeligheden, som Akebar havde mod Enden af sin Regjering, var denne: Jeg har tilforn antegnet ved det Kongerige Decans Erobring, at en Prinds, ved Navn Mostafa, levede lang Tid fredelig ved det mogolske Hof, men endelig fandt Lejlighed at snige sig ind udi sit Land igjen, hvor han greb til Gevær og gav sig Titel af Melec eller Konge. Alle de, som vare misfornøjede med Akebars Regjering, især de ivrige Mahomedaner, sloge sig til denne ny Konge. For at dæmpe dette Oprør, skikkede Akebar en god Krigshær under Anførsel af sin anden Søn Pahari, som han lod kalde Morad, hvilket nokſom gav tilkjende, at han agtede ham meer end den Ældste, og er der ingen Tvivl paa, at hvis bemeldte Morad var kommen lykkelig og med Sejer tilbage, han jo havde banet sig Vejen til Tronen. Begge Krigshærer komme udi Trefning sammen, ikke langt fra Cambaja. Den unge Mogol havde flere Folk, men Mostafa mere Krigserfarenhed, hvorudover den

sidste

sidste erholdt en fuldkommen Sejer, og gjorde et stort Nederlag paa den mogolske Krigshær. Den unge Mogol blev efter Slaget funden blandt de Døde.

Denne Ulykke opvakte en bitter Hjerte-Sorg hos Kongen, som samlede paany en mægtig Krigshær, for at hævne den Spot og Skade. Medens disse Tilberedelser skeede, søgte han hemmelig at rydde af Vejen alle de Omrahs og Rajas, som han holdt for skyldige udi dette Mostafas Oprør. Man tillavede til den Ende adskillige forgiftige Piller, som foraarsagede en langsom Død. Men dette Paafund befordrede hans egen Undergang; thi, som han førte altid med sig en Guldæske, hvorudi vare Skillerumme, nogle for hjertestyrkende Piller, som han tog ind efter Maaltidet, andre for de forgiftige, tog han af Vanvare engang de ene for de andre, og saaledes forgav sig selv. Saasom nu Pillerne havde en langsom Virkning, og Sygdommen varede længe, forsømmede midlertid Pater Xavierus ikke at opmuntre ham til at antage den christelige Religion. Men jeg finder ikke, at han gjorde nogen offentlig Bekjendelse deraf paa sit Yderste. Han døde udi det Aar 1605.

Saaledes endtes denne berømmelige Konges Regiering, hvis Lige jeg ikke finder udi de morgenlandske Historier. Tartarerne maa bryste sig af deres Cingiskan og Tamerlan, Chineserne af deres Xunchi og Cham Hi, Persianerne af deres Schach

Abas,

Abas, Tyrkerne af deres Solyman og Mahomet 2. De alle havde store Dyder, men ogsaa store Fejl; de fleste af dem vare store Sejerherrer, men tilligemed store Tyranner; lykkelige, men tilligemed hovmodige; rige og mægtige, og tilligemed vellystige. Akebar havde ingen af deres Fejl, men alle deres Dyder. Han vidste paa en forunderlig Maade at forene den tartariske Strenghed med den indianske Mildhed: den ene holdt de Store udi Ærbødighed, den anden tilvejebragte ham Almuens Yndest og Kjærlighed. Han elskede Retfærdighed, og var en sindig Dommer. To Gange om Dagen gav han sine Undersaatter Audients, og hørte dem staaende, uden at trettes derved. Han havde en liden Guldklokke udi sit daglige Gemak, og gav Lov til alle dem, som haardt trængede til hans Bistand, at ringe paa samme Klokke, saa ofte dem lystede, og at fremføre deres Klagemaal. Han havde i Almindelighed Afsky for Blod; thi Dommerne vare tilholdne, ikke at lade henrette Nogen, førend de udi 3 Dage efter hinanden havde faaet hans mundtlige Befaling. At han betjenede sig af Gift, var ikke uden for at straffe med mindre Fare Statens hemmelige Fiender, som havde fortjent langt haardere Død. Han var indgetogen udi Mad og Drikke, saa at Ingen derudi har lignet ham, uden Oran Zeb. Han aad aldrig Kjød, men lod sig nøje allene med Ris, Melk

og

og Frugt. Han elskede ikke allene boglige Konster, men var ogsaa selv lærd. Hans største Fornøjelse var at omgaaes med Fremmede, for at undervises udi deres Skikke og Sædvaner. Han lod skrive Landets Historie, især sin egen, med Flid, og lod den læse for sig. De mange Bygninger, han anrettede, staae til hans evige Berømmelse. Hans Maade at føre Krig paa, var at forraske sin Fiende, og, naar han det ikke kunde gjøre, at gribe dem an med et Løve-Mod. Han udvidede sit Riges Grændser med Tillæg af 3 Kongeriger, foruden andre Lande. Hans hele Regjering var en Kjæde af Lykke og Velstand, naar man undtager det sidste Slag, hvorudi hans kjæreste Søn Morad omkom. Kort at sige: han svarede til sit Navn Akebar, det betyder Uden-Lige, hvilket Folket gav ham ved hans Regjerings Tiltrædelse. Skulde man vel troe, at Akebar var fød og opdragen udi Indien? Skulde man vel bilde sig ind, at en saadan Konge nedsteg af tartarisk Stamme, hvis Liv og Levnet kan vises endogsaa europæiske Regentere, som en Rettesnor at følge? Vi have saa slette Tanker om de østerlandske Historier, at vi holde deres Læsning skadelig for unge Prindser, bildende os ind, at de intet indeholde uden Tyranni og Vellyst. Vist nok er det, at der findes mange Regentere udi de østerlandske Kroniker, der ligne meer vilde og graadige Dyr, end Mennesker; men der findes

des

des ogsaa de, hvis Historier man kan læse med lige-saa stor Opbyggelse, som Trajani, Augusti og Antonini; og, jo meer rare de ere, jo større Pris maa man sætte paa Akebar, jo mere maa man forundre sig over hans Regjering.

Her kan til Slutning gjøres ligesaadant vigtigt Spørgsmaal, som udi Czarens Historie, nemlig: hvi denne store Konge, der var begaven med saa høj Forstand, der elskede saameget Retfærdighed, og sparede ingen Flid i at forbedre Riget, ikke ophævede en Statsfejl, som gjør de rigeste og største Lande udi Asien fattige og magtesløse; thi man finder Armod og Fattigdom at regjere, endogsaa udi Indostan, hvor den største Del af Guld og Sølv i Verden bliver liggende, efterat det har vandret fra et Land til et andet. Saa at Sir Politiqve derfor udi det sindrinige Skuespil hos St. Euvremont saae Jordens Klode an, som et Dyr, der er plaget med haardt Liv, og som ikke kan hjelpes tilrette, uden at sætte Indostan en Stats-Klyster, for at bringe Verdens Rigdom, som der bliver liggende, til at circulere igjen. Thi alle andre Folk trænge til indianske Vare, Indianerne derimod behøve ikkun lidet af Fremmede, hvilke derover maa tilhandle sig fast alting for Guld og rede Penge, som ikke komme ud af Landet igjen. Dette uanseet, seer man der at være Penge-Mangel, saavel som paa andre Steder, og den gemene Almue

udi

udi yderste Armod. Aarsagen dertil er, at Kongerne ville være allene Ejere af det hele Land; saa at særdeles Ejendomme blandt Undersaatter, og det som man kalder Mit og Dit, intet Sted haver udi de fleste Riger udi Asien og udi Tyrkiet. Vel skulde man tænke, at jo mindre Undersaatterne have, jo rigere maa Regjeringen blive; men Erfarenhed lærer os, at just, fordi de morgenlandske Konger have anmasset sig Alting, just derfor ere de fattige.

Alle Undersaattere, saavel høje som lave sammesteds, saasom de ikkun ere kongelige Forpagtere, og intet Gods besidde, som fortplantes paa deres Børn og Efterkommere, skytte de ikke om at sætte det udi god Stand, som de ere uvisse om at beholde; thi den Omhyggelighed, man har for den tilkommende Tid, holder allene Verden vedlige; den driver en Haandverksmand til at arbejde, en Bonde til at forbedre sin Jord, en Kjøbmand til at handle. Men udi Asien, hvor en Søn ikke arver sin Fader, uden særdeles kongelig Tilladelse, skjøtter Ingen om at sætte sit Hus udi god Stand for sine Efterkommere. Og, naar Nogen har samlet Midler, tør han ikke lade sig mærke dermed. Bonden er bange for Forpagteren, og graver undertiden det Lidet, han har lagt sig tilgode, ned udi Jorden, hvor det bliver liggende frugtesløs, og omsider ganske forkommes. Forpagteren frygter for højere Øvrighed, og følger Bondens

dens Exempel. En Kiøbmand tør ikke slaae sig ud i nogen stor Handel, at man ikke skal mærke, at han har Midler, som man altid har Lejlighed at skille ham ved. Derfore seer man de af Naturen frugtbareste Lande udi Asien udyrkede og øde for Indbyggere, elendige Stæder og Landsbyer, og forfaldne Huse; derfor seer man Mesopotamien, Lille-Asien, Jødeland og de prægtige antiochiske Marke, og andre tilforn saa frugtbare og vel bebygde Lande, nu omstunder halv øde og udyrkede; derfor seer man og det forunderlige Ægypten, hvor man tilforn regnede saa mange 1000 prægtige Stæder, og hvor hver Tommebred Jord var saa kostbar, hvor Landet vrimlede, som en Myretue, af Indbyggere, og dog ikke allene føde dem alle, men ogsaa var et Spisekammer for andre Steder, nu omstunder bragt udi saadan Stand, at de neppe kan nære de faa Indbyggere, der nu findes, eftersom der er Ingen, som skiøtter om at gjøre Bekostninger paa, at holde de Canaler vedlige, hvorved Nil-Strømmen blev ledet igjennem Landet, for at gjøre det frugtbart. Endelig foraarsager denne Ejendommers Ophævelse Fattigdom hos Kongerne selv, hvilke nødes til at holde idelig saa stor Magt paa Benene, for at drive de urimige Undersaatter til Arbejde, for at holde dem i Ave, og hindre dem at løbe af Landet; thi Folk, som man ved ond Medhandling har bragt udi Fortvivlelse, maa man holde

nøje

nøje Vagt over, uden man vil gjøre som en vis Brama udi Pegu, hvilken, for at hindre Oprør, lod den halve Del af Indbyggerne udi Riget omkomme af Hunger, og af frugtbare Marke gjøre Skove og Udørkener; ved hvilket ugudelige og tilligemed latterlige Statsgreb samme i sine Tanker fornuftige Politicus foraarsagede, at Riget nær var bleven indtagen af en Haandfuld flygtende Chineser, saasom der var intet Folk til dets Forsvar.

Her sporges derfor, hvi den kloge Akebar, der arbejdede paa Landets Velfærd, ogsaa ikke indførte slige Ejendomme, hvorved han havde gjort sit Rige mere blomstrende, end ved alle sine Sejervindinger, og alle sine nyttige Forordninger? Dertil kan svares: at han maaskee havde gjort det, hvis Nogen havde tydelig forklaret ham dets Nytte; hvis Jesuiterne tilligemed at undervise ham udi mathematiske Videnskaber og Billeders Tilbedelse, ikkun havde til Exempel vist ham et Naborige China, som vrimler af arbejdsomme Indbyggere, og er bestrøet med mægtige Stæder, som ikke give Paris og London efter, saasom hver Undersaat er Herre over Sit. Men de mahomedanske Konger udi Asien tænke ikke paa Saadant; Missionarii søge kun at bringe det saavidt, at de kan faae dem til at kysse et Billede, love Paven Lydighed, og derpaa lade sig døbe; og Statsministrene søge kun ved Hyklerj at forfremme deres egen Højhed. Det

er ogsaa noget farligt for en Statsminister udi Tyrkiet og Asien, at sige en Konge Sanden, med mindre han kan gjøre det med saadan Behændighed, som den persiske Vizir Khasagas, om hvilken fortælles saadan Historie, som findes blandt de tyrkiske Eventyr. Viziren Khasagas, som ikke torde sige Kongen aabenbare Sanden, betjente sig af saadan Listighed: En Dag som han var paa Jagt med Sultanen, foregav han sig at forstaae Fuglenes Sprog, hvilken Kunst han havde lært af en Naturkyndig, og bød sig til at gjøre Prøve derpaa. Da de kom tilbage fra Jagten, bleve de mod Aftenen vaer to Natugle paa et Træ. Da sagde Sultanen til Khasagas: Hør Vizir! mig lyster at vide, hvad disse tvende Natugle tale med hinanden, gak hen at høre, hvad de sige, og giv mig siden Underretning derom. Viziren nærmede sig derpaa til Træet, lod da som han hørte med Andagt, og derpaa kom tilbage, sigende: jeg har hørt en Del af deres Tale, men jeg tør ikke sige den, thi de tale om Deres Majestæt. Hvad kan de tale om mig? sagde da Kongen: Siig kun frit, hvad det er, og døly intet. Herre! svarede da Viziren, en af disse Natugle har en Søn, og den anden en Datter, som de vil gifte sammen. Sønnens Fader sagde til Datterens Fader: jeg kan ikke give min Søn til Din Datter, med mindre hun bringer med

sig

sig til Hjemgift 40 ødelagte Landsbyer; hvorpaa den anden Natugle svarede: det skal ikke komme an paa en øde Landsby meer eller mindre; jeg vil give hende til Hjemgift 500 istedenfor 40; thi hvis Gud vil spare Sultan Mahmoud Liv og Helsen, saa skal os ikke fattes øde Landsbyer, saalænge han er Konge i Persien.

Petrus Alexiovitz.

Alexius Michaelovitz efterlod ved sin Død to Prindser, Fædor og Ivan, tilligemed en Prindsesse Sophia, af det første Ægteskab, og en Prinds kaldet Peter af det andet. Den ældste Broder Fædor, som fulgte ham udi Regjeringen, døde efterat han udi sex Aar havde besiddet Tronen. For sin Død erklærede han Peter, sin Halvbroder, Arving udi Regjeringen, holdende sin rette Broder, formedelst Legemets Svaghed, ubeqvem dertil. Udi Kraft af den Erklæring blev ogsaa den yngste Broder udraabt Czar af Moscovien, da han endda ikke var over tolv Aar gammel. Dette stod Prindsesse Sophia ikke

meget an; thi, saasom hun havde Lyst at have Haand udi Regjeringen med, saae hun heller, at den anden Prinds, Ivan, hendes kjødelige Broder, havde kommet paa Tronen, eller i det ringeste, at hun maatte være delagtig med udi Regjeringen. Til den Ende gav hun gode Ord til Anføreren over de czariske Livtropper, kaldet Strelitzer, og endelig bragte ham saavelsom de Fornemste af Adelstanden og Gejstligheden paa sin Side. Og paa det saadant Værk kunde have noget Skin udi den gemene Almues Øjne, lod man udsprede, at den forrige Czar Fædor med Gift var ombragt af dem, som da havde Haand med udi Regjeringen; man lod og udstrøe, for at ophidse Strelitzerne, at man havde havt Anslag til Hove at mænge Gift udi Øl og Brændevin for at forgive dem Alle. Da disse Tilberedelser nu vare gjorte, og Alting vel overlagt, gik det store bekjendte Sørgespil for sig, og Begyndelsen blev gjort med Medicis, som bleve nedsablede; derpaa gik man løs paa andre høje Betjentere, hvoraf nogle bleve nedsablede, andre styrtede ned af Vinduerne, og modtagne paa Kaardespidser af de understaaende Strelitzer. Kort: den hele Stad kom i Oprør, som ikke kunde stilles førend den ældste Broder Ivan blev erklæret Czar tilligemed Peter.

Midt udi denne Allarm tog Fyrsten Gallitzin den unge Czar Peter paa sine Arme, og bragte ham til

Troitsky

Troitsky Kloster, at han der kunde være udi Sikker-
hed, til Stormen havde udraset. Dibhen lokkede man
Anføreren for Strelitzerne, som strax blev fængslet
og halshuggen, saa at Oprøret dermed endtes, og
man vandrede derpaa med Prindsesse Sophia til et
Kloster, ikke langt fra Staden Moscou, hvor hun
efter 15 Aars Indspærrelse døde. Autor til det for-
andrede Rusland siger, at have hørt Czaren selv give
hende saadant Vidnesbyrd, at, hvis hun ikke havde
havt den Regjeresyge, havde hun været en fuldkom-
men Prindsesse. De Strelitzer, som udi dette Op-
rør havde været Formænd for de Andre, bleve med
alle deres Paarørende udryddede, og deres Huse i
Grund nedrevne. Derefter regjerede de to Brødre
tillige fra 1682 til 1688, og vare imidlertid alle
Breve og Forordninger saaledes stilede: Ivan og
Peter Alexiovitz &c., skjøndt den Ældste førte ikkun
det blotte Navn; saa det da gik til udi Moscovien,
som fordum udi Cæsars Borgemesterskab, da Nogle
af Kortvillighed skreve Julius & Cæsar, Borgeme-
stere udi Rom; thi saa ubeqvem som den Ældste var
til Regjeringen, saa munter og hurtig var den Yng-
ste, hos hvilken man mærkede strax en Begjerlighed
til at lære og vide, hvordan det gik udi andre Lande,
af hvilken Begjerlighed fløde de store og nyttige For-
andringer, som have gjort Moscovien til et nyt Rige.
Endelig, da Czar Ivans Svaghed tog mere og mere
til,

til, besluttede han 1688 at overdrage Regjeringen gandske til sin yngste Broder, og henbragte sin øvrige Tid udi Rolighed til 1696, da han døde den 29de Januar udi samme Aar.

Den første, som opmuntrede denne unge Herre til at see sig lidt videre om end sine Formænd, var en Franskmand, Andre sige en Genever, ved Navn Jacob le Fort, som udi Begyndelsen havde været en Kjøbmandsdreng udi Amsterdam, men siden gik til Moscovien, hvor han gav sig udi Krigstjeneste, og bragte det saavidt, at han udi kort Tid blev Capitajn ved Czarens Livvagt, og var blandt andre med sine underhavte Folk beordret at beskytte den unge Czar Peters Person udi det store Oprør. Samme le Fort, saasom han havde et hurtigt Hoved, var munter og behagelig, begyndte den unge Herre at fatte Kjærlighed til ham, saa at han siden altid maatte være hos ham, og underholde ham ved at tale om adskillige Materier; og spidsede Czaren synderlig Ørene, naar han hørte ham fortælle om de Landskabe, hvorudi han havde været, om deres Krigsmagt, Søsager, Handel og Rigdom, som Skibsfarten tilvejebragte. Hvorpaa Czaren først for Tidsfordriv lod bygge nogle Skibe ved den perrislauiske Sø, hvor han ofte øvede sig, holdt blinde Søslag, og fra samme Tid antog Titel af Skibs-Capitajn.

Udi hans Alders 19de Aar giftede han sig med

Otto-

Ottokeia Fæderowna, en Bojars Datter, med hvilken han avlede Alexium og Alexandrum Petrovitz. Men han lod sig siden, af vigtige Aarsager, skille fra samme Prindsesse, og indsluttede hende udi et Kloster. Hans Czariske Majestæt havde allerede, da han regjerede tilligemed sin Broder, ladet see adskillige Prøver paa store naturlige Sindets Gaver, hvilket udi højere Grad fremskinnede, da han kom til at regjere allene.

For at give en tydelig Afridsning paa den fortræffelige Herres Regjering, er fornødent at tale stykvis, 1) om hans store Krigsbedrifter; 2) om hans mange udenlandske Rejser, for at lære Kunster og Videnskaber, og for det 3) om Statens Forbedring: det er, ansee ham 1) som en stor Krigshelt, 2) som en forfaren stor Konstner, og 3) som en stor Lovgiver.

Hvad hans Krigsbedrifter er angaaende, da, jo mere de over hele Europa ere bekjendte, jo kortere vil jeg være i at opregne dem. Anno 1694, da Kejseren Polen og Venedig førte Krig med Tyrken, brød ogsaa Czaren med ham, og Aaret derefter belejrede den Fæstning Asoph, som ligger ved den mæotiske Sø, ved Munden af den Flod Don. Samme Asoph var tilforn en anseelig Handelsstad, og som et Oplagsted for tyrkiske, persianske, tartariske og venetianske Kjøbmænd. Men saasnart den faldt udi Tyrkens Hænder, hørte al Handel op. Cosakkerne

bleve

bleve derpaa Anno 1637 Mestere deraf, og med deres smaa Skibe, som de der anlagte, øvede Sørøveri, og strejfede undertiden indtil Constantinopel, hvilket bevægede Tyrken til at angribe den paa ny, som ogsaa tog den ind 1642, og lod den stærk befæste. For denne Stad lod nu Hans Czariske Majestæt sig see med en Krigshær af 80 til 90,000 Mænd, men udrettede ikke meget samme Aar, endel efterdi Besætningen bekom Tilførsel og Undsætning til Vands, endel ogsaa efterdi en fremmed Artilleri-Betjent, ved Navn Jacob, saasom han var bleven ilde medhandlet af en Bojar, under hvilken han stod, udi Forbittrelse fornaglede de ham betroede Feldtstykker, og løb over til Tyrken, opmuntrede Besætningen til at gjøre et Udfald, hvilket ogsaa skede med et temmeligt Nederlag paa Moscoviterne, som ved de fornaglede Stykker geraadede udi Forvirring. Derpaa blev Belejringen ophævet, og lod man sig nøje med at indslutte Fæstningen til videre.

Efterfølgende Aar lod Hans Czariske Majestæt bestyrke sin Krigshær, og tilligemed udruste en liden Flode for at hindre videre Tilførsel til Søes. Med den samme Flode lagde han sig udi Bagholdt bagved en liden Ø, indtil man havde lokket de tyrkiske Skibe, som førte Folk, Levnetsmidler og Penge til Undsætning, et Stykke ind udi Floden, og da af al Magt greb dem an, skiød nogle til Grund, og erobrede de

øvrige

øvrige; og da Tyrkerne vilde siden gjøre et nyt Forsøg, bleve de igjen med Forlis drevne tilbage. Derpaa lod han angribe Fæstningen med al Magt, især under General Gordons Anførsel, som var en fornuftig Skotlænder, saa at Besætningen, seende sig ingen Hjelp meer at forvente, overgav Fæstningen med de Vilkaar, at de overblevne Soldater maatte frit trække ud, og begive sig hvorhen de vilde, dog uden Gevær.

Efter denne vigtige Stads Erobring, hvorved Hans Majestæt havde faaet en sikker Havn udi den mæotiske Sø, besluttede han at anlægge en stor Flode, ikke allene til samme Fæstnings Forsvar, men ogsaa for at være istand til at holde Tyrken iave i den sorte Sø. Til den Ende gav han Befalning til at forskrive Bygmestere, ikke allene fra Holland, til Krigsskibes Bygning, men endogsaa fra Venedig og andre Stæder i Italien, til Gallejers Indrettelse, saaledes, at han inden tre Aar kunde have en Flode af 40 Orlogskibe og Bombarder-Galliotter, samt 26 brede Gallejer og Galeaser, og 30 halve Gallejer. Saadan Befalning blev strax efterlevet, og aabenbarede Hans Majestæt paa samme Tid sit Forsæt, nemlig, at, medens saadan Bygning varede, han vilde gjøre en Reise udi fremmede Lande, og udnævnte adskillige unge Adelsmænd, som skulde følge med, for at lære

og

og see hos fremmede Folk, hvad Landet siden kunde have Nytte og Fordel af.

De forrige Czarer havde vidst meget lidet af Søvæsen. **Michael Fædorovitz**, denne berømmelige Herres Farfader, var den første, som fik isinde at see hvordan det saae ud til Søes, og at forsøge, om hans Undersaatter ikke kunde lære Sømandskab. Men de Uroligheder, de falske Demetrier opvakte udi Riget, hindrede ham i at fuldføre saadant Forsæt. **Alexius Michaelovitz** arvede efter sin Fader tilligemed Riget ogsaa samme Lyst til Søfarten. Han lod forskrive adskillige Skibsbyggere fra Holland, ved hvis Hjelp nogle Skibe udi det Aar 1669 bleve byggede ved den caspiske Sø. Men Cosakkerne, som boe langs ved Floden Don, opbrændte disse forhadte Fartøjer; saa det synes, at **Petrus Alexiovitz** var beskikket til dette store Værks Udførelse. Han begav sig først udi de tvende Aar 1693 og 1694 til Archangel, for der ret at betragte de fremmede Skibe. Men da han var bleven Mester over Assoph, som meldt er, gik dette Værk ret for sig.

Disse Anstalter stode de gamle Bojarer ikke synderlig an, saasom de holdt for, at saadan mægtig Flodes Anrettelse ikke kunde skee, uden Landet til Byrde, og at skikke deres Børn udenlands, stred mod gammel lovlig Skik og Sædvane, som var at blive stedse hængende udi forrige Uvidenhed, og holdt særdeles

Gejst-

Geistligheden for, at Ungdommen ved Udenlandsrejser let kunde forføres fra den rette Tro, visende af den hellige Skrift, at det var Israels Børn forbudet at have Gemenskab med andre Folk, for ikke at forføres til Afgudsdyrkelse; hvorudover Gesandtere ikke havde Frihed at føre deres Børn med sig, og Ingen, under Livsstraf, maatte rejse ud af Landet, uden Patriarchens særdeles Tilladelse. Herudover bleve disse nye Anstalter, som Hans Czariske Majestæt gjorde, med stor Fortrydelse anseete. Det smertede dem ogsaa, at han hang saa meget til Fremmede, og omgikkes dem med saadan Troehjertighed og Tillid, begyndte derfor at smede paa et nyt Oprør, og overlagde med hinanden at sætte Ild paa Hovedstaden Moscov, til den Ende, at naar Czaren efter Sædvane kom for at dæmpe Ilden, skulde man finde Lejlighed til at ombringe ham, sætte Prindsesse Sophia paa Tronen, bringe de Strelitzer udi forrige Stand igjen, og udrydde alle Fremmede i Landet.

Dette store Forehavende paatoge sig at iværksætte tre Bojarer tilligemed adskillige høje Officierer af Strelitzerne, og var dette Sørgespil berammet den 2den Febr. 1697. Men Dagen tilforn rørte Samvittigheden to af de Sammenrottede, hvilke forføjede sig til Czaren, da han var udi le Forts Hus, kastede sig for hans Fødder, og aabenbarede den hele Handel. Derudover rejste Hans Majestæt sig udi For-

skræk-

skrækkelse fra Bordet, og lod strax gribe de Fornemste, blandt hvilke var ogsaa en af hans Geheimeraader, som paa Pinebænken bekjendte Forræderiet med alle dets Omstændigheder, hvorpaa de Sammenrottede alle bleve henrettede paa det store Torv. Efterat Landet saaledes var renset fra dette Ukrud, gik hans Udenlandsrejse for sig, hvorom skal tales med Omstændighed paa et andet Sted.

Medens denne Udenlandsrejse varede, blev der spundet paa et nyt Oprør igjen. De Misfornøjede, som endda vare hengivne til Prindsesse Sophia, begyndte igjen at udlægge Czarens Forhold og Gjerninger til det værste, hvorudi de bleve understøttede af Gejstligheden, som lod udstrøe, at Hans Majestæts Idrætter sigtede til deres hellige Religions fuldkomne Undergang, i det han tog saa mange Fremmede i Tjeneste udenlands, som med Tiden vilde herske over de indfødte Undersaatter, forandre deres lovlige Skikke og Sædvaner, udrydde Strelitzerne, og i deres Sted antage Fremmede til sine Livtropper. Saadanne Forestillinger foraarsagede, at ikke allene høje Standspersoner og den gemene Almue, men endogsaa mange af dem, som holdtes for Czarens troeste Tjenere, ønskede Forandring udi Regjeringen, og arbejdede paa at sætte Prindsesse Sophia paa Tronen. Og paa det man kunde være forsikkret om, at saadant Forehavende skulde gelinge, fik man med udi

dette

dette Leding 10,000 Strelitzer, som laae udi Vinterqvarter ved de lithauske Grændser, og blev da overlagt, paa det Opræret kunde have noget Skin, at de for at fordre deres tilbagestaaende Maanedspenge skulde bryde op af deres Vinterqvarter, og rykke lige mod Hovedstaden, hvor de andre Misfornøjede skulde slaae sig til dem, for med samtlig Magt at fuldføre dette Værk.

Da Regjeringen fik Kundskab om Strelitzernes Foretagende, lod den affærdige adskillige fornemme Personer med Fuldmagt og Penge, at betale dem ikke allene deres Fordringer, men endogsaa at forskyde dem sex Maaneders Sold forud. Men de vare ikke at bringe fra deres Forsæt: de vilde endelig til Moscov, for at besøge deres Venner, og for at erfare, om Czaren var end udi Live. Dette bragte en stor Forskrækkelse blandt Høje og Lave, og beordrede Regjeringen strax General Gordon med sine underhavende Tropper, som vare mestendels gamle forsøgte Folk, forsynede med fremmede Anførere, at sætte sig mod de Oprørske. General Gordon gjorde det samme Tilbud, som Regjeringen, men iligemaade forgjeves; hvorudover han først, for at jage Skræk udi dem, lod løse nogle Stykker saaledes, at Kuglerne fløj dem over Hovedet. Da de mærkede, at Skuddene ingen Skade gjorde dem, bleve de desmere overmodige, især, som Præsterne indbildte dem, at Gud

ved

ved saadant Vidunder gav dem sin Beskyttelse tilkjende; hvorpaa de med stort Skrig og Raaben angrebe Gordons Krigshær; men efterat Slaget havde varet udi to Timer, og 3,000 af dem være blevne paa Valstedet, maatte de øvrige, undtagen nogle faa, som reddede sig med Flugten, give sig til Krigsfanger. Hans Czariske Majestæt var i Wien, da han fik Tidende derom, begav sig derfor med saadan Il paa Hjemrejsen, at han anlangede til Hovedstaden, førend man havde Tidender om hans Ankomst. Hvorpaa han lod forhøre alle de Skyldige, hvoriblandt fandtes ogsaa Fyrst Colorin og General Romanodoskowsky, og mange andre fornemme Personer af begge Kjøn, og efter nøje Forhør fordømte dem til Døde; saa at Nogle bleve halshugne, Andre radbrækkede, og Andre levende begravne. Derpaa blev de Strelitzers Navn til evig Tid afskaffet, og andre staaende Tropper udi deres Sted oprettede under det Navn af Soldater. De iblandt Strelitzerne, som ikke fandtes saa skyldige, som de andre, bleve vel benaadede med Livet, men maatte dog gaae udi Landsflygtighed til Siberien, Astracan, Assoph og andre langt bortliggende Steder. Saadant Udfald fik dette tredie Oprør, som satte Hans Czariske Majestæt istand til at omstøbe den hele Regjering uden Hinder og Fare.

Imidlertid blev Krigen fortsat med Tyrken, og vare der to Krigshærer paa Benene, for at føre den

med

med desstørre Eftertryk. Endelig blev udi det Aar 1699 sluttet en to Aars Stilstand, som siden blev forvandlet til en tredive Aars Fred, ved hvis Kraft Hans Czariske Majestæt beholdt Asoph med nogle andre erobrede Stæder. Udi dette Aar mistede han to af sine troeste Tjenere og kjæreste Venner, nemlig General Gordon og le Fort. Den Første var en gammel forfaren Krigsmand, og havde gjort Czaren store Tjenester, saavel udi denne Krig, som udi det strelitziske Oprør. Den Anden havde ved en Slags Hurtighed og behagelig Fripostighed bragt det saavidt, at han var bleven General over Fodfolket. Han havde maaskee endda siddet udi en Skriverstue udi Holland, hvis hans gode Spaadoms-Gejst ikke havde draget ham til Moscovien, hvor han havde den Lykke at behage Czaren fremfor alle Mennesker. Der siges, at Hans Majestæt faldt udi en heftig Graad, da han saae hans Lig.

Udi Begyndelsen af dette Seculo blev Hans Czariske Majestæt indviklet udi Krig med Sverrig, som saavel formedelst dens Langvarighed, som de store Hovedtræfninger, der forefaldt, er en af de største, som Moscovien nogen Tid har ført. Sverrig havde tilforn agtet Russerne kun meget lidet; thi de forrige Konger havde med en Haandfuld af Folk ofte trængt sig ind udi Kjernen af Moscovien. Men de fornuftigste svenske Konger, saasom de saae, at Russerne

havde

havde naturlig Hidsighed og Legemsstyrke, saavel som noget andet Folk, og den Fordel fremfor Andre, at de kunde bedre udstaae besværligt Arbejde, Hunger og Kuld, saa at ingen Rytterhest af andre Lande kunde holde ud saa mange Ulejligheder, som en moscovitisk gemén Soldat; hvorfor de havde holdt det for en grundig Stats-Lærdom, ikke at føre længe Krig med et Folk, som intet fattedes, uden Øvelse og Krigs-Erfarenhed; og holdes derfor for, at, hvis Gustav Adolph, som af alle svenske Konger bedst kjendte sit eget Folks, saavelsom sine Naboers Egenskab, Styrke og Svaghed, da havde siddet paa Tronen, denne Krig ikke skulde have varet saalænge. Men den da regjerende Konge tog ikke denne Hoved-Statsregel udi Agt, hvorudover den nordiske Verden har faaet gandske nyt Ansigt og Skikkelse, og et Folk, hvis Venskab og Fiendskab man tilforn ansaae med stor Koldsindighed, er nu bleven en Skræk, ikke allene for Norden, men for hele Europa, ja for Tyrker, Persianer og Chineser; thi Moscovien har alle disse Folk til Naboer, og regner man kun nogle Dages Rejse fra visse tartariske Provindser, som ere Moscovien underdanige, til de chinesiske Mure.

Udi Begyndelsen af Krigen vare Russerne ulykkelige. Det store Nederlag de led ved Narva, syntes at ville gjøre Ende paa Krigen; men just dette store Nederlag lagde Grundvold til den Fremgang, de siden

havde;

havde; thi Hans Majestæt tog deraf Anledning til at forbedre alle de Fejl, som før begikkes udi Krigssager, lod sig især underviise af sin Bundsforvandte, Kongen af Polen, udi den Maade, andre Europæiske bruge at føre Krig paa; saa at fra den Tid Sagerne fik en anden Anseelse, og erobrede Russerne siden adskillige Stæder udi Ingermanland og Lifland, blandt andre en Fæstning kaldet Nyskandse udi den finske Bugt, ikke langt fra Ladoga Sø, hvilken Hans Majestæt lod befæstige, og efter sit Navn kalde Petersborg. Udi samme Petersborg lod han ogsaa en Havn anlægge, og i kort Tid bragte den i den Stand, at den blev regnet for en af de vigtigste Fæstninger udi Europa; og siden, da Czaren udvalgte den til en stadig Residentsstad, er bleven en af de største og prægtigste Stæder. Det vilde blive for vidtløftigt at tale om alle de Træfninger, Belejringer, Storme og erobrede Stæder, og andre mærkværdige Ting, som tildroge sig den Tid, Czaren tilligemed Kong Augusto fortsatte Krigen udi Ingermanland, Lifland, Curland, Polen og Lithauen, hvor han erobrede een Stad og Fæstning efter en anden, indtil Kong Augustus blev tvunget til at slutte den ulyksalige Fred ved Alt-Randstadt med Sverrig, hvorved Moscovien blev allene ladet istikken. At tale om alt dette stykkeviis, vil blive for vidtløftigt, tjener ej heller til mit Forsæt, hvorfor jeg strax gaaer videre fort.

Efter den alt-randstadtske Fred gik Kongen af Sverrig med 36,000 Mand udvalgte Tropper af Sachsen mod Moscovien, og dømte da alle, at det ikke vilde gaae Czaren bedre end Kong Augusto. Men der begikkes paa de Svenskes Side ved dette Tog to Hovedfejl, som de Fleste tilskrive al den Ulykke, Sverrig siden geraadede udi. Den første holdes for at bestaae derudi, at Kongen af Sverrig, førend han gik over Dniperstrømmen, ikke oppebiede de 16,000 Mand, som under General-Lieutenant Løvenhaupts Anførsel var paa Vejen fra Riga, for at støde til hans Hoved-Krigshær; thi de samme 16,000 Mand bleve angrebne af Russerne ved Lesno, hvor Czaren ved sin Forsigtighed og kloge Anførsel erholdt en fuldkommen Sejer, nedsablede eller gjorde til Krigsfanger de fleste af dem, og bemægtigede sig al deres Krigsforraad og Levnetsmidler, hvormed den kongelige Hoved-Krigshær skulde forsynes. Den anden Hovedfejl var, at Kongen af Sverrig vovede sig 40 russiske Mile fra Smolensko lige ind udi Ukraine, uden at have forsikret sig med en eneste Fæstning paa Ryggen. Men han forlod sig paa den cosakkiske Anfører Mazeppa, hvilken, endskjøndt han stod under moscovitisk Skyts, dog udi lang Tid havde spillet under Dække med Sverrig. Men samme Mazeppæ Forehavende blev af opsnappede Breve aabenbaret; hvorudover han med nogle af de højeste cosakkiske Officierer

løb over til Kongen af Sverrig. Derpaa angreb Fyrsten Mentzicoff den ukrainske Fæstning Buturin, som skulde spilles Kongen af Sverrig i Hænder, og erobrede den Samme. Dette uanseet, vilde Kongen af Sverrig ikke staae fra sit Forehavende; ej heller høre tale om nogen Tilbagerejse. Endelig efterat den svenske Krigshær havde udstaaet stor Hunger og Frost, formedelst den forskrækkelige stærke Winter, kom den i Træfning med Moscoviterne 1709 ved Pultava, hvor de Svenske bleve slagne, og Kongen selv med henved 3,000 Mand maatte med stor Besværlighed over Dniperstrømmen tage Flugten til den tyrkiske Fæstning Bender. Derpaa overgav sig strax General Løvenhaupt med de overblevne svenske Tropper, bestaaende af over 16,000 Mand, til Krigsfanger; saa at man regnede de Svenskes helt Forlis med Døde og Fangne til 28,000 Mand. Sandelig! det var forunderligt at høre, at saadan anseelig Krigshær, under Anførsel af saadan forfaren og tapper Konge, i saa kort Tid blev bortsmeltet; og det som mest selsom var, at de 16,000 Mand, som gave sig til Krigsfanger, lode sig dertil tvinge af 9,000 Russer, som General Bauer anførte. Efter denne uhørlige store Sejer vendte Hans Czariske Majestæt udi Triumph tilbage til Moscov, og der holdt et prægtigt Indtog, som kan lignes med de gamle Romeres Triumpher.

Efter denne store og fast uhørlige Sejer, blev Krigens Sæde forflyttet til de svenske Provindser, hvor Hans Czariske Majestæt erobrede Riga, Viborg, Pernau, item Abo og Kexholm udi Finland; saa at Sverrig fast intet havde tilbage paa den anden Side af Bothn-Søen. Men medens Moscoviterne saaledes oversvømmede de svenske Provindser, havde den landflygtige Konge af Sverrig overtalet Tyrken at bryde med Moscov. Hvorudover Czaren blev tvungen til at vende sin største Magt paa den anden Side. Her holdes for, at Russerne da begik samme Fejl, som de Svenske tilforn, i det de vovede sig for langt ind udi fiendtlige Lande; og saasom de Svenske stolede paa det cosakkiske Frafald, saa stolede her Russerne paa den moldauske Hospodar, som tilbød sig og sit hele Land til Tjeneste. Men, da det skulde komme til Fuldbyrdelse, faldt ikke allene de Wallacher og Moldauer fra igjen, men de crimiske Tartere afskare alle Levnetsmidler for den moscovitiske Krigshær; hvilken udi saadan Tilstand blev overfalden af en tredobbelt stærkere tyrkisk Magt. Hans Czariske Majestæt rykkede derpaa noget tilbage, og satte sig ved den Flod Pruth, hvor han med et uforskrækket Mod forsvarede sig udi to Dage, saa at Tyrkerne, som adskillige Gange vilde bestorme hans Lejr, med Forlis af 10 til 12,000 Mand maatte staae fra deres Forsæt; men derved ophævedes ikke den Beængstelse, Russerne vare udi;

thi

thi dem fattedes Levnetsmidler, som Tarterne havde afskaaret; dem fattedes ogsaa tilstrækkelige Feldtstykker og anden Krigsforraad at imodstaae flere Anfald. Hvorudover Czaren skikkede den tredie Dag en Trompeter med Fredsforslag til den tyrkiske Lejr, og da skrabede man flittig tilsammen alle de Ducater, som var at finde udi den russiske Krigshær, for derved, som foregaves, at forgylde Hænderne paa den tyrkiske Vizir. Der siges ogsaa, at Czarinden, som fulgte med udi dette Tog, uden Czarens Vidende skikkede en Løber til Viziren, og tilbød ham store Penge, ifald han vilde indlade sig udi Fredshandling. Hvorudover, da Freden var sluttet, den store Vizir affærdigede Nogle til den russiske Lejr med Begjering, at han maatte have den Ære, at see Hendes Czariske Majestæt, efterdi han tvivlede om, at et Fruentimmer, af Kjærlighed til hendes Gemal, vovede sig paa saadant farligt Feldttog. Dette til Erindring lod Czaren hende siden indstifte en Ridderorden, nemlig et Kors paa et hvidt Baand med disse Ord: af Kjærlighed og Troskab til Fædrenelandet. Efter en halv Dags Imellemhandling blev Freden sluttet, hvorved Czaren forbandt sig til at levere Asoph tilbage udi den Stand, som den var 1696, og at sløjfe den stærke Fæstning Taganrok, som han havde ladet bygge ved den mæotiske Sø, og derved oprettet Magaziner

og

og en Havn for sin Flode; iligemaade at nedkaste to smaae Stæder ved Dnieper-Strømmen.

Dette var sandelig et surt Æble at bide udi for Hans Czariske Majestæt; thi derved faldt alle de store Anslag, han havde havt fore, om en anseelig Sø-magt udi den sorte Sø; men efterat han havde faaet Petersborg og andre Havne udi Østersøen, vare hans Sø-Tanker mest henvendt til den Side, hvorfor dette Forlis smertede ham ikke saa meget, som man ellers kunde indbilde sig. Derforuden saae han sig nu Hænderne ubundne, at fortsætte Krigen med desstørre Eftertryk mod Sverrig. Sær kunde han i visse Henseender holde denne Fred for lykkelig, efterdi hans egen høje Person tilligemed Kjernen af den russiske Magt stod udi yderste Fare for at falde udi Tyrkens Hænder. Hvor liden Behag det tyrkiske Hof havde udi denne hastige Fred, kan sees deraf, at Stor-Vizíren strax blev sat fra sin Værdighed og maatte gaae i Landflygtighed.

Efterat Freden var sluttet, blev Krigen af yderste Magt fortsat mod Sverrig indtil Aar 1721, da blev der endelig imellem disse tvende Riger sluttet den bekjendte Fred, hvorved Sverrig afstod til Moscov, om ikke den halve, saa dog den bedste og vigtigste Del af sine Lande, som Tid efter anden, af saa mange store og tappre Konger var vundet til Sverrigs Krone.

Og

Og dette er et kort Begreb af Hans Czariske Majestæts Krigsbedrifter, hvorved saa mange vigtige Provindser bleve forhvervede, et raat og udisciplineret Folk gjort stridbart, Sømandskab, som før var ubekiendt, bragt udi Flor, Havne udi Østersøen erobrede, og derudi en mægtig Flode med utallige Galleier oprettet. Disse store Fordele er, næst Guds synderlige Forsyn, som ophøier et Land, og undertrykker et andet, at tilskrive denne fortræffelige Herres store Sindets Gaver, item hans Omgjængelse med Fremmede, og Reiser udi de Lande, hvor gode Anstalter kunde sees og læres; og er dette den anden mærkværdige Post udi hans Liv og Levnet, som jeg ogsaa har lovet at røre noget om.

Jeg har tilforn meldt om den Omgjængelse, han udi sin Barndom havde med le Fort, der fortalte ham daglig om andre Landes Skik og Sæder, Krigssager, Handel og Skibsfart. Saadant indprentede den unge Herre en stor Begjerlighed efter at see fremmede Lande. Efterat han lykkelig havde endt den første tyrkiske Krig, aabenbarede han sit Forsæt at reise; hvilket Forsæt kom hans Undersaatter selsomt for, saasom det altid havde været en Troes-Artikel udi Moscovien, aldrig uden Nød at omgaaes med Fremmede; og gav Saadant Anledning til et stort Oprør, hvilket dog Hans Majestæt lykkelig dæmpede, og derpaa begav sig paa Reisen. Paa det at denne Reise kunde skee

skee uden stor Opsigt; og han selv kunde have des større Lejlighed at lade sig undervise udi de Ting, som han søgte at lære, besluttede han at reise ubekjendt, og tog allene med sig bemeldte le Fort, item Fyrsten Mentzicoff, Grev Gallovin, og skulde to af dem tilligemed le Fort føre Titel af russiske Gesandter, udi hvis Følge han selv tilligemed adskillige unge Adelsmænd vare. Begyndelsen dertil skede udi Maj 1697, og var Riga den første fremmede Stad, han kom udi. Der havde han en egen Hændelse; thi, saasom han vilde nøje besee alle Fæstningsværkerne, blev Saadant ham forbudent, under Skin, at man ikke vidste, hvo han var; hvilket Hans Czariske Majestæt tog saa unaadigt op, at da han siden forkyndte Krig mod Sverrig, lod han blandt andre Poster ogsaa denne indføre udi sit Fejdebrev.

Den anden vigtige Stad, som han kom til, var Kønigsberg. Der blev ham tilladt at see og nøje betragte Alt, hvad han forlangte, hvilket stod ham saa vel an, at han opholdt sig der en Tidlang. Til Kønigsberg saavelsom Dantzig og andre Søstæder, hvor han kom, blede ham skikkede anseelige Foræringer, dog under det Navn af hans Gesandter, hvilke man lod tee store Æresbevisninger, men Hans Majestæt vilde for sin egen Person ingen Højtid tage imod. Han havde ej heller Lyst at komme til fyrstelige Hoffer, men bragte sin meste Tid bort med Haandværksfolk

og

og Kunstnere, for at lære de Ting, som fattedes udi hans egne Lande, og gav besynderlig Agt paa Skibsfart, Handel og Krigskunster.

Den sædvanligste Dragt, som han bar, naar han kom i en Søhavn, eller foer derfra, var en hollandsk Skipperdragt, paa det han desfriere kunde omgaaes med Søfolk, uden at være kjendt. Han holdt sig ikke længe op udi nogen Søstad udi Østersøen, blev ej heller uden nogle Dage udi Hamborg, hvorvel Borgerne udi samme Stad anvendte yderste Flid paa at gjøre ham Fornøjelse, i Henseende til den stærke Handel, de føre paa Archangel; men alle hans Tanker vare henvendte til Holland. Hollænderne, saasom de drive en stor Handel paa Moscovien, ønskede intet heller, end at bestyrke Czaren udi de Tanker, han havde om deres Republic, at den var den rette Skole for Kunster og Videnskaber. Paa Vejen skikkede ham strax General-Staterne visse fornemme Personer imøde med anseelige Foræringer, forsikkrende, at Anstalter vare gjorte til Gesandtskabets fri Underholdning, saalænge det var udi de forenede Provindser. I alle Stæder, hvor han rejste igjennem, bleve Stykkerne løsnede paa Volden. Udi Amsterdam satte sig alt ungt Mandskab til Hest for at indhente Hans Czariske Majestæt udi deres Stad; og har da uden tvivl mangen Vognhest og Bryggerhest maattet gjøre Rytter-

tjeneste

tjeneste med, efterdi ingen Stad er mindre rig paa Heste.

Hans Czariske Majestæt lod sit Gesandtskab nogle Mile bag efter sig, at han desbedre, som ubekjendt, kunde see hvad som var mærkværdigt. Paa Vejen mødte han nogle russiske Kjøbmænd, som havde havt Underretning om hans Ankomst; og, saasom Czaren kjendte de samme, maatte de bringe ham forklædt ind udi Staden. Men Øvrigheden, som ligemaade havde faaet Kundskab derom, skikkede strax nogle af Raadsherrerne ham imøde, hvilke skulde opvarte ham, og føre ham til et prægtigt Hus, som var beskikket til hans Herberg.

Men Hans Czariske Majestæt var ikke saaledes sindet, vilde herfor intet Herberg have udi Staden, hvor meget han end blev bedet derom; men valgte ud et lidet Hus paa den saakaldte ostindiske Kaj ved Vandkanten, og lod stærkt forbyde gemene Folk at komme af Nysgjerrighed dibhen, og forstyrre ham udi hans Arbejde. Der opholdt han sig nogle Maaneder med endel af sine fortroligste Venner, som tilligemed ham selv skulde lære Skibsbygningskunsten, og hortdrev nogle Timer om Dagen med Øxe og Bil blandt andre hollandske Bygningsfolk, hvis Klædedragt han ogsaa bar. Paa andre Tider fornøjede han sig ved at segle og roe paa Vandet.

Imid-

Imidlertid forsømte han ikke gandske at imodtage fornemme Besøgelser, især naar der kom Nogen, som bragte med sig nogle Kunststykker. Han var ogsaa ofte udi Borgemester Whitsons Hus, eftersom samme Whitson var en stor Elsker af Kunster, og havde mange kostbare mathematiske Instrumenter. Hans Majestæt saae ogsaa, medens han opholdt sig udi Amsterdam, adskillige paa den engelske Maade bygte Skibe, hvilke befaldt ham saa vel, at han begyndte at faae end højere Tanker om engelsk Skibsbyggeri, og derfor besluttede at gjøre en Rejse til Engelland.

Han forblev kun faa Dage udi London, saasom Pragt og Hof-Levnet stod ham ikke an. Den, som han der havde mest Omgjængelse med, var Marqvisen af Carmarthen, som vidste synderlig at skikke sig efter hans Sind, og var hans Vejviser udi alle de Ting, som han forlangte at lære. Den Behag, han fandt udi det engelske Søvæsen, var saa stor, at han lod sig ofte forlyde, at det var langt lyksaligere Levnet at være Admiral udi Engelland, end Czar i Moscovien. Om man skal troe den engelske Skribent Perry, da skulde det da have fortrødet Hans Majestæt, at han havde opholdt sig saalænge udi Holland, hvis Skibsbyggeri, han holdt for, var ikke at lignes ved det engelske. Iligemaade skulde han have sagt, at hvis han ikke var kommen til Engelland, havde

han

han sin Livstid bleven en Lærling udi den Kunst; besluttede derfor at lade alle sine Skibe bygge paa den engelske Maade, og tog adskillige Kunstnere og Bygmestere udi Tjeneste, for at bruge dem til den Flode, han havde isinde at anlægge. Han besøgte ogsaa Oxfort, for at besee Universitetet sammesteds, og gav flittig Agt paa den engelske Kirkes Orden og Gudstjeneste, saasom han havde isinde at omstøbe sit hele Land, baade udi gejstlige og verdslige Sager. Det Sted, hvor han mest opholdt sig, var udi Deptford, hvor han ligesom i Holland bortdrev en stor Del af Dagen med Oxen i Haanden blandt andre Bygningsmænd; en særdeles Opførsel af saadan mægtig Herre, og hvis Lige man neppe udi Historier skal finde. Der var ingen Kunst, intet Haandværk, fra Uhrmager til Snedker, som han jo med største Agtsomhed betragtede, saa han ogsaa, blandt andre Sager, lod skikke Former af Ligkister til Rusland. Derimod kunde man aldrig faae ham paa noget Skuespil, saasom han holdt for, at Saadant var til ingen Nytte, allene til Tidsfordriv; hvorvel jeg finder siden, at han har gjort Væsen af skjemtsom Morale og Satire. Der fortælles, da han siden engang saae en Juvenalem, og spurgte, hvad Bog det var, blev ham svaret, at det var en gammel satirisk Skribent. Hvorpaa han med en ivrig Mine sagde, at saadanne Bøger ikke burde være til; men da man fortalte ham

om-

omstændeligen dens Indhold, lod han den oversætte paa russisk. Saa jeg deraf kan slutte, at hvis Hans Majestæt da havde været underrettet om rette Skuespils Henseende, havde han heller ikke forsømt at see dem da udi Engelland, især om han havde været Sproget mægtig.

Fra Engelland begav han sig til Holland igjen; men paa samme Vej geraadede udi Livsfare formedelst en overkommende heftig Storm; men midt udi denne Ulykke, da Baadsfolkene forestillede ham den Fare de svævede udi, sagde han leende: Har I nogen Tid hørt, at en Czar af Moscov er druknet udi Holland? Fra Holland rejste han igjennem Cleve til Lejpzig og Dresden, og derfra til Wien. Da han havde opholdt sig nogle Dage udi Wien, besluttede han at rejse til Ungarn, og derfra til Venedig, hvilken sidste Stad var næst Engelland og Holland denne Rejses Djemærke, at han der kunde see Gallejers og Galeasers Bygning, og føre beqvemme Bygningsmænd derfra med sig. Men, da Posthestene vare forspændte, fik han Tidende om det tredie strelitziske Oprør; hvorudover han i største Il maatte begive sig paa Hjemrejsen igjen.

Efterat Hans Majestæt lykkelig var kommen tilbage, og haardelig havde straffet de Oprørske, lod han strax see, til hvilken Ende han med saadan Begjerlighed havde villet lære, hvordan det gik til udi andre

dre vel indrettede Riger og Lande, og begyndte at skride til sit store Forsæts Fuldbyrdelse, nemlig at omstøbe hele Rusland, og give det en bedre Skik baade udi gejstlige og verdslige Sager, hvilket er den tredie Hoved-Anmærkning udi denne store Monarchs Historie.

Begyndelsen blev gjort paa Strelitzerne. De samme vare staaende Livtropper, og udi samme Anseelse udi Moscovien som Janitscharerne udi Tyrkiet, et overmodigt og uregjerligt Folk, beqvemmere til at udøse borgerligt end fiendtligt Blod, og meer tapper udi indvortes end udvortes Krige; hvilket kan sees fornemmelig af denne Czars Historie. Disse lod Hans Majestæt til evig Tid udrydde, og istedenfor dem oprette nye staaende Livtropper under det Navn af Soldater. Den hele Krigshær lod han ellers klæde paa een Maade, allene, at ethvert Regiment var ved Farven af Klædet kjendeligt fra det andet, efter andre Europæers Skik, da tilforn Enhver lod sine Klæder selv gjøre efter sin egen Smag.

Dette Værk havde Hans Majestæt længe forud arbejdet paa, men havde ikke vovet sig offentlig at lægge Haand derpaa, førend han Tid efter anden fik saa mange andre staaende Tropper paa Benene, at han kunde gjøre det sikkert og med Fremgang, og paa det de overmodige Strelitzer ikke skulde mærke, at de nye Troppers Indrettelse skede for at holde dem udi Ave,

blev

blev Begyndelsen gjort saaledes: Han oprettede et Compagnie af 50 Mand, hvilke han lod klæde og exercere efter andre europæiske Soldaters Maade, satte over dem fremmede, saavel Under- som Over-Officierer, og gjorde sig selv først til Trommeslager, dernæst til Under-Officier, og saa videre til Capitain. Med denne liden Hob øvede han sig ofte, og indbildte Russerne, at han holdt dem allene til sin Tidsfordriv; hvorudover Streliтzerne selv fornøjede sig ved at see deres Exercitier an, ligesom et Skuespil. Dette ringe Compagnie tog meer og meer til, saa det udi kort Tid blev til en Batallion, og endelig til mange Regimenter; saa at udaf denne i Begyndelsen foragtede liden Hob udspirede en ny fuldkommen Krigshær, der brød Halsen itu paa Strelitzerne, befæstede Czaren paa hans Trone, forskaffede ham Sikkerhed hjemme, og Anseelse blandt Fremmede. Hvorudover han stedse har anseet de 10,000 Mand af ny Livtropper som sit Riges Støtte og Underholdning.

Efterat denne Anretning var gjort med Krigshæren, anvendte han al Flid paa en Flodes Udrustning udi den sorte Sø, og dertil lod sig betjene mest af engelske Bygningsmestere, saasom han havde fundet de engelske Skibe beqvemmeste og mest efter sit Sind. Han gjorde ogsaa selv Afridsning til visse Skibe med sin egen Haand. Men dette store Værk blev siden forflyttet til Østersøen.

Der-

Derefter tog han sig for at gjøre Forandringer udi Skatkammerets Sager, som tilforn havde været udi største Forvirring. Visse store Herrer af de fornemste Huse udi Rusland havde til denne Tid skaltet og valtet over Landets Indkomster. Enhver af dem hævede efter Behag Indkomsterne udi sin tilfortroede Provinds, og kan man sige, at Undersaatternes Gods og Velfærd stod udi deres Hænder; thi, som hver af dem blev kun tre Aar udi saadan Post, og det uden aarlig tillagt Løn, og dog samlede anseelig Rigdom, kan man deraf slutte, hvorvan det maa have tilgaaet. Saadant eftersøgte nu Hans Majestæt nøje, og derfor besluttede at rette saadan Misorden. Til den Ende afskaffede han alle de mange Rentekamre i Provindserne, og i den Sted anlagde allene et Raadhus udi Moscov, hvorudi han lod sætte et vist Tal af anseelige Kjøbmænd, som under det Navn af Borgemestere skulde modtage og beregne Indkomsterne af Moscov og dens District. Udi Provindserne lod han ogsaa gjøre samme Anstalter, og skulde alle Indkomsterne af ethvert District bringes til det saakaldte Raadhus udi Moscov, og derfra til det store almindelige Skatkammer, og blev det allene de gamle Lehnsherrer tiladt at hæve vis Husstyr og Kopskat. Saadant gik de rußiske Bojarer meget til Hjerte, som forestillede Czaren, at Adelen altid havde havt den Ære, at drage Omsorg for Landets Indkomster, vilde ogsaa

haabe,

haabe, at det blev derved, saasom de intet derudi havde handlet mod deres Pligt og Troskab. Men det maatte blive ved det, som Czaren engang havde besluttet, og Indkomsterne bleve derved mærkelig forbedrede.

Den Forandring, Hans Majestæt gjorde med Klosterne, er i mine Tanker en af de allerpriseligste, og var det at ønske, at alle Lande efter den store Luthers Reformation havde taget samme Middelvej. Hans Majestæt saae, at Klosterne vare opfyldte med unge Mennesker, der opaade Landets Indkomster, og levede udi Orkesløshed; han saae ogsaa, at det ikke var vel gjørligt, ej heller tjenligt, at skaffe Klosterne rent af, lod derfor udgaae en Forordning, at Ingen under 50 Aar maatte indtages udi noget Kloster. Ved denne høifornuftige Forordning vandt han adskillige Ting; hans Indkomster bleve mærkeligen formerede; thi, saasom Munkenes Tal blev saa meget indskrænket, kunde han 1) uden Klosternes Skade lægge en stor Del af Renterne til Kronen. 2) Kunde han betjene sig af det unge Mandskab til adskillig nyttig Brug, og af fede unge ørkesløse Munke oprette gode Compagnier Soldater til Landets Forsvar. 3) Gaves der bedre Lejlighed for gamle svage Folk, som mange Unge tilforn vare i Vejen, at faae Sted udi slige Klostere. Saaledes ophævede han Klosternes Misbrug, men ikke Klosterne selv, hvilke kan tjene

gamle Folk, der slaae sig fra Verden, til Trøst og Underholdning, og ansee's som nyttige Hospitaler. Mange fornuftige Roman-Catholske ønskede, at lige saadan Forandring skede udi deres Lande, og har jeg selv for nogle Aar siden hørt Fontenelle offentlig paa Academiet udi Paris, udi en Tale, holden den afdøde Czar til Ære, berømme denne Gjerning, med Ønske, at den af andre Konger maatte efterfølges.

Det var tilforn brugeligt overalt blandt Russerne at bære lange Skjæg, som naaede dem ned til Navlen. Af slige Skjæg brystede de sig ligesaameget, som Chineserne fordum af deres lange Hovedhaar. De maatte idelig kjæmmes og sættes udi Orden, og vare agtede som uskatterlige Klenodier, skjøndt de saae den store Ulejlighed, som deraf flød, nemlig, at naar de satte Krus eller Kande for Munden, svømmede imidlertid Skjægget udi Øllet. Denne daarlige Skik tog ogsaa Hans Czariske Majestæt sig for at afskaffe, og forordnede, at alle hans Undersaatter, Høje og Lave, undtagen Præster og Bønder, skulle betale 100 Rubler aarlig for den Frihed at bære Skjæg; ja enhver af den gemene Almue, naar han med saadant Skjæg kom i nogen Stad, skulde han derfor betale en Copek udi Stadsporten. Denne Skjæggeskat gik Russerne særdeles til Hjerte, og bragte dem til større Fortvivlelse end alle de andre store Forandringer; ligesom Chineserne kunde skikke sig udi alle de Haanheder, Tartarerne

xerne tilføjede dem, men da dem blev paalagt at klippe deres Haar, rakte de godvilligen Hovederne til Skarpretterſværdet, ligeſom det lod bedre og ſmukkere at være uden Hoved, end at bære kort Haar. Saaledes blev ogſaa fordum den Krig, kaldet af Franſoſerne la guerre de Capuchons, eller en Munkehue-Krig, fortſat med ligeſaa ſtor Iver, ſom de Krige imellem Arianerne og de rette Chriſtne. De Tviſtigheder udi den rusſiſke Kirke, om man ſkal bruge to eller tre Fingre for at tegne ſig med det hellige Kors, bleve og fordum fortſatte med ſaadan Hidſighed, at man formedelſt den Aarſag udi Czar Fædors Tid, maatte kalde den græſke Patriarch til Moſcov; thi hvor ſtor end den rusſiſke Patriarchs Myndighed var, ſaa kunde den dog ikke være tilſtrækkelig udi ſaadan vigtig Sag. Den græſke Patriarch maatte derfor kaldes til Hjelp, hvilken ſtadfæſtede den rusſiſke Patriarchs Forordning om de to Fingre, hvilket ſtillede de fleſte tilfreds. Nogle derimod faldt derudover fra den rusſiſke Kirke, og ſløge ſig til de ſaakaldte Roſkolnikker, hvilke heller lode ſig myrde end bevæges til at korſe ſig med to Fingre. Russerne anſaae her den Skjæg-Forordning ſom en Hoved-Artikels Overtrædelſe udi Religionen, og derfor udi lang Tid beſværgede ſig højlig derover; men ſaaſom de frygtede, Czaren kunde faae iſinde at gaae dem tilhaande derudi, og lade Skjægget ſaaledes oprykke, at en Del

af Hagen kunde følge med, beqvemmede de sig omsider, og hjalp ikke lidet Fruentimmeret dertil, som holder meer af glatte end skjæggede Hager. Perry fortæller, at da han var paa det store Arbejd ved Vetonize, han blev vaer en af sine underhavende Tømmermænd, som havde mistet sit Skjæg, og da han skjemtede med ham derover, tog samme Tømmermand Skjægget op af sin Lomme, sigende, at han flittig skulde lade det forvare til sin Død, og endelig lade det nedlægge med sig udi sin Ligkiste, paa det han udi det andet Liv kunde gjøre St. Nicolao Regnskab derfor. Aarsagen, hvorfor Russerne agtede deres Skjæg saa højt, er, efterdi udi gamle Skilderier Gud Fader er afmalet med et langt Skjæg.

Russerne bare fordum lange Klæder, hvilke over Hofterne vare sammenlagde udi mange Folder, og saae ud som Fruentimmer-Kjoler. Den Dragt besluttede Czaren ogsaa at forandre, og befol, at ingen Bojar, som stod udi Tjeneste, maatte med lange Klæder komme til Hove, men at Enhver skulde klæde sig paa andre Europæers Skik og Maade; lod derpaa hænge en Model af engelsk Klædebragt over alle Portene udi Moscov. Ingen skulde derfra undtages uden de Bønder, som bragte Levnetsmidler til Staden. Alle Andre, som ikke efterlevede Forordningen, maatte betale en vis Penge udi Stadsporten, eller taale, at alt det Stykke blev skaaren af Kjolen, som rørte ved

Jorden,

Jorden, naar han laae paa Knæ. Eftersom nu nogle hundrede slige Kjoler bleve affortede, og Folk vilde ikke have Spot og Skade tillige, kom den Skik i en Hast af Brug udi Moscov og andre omliggende Stæder, at bære lange Kjoler. Man kunde vel spørge, hvortil Saadant nyttede? om det ikke er ligesaa anstændigt at bære lange som korte Klæder, og om det ikke er langt fornuftigere stedse at blive ved een Mode, end efter andre Europæers Griller at gjøre sig saa ofte ukjendelig ved nye Paafund udi Klædebragt? Men; saasom Hans Majestæt vilde, at hans Undersaatter skulde have meer Omgjængelse med andre Europæer, end tilforn, for at lære af dem Konster, Videnskaber og skikkelig Levemaade, saa har han uden tvivl i den Henseende forordnet, at de ogsaa skulde ligne dem i Klædebragt. Med Fruentimret gav dette ingen Besværlighed, saasom dette Kjøn ingen Haderer af Forandring. Derforuden fandt det ogsaa sin Regning udi adskillige gamle Sædvaners Afskaffelse.

Det var tilforn russiske Qvinder, efter andre østerlandske Folks Sædvane, forbudet at komme udi Mandsfolks Selskab, hvorudover udi alle Huse vare byggede særdeles Indgange for Fruentimmeret. Denne Skik ophævede ligeledes Hans Czariske Majestæt, og forordnede, at alle Koner og Jomfruer, som vare udi engelsk Klædebragt, maatte udi Bryllupper og andre store Lauge være med, og slutte Aftenen med Dands

og

og Spil. Derforuden blev ogsaa gjort en Forordning, som stod dem meget vel an. Det var tilforn brugeligt, at unge forlovede Personer fik hinanden kun eengang at see for Bryllupsdagen, saa at Mange derover løbe udi Blinde til dette store Værk, og at samme Brug gav Aarsag til slette Ægteskaber. For Saadant at forebygge, lod Czaren forordne, at intet Ægteskab maatte skee uden de forlovede Personers frivillige Samtykke, og at de samme skulde have Frihed at omgaaes hinanden i det ringeste sex Uger for Bryllupet. Denne Forordning fandt unge Mennesker af begge Kjøn Smag udi, og foraarsagede den især, at Russerne begyndte at fatte gode Tanker om andre Folks Love og Sæder.

Videre var tilforn den prægtige Sædvane blandt alle store Bojarer, at have en stor Hob unyttige Opvartere udi deres Følge, som med blotte Hoveder gik og banede Vejen for dem igjennem Gaderne udi Moscov. Czaren selv med to eller tre Betjente løb fra et Hus til et andet, som en gemen Borger. Hans Exempel kunde dog ikke allene hæve de store Herrers Moder; hvorfor han forordnede, at man skulde give ham en Fortegnelse paa alle de unødvendige unge Personer, som opholdt sig udi Bojarernes Huse, for at lade de samme indrullere udi Krigshæren. Dette stod disse unge Karle ikke synderlig an, især eftersom mange af dem vare Adelsmænd, der allene for at nyde Befor-

dring

dring gjorde slig Opvartning hos Bojarerne, søgte derfor ikke allene ved Bønner, men endogsaa ved Penge at blive forskaanede derfor; men der hjalp hverken Bønner eller Penge, de maatte indrulleres, og Krigshæren blev derover bestyrket med nogle Tusinde.

Hvad Kirkesager anbelanger, da lod Hans Majestæt derudi ikke gjøre mindre nyttige Forandringer, og besynderligen tog sig for at indskrænke Gejstlighedens Magt, hvilken var saa stor udi Moscovien, som udi noget Rige. Jeg vil forbigaae mange Ting, som tjene til Bevis paa Gejstlighedens Myndighed, og allene fremføre dette: at ingen Død kunde komme udi Himmerige, med mindre han var forsynet med et skriftlig Pas af en Biskop eller Præst. Formularen til deslige Pas var denne: Vi N. N., Biskop eller Præst her paa Stedet, vidne hermed, at denne nærværende N. har levet hoe Os som en retskaffen græsk Christen, og, endskjøndt han har undertiden syndet, saa har han dog skriftet sine Synder, faaet Absolution og den hellige Nadvere til sine Synders Forladelse. Han har ogsaa æret Gud og hans Helgene, fastet og bedet efter sin Pligt; iligemaade har han forliget sig med mig N. som sin Skriftefader, at jeg skulde tilgive ham hans Synder, og intet have at sige imod hans Person. Hvorfore Vi have givet ham dette Pas, for at fremvise det til St. Peder

der og andre Helgene, at han uhindret maa indlades igjennem Glædens Dør. Saadant Pas blev lagt udi Kisten imellem den Afdødes to Fingre. Og kan Enhver slutte, hvilke Sportler deslige Sedler have givet. Hans Czariske Majestæt gjorde Begyndelsen paa Patriarchen. Der var tilforn udi Moscovien en Art af Pavedom; thi de russiske Patriarcher vare udi saadan Anseelse, at man kan sige, at de i visse Maader havde Del udi den høieste Regiering, og indskrænkede en Czars Enevoldsmagt, i det de ikke allene vare de høieste Dommere udi geistlige Sager, men havde ogsaa Magt til at haandthæve alle de Ting, som angik gode Sæder, ja at fælde Dødsdom uden at erkyndige Hoffet derom. Deres Pragt angaaende, da kan den blandt andet sees deraf: Paa Palmesøndag, naar Patriarchen gjorde høitidelig Procession, maatte Czaren føre dens Hest igjennem Moscovs Gader, og det paa efterfølgende Maade: man bedækkede en Hest med et hvidt Linklæde, som hang ned til Jorden, og med samme Klæde forlængede Hestens Øren, saa de saae ud som Esels-Øren. Paa saadan Hest blev Patriarchen sat med et Crucifix udi Haanden, hvormed han uddelte Velsignelse til Folk paa begge Sider af Gaden. Paa det nu den bedækte Hest ikke skulde slaae den gode Patriarch af, hvilket let kunde skee, efterdi han sad paa tværs, som Fruentimmeret, maatte en Bojar trække

den

den efter Bidselet, og Czaren selv holdt Tøjlen med den ene Haand, og en Palmegren udi den anden. Men, da den sidste Patriarch Adrian ved Døden afgik, nemlig kort efter Czarens Hjemkomst fra sine udenlandske Rejser, vilde Hans Majestæt ikke, at man skulde skride til noget nyt Valg, men paastod selv at være det højeste Hoved af sin Kirke. Han lod da allene forordne til Forstander over Kirke- og gejstlige Sager Erkebispen af Razan, en indfødt Polakker, som han holdt for den lærdeste og skikkeligste af den hele Gejstlighed, og det med de Vilkaar, at han om alle vigtige Sager skulde give Efterretning til Czaren.

Denne uformodentlige Forandring foraarsagede stor Misfornøjelse blandt de Gejstlige, hvorvel ikke større end den, som rejste sig over Skjæggenes Afklippelse, skjøndt ingen Lighed var imellem de to Forandringer udi Vigtighed. Samtlige Biskopper gjorde en underdanigst Begjering til Hans Majestæt, at de maatte skride til et nyt Patriarch-Valg, at den russiske Kirke ikke skulde være uden Hoved; men der hjalp ingen Bøn, Czaren blev ved sit Forsæt, som maatte efterleves; thi der vare nu ingen Strelitzer meer, som kunde hindre ham, hverken udi denne eller andre nyttige Anstalter.

Det var i forrige Tider særdeles rart, endogsaa iblandt de fornemste Gejstlige, at Nogen forstod an-

det end sit Moders-Sprog, og, saasom de selv vare meget ulærde, saa søgte de af al Magt at hindre Studeringers Opkomst, og til den Ende indbildte de forrige Czarer, at ved fremmede Sprog og Videnskaber ogsaa fremmede Sæder kunde indsnige sig udi Landet, som kunde være baade Kirken og Staten til Skade. De havde derfor hverken lærde Bøger eller Bogtrykkeri. Vel blev der bragt udi en af de forrige Czarers Tid et Bogtrykkeri fra Polen; men Huset, hvor det var forvaret, blev om Nattetider anstukket og lagt udi Aske, formodentlig ved Præsternes Anstiftelse, som holdt føre; man burde lade sig nøje med de Bøger, man tilforn havde, nemlig om deres eget Lands Eventyr og deres Helgenes Jertegn, og blev Alt, hvad som gik derudenfor, anseet som Hexeri. Hvorudover, da en Secretair for meer end hundrede Aar siden rejste fra Persien gjennem Moscov til Danmark, og paa samme Tid forudsagde en Solformørkelse, som vilde komme, blev han i Førstningen af Russerne beleet som en Praler; men, da man saae, at hans Udregning var rigtig, rottede Almuen sig tilsammen, og vilde have ham brændt som en Hexemester, hvilket ogsaa havde skeet, hvis han ikke itide havde taget Flugten.

En anden Historie, som hændte udi Boris Gudenows Tid, tjener ogsaa til at bevise Saadant. Man havde tilforn de Tanker om Lægekunsten, at

Naar

naar en Doctor ikke hjalp den Syge tilrette, var det fordi han ikke vilde. Da nu Czar Boris Gudenow laae syg af Podagra, lod han udraabe, at hvo der vilde læge ham, skulde blive rigelig belønnet. En Bojars Frue, der var ilde medhandlet af hendes Mand, giver an for Czaren, at hendes Mand kunde hjelpe for den Sygdom, men gjorde det ikke med det Gode. Bojaren blev derfor hentet til Hove, og pryglet til at blive Doctor. Han bad om fjorten Dages Frist, og imidlertid sammenskrabte alle de Urter, onde med gode, som han kunde overkomme, og deraf tilberedede Czaren et Bad; og som Smerten af en Hændelse forlod ham paa samme Tid, blev Bojaren uforskyldt en stor Doctor, og bekom baade Penge og fast Gods til Belønning. Det synes, at Moliere heraf har taget Materie til det Skuespil, kaldet Medecin malgré lui, eller Doctoren mod sin Villie.

Formedelst samme Uvidenhed havde ogsaa en tydsk Chirurgus nær sat Livet til; thi, saasom han havde et dødt Ben hængende ved sine Vinduer, og nogle Russer, som kom ind udi hans Hus, for at høre ham spille paa Luth, saae, at samme Benrad bevægede sig, maaskee af Vinden, naar Døren aabnedes, maatte han endelig passere for en Hexemester, der ved Spil kunde faae døde Ben til at dandse; hvorudover den gode Chirurgus maatte rømme Landet, og den døde Benrad blev slæbet om paa Gaderne, og endelig

delig opbrændt. Om den Historie er rigtig, som Perry fortæller om den ostindiske Abe, tjener den og saa til et Bevis paa den forrige Uvidenhed. En engelsk Gesandt førte med sig til Moscov en stor ostindisk Abe, som bar samme Liberie, som hans Tjenere. Samme Abe kom engang ind udi en moscovitisk Kirke, og der tumlede sig lystig om med Helgenernes Billeder. Russerne, som mente, at det var en af Gesandtens Tjenere, formanede ham med det Gode og Onde at staae fra saadant Værk. Men Aben, som ikke forstod Russisk, gjorde ikkun Grimacer af dem, hvorpaa han blev greben af de tappreste Strelitzer, bragt bunden udaf Staden og harqvebuseret. Udi saadan tyk Mørkhed svævede Moscovien i de forrige Tider, som de Gejstlige søgte at holde vedlige, at de desbedre kunde regjere, som dem lystede.

De saakaldte Poper eller Protopoper, det er Præster og Erkepræster, prædikede aldrig, undtagen nogle af de fornemste, og det paa de store Festdage, for Czaren udi Hovedkirkerne, og naar en Biskop antog en gemen Gejstlig udi Ordenen, saa udfordrede han intet andet af ham, end at han kunde vel sjunge og læse tydelig Kirkebønnen, og bestod en sær Dygtighed derudi, at kunde tolv eller femten Gange efter hinanden med een Aande tydelig udsjunge de Ord: Hospidi Pomilio; Autor til det forandrede Rusland nævner det Gospodin Pomilui, det er: Herre! for-

forbarme dig over os! hvilket ofte skede, saavel udi Kirkerne, som udi deres Huse, naar de ellers gjorde deres Bønner. Hvad den engelske Skribent Perry ellers melder om andre Sager udi den Materie, vil jeg forbigaae; thi, saasom bemeldte Autor var bleven stødt for Hovedet, synes han at have skrevet mange Ting udaf Bitterhed, som man ikke kan eller bør følge ham udi. Visse Ting derimod kan man ikke udelade; thi, at dølge Ruslands forrige Tilstand, er at betage Hans Czariske Majestæt den Ære, ham tilkommer. Det er ogsaa ikke det russiske Folk til nogen Spot, men viser heller, at Moscoviterne ingen Mangel have paa naturlige Sindets Gaver, efterdi de i saadan Hast ere ved Hans Majestæts nyttige Anstalter komne til slig Fuldkommenhed udi mange Ting, at de udi Krigssager allerede give intet andet Folk efter, og udi Lærdom, Kunster og Videnskaber vil med Tiden bringe det saa højt, som nogen af deres Naboer; saa Chevreau, om han stod op igjen fra de Døde, skulde han gjerne tage sine Ord tilbage, eftersom han engang udi et Selskab, da der blev gjort et Spørgsmaal: hvilket Dyr lignede Mennesket mest? svarede: at blandt alle Dyr intet udi Skabning kom Mennesket nærmere end en Moscoviter. Jeg siger, han skulde tage sine Ord tilbage, naar han betragtede Moscoviens nuværende Tilstand,

og

og saae udi Petersborg et Athenen, som certerer udi lærde Skrifter med franske og engelske Academier.

For at udrydde den Uvidenhed, som fandtes blandt de Gejstlige, lod Hans Czarske Majestæt oversætte mange herlige, saavel gejstlige som moralske Skrifter, iligemaade Bøger, som handle om Krigskunster og andre Videnskaber. De samme maatte trykkes udi de ny anrettede Bogtrykkerier, og udstrøes over det hele Land. Dernæst lod han oprette Skoler, og forordne, at hvo som havde 500 Rubler aarlig Indkomst, og ikke lod sin Søn lære at læse og skrive, iligemaade underviises udi Latin eller andet fremmed Sprog, dens Formue skulde efter hans Død ikke falde til hans Søn, men til den nærmeste af Slægten. Iligemaade forordnede Hans Majestæt, at de Gejstlige udi Fremtiden skulde lære Latin, eller ikke tillades at forrette gejstlige Embeder.

Det var tilforn brugeligt blandt Russerne, især blandt dem, som havde Midler, at udstaffere deres Kammere, især over Døren, med Helgensbilleder, for hvilke de, som kom ind udi et Hus, korsede sig strax og sagde: Hospidi Pomilia! og, naar Nogen traadte ind udi et Kammer, hvor han ikke blev vaer saadant Billede, spurgte han strax: Gde Bog? Hvor er Gud? Velhavende Folk have ogsaa udi deres Hus Gud-Faders Billede udi Gestalt af en gammel Mand med et stort graat russisk Skjæg. Olearius, udi

hans

hans moscovitiske Rejsebeskrivelse, fortæller to Billed-Historier, som give en særdeles Overtro og Uvidenhed tilkjende. Udi det Aar 1643 hændte det sig, at et gammelt fornemt Billede begyndte at see mere rød ud under Ansigtet, end det plejede. Dette gave Præsterne Czaren og Patriarchen tilkjende, som derudaf gjorde et stort Under, forordnede Bede- og Fastedage for at afvende den Ulykke, de truedes med. Czaren lod dog kalde alle Malere til sig, og befol dem at sige, om Saadant kunde være naturligt. Malerne, som forstode sig paa Farven, vidnede, at det var aldeles intet Vidunder, men at Farven udaf Ælde forgik, og at Grunden derudover, som var rød, lod sig desmere see. Derpaa blev Alting stille igjen, og Frygten hørte op. Videre, da Aar 1611 den svenske Feldtherre Jacob de la Gardie tog ind den store Neugart, og paa samme Tid rejste sig en Ildebrand, tog en Moscovit St. Nicolai Billede, og holdt det mod Ilden, bedende, at det vilde slukke den; men da han saae sin Bøn forgjeves, kastede han det paa Ilden, og sagde: vil Du ikke hjelpe os, saa hjelp Dig da selv!

Men Hans Czariske Majestæt, som havde fornuftige Tanker om Gud og hans Ord, søgte af yderste Magt at afskaffe saadan Overtro, og lod alle Billeder nedtage af sine egne Gemakker, indtil Christum paa Korset, hvorudi han blev efterfulgt af de Store

i Lan-

i Landet; undtagen nogle af de gamle Bojarer, der saae Billeders Dyrkelse an som en Troes-Artikel.

Dette er kun en Deel af de priisværdige Anstalter, Hans Majestæt gjorde strax efter sin Hjemkomst fra sine udenlandske Reiser, som vise, at han har været en af de største og berømmeligste Lovgivere, som findes udi Historierne. De Gamle maa bryste sig af deres Minos, Solon, Lycurgus og Andre. Den store Petrus Alexiovitz giver ingen af dem efter. Lycurgus berømmes især af et artigt Paafund, for at bestyrke sine Love, i det at han forbandt ved Ed sine Medborgere ingen Forandring at gjøre derudi, førend han kom tilbage fra det delphiske Orakel, som han bildte dem ind at gjøre en Reise til, for at høre, om han havde noget forglemt, eller om noget skulde forandres. Men Historien siger, at han ikke kom tilbage, og derved lod Lacedæmon udi en evig Forbindelse at holde sine Love. Men Czarens Paafund til sine Forordningers Bestyrkelse er udi mine Tanker langt grundigere; thi da en af hans fortrolige Raad skulde holde Bryllup med et artigt Fruentimmer, lod Hans Majestæt byde en Hob fornemme Folk, saavel fremmede som indenlandske, til samme Bryllup, og befol alle de Indbudne at lade sig indfinde udi saadan Dragt, som havde været brugelig for 200 Aar siden. Bojarerne med Huer paa Hovedet, en heel Fod høiere end de nu brugte dem, havde latterlige og selsomme

Klæ-

Klæder paa, og vare alle til Hest; Hestetøjet var besat med løse firkantede Sølvstykker, hvilke sloge imod hinanden, og gave Lyd fra sig, som et Sangværk. Hans Czariske Majestæt var selv med udi ligesaadan Dragt, og maatte en anden gammel Bojar forestille Hans høje Person. De Andre, som vare mindre fornemme, havde Hestetøj med fortinnet Blik istedenfor Sølv. Fruentimmeret maatte ligeledes lade sig indfinde udi gammel russisk Dragt. Deres Ermer vare i det ringeste tolv Alen lange, men udi foldede Kruser sammendragne, Hælene paa deres Sko og Tøfler vare overmaade høje, og kom de farende udi selsomme umagelige Vogne. Paa Bryllupssalen vare adskillige Borde, men eet tre Fod højere end de andre, hvorved den forklædte Czar sad tilligemed den falske Patriarch, hvilken rakte enhver af Gjesterne en Skaal Brændevin. Derpaa satte man sig tilbords, og bleve da frembaarne overflødige mange Retter, men selsomme og affsmagende, og det paa elendige Fade. Deres Drik var ej heller mindre modbydelig; thi den bedste, de havde, var Brændevin mænget med Honning, og, naar Nogen besværgede sig derover, og begjerede et Glas Vin, blev dem svaret, at deres lovlige Forfædre, som de saa tidt havde raabt paa, brugte saadan Drik. Dansen og Spillet var iligemaade efter den gamle enfoldige Maade. Endelig, omendskjøndt det var midt om Vinteren, blev Brudesengen opret-

tet paa et koldt Kammer, iligemaade paa den gamle Vis. Dette særdeles sindrige Paafund, som man ikke noksom kan forundre sig over, viste Russerne, hvor liden Føje de havde havt at beraabe sig paa deres Forfædres Sæder, Skikke og Sædvaner, hvilke de nu selv ikke uden Væmmelse kunne ansee. Det stoppede Munden paa de Gjenstridige, og gjorde dem desmere villige til at beqvemme sig til flere nyttige Forandringer. Thi intet Folk er ved gammel indgroet Skik og Sædvane bragt udi saa slet Tilstand, at det jo ved saadan vis Regent kan rejse sig igjen. Jeg siger, ved Sædvanens Tyrannie; thi, at eet Folk af Naturen er saa meget meer dumt og uartigt, end et andet, strider mod Skaberens Visdom og Retfærdighed. Mange nye Skribenter derfor ere gangne forvidt med deres Domme over det russiske Folk. Thi at Russerne have havt mange naturlige gode Sindets Gaver, viser den troværdige Olearius, hvis Vidnesbyrd jeg agter højere end alle de Andres. Ja disse store hastige Forbedringer, som skede udi denne Czars Tid, tjene til at gjendrive dem, der have afmalet det russiske Folk med saadan slet Farve, og bestaaer denne store Regents Berømmelse ikke derudi, at have tæmmet et af Naturen vildt, men et af Vanen fordærvet Folk.

De Anslag, Hans Majestæt har havt til Handelens Forfremmelse, ere saa store, at hvis de engang blive foretagne, det er, hvis hans Efterkommere udi

fre-

fredelige Tider følge hans Fodspor derudi, kan Rusland komme udi engang saa stor Anseelse, som det er. Anledningen til de store Anslag er tagen af de mange sejlbare Floder, som løbe igjennem Landet. Ved slige Floders Hjelp havde han foretaget sig at bane en aaben Vej til Vands imellem det sorte Hav og den caspiske Sø, item, imellem Onega og den lille midlandske Sø, kaldet den hvide Sø, hvorfra man over Floder siden kunde komme til den caspiske; ja endelig over dertil tjenlige Floder, naar de bleve forenede ved Canaler, at gjøre en Vej lige fra Archangel til Japan, hvorved man ikke havde meer nødigt at tænke paa den saa tidt arbejdede Vej gjennem Waygat over det ny Zembla. Det er uendeligt at tale om alle de nyttige Stiftelser, som bleve gjorte af denne store og højoplyste Herre. Sær vil Saadant af Efterkommerne holdes utroligt, naar tilligemed betragtes hans mange udenlandske Rejser; thi foruden dem, som tilforn er omtalt, var han siden to Aar borte udi Tydskland, Danmark, Holland og Frankrige; hvilke Rejser, naar de lægges til de indenlandske, som skede saa ofte, nu til den sorte Sø, nu til den caspiske, kan man sige om ham, som om Kejser Carl den Femte, at hans hele Liv var en idelig Wandring. Jeg siger derfor, det vil holdes utroligt, naar man betragter Saadant tilligemed en stedsevarende Krig og mange indvortes Uroligheder, hvoraf den sidste var ham den

smerteligste, nemlig den, som endtes med Czarovitzens Liv. Derom er fornødent at røre noget livet, sær som Mange have deraf taget Lejlighed at fælde slette Domme over denne berømmelige Herre.

De store Forandringer, Hans Czariske Majestæt gjorde udi Landet, foraarsagede, som gemenligen skeer, Misfornøjelse blandt alle dem, der havde fundet deres Regning ved Ruslands gamle forvirrede Forfatning; sær var Gejstligheden bleven ophidset ved den gamle Overtroes og Uvidenheds Afskaffelse, item deres forrige store Myndigheds Indskrænkelse, og derfor, som de mærkede, at Czarovitzen Alexius Petrovitz lod ved en og anden Lejlighed see en lige Fortrydelse derover, ansaae de ham som den, der vilde sætte Rusland med Tiden udi den forrige Stand igjen. Hans Czariske Majestæt havde længe mærket, at samme Prinds ikke vilde følge hans Fodspor, lod dog ikke al Forhaabning falde, men søgte ved en herlig Optugtelse at udrydde de Tilbøjeligheder, som han af Naturen havde; saa at ingen Dauphin udi Frankrige kan siges med større Flid at være opdragen. Hans Majestæt havde ogsaa Omsorg at skaffe ham en artig Gemal, der ved sin Omgjængelse kunde støbe ham om, og til den Ende forhvervede ham den wolfenbyttelske Prindsesse, som var ikke mindre berømt formedelst hendes Artighed end for hendes Dyd og Forstand. Men hans Forhold var saaledes mod hende,

de, at hun efter sex Aars bedrøveligt Ægteskab døde af Sorg. Czarovitzen vilde i Begyndelsen ikke beqvemme sig til dette Ægteskab, indtil hans Fader truede ham med Kloster, da faldt han endelig til Føje, og lod sig vie til hende, og bleve udi dette Ægteskab avlede en Prinds og en Prindsesse, men den meste Tid gik bort udi Bekymring og Bedrøvelse; han talede fast aldrig med hende udi Selskab, og endskjøndt de boede udi eet Huus sammen, saa holdt han dog stedse til paa den højre Fløj, og hun paa den venstre, saa at de saae hinanden ikke uden hver ottende Dag; han imidlertid forlystede sig Dag og Nat med en gemen Pige fra Finland, hvilket denne dydige Prindsesse, som var den romerske Kejserindes kjødelige Søster, maatte lide med utallige andre Fortrædeligheder. Endelig tog Sorgen saa stærkt Overhaand, at hun døde 1715 den 7 November.

Af dette og deslige Forhold fornam Hans Czariske Majestæt, hvad Regimente Rusland i Fremtiden kunde vente sig efter hans Død, hvorudover han strax efter Prindsessens Afsked fra Verden skrev ham et meget betydeligt Brev til, ladende ham vide, at han enten maatte forlade sit egensindige og ørkesløse Levnet, eller beqvemme sig til Kloster. Czarovitzen, langt fra at love Bedring, bekjendte udi et Svar sin Udygtighed, og forlangte at træde udi Munkeorden.

Dette

Dette Czarens Brev var skreven 18 Dage, førend den regjerende Czarinde bragte den unge Prinds Peter Petrovitz til Verden; hvilken Anmærkning kan tjene til at undskylde Hans Czariske Majestæt mod dem, som have holdt for, at dette Foretagende mod Czarovitzen skede allene for at hjelpe samme unge Prinds paa Tronen.

Czaren mærkede nok, at hans Svar sigtede kun til at vinde Tiden, skrev ham derfor et andet Brev til, betydende ham igjen, at han enten maatte forbedre sit Levnet og gjøre sig beqvem til Regjeringen, eller vandre udi Kloster, men fik ikke andet Svar end det første. Endelig gav Czaren ham et halv Aars Tid at betænke sig, og derpaa rejste til Danmark, skrev ham derpaa til fra Kjøbenhavn, at han skulde forføje sig didhen, for at være med paa det svenske Tog, hvor han kunde øves udi Krigssager. Men Czarovitzen, istedenfor at bedres af sin Faders Formaninger, tog uformodentlig Flugten til Neapolis udi Italien. Herfra blev han dog lokket til Rusland igjen; og da blev han tilholdt at udlægge alle dem, som havde bestyrket ham udi hans Gjenstridighed, og raadet ham til denne Flugt; og bleve da mange store Herrer, hans Tilhængere, henrettede. Endelig efter langt Forhør blev den ulyksalige Prinds, saavel ved geistlig som ved verdslig Ret dømt fra Livet. Han blev selv den 6 Juli 1718 bragt for den verdslige

Ret

Ret for at høre sin Dødsdom, og Dagen derefter faldt han udi en heftig Svaghed, saa at Czaren selv efter Begjering maatte besøge ham, for at ophæve den forhen gjorte Forbandelse, og meddele ham sin faderlige Velsignelse, hvorpaa han døde, og blev hæderlig begraven. Ligtexten, som blev forklaret over ham, var disse Davids Ord: **Ach! Absalon, min Søn! Absalon, &c.**

Efterat Hans Majestæt havde stillet denne sidste indvortes Urolighed, anvendte han alle sine Kræfter paa at bringe Krigen til Ende med Sverrig, hvilket Rige, forladende sig paa den engelske Flode, som udi Østersøen kom til Undsætning, ikke vilde række Øre til Fredsforslag, som skilte det ved de bedste og frugtbareste Lande. Men den engelske Flode kunde ikke hindre Russerne, at de jo med deres Gallejer gjorde Landgang, og kom ind udi Kjernen af gamle Sverrig, hvor de opbrændte og ødelagte Stæder og Landsbyer, og endelig drev de Svenske til at slutte den bekjendte Fred til Nystad udi Finland 1721, hvorved Moscov fik til evig Eje Lifland, Esthland, Ingermanland og en Del af Carelen med et District af Viborgs Lehn, og de Øer Øesel, Dagøe, Møen; hvilke Lande gjorde det russiske Rige meget mægtigere, end det var tilforn.

Saasom nu **Petrus Alexiovitz** var bleven saa meget mægtigere end sine Formænd, lod han sig ikke allene

allene udi Moscovien udraabe for russisk Kejser, men anholdt ogsaa hos andre europæiske Potentater om kejserlig Titel. Hollænderne vare de første, som bequemmede sig dertil, havde ogsaa gjerne tilstaaet ham højere Titel, om der havde været nogen, eftersom de saae deres Handel derved forfremmet. Vel er det sandt, at de iførstningen trak paa Axlerne, og søgte Udflugter; men, da den russiske Gesandt Prinds **Kurakin** lod dem vide, at de derved vilde lide Skade udi deres russiske Handel, toge de Saadant ikke mere udi Betænkning, holdende for, at det kunde være dem ligemeget enten Czaren hed Kejser, Konge eller Hertug, og at deres Stat kunde lettere forvinde Saadant, end den mindste Forhøjelse paa Tolden udi de russiske Havne. Hos andre Potentater derimod fandt Hans Czariske Majestæt allevegne Modstand, især hos Kejseren, endskjøndt den russiske Gesandt i Wien fremviste et Brev af det moscovitiske Archiv, hvorudi Kejser **Maximilianus** skulde have givet Czar **Basilio** kejserlig Titel. Og fik derfor dette Paastaaende ingen synderlig videre Fremgang paa den Tid.

Al Verden forundrede sig ellers over Hans Czariske Majestæts vigtige Foretagende, angaaende Successionen udi Riget; thi der kom for Lyset 1722 en Forordning, ved hvis Kraft det skulde staae Czaren frit for at erklære til sin Arving, hvilken blandt sine Undersaatter han fandt beqvemmest til Regjeringen.

Nogle

Nogle ansaae dette som en synderlig heroisk Gjerning; Andre derimod toge sig den Frihed at afmale bemeldte Forordning med en sort Farve, foregivende, at den sigtede allene til at udelukke den ulykfalige Czarovitzes unge Søn fra Regjeringen. Og fandtes der allerede de, der mente, at Czaren havde, som man siger, in petto en ung russisk Herre ved Navn Nariskin, som Hans Majestæt synderlig elskede formedelst hans Hurtighed og Lyst til Sømandskab og mathematiske Videnskaber. Men hvad Czarens egentlige Forsæt var herudi, fik man ikke at vide, saalænge som han levede.

Den russiske tilvoxende Magt begyndte nu at forandre den hele europæiske Stat, og indføre ligesom en ny Periodum. Den sydlige Del af Europa havde hidindtil spændt alle Kræfter an mod Frankrig og den nordlige mod Sverrig. Til disse tvende Rigers Indskrænkelse vare alle Tanker med saadan Iver henvendte, at man imidlertid ikke mærkede Moscoviens Opkomst. Men nu begyndte man at betragte Hans Czariske Majestæt paa alle Kanter, at ansee ham som en høiforstandig Mand, der var beqvem til at foretage store Ting, som en mægtig Mand, der var istand til at udføre de samme, og som en vidtudseende Mand, der havde Lyst og Villie til at formere sin Rigdom ved Handel, og at udvide sit Riges Grændser ved Sværdet. Man mærkede, at Moscovien havde

stor

stor Forraad paa de mest fornødne Varer, at den havde tre Dele af alt det Skibsbeg, som i hele Verden er at bekomme, iligemaade af Hamp, af Skibsmaster og af alle nordiske Vare fra den bothniske Sø til de preussiske Kyster. De, som havde opholdt sig længe udi Rusland, berettede ogsaa, at Hans Czariske Majestæt arbejdede især paa at bringe sine Lande udi den Stand, at de ikke skulde trænge til fremmede Vare, og at Fremmede, skulde nødes til at kjøbe de russiske for rede Penge. Han havde indrettet alle Slags Manufacturer, hvorudi alting blev forfærdiget til hans Krigshærs og Flodes Udrustning. Alt hvad man tilforn kjøbte af Fremmede, kunde man nu finde udi Rusland, og i kort Tid kunde man der plante saa megen Vin og Tobak, som ikke allene kunde være tilstrækkeligt for Indbyggerne, men endogsaa sælges til Fremmede. Vingaardene, som ved udenlandske Arbejderes Hjelp vare anlagte udi de sydlige Provindser, havde saadan Fremgang, at man pressede Vin, som gav ungersk og schirasisk lidet efter. Skibene kostede lidet at bygge, og Søfolkene lidet at underholde, efterdi de tjente uden Besoldning, saa at Russerne 50 Procent lettere kunde seile, end andre Folk. De Tanker, som man havde havt om Czarens Pengemangel, befandtes at være falske. Hans visse aarlige Indkomster vare store, og han haabede en uendelig Rigdom af den Flod Daria, hvilken sagdes at bringe

bringe saa meget Guld, at man af 100 Pund Guldsand kunde bringe 70 Pund rent Guld. Dette altsammen opvakte stor Eftertanke hos adskillige europæiske Potentater. Lærde Folk spidsede ogsaa, som sædvanligt, deres Penne paa at afmale den Fare, det nordiske Europa svævede udi, og at gjøre den end større, end den var i sig selv. Historieskriverne og Juristerne begyndte at mumle om det femte Monarchie, Drømmere at blade udi Nostradami Centurier, om de kunde finde Tiden, og Poeterne ved satiriske Vers at løbe Storm. To smaa franske Skrifter kom da blandt andre for Lyset. Det første under den Titel: Memoire d'une personne interessée & sensible au commerce. Et andet kaldet: Memoire pour faire voir combien la puissance du Czar est redoutable. Alle Tidender vare fulde om moscovitiske Entrepriser, hvert Skib, som blev seet udi Østersøen, blev taget for en Krigsflode, ligesom Alt, hvad som sees af frygtsomme Folk, holdes for Spøgelse. Nu var Dantzig belejret, nu var Landgang gjort paa Sverrig. Alle europæiske Folk skikkede Gesandter til Petersborg, endogsaa Spanier, som tilforn aldrig havde drømt om Moscovien, og Portugiser, som for nogle Aar siden havde holdt Rusland for en Stad. Og var det ikke allene Europa, som blev bragt udi Bevægelse over Ruslands tilvorende Magt, men endogsaa Asia. Man saae længe store

Ud-

Udrustninger og Hvervinger, men Ingen vidste hvortil de sigtede. Omsider gik det løs paa Persien; thi, som den bekjendte Myrrvais der satte sig op mod den persiske Konge, da, under et Skin af at hjelpe samme betrængte Konge, bemægtigede Hans Czariske Majestæt sig adskillige vigtige Stæder ved den caspiske Sø. Over dette blev det tyrkiske Hof uroligt, og stillede sig an, som det vilde bryde løs mod Rusland. Men, som samme store Rige er nuomstunder udi den Tilstand, at det efter al Anseelse kan allene holde det store ottomanniske Monarchie iave, betænkte Hoffet sig til Constantinopel igjen, og lod Czaren beholde Alt, hvad han havde erobret af Persien.

Efter saadanne uhørlige Bedrifter døde omsider denne store Mand af sit Vands Forstoppelse den 8 Febr. 1725, efterat han havde ladet Czarinden krone, og erklæret hende som regjerende Kejserinde, og, ligesom man kan sige, at han var en af de største Konger, der nogen Tid har været til, saa er ogsaa uimodsigeligt, at, naar man betragter hendes store Forstand og Sindets Gaver, hvorved hun allene banede sig Vej fra et ringe fattigt Menneske til en af de største Troner, hvor hun regjerede med en uomskrænket Myndighed, al Verden til Forundring, saa siger jeg, at det er uimodsigeligt, at hun jo har været et af de største, om ikke det allerstørste Fruentimmer, som er at finde udi Historien.

Saa-

Saaledes endtes denne store Herres højpriselige Regjering. Man kan sige om ham, at ikke allene store og utrolige Ting bleve forrettede udi hans Tid, men endógsaa at han gjorde det alt selv; thi han var uden Modsigelse den største og klogeste Statsmand udi Landet, den mest forfarne Anfører, den tappreste Soldat, og den Lærdeste blandt Russerne, saavel udi gejstlige som i verdslige Sager. Meget forfaren udi Historier og Konster, indtil Haandværker; en stor Skibsbygger, og endnu større Sømand. De utallige nyttige Forandringer, han gjorde, ere desmere at berømme, jo større Vanskeligheder han havde at bestride; thi, her handledes ikke om at undervise et uvidende Folk, men at forandre Overtro til fornuftig Lærdom, Gjenstridighed til Lydighed, Fejghed til Manddom. Ja, de Besværligheder, som han havde at overvinde, vare saa store, at der siges, han offentlig med grædende Taare har beklaget sig derover. Autor til det forandrede Rusland vidner at have hørt ham paa et Skib holde saadan Tale til sit Folk: Hvo skulde have tænkt, kjære Brødre! for tredive Aar siden, at see mig med Eder her udi Østersøen med en Flode, og ved vor Tapperhed og Møje her at have erobret saa mange Stæder? at see sejerrige Soldater og forfarne Matroser af russisk Blod? saa mange af vore Børn med Lærdom og Dygtighed komme hjem

fra

fra fremmede Lande? saa mange Kunster og Videnskaber rodfæstede i vort Land, og vort Folk i saadan høj Anseelse blandt Fremmede? Historierne vidne, at alle Videnskaber havde fordum deres Sæde udi Grækenland, siden udi Italien, hvorfra de siden have udspredet sig over andre europæiske Lande; men ved vore Forfædres Uartighed have de ikke kundet trænget sig længere end til Polen. Nu er det vor Tid, hvis I ellers vil understøtte mig i mit alvorlige Forehavende, og beqvemme Eder til at efterfølge den rette Kundskab om at skille det Onde fra det Gode. Imidlertid formaner jeg Eder, stedse at have i Erindring det latinske Ordsprog: Ora & labora, saa kan I være forsikkrede om at skulle kunne endogsaa udi vor Livstid beskjæmme de alterartigste Folk, og bringe det russiske Navn paa den højeste Ærespidse. Disse gjennemtrængende Ord af denne store Monarchs Mund hørte de gamle Russer an med temmelig Koldsindighed, svarede allene løsligen: Je-ja prawda (det er i Sandhed vist) og derpaa med begge Hænder grebe til Brændevinsbægeret, ladende Czaren selv udi sine dybe Tanker udgrunde, hvorledes deslige store Ting skulde udføres.

Den Maade, han brugte til at bringe sine Undersaatter til Ydmyghed, Arbejde og Tarvelighed, skede

ikke

ikke saa meget ved Kraft af hans uomskrænkede Enevoldsmagt, som ved det, at han foregik dem alle med Exempel. Naar Russerne saae Hans Majestæt med Bil og Øxe udi Haanden blandt andre gemene Arbejdsfolk, maatte de samme, som tilforn bildte sig ind at være klogere end andre Folk, og at Ingen kunde lære dem noget, sætte Tankerne tilside om deres indbildte Dygtighed, og lære at kjende sig selv. Naar de saae ham udi tarvelige Klæder løbe fra et Hus til et andet, skjæmmede de gamle Bojarer sig at komme, efter Sædvane, med et Følge af 20 til 30 Opvartere; naar de saae ham selv gaae alle Grader igjennem saavel ved Sø- som Land-Etaten, skjæmmede de sig ikke mere ved at lade deres Børn gaae trappevis frem; ja, naar den store Monarch selv var Fændrik, kunde en ung Bojars Søn eller Junker, uden Undseelse, paatage sig en Sergeants Skikkelse. Endelig, naar de saae ham arbejde fra Morgenen til Aftenen, maatte de bebrejde dem selv deres forrige Ladhed. Den Maade, Hans Majestæt brugte til at gaae selv igjennem alle Værdigheds-Grader, er noget som er synderligt, og ingen Sted har udi andre Historier.

Den første Titel han tog, var af Sø-Capitajn, nemlig paa den Tid, da han havde ladet bygge nogle Skibe, for at øve sig paa den perislawske Sø Anno 1695. Da han gik for Assoph, lod han sig indrullere

lere som Fændrik. Da han var kommen tilbage fra sine Udenlandsreiser, og havde udrydder Strelitzerne, lod han sig ved de ny anrettede Livtropper indskrive for Capitajn. Da han iligemaade efter sin Hjemkomst med egen Haand gjorde Udkast til et Skib af 50 Stykker, og det samme Skib var bleven fuldfærdiget, lod han sig offentlig erklære Skibs-Bygmester, og den, som maatte paatage sig Czarens Person, forsikkrede ham om Haab til videre Forfremmelse. Derpaa blev han staaende stille udi 8 Aar, og torde Ingen imidlertid, hverken udi hemmelige eller offentlige Forsamlinger, kalde ham andet end Hr. Capitajn. Efterat han havde erholdt adskillige Fordele imod de Svenske udi Polen, blev han Oberst, og endelig da han havde vundet det store Slag ved Pultava, blev han ophøjet til General-Lieutenants Værdighed. Til Søes blev han derpaa Schoutbynacht, og da han havde erholdt en Sø-Sejer ved de finske Kyster over de Svenske 1714, lod han sig erklære for Vice-Admiral. Samme Forfremmelse skede paa efterfølgende Maade: Vice-Czaren Romadonofsky siddende paa en Trone, omringet af Raadsherrer, lod Hans Majestæt, som Schoutbynacht, indfordre udi Raadet, for at give Underretning om den nylig erholdte Sejer. Efterat nu bemeldte Vice-Czar havde læst hans skriftlige Beretning om samme Søslag, gjorde ham Schoutbynachten

bynachten et og andet Spørgsmaal, og derpaa erklærede ham for Vice-Admiral.

Der skulde vel findes de, der vilde fælde maadelige Domme over saadan selsom Opførsel, og ansee den som Skuespil, hvilket var saadan stor Monarch uanstændigt; og sandelig! om en anden Konge førte sig saaledes op, vilde han maaskee give en satirisk Poet Anledning til at spidse sin Pen. Men, naar man betragter Ruslands Tilstand, og hvad som bevægede Hans Majestæt dertil, finder man, at denne ikke mindre, end alle hans andre Idrætter, er grundet paa Fornuft og Visdom. Han havde, for at skaffe dygtige Soldater og Søfolk, ladet gjøre en Fortegnelse paa Bojarernes og andre Adelsmænds Sønner, hvoraf Nogle bleve skikkede udenlands, Andre maatte tjene saavel til Lands som til Vands paa deres egen Bekostning, og efterat de havde paa den Maade været en temmelig Tid udi Tjenesten, kunde de ikke naae højere end en Fændriks Plads. Paa det Bojarerne ikke skulde have Aarsag at besværge sig over saadan Forordning, satte han sig for at foregaae dem derudi med sit eget Exempel. Der ere vel almindelige Regjeringsregler, som af Lovgivere og Statsmænd foreskrives, men de samme kan ikke passe sig paa alle Tider og Steder. De bedste Regler ere de, som grunde sig paa den Kundskab, man har forhværvet sig om Undersaatternes naturlige Egenskaber. Den

store Omgjængelighed, Alexander Magnus brugte med de Macedoner, kunde bringe ham udi Foragt blandt Perser og Meder; naar en Hertug af Anjou bliver Konge udi Spanien, maa han paatage sig et spansk Ansigt, og skille sig af med alle de Artigheder, som gjorde ham behagelig udi Frankrige. Jeg nægter ikke, at Czarens Opførsel herudi jo kan synes at have gaaet noget vidt, og at udi et andet Land en saadan Vice-Konge, der udvortes førte alle Tegn af den højeste Magt, kunde omsider ved Anledning faae isinde paa slig Comedie at begynde et Nachspil, som efter den gamle Maade endes med Klammeri. Men Hans Czariske Majestæt havde udstuderet sit Folks Egenskab, og kjendte udi Grunden Russerne, og derfor idelig bar Fiolen udi een Haand og Svøben i den anden, og kan iligemaade derved ogsaa undskyldes den store Strænghed, han ogsaa øvede baade imod Høje og Lave. Thi, at han af Naturen heller var tilbøjelig til Mildhed, viser hans Opførsel mod Fremmede, og den Naade han lod see mod svenske Krigsfanger. I denne Henseende kan ogsaa nogenledes undskyldes det, at Drukkenskab ikke blev afskaffet; thi, omendskjøndt Hans Majestæt havde forordnet, at Ingen paa de visse anordnede lystige Forsamlinger udi Petersborg maatte tvinges til at drikke over sin Formue, eller mod sin Villie, saa stode dog ikke desmindre Fremmede stedse Fare for at sætte Liv og Helbred

bred til ved Overiling af stærk Drik; og fortæller en vis fornem Fremmed, at da han udi det Aar 1716 var udi Staden Moscov, torde han ikke lade sig see af Vice-Czaren Romadonofsky, eftersom han plejede at nøde sine Gjester at udtømme til Velkomst et stort Bæger Brændevin, mænget med Peber, hvilken Drik blev dem tilbaaren af en vel afrettet Bjørn, der rev Hat og Paryk af dem, der vægrede sig for at drikke. Men at afskaffe stærk Drik var at sætte Russerne Kniven udi Struben. Hans Majestæt saae ogsaa, at den gemene Mand efter to til tre Dages Hunger og Tørst tidt kunde stilles tilfreds ved et Glas Brændevin, holdt derfor ikke raadeligt Saadant paa eengang at afskaffe.

Ingen kan nægte, at jo den Medfart med Czarovitzen har givet Anledning til adskillige Domme, og have Mange holdet for, at Hans Czariske Majestæt, skjøndt han arbejdede saa meget paa at udrydde alle de Fejl, som de russiske Regenter havde havt tilfælles med asiatiske Konger, han dog herved lod see, at han udi Mildhed og Sagtmodighed ikke havde naaet den Fuldkommenhed ved sine udenlandske Rejser og Omgjængelse med Europæer, som udi Kunster og Videnskaber; men de samme komme ikke ihu, at een af de viseste Konger udi Spanien er henfalden til deslige Haardhed, og at Philippus den Andens Forfægtere skal have større Møje at forsvare hans Gjer-

 ning,

ning, end den gejstlige og verdslige Ret i Rusland at gjøre Rede for den Dødsdom, de fældede over Czarovitzen. Vistnok er det, at hvis Alexius Petrovitz var kommen til at sidde paa Tronen, Rusland nuomstunder efter al menneskelig Anseelse skulde være temmelig nær ved det forrige Barbarie igjen.

Til Slutning kan endelig gjøres et Spørgsmaal, hvi denne store Lovgiver, der med saadan Møje arbejdede paa at læge alle de Svagheder, Rusland var underkastet, ogsaa ikke ophævede det Slaveri, som den gemene Almue og Bønder holdtes udi af deres Herrer og Ejere, hvorved de Samme kunde opmuntres til Dyd og Arbejdsomhed, og Landet bringes udi desstørre Velstand; thi, saasom Bojarerne og andre Landdrotter ere Herrer over Bøndernes Gods og Formue, saa have disse ingen Lyst til at stræbe, og ved Arbejde at forhverve sig Midler, som dem strax kan fratages, og de, som have vundet nogle Penge, grave dem ned udi Jorden, hvor de ligge frugtesløse, og omsider blive rent borte. Jordejerne paa den anden Side, efterat de have udsuet Bønderne, tør ej heller lade see deres uretfærdige Midler, og derfor efter Bøndernes Exempel enten skjule dem udi deres Kister, eller sætte dem i udenlandske Banker. Saaledes blive alle rede Penge usynlige, og kan ikke circulere Landet til Nytte. Man har derfor bedet Czaren at ophæve saadant Slaveri og indføre en maadelig

Fri-

Frihed, som kunde opmuntre Undersaatterne, og blive Regjeringen til Fordel. Men Hans Majestæt, saasom han kjendte Russernes Natur, og vidste, at de kunde ikke regjeres uden Tvang, har havt Aarsag til at forkaste deslige Anslag.

Hvorom Alting er, enten disse sidste Poster kan regnes blandt Fejl eller ej, saa staaer det dog fast, at han har været saadan Regent, som faa udi Historien kan lignes med, og Ingen har overgaaet; ja, naar man betragter, hvad Land han var fød udi, og hvad Optugtelse han haver havt, kan man sige, at han har overgaaet alle Regentere, og ansee ham som En, hvilken Gud paa en umiddelbar Vis opvakte for at oplyse en stor Part af Verden. Naar man blandt andet allene stiller sig for Øjen et Sted, hvor for faa Aar siden stod nogle Fiskerhytter, og der nu seer mange tusinde Huse, hvoriblandt mange prægtige Palladser, en Høj-Skole for alle Videnskaber, en prægtig Havn og Fæstning, en forfærdelig Flode, et Hof, mange Collegier, et Cancellie, hvor der holdes 16 Udtolkere og Secretairer for 16 adskillige Sprog, nemlig det russiske, det polske, det latinske, tydske, danske, engelske, hollandske, franske, italienske, spanske, græske, tyrkiske, chinesiske, tartariske, calmukkiske og mongoliske, da maa maa staae fortabt, og sige: her er meer end Menneskets Finger!

Sam-

Sammenligning
imellem
Akebar og Petrus Alexiovitz.

Efterat en kort Afridsning er givet paa disse tvende store Regenter, er det Tid at skride til deres Sammenligning, og finder jeg da Begge af synderlige Sindets Gaver, som meer kunde tilskrives Naturen, end Optugtelsen. Akebar var fød udi Indien, og opdragen paa tartarisk Vis, og fandt udi sine Formænds Krønike ingen af de Dyder, som han skedse øvede. Petrus Alexiovitz var opdragen udi et Hof, hvor Hovmod, Pragt og tykkeste Vankundighed regjerede, og dog blev den ydmygste og tarveligste, og udi alle Videnskaber mest forfarne Prinds i sin Tid. Begge anvendte al deres Regjerings-Tid paa at forbedre deres Riger, Akebar med Stæder, Slotte og prægtige Bygninger, Petrus Alexiovitz derimod ikke uden med fornødne Ting, som ved at forene Floder til Handelens Forfremmelse, ved at anlægge Havne, og oprette Skibsflober, Riget

til

til Styrke og Forsvar. De havde Begge en overmaade stor Begjerlighed til at vide Alting; den Første ogsaa til Curiositeter og skjulte Ting, som den Flod Gangis Kilde og Udspring, hvad Sprog et Menneske vilde tale uden Underviisning, alle Slags Meninger udi Religioner 2c. Den Sidste mest allene til Ting, som tjene til almindelig Brug, saasom Mathematiken, Skibsbyggeri, Sømandskab, Krigs-Videnskaber, indtil gemene Haandværker, saa at han ikke allene vidste at dømme om Alting, men kunde ogsaa gjøre Alting selv. Den Første var en stor Philosophus, den Sidste en stor Konstner. Begge havde udi Grund udstuderet deres Folks Art og Egenskab; den Første for sin egen Sikkerhed, den Anden for sit Folks Velstand; saa at den Første var en fin Statsmand, den Sidste en stor Lovgiver. Begge mængede sig udi Religions-Sager; den Første ophittede en ny Tro, for at gjøre sig selv stor; den Anden udryddede allene den gamle Overtro, for at gjøre sine Undersaatter menneskelige. Begges Hoved-Passion var Begjerlighed efter Ære; den Førstes bestod i at gjøre sit Folk stort og mægtigt; den Andens tilligemed i at gjøre sit lærd og fornuftigt. Begge udvidede deres Riges Grændser; den Første mod Tartarer og Indianer, den Sidste derimod mod et stridbart europæisk Folk, og mod en Konge, hvis Navn var en Skræk for den tappreste Del af Verden. Udi ovenmeldte sees, at den Sidste havde Fortrin. Derimod øvedes af Begge andre Dyder, hvoraf den Første mest skinnede. De vare Begge tarvelige, og kunde lade sig nøje med ringe-

ge Føde; dog var den Førstes Indgetogenhed meer bestandig end den Sidstes, især udi Drik; thi det synes utroligt, at en asiatisk Prinds, opdragen udi et vellystigt Hof, kunde al sin Tid lade sig nøje med Urter og Rødder. De vare Begge retfærdige; den russiske Monarch gjorde dog adskilligt udi Overilelse, som han siden fortrød, da derimod den indianske vilde ikke tilstæde, at Nogen maatte henrettes, førend han havde hans mundtlige Befaling dertil tre Gange udi tre Dage, og finder jeg intet udi Historien, som kan lignes ved den Cabinetsklokke, som han tillod alle Betrængte at ringe paa, for at frembringe deres Klagemaal. Den russiske Monarch lod dømme sin Søn fra Livet, fordi han beskyldtes for at gaae frugtsommelig med Oprør. Den indianske Monarch derimod frikjendte sin Søn, skjøndt han var greben udi aabenbar Forræderi. I det øvrige kan man sige, at Akebar havde mindst Lyder, Petrus flest Dyder. Den Første studerede paa at blive en fuldkommen Mand, den Anden paa at gjøre sit hele Folk fuldkommen, saa at den Første kan kaldes større Menneske, den Sidste større Konge; thi Indostans Indbyggere bleve stedse de samme som de vare, da derimod Russerne ere blevne et nyt Folk, og Rusland et nyt Rige, som har forandret den hele europæiske Stat, sat christne Kongers Interesse paa en anden Fod, og indført en ny Periode udi Europa og Asia. Begge anlagde, efter store Sejerherrers Exempler, to ny Hovedstæder, Akebar anlagte Agra, og Alexiovitz Petersborg. Den første var lidt meer end en god Landsby, men i Hast

blev

blev en af de prægtigste, ja folkerigste Stæder udi Asien; den sidstes Oprindelse var et Sted, besat med nogle faa Fiskerhuse, hvor nuomstunder er en prægtig Havn, en uovervindelig Fæstning, mange tusinde Bygninger, og høje Skoler for alle Slags Videnskaber. Agra kunde saa hastig ikke komme til saadan Vext, uden under en rig og mægtig Konge, som Akebar. Petersborg kunde paa nogle Aar ikke naae saadan Fuldkommenhed, uden under en stor Konstner og forfaren Bygningsmester, som Petrus Alexiovitz.

Ziska

Ziska og Scanderbeg.

Forberedelse.

Blandt mange Ting, som misbruges udi daglig Tale og Skrifter, er den Titel af Helt eller Heros. Homerus, som Poeter og Moralister foresætte sig som en Model at efterfølge, haver lagt første Grundvold til denne Irring, i det han har udi heroiske Vers forestillet, som Dyders og Tapperheds Exempler, visse Mænd, hvis Bedrifter og Gjerninger heller burde nedgraves i Forglemmelse, og hvis Levnet aldeles ingen Overeensstemmelse har med den rette Heroismo; thi, skal Achilles, skal Ulysses være Heroes eller slige Helte, da bliver Definitionen saadan: En Helt er en Mand, der røver, plyndrer og slaaer Mennesker ihjel med saadan bestandig Lykke og Succes, at Ingen drister sig til eller formaaer at fordre ham til Regnskab derfor, men maa overlade Gud Hævnen. Eller en Helt er en Mand, der ved Svig og Underfundighed kommer til Rigdom og Velstand, og sætter

sig

sig selv og sit Land i den Stand, at han bliver en Skræk for alle sine Naboer. Paa saadanne Hélte har Jorden saavel nu som i gamle Dage havt god Forraad; men det er af saadanne Helte, hvoraf den ikke meget kan bryste sig. Saa meget derfor, som Poeter maa stræbe efter at efterfølge Homeri Stil, høie Tanker og prægtige Ord, saa meget maa de tage sig vare for at imitere hans Morale og Portraits, med mindre man vil forfalde udi den Vildfarelse, at gjøre aabenbare Laster og Misgjerninger til Hoved Dyder. Hvor liden Overeensstemmelse Achilles Bedrifter haver med Heroismo, sees tydeligen, naar man tager Dækket af, og giver heller Agt paa Gjerningen i sig selv, end paa Poetens prægtige Ord. En Mand, udi hvis Hjerte havde fæstet Sæde Had, Hevngjerrighed, Grumhed, Vrede og andre slige Affecter, er aldeles ingen Zirat for det menneskelige Kjøn. Tvertimod en Saadan kan ikke allene ansees med Skræk, men endogsaa med Foragt, ja heller holdes for en fejg, end en tapper Mand; naar han ikke er mægtig til at imodstaae sine Passioner, men viser sig at være en foragtelig Slave deraf. Thi der er saa stor Forskjel imellem Tapperhed og Hidsighed, som der er imellem Gudsfrygt og Tungsindighed, og imellem Retfærdighed og Strænghed. Saasom nu det er ikke uden af Legemets Styrke og af et hidsigt Blod Achilles egentligen vár distingveret blandt Grækerne, og at deslige Qvaliteter findes endogsaa hos umælende Bester, da, hvis ikke andet kan fremføres til hans Berømmelse, har man Møje at gjøre ham til et Menneske, end sige til en Helt.

Den

Den ugemene Forstand og Kundskab udi Stats- og Krigs-Videnskab, samt Veltalenhed, som tillægges den anden Homeri Helt Ulysses, saasom dette bestod udi Svig, Simulation og falske Ord og Løfter, saa kan man sige, at den Ene var ligesaa langt fra Heroisme som den Anden, ja at den Første ved nøje Examen var ikke andet end et glubende Dyr, og den Sidste ikke andet end en Nar, eller saadan En, som den gemene Almue nuomstunder kalder Politicus, hvilket betyder en igjennemgaaen Skalk. Begge Slags Qvaliteter forklarer Cicero, Lib. I. Off. saaledes: Scientia, qvæ remota à justitia est, calliditas potius, qvam sapientia est appellanda. Item, animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat, qvam fortitudinis. Det er: al den Videnskab, som viger fra Retfærdighed, er heller Underfundighed end Visdom; og den, som vover sit Liv for sin egen Skyld, ikke for det gemene Bedste, er ikke tapper, men dristig.

Adskillige Poeter derfor, som have skrevet efter Homeri Tid, have mærket, hvor meget samme Mand har vildfaret udi sine Characteres, og seer man, at Virgilius har støbt sin Heros udi en anden Form, og gjort Pietet, Sagtmodighed og Ærlighed til Æneæ Hovedbyder. Men alt dette bestaaer kun i blotte Ord, ja, naar man uden Broderie betragter Æneæ Gjerninger, som bestod i at krænke en Dronning under Ægteskabs-Løfte, og derpaa at forlade hende; at berøve en fremmed Mand sin forlovede Brud, og at omkomme sin Medbejler; saa

blive

blive Bedrifterne saadanne, at det var bedre at tie dermed, end at udføre dem i en heroisk Lovsang, hvilket Virgilius udentvivl selv har mærket, og derfor skudt Skylden paa Guder og Gudinder, saa at det maatte blive til en Dyd og Gudsfrygt, i Henseende til at det var en Fornødenhed at efterleve Himmelens Befalninger. Ingen tvivler paa, at jo Hercules var en stor Helt. Men hvorfor? efterdi han løb om med en Kølle, og slog Folk ihjel. Vel siger man, at han rensede Verden fra onde Mennesker; men Historien viser, at mange gode og uskyldige Folk maatte gjøre Selskab med de Onde, saa at han derfor er ligesaa langt fra Heroismo, som en Doctor, der dræber saavel Onde som Gode. Nej, der vil andet til at erhverve Titel af Heros. En Heros er en udi Dyder fuldkommen Mand, som af Himmelen er dannet heller til Menneskets Frelse og Conservation, end til dets Ødelæggelse, og er derfor en god Husfader, der har bragt et Dusin vel optugtede Børn til Verden, nærmere ved Heroismum, end den store Alexander, der opoffrede fast en Million Mennesker. Skal Heroismus bestaae i at løbe Hovedet mod Væggen, og foragte sit og Andres Liv, saa kan man give den Ærestitel til ligesaa mange umælende Dyr, som Mennesker.

Man seer dog, at ikke allene den gemene Almue, men endogsaa lærde og anseelige Skribentere tage qvid pro qvo, og ofte af Vildfarelse gjøre de hæsligste Laster og Skrøbeligheder til Dyder, som Øjenskalkhed til Gudsfrygt, Hovmod og Rangsyge til honet Ambition, Haardhed til Retfærdighed, Ødselhed til Gavmildhed, Gjerrighed til Oeconomie, Haardnakkenhed til ærlig Bestandighed,

Ræn-

Rænker til Forstand. Besynderlig confundere de Vrede og hidsigt Blod med Tapperhed; og er det derfor, at man udi Lovsange og høitidelige Orationer ligne Regentere med Alexander, Cæsar etc., og opmuntre dem til at følge deres Fodspor; ja man sielden ved saadanne Leiligheder hører tale om en Phocion, Timoleon, Aristide, Cimon og Socrate, hvilke Sidste besad ret heroiske Qvaliteter, og hos hvilke fandtes ligesaa stor Tapperhed og Retfærdighed, som hos de Første Hidsighed og Ambition. Alexander den Store, ophidset af nogle ubetænksomme Ord, som hans kiæreste Ven Clitus engang lod falde, omkom ham strax paa Stedet, og siden, da Vreden var stillet, af Fortrydelse vilde tage Livet af sig selv. Socrates fik et Drefigen paa Gaden af en ufornuftig Person, tracterede det med Koldsindighed og Foragt, sigende allene: det vil blive bedst herefter at bedække Hoved og Ansigt med Jernplader. Her maatte nu spørges, hvilken af disse Gjerninger fortjente mest Navn af Tapperhed; den Ene lader sig haanligen tvinge og overvinde af Vrede og af Skrøbelighed over det, som ham siden vilde fortryde; den Anden hersker med et Heltemod over sine Affecter, og lader see, at han ikke allene kan overvinde Andre, men endogsaa sig selv. Thi, at denne Socratis Taalmodighed reiste sig ikke af Feighed, sees af den Berømmelse, som gaves ham udi Feldtslag, at han fægtede som en Løve, det er: brugte sin Styrke og sine Arme, naar Fædrenelandets Ære og Frelse det udfordrede. Thi, en Helts Character er ikke at fægte mod sine Fiender til det Yderste, men at fægte paa det rette Sted, saa at, hvor han falder, saa er det paa Ærens Post.

Naar

Naar man dette betragter, seer man, hvilken af disse tvende Mænd, hvis Bedrifter jeg her afmaler, og som Begge i Historien kaldes store Helte, mest fortjente den Titel. At Joh. Ziska ikke saadan Titel tilkommer, bliver en klar og let afgjort Sag. Vel er sandt, at, skiøndt de Krige han førte, ikke vare uretfærdige i Henseende til Oprindelsen, saa bleve de dog førte paa en uretfærdig, ja fast barbarisk Maade, saa man seer, at Vrede og Hevngjerrighed hos denne Mand ingen Grændser have havt. Hvad derimod den epirotiske Prinds angaaer, da er mig ikke bekjendt nogen Krigsmand, hvis Levnet og Opførsel har nærmet sig meer til Heroïsmum. Vel fortælles, at hans Iver udi Feldtslag var saa stor, at Blodet flød ham af Øjnene; men, saasom han stedse fægtede mod Christendommens Fiender og det menneskelige Kiøns Tyranner, kan dette ansees som en prisværdig Nidkjerhed. Thi man finder hos denne store Mand ellers ikke uden Moderation, Mildhed, og Urets Forglemmelse. Ja, det var allene Medlidenhed over Christendommens Tilstand, der bragte ham udi Gevær, og bestyrkede ham mod sine Fiender. Saa at, naar man betragter de mange Kjæmper, som indfaldt udi samme Seculo, kan man sige, at Mange fortjente den Titel af store Generaler, men Ingen uden Scanderbeg allene tilkommer den Titel af Helt. Thi det hedder, som Cicero siger: Fortes & magnanimi sunt, non qvi faciunt injuriam, sed qvi propulsant; det er: de ere Helte, som ikke øve Vold, men som drive den tilbage. Nu maa jeg vende mig til Historien.

Ziska.

Ziska.

Johannes de Trocznou, som siden er bleven saa bekjendt under det Navn af Ziska, eller den Enøjede, efterdi han mistede sit Øje i et Slag, var af gammel adelig bøhmisk Familie, fød udi den By Trocznou, som tilhørte nogle Canonici regulares. Han havde fra sin Ungdom fattet stor Afsky for Gejstligheden, hvis uordentlige Levnet da var paa den højeste Spidse. Denne Afsky, siger Nogle, var bleven forvandlet til Had, efterdi hans Søster, som var en Klosterjomfru, blev svanger af en Munk eller Præst. Han tog i sin Ungdom Krigstjeneste an i Polen, hvor han lod see Prøve paa stor Tapperhed, især udi det Slag, som 1410 blev holdt med den tydske Orden. Den haarde Execution, som skede med Johan Hus, for hvilken han havde baaret stor Ærbødighed, bragte den Afsky og engang fattede Bitterhed mod Gejstligheden paa det højeste. En vis Skribent, som levede paa samme Tid, fortæller, at da han engang gik og grun-

grundede paa Slotspladsen udi Prag, og Kong Wenceslaus, som Saadant blev vaer, kaldte ham til sig, og spurgte, af hvad Aarsag han gik saa dybt i Tanker, sagde han: **Jeg tænker paa den Tort, det bøhmiske Folk er vederfaret ved Johan Hus's Execution.** Kongen svarede da: **Hverken Du eller jeg er istand til Saadant at hævne; men søg Du at redde Nationens Ære, om Du kan finde noget Middel dertil.** Ziska lagde disse Ord paa Hjertet, og fra den Tid pønsede paa det, som han siden med hele Verdens Forundring satte i Værk.

Den Bevægelse, som den bøhmiske Nation var sat udi formedelst Johan Hus's haarde Medfart, formeredes ved en lige Execution, som skede over Hieronimus Pragensis, som ogsaa blev brændt i Costnitz. Hussiterne ihjelsloge Præsterne, hvor de kunde træffe dem, opbrændte Kirker og Klostere, og havde til Feldtskrig: **Vivant Wiclef og Hus!** For dennem satte sig i Spidsen Ziska tilligemed en anden anseelig bøhmisk Adelsmand Nicolaus de Husfinetz, og indtoge Hussiterne et Bjerg nogle Mile fra Prag, kaldet Thabor, hvor de holdt deres Forsamlinger, og uddelte Sacramentet under begge Species. Nogle foregive, at Kong Wenceslaus selv ved et aabent Brev authoriserede Ziska til denne Opstand. Vist nok er det, at Mange vare af de Tan-

ker, hvorudover han og fik daglig stort Tilløb. Hans første Streiffen var udi den Provinds Pilsen, hvis Hovedstad han bemægtigede sig, men som han behøvede en Fæstning, hvor han kunde sætte sine Folk udi Sikkerhed, formerede han en Plan til en ny Stad, hvilken er den udi Historien vidtbekjendte Thabor.

Hans Anhang formerede sig i en Hast saaledes, at den beløb sig 40,000 Personer, og affærdigede han strax en Skrivelse til Statholderen af Trista, hvorudi han opmuntrer ham tilligemed Indbyggerne til tro Bistand, og giver han sig udi samme Brev Titel af Ziska de Calice, Thaboriternes Hoved.

Hans største Omsorg var først at befæste Thabor, hvilket ogsaa skede, saa at den blev til en anseelig Stad og Fæstning. Det var ham i Begyndelsen vanskeligt at lade sig see i Feldten mod en Fiende, efterdi han intet Rytteri havde; thi Thaboriterne vare alle usle og gemene Folk, som havde Møje at forsyne sig med Gevær, end sige med Heste. Men han overrumplede paa samme Tid en bøhmisk Anfører, der commanderede 1,000 Ryttere, fra hvilke alle han tog Gevær og Heste, hvormed han forsynede sine Folk, og var dette Oprindelsen til det hussitiske Rytteri.

Imidlertid flygtede Kongen fra et Sted til et andet, troende sig ingensteds sikker, og forsømte ikke Ziska den Lejlighed til at bestyrke sine Sager. Efterat han med Flid havde øvet sine Folk udi Krigs-

Di-

Disciplin, kom han ind udi Hovedstaden Prag, hvor, eftersom de fleste Borgere havde antaget Husses Lærdom, han venligen blev imodtagen. Der ødelagde han strax et Carmeliter-Kloster, og lod hænge en Præst, hvilken menes at have været den Samme, der havde krænket hans Søster. Han rykkede derpaa mod Raadhuset, hvor de fleste Raadsherrer vare forsamlede. Elleve af dem reddede sig med Flugten, de Øvrige faldt i Ziskas Hænder, hvilken lod dem kaste ud af Vinduerne. Nogle holde for, at de Pragiske Borgere selv øvede denne Execution; Andre derimod sige, at Ziska selv drev dette Værk, saasom han var hel ophidset mod Raadet.

Da denne haarde Execution tilligemed andre kom Kongen for Øren, blev han derover hel bestyrtset, og da en af hans Hofmænd, nemlig en Overskjænk, derved lod falde disse Ord: at han havde forudseet saadan Ulykke, tog Kongen det op som en Bebrejdelse af hans Efterladenhed, og derudover af Vrede trækkede ham efter Haaret til Jorden, havde ogsaa stukket ham ihjel med en Dolk, dersom de Omstaaende ikke havde holdt ham tilbage. Denne Overilelse foraarsagede, at Kongen blev angreben af et Slag, hvoraf han døde.

Adskillige haarde Domme ere faldne over denne Konge, og mange skrækkelige Historier ere om ham fortalte; blandt andet, at han engang lod stege sin

Kok, efterdi han havde vægret sig ved at lave Mad til; at han lod drukne en Doctor Theologiæ, efterdi han havde sagt, at der ingen ret Konge var, uden den, som regjerede vel; at han meget elskede en Hund, efterdi den bed Alle, som han pegede paa; at han stedse havde i sit Følge en Skarpretter, &c. Men det er troligt, at meget er ham paadigtet, helst af den tydske Nation, for at besmykke den Opstand, de havde gjort imod ham, og skilt ham ved den keiserlige Krone.

Efter Wenceslai Død var den bøhmiske Trone længe ledig, og blev i denne Vacance Grundvold lagt til Hussiternes Magt. Den efterladte Dronning Sophia lod see større Fyrighed i at forsvare Landet, end Wenceslaus, hun bragte ogsaa Ziska tvende Gange saaledes i Knibe, at han nær var falden i hendes Hænder; thi Ziska med sine Folk blev paa en Høj omringet af et stærkt Rytteri; men som samme Rytteri, formedelst Jordens Ulighed, ikke kunde gjøre noget Angreb, uden man steg ned af Hesten, og Ziska mærkede Saadant, befol han alle Qvinderne, som vare i hans Krigshær, at kaste deres Klæder og Linned for de sporede Ryttere, hvilke bleve derudover saa indviklede, at Ziska uden Møje omkom dem fast alle, og begav sig efter denne Sejer til Thabor igjen. Derpaa gik man løs paa Kirker og Klostere, og det med saadan Hidsighed, at henved 550 bleve ødelagte

udi

udi Ziskæ Tid, og kan man slutte, hvormeget Hussiterne bleve bestyrkede af den Rigdom, som fandtes udi samme Kirker og Klostere; thi Aeneas Sylvius vidner, at de bøhmiske Kirker og Klostere overginge alle andre europæiske i Pragt og Herlighed.

Udi det Aar 1420 ødelagte han den Stad Aust, og derpaa belejrede Raby, hvilken han med Storm indtog, hvorvel denne Sejer kom ham dyrt at staae; thi da han stod udi et Træ, for at observere Alting, og opmuntre sine Folk, blev han truffen af en Kugle, hvoraf han mistede sit eneste Øje, han havde tilbage, hvorudover han ogsaa af Forbittrelse lod lægge Staden i Aske. Wenceslai Broder, Kejser Sigismundus, som holdt sig efter Broderens Død berettiget til den bøhmiske Krone, satte sig strax for at dæmpe denne Opstand, men som han i Begyndelsen øvede alt for stor Violence, vandt han intet derved, uden at bringe hele Bøhmen i Bevægelse, og Ziskæ Navn derudover kom meer og meer i Anseelse. Da Kejser Sigismundus skikkede nogle tusinde Ryttere til Bøhmen, for at holde de Oprørske iave, greb Ziska dem an mellem Thabor og Prag, og der erholdt en fuldkommen Sejer. Kort derefter, saasom Prag var beængstet af de Kejserlige, gik han Staden til Undsætning, kom lykkeligen derind, og blev med stor Glæde antagen af Indbyggerne; hvorpaa andre bøhmiske

Stæ-

Stæder traadte i Forbund mod Sigismundum, for tilfælles Forsvar.

Sigismundus satte sig nu for at gribe Tingen an med alle Kræfter, og derfor fik paa Benene en Krigshær, som Nogle sige bestod af 140,000 Mand, hvorudi vare adskillige tydske Fyrster, blandt hvilke Friderich, Churfyrsten af Brandenborg. Med endel af denne Krigshær beleirede Keiseren Prag, og som det var fornødent at drive Ziska af et Bierg, hvor han havde sat sig nær ved Staden, grebe de Keiserlige ham der an, men maatte med Forlis gaae tilbage igjen. Udi dette Slag omkom ogsaa en stor Deel Husiter, og Ziska selv blev slagen til Jorden; men kom dog i Behold; allene at han bekom en maadelig Blessure.

Efter dette Forlis maatte Sigismundus ophæve Beleiringen for Prag. Denne Spot kunde ikke fordøies, hvorudover Keiseren, da han hørte at Ziska havde beleiret Wisrhad, besluttede han der at angribe ham. Nogle raadede fra Saadant, sigende: at det var farligt at binde an med en desperat Fiende; men Keiseren sagde: Jeg vil vove et Slag med disse Kålledragere. En stor Deel af hans Krigshær bestod af Moravier eller Mæhren, hvis Anfører paa ny gjorde denne Forestilling, men vandt intet derved, uden at opirre Keiseren til Vrede, saa at han sagde: I Mæhrer ere forsagte Folk! Hvorpaa Mæhrerne

rerne stege af deres Heste, og sagde: Vi skal Alle gaae, hvor Eders Majestæt ikke tør følge os; hvorpaa de grebe Hussiterne an, men bleve Alle omkomne af de hussitiske Køller, som Kejseren saa havde foragtet. Ungarerne, da de vilde gjøre Undsætning, havde ikke bedre Lykke, hvorudover den hele Krigshær tilligemed Kejseren tog Flugten. En af de Kejserlige, som selv har beskrevet dette Slag, vidner, at der omkom henved 300 store bøhmiske Herrer allene. Efter denne Sejer erobrede Ziska Wisrhad, og sløjfede den. Indbyggerne udi Prag ginge derpaa i Raad sammen om at forkaste Sigismundum, der nægtede dem deres Religions-Frihed, og at antage Jagello, Kongen af Polen, til deres Landsherre; men Nicolaus af Hussinetz satte sig derimod, sigende: Vi have nyligen fordrevet en fremmed Herre, og I ville nu tage en anden fremmed igjen! og derpaa førlod Prag med sine Thaboriter. Han døde kort derefter, saa at Ziska derudover fik højeste Commando.

Udi efterfølgende Aar 1421 kom Kejseren med en stor Krigshær til Bøhmen igjen, hvor adskillige fornemme Herrer ginge ham tilhaande. Dette bragde de pragiske Borgere udi saadan Bekymring, at de strax forlangte Undsætning af Ziska. Han lod sig og strax der indfinde, og blev indført med Klokkers Lyd. Han erholdt derpaa een og anden stor Fordel

med

mod de kejserlige Tropper, saa at Kejseren ingen Fremgang kunde faae. Hvad som mest foruroligede Ziska, var et stort Parti af bøhmiske Herrer, som havde slaget sig til Kejseren. De Samme havde Afsky for den Haardhed, han øvede, og saae ham an som en Røver, og derfor formerede et stærkt Parti imod ham; de pragiske Borgere bleve og i samme Henseende hans Fiender, saa at Ziska havde nok at bestille med sine egne Landsmænd allene. Men denne forfærdelige Mand, som Aeneas Sylvius kalder den anden Hannibal, saavel i Henseende til hans Tapperhed, som Krigslist, overvandt de Sammenrottede i et stort Slag Aar 1424, saa Staden i Prag derudover maatte forlige sig med ham. Kejseren mærkede omsider, at det vilde blive ham umuligt at vinde noget imod denne grumme Kjæmpe, hvorudover han gjorde ham Forslag til Forlig, og tilbød ham Gouvernementet over det hele Rige. Dette fordelagtige Tilbud fandt Ziska Smag udi; men da han begav sig til Moravien, for videre derom at handle med Kejseren, døde han paa Vejen af Pest.

Saadant Endeligt fik denne forfærdelige Mand, hvis Navn havde været en Skræk for de største Potentater; thi, endskjøndt han udi de sidste Aar var blind, bivaanede han dog alle Feltslag og Belejringer med sædvanlig Hurtighed, og gjorde de fortræffeligste Anstalter paa de Beretninger, som bleve ham givne

udi

udi Feldtslag om sin egen Krigshærs og Fiendens Tilstand, saa en Anfører med fire Øjne udi Hovedet neppe havde kundet bruge større Forsigtighed, hvorudover hans Fiender mærkede, at de intet havde vundet ved begge hans Øjens Forliis, og derfor gjorde Forslag til Forlig. Alle Skribentere ere fast enige derudi, at han for sin Død befol, at man skulde slaae ham, og af hans Hud gjøre en Tromme, hvis Lyd skulde jage Skræk ind udi Hussiternes Fiender. Andre sige, at han befol at kaste sit Legem for vilde Dyr og Fugle, saasom han holdt det bedre at fortæres af Dyr, end af Orme. Men Theobaldus holder dette for at være Digt. Det kan ogsaa være, at Ziska haver sagt Saadant for Skjemt, og hans Tilhængere have givet det ud for at have været hans alvorlige Villie, ja virkeligen foregivet, at dette med Trommen blev exeqveret, for at indjage de Kejserlige Frygt. Hvad den anden Post angaaer, med at kaste hans Legeme for vilde Dyr, da, endskjøndt det har kunnet været hans Villie, blev det dog ikke efterlevet; thi hans Legeme blev strax begraven i en Kirke i Graditz; ja det blev siden gandske helt og holden ført til Czaslaw, hvor det blev nedsat udi Hovedkirken. Theobaldus vidner, at han i hans Tid endnu saae Ziskæ Gravskrift med disse Ord: Her hviler Johannes Ziska, som udi Krigs-Videnskab gav ingen General efter; en Hævner af

Geistl.

Gejstlighedens Hovmod og Gjerrighed. Alt, hvad som den blinde Appius Claudius udvirkede til den romerske Republics Nytte ved sine Raad, og Marcus Furius Camillus ved sin Tapperhed, det haver jeg udrettet til mit Fædrenelands Frelse. Endskjøndt jeg var blind, har mig dog ingen Forsigtighed manglet. Jeg har victoriseret udi 11 store Slag. Jeg har forsvaret de Betrængte mod Gejstlighedens Vold; hvis deres Had og Misundelse ikke var mig i Vejen, kunde jeg regnes blandt de alleranseeligste Mænd. Dog hvile mine Ben, til Trods for den romerske Pave, paa dette hellige Sted. Ved hans Grav saae man den store Kølle, han brugte i Krig, og fortæller Balbinus ved Lejlighed af denne Kølle en artig Historie. Kejser Ferdinand den Første vilde engang, da han var udi Czaslaw, besee Hovedkirken; da han kom derind blev han vaer en stor Jern-Kølle hængende ved en Grav. Saasom nu dette kom ham mærkeligt for, spurgte han, hvo der laae begraven; og da ham blev sagt, at det var Joh. Ziska, raabte han: Fy, fy! det slemme Best kan endogsaa længe efter hans Død indjage Godtfolk Skræk. Man saae endda denne Kølle udi Ferdinand den Andens Tid, hvilken først lod den borttage, og tilligemed udslette Gravskriften.

For

For at give denne store Mands Charakter, da seer man, at han har været haard, hevngjerrig, og ikke har agtet Menneskers Liv meer end Fluers. Vel er sandt, at det var ikke uden Aarsag, at han var saa ophidset mod Geistligheden, og mod Keiser Sigismundum, især efterdi man mod Tro og Love og givet Lejdebrev, havde dømt en Mand, der var inderligen elsket af ham selv og det bøhmiske Folk, til Baal og Brand, saa at derfor hans Fiender ikke kan sige, at de havde forskyldt meget godt af ham og Husses Tilhængere; men derimod kan man ogsaa ikke nægte, at Hævnen gik jo for vidt, og at de grumlige Executioner, som skede, vise, at denne Mand inclinerede til Haardhed, som undertiden gik til Barbarie. Dog maae hans Fiender tilstaae, at han var begaven med store Qvaliteter, og have Alle admireret hans Tapperhed, Forsigtighed, store Begreb og Behændighed i at rede sig ud af de største Vanskeligheder. En af Hussiternes bittreste Fiender, nemlig Cochlæus, taler om ham saaledes: Dersom man betragter Ziskæ Sejervindinger, kan man ikke allene sætte ham i Classe med de største Anførere, men endogsaa ophøje ham over dem; thi er der vel Nogen, som har leveret flere Feltslag, eller erholdt flere Sejere, end han, endskiøndt han var gandske blind? En anden Skribent siger: naar man betragter paa den ene Side, at han havde mistet begge sine Øjne,

hvorved

hvorved Andre gjøres ubeqvemme til Commando, og paa den anden Side overvejer hans store Bedrifter udi samme Tilstand, kan man sætte ham over Hannibal og Sertorius, som ikkun havde tabt eet Øje.

Det var ellers Ziska, som først lærte Bøhmerne Krigs-Videnskab; og inventerede han de Forskandsninger, som gjordes af Vogne, som Bøhmerne med Fordel betjente sig af, saavel i hans levende Live, som efter hans Død. Han gav dem ogsaa andre Vaaben, end som de tilforn havde brugt, nemlig Jernkøller, saa at de vare bevæbnede heller som Bønder end som Soldater; men med disse Bøndergevær udrettede de utrolige Ting; og har jeg forhen viist, at Ziskæ Kølle jog Skræk i Keiser Ferdinand meer end hundrede Aar efter hans Død. Balbinus vidner, at have havt i Hænder et af Ziskæ Skrifter om Krigsvidenskab, hvorudi han viser, hvad Orden og Disciplin der maa iagttages udi Krig, hvorledes Deserteurer og de, som overtræde Krigslove, maa straffes, hvorledes man maa campere, marschere mod Fienden, og dele Byttet. Dette Skrift var undertegnet med hans egen Haand saaledes: Joh. Ziska de Calice, item af sex store bøhmiske Herrer, foruden nogle af ringere Adel og Gouverneurs af adskillige Stæder; og siger samme Autor, at det var værd at komme for Lyset.

Saa

Saa haard, som han var mod sine Fiender, saa belevende og gavmild var han mod sine egne Soldater, som han kaldte sine Brødre, hvilken Titel de gav ham igjen. Han delede Byttet imellem dem, forholdende sig selv intet uden Skinker og røget Kjød, som han gemenligen kaldte Spindelvæve, efterdi de hang udi Bøndernes Skorstene.

Da han havde mistet sit Syn, blev hanført paa en Vogn ved Hoved-Fanen, som kaldtes magnum vexillum; hvorfra han bekom alle Beretninger om Krigshærens Orden, Stedets Situation og andet, hvorefter han beskikkede Alting.

Hvad han i Besynderlighed bragte sig i Credit hos Almuen med, var en Gjerning, som han øvede udi Begyndelsen af de bøhmiske Uroligheder, og det saaledes: Hussiterne, saasom deres Tal dagligen tilvoxede, forlangte af Kong Wenceslaus 1417, at dem flere Kirker maatte indrømmes; Kongen bad om Dilation herudi, og endeligen lod dem sige, at han var meget vel intentioneret for dem, men forlangte, at de til Bevis paa deres Troskab vilde paa Slottet levere alle deres Gevær fra sig. Nogle begyndte herover at vakle; men Ziska, som kjendte Kongen, raadede dem at begive sig alle bevæbnede til Slottet, hvilket og skede; og førte han dem ikke allene selv an, men havde den Dristighed at gaae allene ind paa Slottet, hvor han lod Kongen vide, at Husiterne

havde

havde efter Ordre ladet sig indfinde, men bevæbnede, saasom de troede, at Kongen havde isinde at bruge dem mod sine Fiender; og hvis saa var, forsikkrede han, at de vare færdige til at opofre Liv og Blod for Hans Majestæts Tieneste. Af denne militaire Compliment blev Kongen saa bevæget, at han lod dem alle gaae bort udi Fred; og tilvejebragte Ziska sig en stor Anseelse ved denne Gjerning.

Hans hele Levnet viser, at han har havt en stor Iver i Religionen; hvorudover Mange har ikke kundet begribe, at en Mand af de Qvaliteter kunde bringes til slige haarde og fast umennesselige Executioner; men de Samme have ikke betragtet, at intet er farligere, end at falde i devote Fienders Hænder, og at Philosophi have nøje mærket, at en uskjønsom Devotion er det samme som et helligt Had og Bitterhed; saa dette derfor intet Paradox er udi denne Mands Levnet. Det er ellers vanskeligt at dømme om Ziskæ Sentiments i Religionen. Det synes i Begyndelsen, at han har gandske været Husske, efterdi han greb til Gevær for at hævne Joh. Husses Død; men, saasom han siden slog sig til Horebiterne, hvilke synes at have havt samme Meninger som Wiclefiter og Valdenser, der nægtede Christi Legems Nærværelse, eller rettere Transubstantiationen udi den hellige Nadvere, og forkastede alle romerske Ceremonier, kunde man slutte, at han havde deres Tro;

men,

men, som man seer, at han har baaret stort Had til de Picarder, hvilke holdes for at have været enige udi Troen med de Valdenser, kan man holde for, at han ikke gik videre end Joh. Hus, det er, havde Afsky for Gejstlighedens Tyrannie, og forsvarede Kalken i Nadveren; saa at man kan sige, at han egentlig var en Calixtiner eller Subutraqvist, hvorvel det er troligt, at saasom han var hel ulærd, at han ikke selv har kundet gjøre Rede for sin Orthodoxie. At Kalkens Brug jo har været det meste, som laae ham paa Hjertet, sees af den Titel han gav sig, nemlig Johan Ziska de Calice, item, at han førte en Kalk paa sit Skjold. Balbinus vidner, at han oprettede en Fæstning, kalden Calich eller Calix, og seer man, at hans Tilhængere afmalede Kalke alle Steder udi Bøhmen, hvor de kom, hvilket deraf gav Anledning til det bekjendte Vers:

Tot pingit Calices Bohemorum terra per urbes,
Ut credas Bacchi numina sola coli.

At Ziska ellers har været en Forfægter af Kirke-Ceremonier, og har ladet forrette Messen efter den sædvanlige romerske Brug, sees af den Spot, som de Picarder dreve med hans Messepræster, som de kaldte Linteários eller Linnedbragere, efterdi de bare hvide Messesærke; men Ziska, som ingen Spot kunde fordrage, lod mange af dem brænde, blandt Andre En ved Navn Loqvis, hvilken blev kastet i en Begtønde,

tønde, og derudi fortæret af Ilden. Til Bevis herpaa tjener ogsaa det forgyldte Alter, som udi Czaslaw saaes ved hans Grav, hvor man sagde Messe for hans Sjel; saa at det synes at være gandske klart, at han allene i de tvende anførte Poster har differeret fra de Romerske.

Hvad hans Legems Skikkelse angaaer, da vidner Balbinus, at nogle bøhmiske Adelsmænd bare hans Portrait, som udi hans levende Live var gjort, og at han selv har seet et saadant Portrait udi et Taarn til Tabor. Han var af middelmaadig Vext, havde et stærkt og ramasseret Legeme, bredt Bryst og Skuldre, et stort rundt og raget Hoved, castaniebrune Haar, en krum Næse, en stor Mund med Knæbelsbarter efter den polske Brug. Hans Klædebragt var ogsaa polsk. Hans Vaaben var en Landse og en Kølle.

Af hvilke store Qvaliteter denne Mand var, sees af den Forskrækkelse, hans Død foraarsagede; thi man hørte overalt intet uden Graad og Klage imod Naturen, der havde dømt den til at døe, som burde være udødelig. Og, hvorvel Thaboriterne havde Afsky for alle Slags Billeder, satte de dog Ziskæ Portrait paa Stadsporten med en Engel, holdende en Kalk udi Haanden, og celebrerede de hans Fest engang om Aaret. Efterat Krigsfolket havde bragt ham til Jorden, delte det sig udi tre Bander, den ene udvalgte

til

til Anfører Procopium, gemenligen kaldet den Store, og det efter Ziskæ egen Recommendation, og er det denne Procopius, der bragte Bøhmernes Navn paa den højeste Spidse. Det andet Parti, som kaldte sig Orfeliner, vilde ingen Anfører vælge, holdende for, at der var Ingen, som var værd til at succedere Ziska. Det tredie Parti, som gav sig Navn af Horebiter, toge til Anfører Hincko Krusina de Lumburg.

Scanderbeg.

Noget for Constantinopels Erobring og det østlige Kejserdoms Undergang regjerede i Epiro en Fyrste ved Navn Johannes Castriotus, hvilken havde fire Sønner, hvoraf den Yngste, som hed Georgius, er den Helt, hvis Levnet jeg beskriver. For hans Fødsel siges at være skeet adskillige underlige Ting, hvoraf man gjorde sig Spaadomme om det store Navn, han ved sine Bedrifter vilde erhverve; der siges ogsaa, at han var fød med et Mærke paa sin Arm, som

lignede et Sværd. Da den tyrkiske Sultan Amurath undertvang de fleste Stæder i Grækenland, maatte ogsaa Johannes Castriotus underkaste sig hans Herredom, og give denne unge Georgium tilligemed hans Brødre til Gidsler. Amurath lod dem strax efter den tyrkiske Maade omskjære, og gav Georgio et andet Navn, nemlig Scanderbeg, hvilket betyder den store Alexander, tilkjendegivende dermed, hvilke Tanker han havde fattet om denne unge Epiroter, hvorudi han ikke tog Feil. Thi Georgius lærte udi sin Barndom med en forunderlig Hastighed adskillige Videnskaber og Sprog, besynderlig Tyrkisk, Arabisk, Græsk, Italiensk og Illyrisk; og da han kom lidt mere til Alder, lod han see ikke mindre Begjerlighed til at fatte alle Krigs-Exercitier, og derved bragte sig i saadan Anseelse hos Sultanen, at han strax gjorde ham til en Sanzach, som er næst ved en Basses Værdighed. Udi hans 19de Aar fulgte han Krigen udi Asia, og inden en kort Tid fik Commando over en Krigshær; da lod han see saadanne Tapperheds Prøver, at hans Navn allevegne blev bekjendt.

Da han efter mange Sejervindinger kom tilbage til Adrianopel igjen, som da var de tyrkiske Sultaners Sæde, lod der sig indfinde en hofmodig schythisk Kjæmpe, der for at lade see sin Styrke og Manddom, udfordrede en af Sultanens Folk til Kamp.

Men Ingen havde Lyst til at binde an med denne grumme Schythier, undtagen Scanderbeg, hvilken allene dristede sig dertil, og lykkelig fældede denne store Kjæmpe. Kort derefter indgik han en anden Kamp med tvende stærke Persianer, hvilke han ogsaa i Sultanens Paasyn nedlagde, den Ene efter den Anden. Dette formerede saaledes den Anseelse, han havde bragt sig udi hos Sultanen, at han strax derpaa betroede ham at føre Krigen mod de Christne udi Ungarn og Grækenland. Udi denne Krig opførte Scanderbeg sig saaledes, at han sparede de Christne, hvis Ven han var i Hjertet, saa meget som muligt, skjøndt det skede altid med saadan Agtsomhed, at Tyrken ingen Mistanke kunde fatte til ham. Paa samme Tid døde Scanderbegs Fader Johannes Castriotus, hvorudover Amurath tog strax i Besiddelse hans hele Land tilligemed Hovedstaden Croja, som han lod forsyne med en stærk Besætning. Han kunde vel slutte, at den Afdødes Sønner ikke uden Fortrydelse kunde see sig skilte ved deres Fædrene-Arvelande, hvorudover han lod Scanderbegs Brødre strax hemmeligen omkomme. Allene Scanderbeg selv, hvis Tjeneste han ikke kunde undvære, søgte han at stille tilfreds ved gode Ord, lovende ham Lande udi Asien, af større Vigtighed end Epirus, hvormed Scanderbeg syntes at lade sig nøje, for ikke at underkaste sig sine Brødres Skjebne; men den Mistanke, som en-

gang var fattet, kunde hos Sultanen ikke igjen udryddes, tvertimod den formeredes Dag fra Dag, saa at han besluttede hans Undergang. De store Tjenester han havde gjort, og den Anseelse han havde bragt sig udi blandt Krigsfolkene, hindrede dog, at han dristede sig ikke offentligen til at lægge Haand paa ham, søgte derfor at bruge ham i de allerfarligste Tog mod de Christne, i Haab, at han snart formedelst sin Dristighed i at vove sin Person, skulde ende sine Dage. Han blev da først skikket til at føre Krig mod Georgium, Hospodaren af Servien. Udi denne Krig lurede Scanderbeg paa Lejlighed at komme Friheb, og bemægtige sig sin Fædrene-Arv igjen, hvilken han ogsaa erholdt, og det paa saadan Maade.

Den ungarske Kong Uladislaus tog sig tilligemed Andre den betrængte Hospodars Sag an, og ved den tappre Helt Hunniadem erholdt en fuldkommen Sejer over Tyrkerne, og menes der, at Scanderbeg for Slaget havde forenet sig hemmeligen med Hunniade derom. Det Paafølgende viser ogsaa, at saadan Mening var ikke ilde grundet. Thi Scanderbeg, da han ved dette Nederlag og den Forvirring, Tyrkerne vare bragte udi, saae sig istand til at iværksætte sit længe-skjulte Forsæt, tvang han den tyrkiske Bassas Haandskriver at opsætte udi Sultanens Navn en Befalning til de høje Officierer udi Croja, om at overlevere Staden Croja udi hans, nemlig Scanderbegs,

Begs, Hænder, hvilket ogsaa skede, saa at Scanderbeg blev ved denne List Mester over en af de allervigtigste Stæder udi Epiro. Saasnart han var bleven Mester derover, lod han nedsable den hele tyrkiske Besætning, og derpaa i en Hast erobrede de andre epirotiske Stæder, saa at det tyrkiske Navn blev rent udslettet i Epiro. Scanderbeg lod imidlertid see saadan Hurtighed og Aarvaagenhed, at han aldrig nogen Nat sov meer end to Timer, medens han var i Arbejde med at bringe de epirotiske Stæder under sin Lydighed.

Da den tyrkiske Sultan fik Tidende om hans Krigshærs Nederlag, Scanderbegs Frafald og Epiri Forlis, besluttede han strax at hævne sig, og skikkede en anseelig Krigshær under Anførsel af Aly Bassa, for at straffe de Affaldne, og at tvinge Landet under Lydighed igjen. Deraf lod Scanderbeg sig ikke forskrække, men med en maadelig Hær af Epiroter gik den store tyrkiske Mængde imøde, og det med saadan Tapperhed, at han erholdt en fuldkommen Sejer. 20,000 Tyrker bleve ihjelslagne, og 2,000 fangne. Epiroterne derimod savnede ikkun 120 Mænd. Dette Forlis ophidsede Sultanen end mere; men at han ikke strax kunde hævne sig, foraarsagede de store Krigsberedelser, som gjortes mod ham i Ungarn og Polen, saa at han til en Tid maatte sætte de epirotiske Sager tilside, for at anvende al sin Magt mod disse

større

større Fiender. De Ungarske og Polske anholdt da om Hjelp hos Scanderbeg, hvilken vægrede sig ikke for at staae dem bi mod Christendommens tilfælleds Fiende, bragte nogle tusinde Epiroter paa Benene, og dermed selv gav sig paa Vejen, for at støde til den ungarske og polske Magt. Men da han med sine Tropper kom mod Servien, søgte Hospodaren Georgius at forhindre ham Passen igjennem sit Land, og foraarsagede saadant Ophold, at han ikke kunde komme til rette Tid, og at Ungarerne denne Gang maatte fægte allene. Da blev holdt det store bekjendte Slag ved Varna, hvis Udfald var sørgeligt for de Christne; thi den ungarske og polske Krigshær blev efter en haard og blodig Træfning slagen og adspredet, og den unge Konge Uladislaus selv omkom udi Slaget. Scanderbeg fik Tidender om denne Ulykke, da han endda stod ved Grændserne af Servien, hvorudover han blev saa ophidset paa Hospodaren, at han skjændte og brændte allevegne udi hans Lande.

Hvorvel Tyrkerne havde erholdet den store Sejer ved Varna, saa havde den dog været saa blodig, at de ikke saae sig istand saa hastigen at foretage noget Nyt. Amurath fandt derfor for godt at forsøge med det Gode at bringe Scanderbeg til Lydighed igjen, og til den Ende kort efter Slaget ved Varna tilskrev ham et Brev, hvorudi han opregner de Velgjerninger, han har beviist ham, beskylder ham for

Utak-

Utaknemmelighed, og endeligen gjør ham store Løfter, dersom han vil falde tilføje igjen. Paa dette Brev fulgte ikke andet end et frækt Svar; hvorudover Sultanen skikkede først en Krigshær af 9,000 Mand mod Epirum, hvilken Magt var ikkun maadelig; men hans Anslag var derved at overrumple Scanderbeg, at han skulde have Fiender paa Halsen, førend han kunde faae Tidender om deres Ankomst. Men Scanderbeg, som stedse var paa Skildvagt, greb den tyrkiske Magt uformodentlig an, og erholdt en fuldkommen Sejer. Strax derpaa blev skikket en anden Krigshær, hvilken ikke havde bedre Lykke; thi den blev gandske ødelagt, saa at Faa reddede sig med Flugten. Blandt de Flygtende var Anføreren selv Mustafa, hvilken gav Sultanen det Raad, at det var bedst herefter en Tidlang at gaae mere varsom frem, og at lade sig nøje med en maadelig Magt at bedække Grændserne, indtil Lejlighed kunde gives at foretage noget af Vigtighed, hvilket blev ogsaa efterlevet. Imidlertid opvaktes en Tvistighed imellem Scanderbeg og Venedig, hvilken brød ud til aabenbar Krig. Udi denne Krig havde Scanderbeg sin sædvanlige Lykke; thi han ødelagde en anseelig venetiansk Krigshær. Dog førte han sig denne Sejer ikke til Nytte, men med fordelagtige Vilkaar forligede sig med Republiqven igjen, for at kunde bruge sin Magt desbedre mod Tyrkerne; og fattede Regjeringen i Venedig

nedig saadan Kjærlighed til ham formedelst hans Opførsel og Forhold, at den gjorde ham store Foræringer, og lod ham indskrive blandt venetianske Adelsmænd, hvilket holdtes for en stor Æresbevisning.

Af den Uenighed, som havde rejst sig iblandt de Christne, tænkte den tyrkiske Anfører Mustafa at nyde nogen Fordel, og derfor begjerede Frihed af Sultanen at føre Krigen mod Epiroterne igjen. Hvortil da han havde faaet Tilladelse, lod han sig see med en ny Krigshær; men han havde denne Gang ikke bedre Lykke end tilforn; thi 10,000 af hans Folk bleve paa Valpladsen, og han selv tilligemed 12 store tyrkiske Herrer faldt udi Scanderbegs Hænder, saa at Sultanen maatte løse ham tilbage med Penge.

Al Verden maatte forundre sig over at see den tyrkiske Magt, som saa ofte havde kommet Europa og Asia til at skjelve, her at støde an mod en liden Provinds; et mærkeligt Exempel paa, hvad en eneste Mands Dyd og Tapperhed kan udvirke. Amurath mærkede nu af hvilken Vigtighed det var at have Scanderbeg til Fiende, besluttede at føre Krigen paa en anden Maade, end den hidindtil havde været ført, og bildte sig ind, at han udi Scanderbegs Person havde at bestille med hele Christendommen og Persien tillige, saaledes, at det ikke allene var fornødent at bringe store og talrige Krigshære paa Benene, men endogsaa at føre dem selv an. Her bleve

den

derfor gjorte store Tilberedelser, og Kjernen af alt det tyrkiske Krigsfolk, som Europa og Asia kunde tilvejebringe, maatte udrustes for at oversvømme en liden Provinds, som han tilforn ved et Nik havde kundet holde i Lydighed. Den hele Christenhed blev forskrækket over de store Bevægelser, som gjordes. Allene Scanderbeg, som Saadant ene gik an, lod sig deraf ikke forskrække, men stillede sig an som En, der var forvisset om Sejer, lavende sig paa en tapper Modstand. Amurath tog sig strax for at belejre den vigtige Stad Sfetigrad, men Besætningen forsvarede sig med en utrolig Tapperhed, saa at mange tusinde Tyrker derfor bleve opofrede, og medens Belejringen varede, angreb Scanderbeg med sin flyvende Krigshær Tyrkerne nu paa een, nu paa en anden Maade; og da den tyrkiske Anfører, nemlig Feribassa, i en Træfning udfordrede ham til en Enekamp, fældede Scanderbeg ham med det første Hug. Omsider, da Amurath mærkede, at han med Magt ikke kunde vinde Staden, søgte han ved Løfter om store Gaver og Belønninger at lokke nogle af Indbyggerne til at forraade den; og saasom der altid findes onde Mennesker, der opofre Ære og Troskab for Penge, saa lod en af Soldaterne sig underkjøbe til at gjøre de Andre oprørske, hvilket han og udvirkede, og det paa saadan Maade: Han vidste, at Dabrenserne, hvoraf Besætningen mestendels bestod, havde den

Over-

Overtro, at de heller lode sig omkomme, end beqvemme til at drikke af det Vand, som noget urent var kastet i. Nu var i Staden kun en eneste Brønd, som forsynede Alle med Vand. Derudi lod han om Natten kaste en død Hund, hvilket da man om Morgenen blev vaer, opvaktes der saadan Tumult blandt Soldaterne, at man frygtede for Oprør. Commandanten blev derover hel forskrækket, lod dem sammenkalde, søgte ved en grundig Tale at stille dem tilfreds, og derpaa selv forføjede sig til Brønden, og i deres Paasyn udtømte en hel Skaal Vand, hvorudi han blev efterfulgt af de andre Officierer og Borgere. Men Soldaterne lode sig deraf ikke bevæge, men sagde: at de heller vilde døe, end smage saadant Vand. Her var derfor intet andet Middel til at redde sig selv og samtlige Indbyggere, end ved betimeligen at slutte en Accord med Sultanen, hvilket og skede, og Staden blev derpaa overgiven. Ved Stadens Overgivelse raadede Sultanens Søn Mahomed sin Fader at bryde Contrakten, og at hævne sig over Indbyggerne, der havde tilføjet ham saa stor Skade. Men den gamle Sultan vilde derudi ikke følge hans Raad, men holdt hvad som lovet var. De fleste af Borgerne forlode dog Staden, og søgte Boliger andensteds. Blandt dem, som bleve tilbage, var Forræderen, hvilken blev rigeligen begavet; men, som han kort derefter forsvandt, og blev ikke mere seet, menes der,

at

at Amurath selv lod ham tage af Dage. Efter Sfetigrads Erobring begav Amurath sig med sin overblevne Magt til Adrianopel igjen, efterat han paa dette Tog havde tilsat over 30,000 Mand.

Saasnart Amurath med sin Krigshær havde forladt Epirum, og Landet var kommen i Rolighed igjen, besluttede Scanderbeg, som ikke kunde lide den tyrkiske Besætning i Nærværelsen, med Magt at igjentage Sfetigrad. Staden blev derpaa strax beleiret, og al optænkelig Konst og Tapperhed blev anvendt paa dens Erobring. Epiroterne løbe adskillige Storme, anførte af Scanderbeg selv, der omkom mange Tyrker efter Sædvane med egen Haand. Men Fæstningens Styrke og Besætningens Aarvaagenhed gjorde Alting til Intet, saa at man efter Forlis af 500 Mand maatte ophæve Beleiringen igjen. Men hvad som fornemmelig drev Scanderbeg til at staae fra sit Forsæt, var dette: at han fik Tidender om en ny tyrkisk Krigshærs Ankomst. Thi Amurath, da han blev erkyndiget om Sfetigrads Belejring, besluttede han strax at undsætte Staden, og skjøndt han siden fornam, at Belejringen var ophævet, blev han dog ved sit Forsæt, og med en Krigshær større end den forrige rykte udi egen Person mod Epirum, udi Forsæt at angribe den vigtige Stad Croja, hvilket ogsaa kort derefter skede. Croja var da forsynet med en god Besætning under Anførsel af den tappre Uranaconte,

naconte, hvilken udi denne Belejring indlagde sig et udødeligt Navn. Dette var den anden Gang den mægtige Amurath med Kjernen af sin hele Magt rykkede mod Scanderbeg, hvilket giver tilkjende med hvad for store Øjen han ansaae denne Mand. De fleste Krige, han tilforn havde havt mod Persianer og adskillige christne forenede Riger, vare allene førte ved hans Generaler, men her imod en liden Fyrste holder han fornødent at nærvære Krigen udi egen Person, skjøndt han var graa af Alder, og havde lagt sine 80 Aar paa Ryggen. Ja, hans eneste Søn Mahomed, en af de navnkundigste Helte udi Historien, og det ottomanniske Navns største Prydelse og eneste Haab, maatte følge med, saa at det havde Anseelse, som man vilde binde an med hele Christendommen paa eengang.

Staden Croja blev saaledes belejret, og Alt, hvad som kunde optænkes, blev anvendt paa dens Erobring. Med hvilken Hidsighed Belejringen gik for sig, sees deraf, at der udi en Storm bleve fældede 8,000 Tyrker. Scanderbeg var imidlertid stedste i Bevægelse, og angreb Tyrketne nu paa eet nu paa et andet Sted; han havde ogsaa engang indviklet sig saaledes iblandt dem, at hans egne Folk holdt ham for forloren, saa at det var ikke uden ved en forunderlig og fast utrolig Tapperhed og Behændighed, at han udviklede sig igjen, hvorudover Amurath selv ligner

ner ham ved et glubende Dyr, hvis Nærværelse man skulde skye, og lade ham fortæres af hans egen Grumhed. Men det var ikke uden mod hans og Christendommens Fiender han øvede saadan Grumhed; thi han var ellers mild og naadig, og havde alle de Dyder, som zire en Regent, anderledes end Sultanens Søn Mahomed, hvilken næst Scanderbeg var den stridbareste Helt paa de Tider, men tilligemed blodgjerrig, saavel i Henseende til sine egne Folk som til sine Fiender. Efterat Beleiringen havde varet en rum Tid, og saa meget tyrkisk Blod var udgydet, at man frygtede, den hele ottomanniske Krigshær vilde ødelægges, faldt den gamle Amurath af Bedrøvelse udi en heftig Svaghed, hvoraf han døde, og siges der, at han paa sit Yderste besværgede sig over Skjæbnen, der havde ladet ham leve saa længe, for at see alle sine forrige store Gjerninger at blive formørkede af et lidet ringe Folk, som han tilforn havde foragtet. Hans Søn Mahomed fandt efter hans Død ikke raadeligt at fortsætte Beleiringen, rykkede strax derpaa op, og begav sig med de overblevne Folk til Adrianopel igjen, hvor han uden nogen Hinder besteg hans Faders Trone, og er det denne Mahomet, som gjorde Ende paa det østlige Keiserdom, og bemægtigede sig Constantinopel, hvor de tyrkiske Sultaner siden stedse have havt deres Sæde, og ført Titel af Keiser. Han var udentvivl den stridbareste

blandt

blandt alle tyrkiske Sultaner, og lignede, om ikke overgik alle sine Formænd udi Tyranni og Grumhed, men hans Lyder vare beblandede med adskillige store Dyder; thi han var hurtig, arbejdsom, ædru og en ivrig Haandthæver af Retten. Han havde stor Kundskab om Historier, og forstod adskillige Sprog, som Græsk, Persisk og Arabisk, havde ogsaa lagt sig efter Stjernekunsten og andre Videnskaber.

Det første han kom til Regjeringen lod han Scanderbeg tilbyde Fred med de Vilkaar, at han skulde beholde sine Lande, og derfor give ham en aarlig Skat, og som dette Tilbud med Haanhed af Scanderbeg blev afslagen, skikkede Mahomed tvende Krigshære mod Epirum. Den første var anført af Amesa, hvilken strax blev slagen, og Anføreren selv faldt i Scanderbegs Hænder. Den anden Krigshær, som var anført af En ved Navn Debrea, havde ikke bedre Lykke; thi Scanderbeg omkom Anføreren med sin egen Haand udi Slaget, og derpaa adspredte den hele Krigshær. Hans Maneer var i alle Træfninger fornemmeligen at søge Anføreren, og plejede han at sige, at, naar Hovedet var afhugget, faldt Legemet af sig selv.

En saadan Lykke havde Scanderbeg udi Mahomeds Regjerings Begyndelse; hvorudover Sultanen, seende sig med Magt intet at kunde udrette mod denne Kjæmpe, hvis Aasyn Ingen meer kunde staae

imod,

imod, søgte at bevæbne sig med List og Underfundighed. Blandt Epiroterne var En ved Navn Moses, hvilken næst Scanderbeg var af alle den stridbareste, og udi Krigsvidenskab mest erfarne Mand. Den Samme søgte Mahomet at bringe paa sin Side, lovende ham Herredom over Epirum, hvis han vilde falde fra Scanderbeg. Af saadant Løfte lod han sig forblinde, og fra den Tid hemmeligen arbejdede paa at forraske Scanderbeg. Den epirotiske Helt havde da besluttet tilligemed andre Christne at belejre den vigtige Stad Belgrad; og vilde efter Sædvane have Moses med sig paa dette Tog. Men Moses, som agtede at betjene sig af hans Fraværelse for at spille sin foresatte Rulle, undskyldte sig for saadan Rejse, forevendende, at hans Nærværelse var fornøden, ifald, som formodentligt var, Mahomed skulde gjøre et nyt Forsøg, hvorudover Scanderbeg, som ingen Mistanke kunde have om hans Troskab, roste hans Forsæt, og lod ham blive tilbage. Efterat Tilberedelserne vare gjorte, og en anseelig Krigshær bragt paa Benene, rykkede han mod Belgrad. Staden blev strax med saadan Fyrighed angreben, at Besætningen begyndte at handle om Overgivelse, anholdende om en Maaneds Stilstand, inden hvilken, hvis ingen Undsætning kom, skulde Staden overgives. Scanderbeg forkastede strax saadant Tilbud, men lod sig dog omsider overtale af de andre

andre Officierer, at give dem en Stilstand paa 16 Dage. Strax derpaa affærdigede Staden hastig Bud til Sultanen, for at erkyndige ham om Tilstanden. Mahomed, som paa samme Tid havde en Krigshær paa Benene, hvormed han agtede at undertvinge det trapezuntiske Kejserdom, satte derfor saadant Tog til Side, og skikkede Krigshæren Belgrad til Undsætning, og skede dette med saahan Taushed, at den tyrkiske Anfører Sebalia kom de Christne paa Halsen, førend de havde ringeste Tidender derom. Da blev et stort Nederlag gjort paa den Del af Krigshæren, som stod under Musachio, og blev den tappre Mand selv omkommen med nogle tusinde Christne, mest Italiener, som Alphonsus, den neapolitanske Konge, havde skikket, for at støde til Epiroterne. Scanderbeg herimod med sine Folk holdt Stand til den mørke Nat, da han omsider ogsaa maatte vige: dog understode Tyrkerne sig ikke at forfølge deres Sejer, og binde paa ny an med ham, men lode sig nøje med at bemægtige sig de Christnes Lejr, og føre Byttet og Feldtstykkerne ind udi Staden. Scanderbeg omkom udi dette Slag blandt andre to anseelige tyrkiske Herrer, som paa eengang angrebe ham; og var det da, at man fornemmeligen mærkede dette forunderlige, som antegnes om ham, nemlig, at Blodet strømmeviis flød ud af hans Læber, hvilket vederfoer ham saa ofte han antændtes af heftig Vrede. Dette var den

første

første Gang at denne store Mand maatte lade sine Fiender Sejren; thi de Christne tabte udi dette Slag henved 5,000 Mand. Dog dømte Mahomed selv saaledes derom, at, endskjøndt Krigshæren blev slagen, beholdt dog Scanderbeg Sejer.

Da dette Nederlag blev spurgt udi Epiro, tænkte ovenmeldte Moses, at det var Tid at iværksætte dette Forræderi, som han længe havde spundet paa; men, som han intet stort Anhang kunde faae udi Landet, flygtede han med nogle faa Folk til Constantinopel, og der forlangte en maadelig Krigshær, hvormed han lovede at undertvinge Epirum. Mahomed, som vel vidste, hvor lidt man kan forlade sig paa Forræderie, vilde iførstningen ikke beqvemme sig dertil; men da han mærkede, at det var samme Mosis Alvor, betroede han ham en Krigshær af 15,000 udkaarne Mænd, hvormed han rykkede strax mod Epirum. Scanderbeg kunde iførstningen ikke troe, at en Mand, der havde været ham saa forbunden i Venskab, og der med saadan Troskab og Tapperhed hidindtil havde fægtet for sit Fædreneland, skulde saaledes, uden given Aarsag, slaae sig til Christendommens Fiender, hvorudover han nogen Tid ansaae det med Koldsindighed, udi Tanke, at Moses havde noget derunder forborget; men, da han endeligen mærkede, at det var Alvor, gik han ham med væbnet Haand imøde, og blev da holdt et blodigt Feldt-

slag, hvorudi Scanderbeg erholdt en fuldkommen Sejer. Moses havde for sin Bortrejse lovet Sultanen at fordre Scanderbeg ud til Enekamp, hvorudover han ogsaa i Slaget æskede ham dertil; men da Scanderbeg lod sig see, blev han af hans Aasyn saa forskrækket, at han bristede sig ikke dertil. En Tyrk var dog i Slaget saa dristig, at han i fuld Rend stødte med saadan Hidsighed an paa Scanderbeg, at han faldt baglænds over Hesteryggen. Men han rejste sig igjen, førend den Anden kunde videre foretage noget, og strax derpaa hævnede sig med Anfalderens Nederlag. Den største Del af den tyrkiske Krigsmagt blev omkommen i dette Slag, saa Moses med 4,000 Mand, udi en elendig Tilstand, fuld af Haanhed og Blusel, kom til Constantinopel igjen, hvor Mahomed besluttede strax at lade ham henrette; dog, eftersom han havde udviist i Slaget alt, hvad som udfordres af en duelig Anfører, og de overblevne Krigsfolk gav prægtige Vidnesbyrd derom, skjænkede Sultanen ham Livet, hvorvel han siden lod see Foragt og Koldsindighed for ham. Da begyndte denne højhjertede Mand omsider at begræde sin Daarlighed, og efterat han nogen Tid med stor Græmmelse havde opholdt sig i Constantinopel, flygtede han hemmeligen derfra, kom til Epirum igjen, og kastede sig for Scanderbegs Fødder, hvilken ikke allene tilgav ham

han

hans Forseelse, men endogsaa satte ham i sin forrige Værdighed igjen.

Kort efterat dette var skeet, fik man Kundskab om et andet Frafald, som gik Scanderbeg end mere til Hjerte, og som foraarsagede langt større Forundring hos Alle; thi hans egen Brodersøn Amesa, hvilken han stedse havde elsket som sit eget Barn, og gjort ham saa godt som delagtig med sig udi Regjeringen, flygtede uformodentligen med Hustru og Børn til Constantinopel. Der holdt han en Tale fuld af Beskyldninger imod sin Farbroder, og endelig efter Ansøgning erholdt en Krigsmagt, hvormed han lovede at undertvinge Epirum. Krigsmagten, hvorudi af Rytteri allene vare 50,000 Mand, blev betroet til Isach Bassa, og havde man Forhaabning med saadan Magt at gjøre Ende paa de epirotiske Krige. Scanderbeg forsømte da efter Sædvane intet, som kunde tjene til Forsvar; thi han fik en Magt af 11,000 Mand paa Benene, og dermed rykkede mod Fienden. Da den tyrkiske Krigshær kom ham nær, gik han tilbage, og begav sig langt ind udi Landet, ikke af Frygt, men for at gjøre Fienden desmere sikker, og skede dette med saadan Kunst, at Amesa selv, som kjendte alle sin Farbroders Krigspuds, ingenlunde tvivlede paa, at det jo var skeet af Frygt. Derpaa sloge Tyrkerne sig til Sikkerhed, og lod Isach Bassa med stor Højtidelighed udraabe Amesam til Konge

 af

af Epiro. Men, da de vare udi den største Sikkerhed, kom Scanderbeg dem uformodentlig paa Halsen, og erholdt en fuldkommen Sejer; 30,000 Tyrker bleve slagne, og de Øvrige tilligemed Isach Bassa toge Flugten. Blandt de Fangne var Amesa selv, hvilken Scanderbeg havde befalet sine Folk ikke at omkomme.

Denne Sejer opvakte en overvættes Glæde over det hele Land, og skede derpaa et triumpherende Indtog udi Croja, hvor Byttet tilligemed Fangerne blev indført. Blandt de Fangne, som bragtes i Triumph, var Amesa, som med bagbundne Hænder udi Lænker førtes igjennem Staden; et forunderligt Syn for Indbyggerne, der nyligen tilforn havde anseet ham som den største og næst Scanderbeg ærværdigste Mand. Scanderbeg lod ham derpaa strax skikke til sin fortroligste Ven Alphonsum, Kongen af Neapel, for at indsluttes udi sikker Forvaring i hans Land, og blev han der siddende saalænge som samme Konge levede. Efter Alphonsi Død blev han bragt til Epirum igjen, og sat udi Forvaring i Croja. Der søgte han ved adskillige bevægelige Skrivelser at stille sin Farbroders Vrede, og lovede han, at hvis han maatte sættes udi Frihed igjen, vilde han gjøre Scanderbeg ligesaa stor Tjeneste, som han tilforn havde foraarsaget ham Fortred. Saadant kunde skee paa denne Maade: man skulde lade, som han var

flyg-

flygtet af Fængslet, og vilde han begive sig lige til Constantinopel, hvor hans Frue og Børn endda vare, for at søge Sultanens Beskyttelse paa ny. Og, naar han saaledes havde erhvervet Sultanens Naade igjen, vilde han siden stedse erkyndige Scanderbeg om det tyrkiske Hofs Anslag. Scanderbeg lod sig overtale til at bevilge ham Saadant, og stillede sig an, som han var meget forskrækket over Amesas Flugt. Amesa kom saaledes anden Gang til Constantinopel, hvor han blev vel imodtagen; men, som han kort derefter hastigen døde, menes der, at Sultanen ved Forgift lod ham hemmeligen omkomme.

Efterat Tyrkerne saa ofte med deres Skade havde prøvet Scanderbegs Styrke, begyndte de at søge hans Venskab; dog kunde de ikke formaae ham til at træde i noget offentligt Forbund med dem; allene, saasom hans Forsæt var at gjøre et Krigstog til Italien, lod han sig overtale til at slutte et Aars Stilstand med Sultanen. Efterat denne Stilstand var sluttet, begav han sig med en Krigsmagt til det Neapolitanske, for at undsætte den nye Konge Ferdinandum Alphonsi naturlige Søn, som var overfalden af Hertugen af Anjou, der formeende sig at have bedre Ret til det neapolitanske Rige. Der var han saa lykkelig, at han i Grund ødelagde den franske Krigsmagt, og bragte alle frafaldne neapolitanske Stæder under Ferdinandi Lydighed, og var dette mærkeligt, at samme

me Stæder overgave sig paa Scanderbegs blotte Forsikring, at Kongen skulde ikke hævne sig over deres Frafald; hvilket giver tilkjende, hvor høje Tanker man havde overalt om denne Mands Redelighed. Efterat han saaledes havde bestyrket Ferdinandi Trone, begav han sig tilbage til Epirum igjen.

Medens han var i Italien, tog Mahomed sig for, førend Stilstanden var tilende, at gjøre et nyt Forsøg mod Epirum. Til den Ende gjorde han store Tilberedelser, og skikkede adskillige Krigshære didhen. Den første Krigshær, bestaaende af 20,000 Mand, blev anført af Sinan Bassa. Men, førend dette Indfald skede, var alt Scanderbeg kommen tilbage. Han fik i en Hast 8,000 Mand paa Benene, og dermed uformodentligen om Natten gik løs paa Tyrkerne med saadan Fyrighed, at deres hele Magt i en Hast blev slagen og adspredet, og var det ikke uden med stor Nød, at Anføreren selv med nogle Faa undkom. Kort derefter angreb han en anden tyrkisk Anfører Asambeg, som havde en Krigsmagt af 30,000 Mand, mod hvilken han havde samme Lykke; thi den største Del deraf bleve omkomne, eller drevne paa Flugten, og Asambeg overgav sig med de Øvrige paa Naade og Unaade. Den tredie tyrkiske Anfører Jusumbeg, som ikke lod Modet falde af de Andres Uheld, dristede sig ogsaa at forsøge Lykken med 18,000 Mand. Men intet kunde imodstaae den for-

førs

forfærdelige Scanderbeg; saa at denne tredie Krigshær blev ogsaa slagen og ødelagt.

Dette kunde ikke andet end foraarsage stor Forskrækkelse og Forundring hos alle Mennesker, helst efterdi Scanderbeg havde at bestille med saadan Fiende, som Mahomed, der havde undertvunget sig tvende Kejserdomme med adskillige Kongeriger, og var en af de største Monarcher og forfærdeligste Stridsmænd, som er at finde udi Historien. Ingen torde mere byde sig an at føre de epirotiske Krige, efterdi Scanderbegs Navn var bleven en Skræk for det hele ottomanniske Monarchi. Omsider gav sig dog an en gammel Stridsmand ved Navn Carazabeg, hvilken saavel udi Amuraths som Mahomeds Tid havde indlagt stor Ære. Den Samme blev given en anseelig Krigsmagt, hvormed han rykkede mod Epirum. Udi hvilken Anseelse Carazabeg da var, sees deraf, at Scanderbeg sagde, at han frygtede meer for Anføreren, end for den hele Krigshær. Carazabeg skikkede 4,000 Mand for i Vejen, med Befaling at oppebie de øvrige Krigsfolk ved Chiery udi Macedonien; men samme 4,000 Mand bleve i en Hast angrebne og adspredte, hvilket jog saadan Skræk ind udi Carazabeg, at han rejste tilbage til Constantinopel igjen, og blev Mahomed ham derfor ikke unaadig, men holdt det for en Lykke, at han kom lidt mere helskindet tilbage, end de andre Anførere.

Saa-

Saaledes bestred Scanderbeg udi kort Tid fire tyrkiske Krigshære under fire adskilte Anførere; hvorudover Mahomed fandt ikke raadeligt at binde oftere an med en Mand, som han mærkede at være uovervindelig; men søgte ved smigrende Breve at vinde hans Venskab, hvortil Scanderbeg ogsaa lod sig bequemme, saa at der blev sluttet Fred imellem dem. Med denne Fred vare dog andre christne Stater, især Venedig, ikke fornøjet, hvorudover Republiqven søgte at bringe ham i Harnisk igjen, og ved et Gesandtskab forestillede ham, at, eftersom de fleste christne Regenter havde forbunden sig sammen mod Tyrken, og kunde ikke andet end ansee ham som Sjelen udi den hele christne Magt, saa haabede de, at han til det forestaaende store Tog ikke undslog sig for at undsætte dem. Scanderbeg, hvorvel hans Forsæt da var at holde Fred med Sultanen, for at berige sine Undersaatter, og komme Handel og Vandel til at blomstre i Landet; saa dog, efterdi han ansaae det forestaaende Tog som en Religionskrig, besluttede han at bryde Freden, og strax derpaa gjorde Indfald udi Sultanens Lande, hvor et overmaade stort Bytte blev erhvervet; men, som Pave Pius den Anden paa samme Tid ved Døden afgik, der havde bragt de Christne udi Harnisk, kom der efter Sædvane Uenighed iblandt dem, saa at hver gik hjem til Sit, ladende Scan-

der-

derbeg istikken allene. Saasom nu Mahomed var bleven befriet for den Frygt, som de Christnes forenede Magt havde bragt ham udi, anvendte han alle sine Tanker til den epirotiske Krig, saa at Scanderbeg neppe var kommen tilbage med det store Bytte, han havde gjort, førend han fandt en ny tyrkisk Krigshær for sig; men samme Krigshær var ikke andet end et Vejrlys, der lod sig see og forsvandt paa engang; thi Scanderbeg kom dem uformodentligen paa Halsen, omkom 10,000 Mand, og fik Anføreren selv i Hænder.

Dette nye Nederlag gjorde Mahomed fast rasende, saa at han strax saae sig om en anden, der kunde anføre Krigsfolket. Ingen holdtes da dertil beqvemmere, end En ved Navn Ballabanus Badera, en indfød Epiroter, hvilken fra Barnsben havde staget i tyrkisk Tjeneste, og var den første, der udi Constantinopels Erobring besteg Stadens Mur. Hans Erfarenhed udi Krigssager og Underfundighed var ikke mindre end hans Tapperhed, saa at Alle holdte for, at man i ham havde faaet den Mand, der vilde gjøre Ende paa Scanderbegs Herredom. Denne Ballabanus svarede i Begyndelsen nogenledes til de Tanker, man havde fattet om ham; thi, endskjøndt i det første Slag, han leverede Scanderbeg, han maatte vige tilbage, saa fægtedes dog denne Gang med større

Be-

Bestandighed end tilforn; han havde derforuden den Lykke, at otte af de største Epiroter, hvoraf enhver var beqvem til at anføre en Krigshær, da de vovede sig langt fra de andre, faldt i hans Hænder. Blandt disse otte Helte var den navnkundige Moses, item Perlatus, der havde ladet see saadan Tapperhed udi Sfetigrads Belejring. Ballabanus lod dem skikke til Constantinopel, hvor Mahomet lod dem levende flaae, saa at denne Ulykke bragte hele Epirum udi Sorg. Scanderbeg lod af denne Uheld ikke Modet falde, men fuld af Begjerlighed til Hevn angreb Ballabanum paa ny, og i Grund ødelagde hans hele Krigshær, saa at han allene med nogle faa af de Flygtende kom til Constantinopel igjen. Mahomet gjorde ham vel iførstningen sure Miner; men, saasom han Ingen holdt beqvemmere til at fortsætte denne Krig, end samme Mand, sær, efterdi han kjendte Landet saa vel, skikkede han ham paa ny med en anden Krigshær didhen. Da blev igjen holdet et Feltslag ikke langt fra Sfetigrad, hvor der længe blev fægtet med stor Haardnakkenhed paa begge Sider, og lod da Scanderbeg see saadan Manddom og Hurtighed, at Alle, saavel Tyrker som Christne, holdt ham som et Vidunder og noget, som var meer end et Menneske. Epiroterne, som af idelige Krige og Sejervindinger vare hærdede, stode da ogsaa udi Feltslag

som

som Klipper, saa ingen Magt kunde drive Nogen fra sin Post. Midt udi Slaget fordrede en tyrkisk Kjempe, ved Navn Soliman, Scanderbeg til at slaaes med sig ene; men han blev strax fældet, og jog hans Fald saadan Skræk ind udi den hele tyrkiske Krigshær, at den begav sig paa Flugten, saa at Ballabanus igjen ikkun med nogle Faa undkom.

Ved hans Tilbagekomst til Constantinopel forsvarede han sin Opførsel med saadan Fynd, at Sultanen blev dermed tilfreds, og besluttede at betjene sig end videre af ham udi samme Færd. Man kan og sige, at han havde opfyldt en god Anførers Pligt, og at dette saavelsom de forrige Forlis kunde ikke tilregnes ham, ej heller det tyrkiske Krigsfolk, som i alle andre Tilfælde havde forholdt sig vel og tapper; men intet kunde paa de Tider imodstaae Scanderbegs Magt, og havde Venetianerne, saavelsom de Franske i Italien, ikke havt bedre Lykke mod denne uovervindelige Helt. Ballabanus lavede sig nu til et nyt Tog, og efterat han af Sultanen havde faaet Frihed til at føre Krigen efter sit eget Tykke, samlede han en anseelig Magt af de bedste og mest udvalgte Tropper, hvilke han delte udi tvende Parter, overdragende En ved Navn Jagup den ene Del, saasom han agtede med tvende Hære at angribe Scanderbeg paa eengang. Og kan man sige, at den store Helt da havde staaet

stor

stor Fare, hvis Ballabani Anslag havde gelinget. Ballabanus ankom først med sin Krigshær, til hvilken Scanderbeg strax nærmede sig med nogle faa Ryttere, for at udforske den fiendtlige Lejrs Tilstand. Men han blev paa Vejen af nogle Tyrker, som havde skjult sig for at opsnappe ham, overfalden, saa at han ikke uden med stor Livsfare kom tilbage med en eneste af hans Følge; thi de Andre bleve omkomne. Han mærkede da, at al Lykke vilde bestaae derudi, at han kunde komme i Træfning med Ballabano, førend den anden Krigshær stødte til ham. Han rykkede derfor strax imod Fienden, og tvang ham mod sin Villie at levere et Feldtslag. Træfningen var haard og blodig, og Ballabanus fægtede med ikke mindre Tapperhed end Forsigtighed; men hans Krigshær blev omsider slagen, saa at der ikkun nogle faa med Anføreren reddede sig med Flugten. Og, som man strax derpaa fik Tidender om, at den anden Anfører Jagup med sin Krigshær var indfalden i Epirum, gik han ham iligemaade strax paa Klingen, og kom i Træfning med ham, førend han havde faaet Kundskab om Ballabani Nederlag. Udi denne Træfning søgte Scanderbeg strax Anføreren selv, og fældede ham med sin egen Haand, hvorudover den hele Krigshær blev saa mismodig, at den tog Flugten. Saaledes bleve paa ny igjen tvende anseelige Krigshære i

Grund

Grund ødelagde, og Scanderbegs Navn gav Materie til Tale og Lovsange i alle Lande.

Da denne ny Ulykke kom Mahomed for Ørerne, begyndte han at frygte, at den Anseelse, han hidindtil havde været udi, formedelst hans andre store Bedrifter, vilde formedelst den Haanhed, ham stedse vederfoer i Epiro, forvandles til Foragt blandt hans egne Folk; hvorudover han beslutte de udi egen Person at gjøre det yderste Forsøg. Han rykkede derfor selv med en Krigshær af 200,000 Mand mod Epirum, og belejrede paa ny Staden Croja. Førend denne Belejring gik for sig, gjorde han et andet Forsøg mod Scanderbegs Person, ved at underkjøbe tvende Personer for enten at myrde ham eller omkomme ham med Forgift; men disse tvende kom i Uenighed med hinanden, hvorudover deres Forehavende blev aabenbaret, og Begge bleve hængte. Efterat dette Anslag var gjort til Vind, maatte Mahomed anvende Magten alene, og blev Belejringen for Croja fortsat med stor Hidsighed; men de Belejrede forsvarede sig med ikke mindre Bestandighed, og gjorde dagligen store og lykkelige Udfald. Scanderbeg, som imidlertid førte en flyvende Krigshær, brød ind nu paa een, nu paa en anden Side af den tyrkiske Lejr, og tilføjede den saadan Skade, at Mahomed omsider med en Del af Krigshæren begav sig til Constantinopel igjen,

efter-

efterladende Ballabanum for at fortsætte Belejringen. Imidlertid gjorde Scanderbeg en Rejse for at erholde Undsætning af andre Lande. Han kom da ogsaa til Rom i samme Henseende, og formaaede Paven til at antage sig hans Sag med Iver. Efterat han havde samlet en anseelig Magt af Hjelpetropper, kom han til Epirum igjen, og satte sig for at angribe den tyrkiske Lejr; men Belejringen blev strax derpaa ophævet, og Tyrkerne forlode Staden og Landet igjen, efterdi Anføreren Ballabanus blev omkommen i en Storm. En saadan Ende fik ogsaa dette Tog, som var det største af alle.

Endel Skribentere have taget Anledning af den Rejse, som Scanderbeg, medens Croja var belejret, gjorde til Italien, at afmale ham som en fordreven Prinds, der havde mistet Croja tilligemed sine andre Stæder. Men de troværdigste Skribentere, som Barlettus og Calchondylas, vidne, at Mahomed var ligesaa ulykkelig paa dette Tog som paa de andre. Ja, at han end eengang gjorde saadant Forsøg, saavel mod Croja som Dyrachium, men maatte med uforrettet Sag gaae tilbage, saa at Scanderbegs Lykke og Sejervindinger varede indtil hans Død, som skede Aar 1466 udi hans Alders 63de og Regjerings 24de Aar. Hans Død foraarsagede en Jammer og Hylen over det hele Land, saasom man vel vidste,

at det var ikke ved Landets Magt, men ved Scanderbegs Hoved og Arme allene, at Epirus saalænge havde forsvaret sin Frihed. Da han laae paa sit Yderste, angreben af en Feber, og Tidende kom om et nyt tyrkisk Indfald, sprang han op af Sengen, og vilde bevæbne sig efter Sædvane, men Afmægtigheden tillod ham ikke Saadant, thi han maatte tilsengs igjen, og døde kort derefter. Man kan sige om denne Mand, at han var den største Helt, som Naturen har dannet, og Ingen hverken udi gamle eller nye Historier kan lignes med ham. Thi intet var mere forunderligt, end at see en liden Prinds med en Haandfuld af Folk udi 24 Aar at føre Krig med tvende store Monarcher, for hvilke Persien, Aegypten og hele Europa skjælvede og bævede. Han ødelagde fast tyve mægtige Krigshære, fældede de fleste Anførere og Kjæmper, som udfordrede ham, med egen Haand. Og vidne de Tiders Skribentere, at han udi Strid har omkommet henved 3,000 Mænd med sit eget Sværd, hvilket er mere, end som kan siges om noget Menneske paa Jorden. Hans Tapperhed og Manddom var geleidet af Naade og Mildhed. Han havde ogsaa en særdeles Nidkjærhed for den christelige Tro, og seer man af alle hans Breve, at han gav sig den Titel: Georgius Castriotus, Christi Stridsmand. Hans Historie er beskreven af Mange,

ge, men udførligst af Marino Barletto, en Epiroter, udi 13 Bøger, som jeg fornemmeligen har fulgt. Samme Barlettus vidner, at da Tyrkerne siden bemægtigede sig den Stad, hvorudi han laae begraven, opgrove de hans Legeme, og delede Stykker af hans Ben imellem sig, hvilke de ansaae som Helligdomme, ja hang dem om deres Halse, bildende sig ind, at Lykke og Velsignelse deraf vilde flyde.

Sam-

Sammenligning
imellem
Ziska og Scanderbeg.

Udi disse tvende store Stridsmænds Gjerninger findes megen Overensstemmelse. Begge oprettede med ringe Magt deres Standarter mod de mægtigste Fiender, Scanderbeg mod Mahomed den Anden, der var en Skræk foden hele Christendom, og Ziska mod det pavelige Monarchie, hvorunder Keisere og Konger tilforn stedse havde bukket. Begges Vaaben kan kaldes Nødværge. Den Første greb til Gevær for at befrie sit Arve-Fyrstendom fra et uretfærdigt Aag; den Anden trak Kaarden for at beskytte Religionens Frihed, og at hævne sine Venners Død. Dog er denne Forskjel derved, at den Førstes Foretagende kan berømmes, den Sidstes derimod kun nogenledes undskyldes; saasom Scanderbeg var en regjerende Fyrste, men Ziska kun en Undersaat, og derfor skulde have Møje med at legitimere sin begyndte Krig, hvis ikke Kong Wenceslaus selv havde seet igjennem Fingre med hans Opstand. Begge førte Krigen med en forunderlig Fremgang, og aldrig vendte deres Fiender Ryggen. Beg-

ge gjorde ogsaa tvende uanseelige og tilforn lidt bekjendte Folk til de berømmeligste paa samme Tid; og saa meget som Epiroter og Bøhmer ved disse store Generalers Middel overgik alle Nationer i Stridbarhed, saa meget overgik begge Anførere deres egne Folk udi Mod, Behændighed og Legemsstyrke. Hvis Ziskæ Fiender kan siges mere stridbare end Scanderbegs, saa vare Scanderbegs derimod talrigere og mægtigere, og havde til Anfører Amurath og Mahomet, hvis Navne vare en Skræk for hele Europa. Vel synes det mest at forundre sig over hos Ziska, at han forrettede saa store Ting, endskjøndt han var stokblind. Men derimod kan siges, at Scanderbegs Sejervindinger vare større og flere, og at han førte saa store Krige med en Haandfuld af Epiroter, da Ziska havde Styrken af den hele bøhmiske Nation paa sin Side. Begges Personer vare lige forskrækkelige udi Feldtslag, saa at det er uvist, hvilket Syn var forfærdeligst for Fienden, enten Scanderbegs Sværd eller Ziskæ Kølle.

Man seer heraf, hvormeget disse tvende Mænd havde tilfælleds med hinanden udi Commando, Krigsvidenskab, Dristighed, Behændighed og Legemets Styrke. Men gaaer man videre, og tager sig for at examinere heroiske Qvaliteter, da kan den Sidste i ingen Ting lignes med den Første, hvis hele Levnet var prydet med Mildhed, Naade, Urets Forglemmelse og oprigtige heroiske Dyder; saa at han syntes ikke at føre Krig for at indlægge sig Ære, men for at efterleve sin Pligt, og anvende det store Pund, som Gud havde betroet ham, til at standse den grummeste Fiende, som Christendommen nogen Tid har havt; saa at hans Tapperhed var ikke andet end en hellig

Iver,

Iver, og saadan en som fandtes hos Judas Maccabæus og hans Brødre, og var den højeste Titel han forlangte, denne, at kaldes Georg C..riotus Jesu Christi Soldat. Det er sandelig Skade, at det paa de Tider ikke var i Moden at canonisere uden hykkelske Munke og Præstetilbedere; thi man kan sige, at utallige Mange, som findes paa Helgenes Liste, langtfra ikke have forskyldt det saa vel, som denne store Mand, hvis hele Liv var en Kjæde af christelige Dyder, og ved hvis Haand Gud lod see virkelige Mirakler, ved at standse en forfærdelig Fiendes Magt, der rev de Christne to Keiserdømmer, mange Kongeriger, og utallige Lande og Stæder af Hænder. Jeg siger, virkelige Mirakler, i Henseende til mange, som tillægges visse Helgene, hvilke heller have Anseelse af Kogleri end himmelske Virkninger. Med eet Ord at sige: Ziska var udi det 15de Seculo en af de største Generaler, og Scanderbeg udi hele Historien den største Stridsmand, Anfører, og tilligemed Heros.

Schach Abas og Soliman.

Forberedelse.

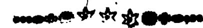
For at give grundige og oprigtige Afridsninger af store Helte, deres naturlige Egenskaber, Dyder og Lyder, er fornødent at have ikke mindre Tiderne og Stederne, end Personerne for Øjen; thi en Dyd, som i Henseende til dens Øvelse er lige stor, er dog i Henseende til Personen som øver den ikke altid af lige Vægt, ligesom en Lyde er altid en Lyde, men større og mindre, ligesom hvor og hos hvilke den findes; saaledes berømmer jeg vel En for Sagtmodighed og Mildhed, der er opdragen i Pythagoræ Skole; men langt mere den, der besidder samme Herligheder, om han er opklækket blandt tartariske Horder. Anacharsis kunde holdes for en stor Mand, endskjøndt han havde været født og opdragen i Athenen, men langt større, efterdi han var opdragen udi Schythien; thi her foraarsagede Stedet, at de selvsamme Dyder, som ere store og vigtige hos En, er langt større og vig-

vigtigere hos en Anden. Det samme maa ogsaa iagttages med Feil og Laster, hvilke, endskiøndt mange ere altid lige store, ere derfor ikke altid lige strafværdige; saaledes er Drukkenskab mindre læstværdig hos en Tydsk og Engellænder, end hos en Spanier og Italiener; Feighed mindre Lyde hos en Chineser end hos en Japponeser; Frækhed dadles mindre hos en Soldat end hos en Borger; og Knarvurrenhed og Vrede vanhelder mere en Hofmand, der er opdragen udi Simulation og Politesse, end en Skolemester, hvis daglige Idrætter bestaae i at alternere med Riis og Færle. I den Henseende have ogsaa fornuftige Lovgivere rettet Straf og Belønning efter hvert Lands Art og Egenskab. Saaledes seer man, at en Synd straffes med Steile og Hiul paa eet Sted, men den selvsamme Synd straffes ikkun med Penge eller Afsættelse paa det andet, og det meget viseligen, efterdi den mindre Straf ofte har større Virkning hos eet Folk, end den større hos et andet. Hvorudover, naar der spørges, hvilken Lov er den bedste og fornuftigste, kan man svare: den, som passer sig bedst efter Undersaatterne; ligesom den Sæd og den Plante er den bedste, som passer sig bedst til den Jord, hvori den skal saaes og plantes. Naar man derfor udi Dyders og Lyders Afridsning lægger dette til Grundvold, og eftertænker, at, naar paa Dydens Vei Tvende paa eengang kommer til eet Maal, den fortjener den bedste Æreskrone, som har gaaet den vanskeligste Vei; ja, at det Skib, som igiennem Skiær og Klipper, skiøndt ilde tilredt, kommer i Havnen, fortjener større Lykønskninger, end det som kommer, skiøndt gandske ubeskadiget, igiennem aaben

Sø,

Søn, saa haaber jeg paa dette Fundament at udfylde dette mit Foretagende, naar jeg blandt store Helte, hvis Liv og Levnet skal tjene til Exempel og Opbyggelse, sætter en Schach Abas og en Soliman; thi Begge fortjene den Ære, efterdi den Ene var en tyrkisk Keiser, og den Anden en persisk Konge, saa at, endskiøndt de kan synes smaa og middelmaadige blandt Grækere, Romere og andre europæiske Helte, saa kan de, uanseet deres Feil og Lyder, ikke ansees uden med store Øien, efterdi de vare Tyrker og Persianer, og regjerede udi de Lande, hvor man af andre Kongers Exempler ikke kunde opmuntres uden til de groveste Laster, hvor Vold, Tyrannie og Rov vare ligesom ved Love authoriserede Idrætter, og hvor at regjere var det samme, som at give Tømme til alle Begjerligheder, at gjøre hvad man lystede, og at bilde sig ind, at nogle Millioner Mennesker vare allene skabte for at fornøje et eneste Menneskes Vellyst. Den Moderation jeg derfor finder hos en tyrkisk og persisk Konge i mange Ting, stikker mig saa meget i Øjnene, at jeg ikke kan see den Grumhed, de øve i visse Ting, saasom de udi Grumhed og andre visse Laster, som de øve, overvindes af en gammel indgroet Sædvane, men udi Mildhed og andre Dyders Øvelse overvinde sig selv. Jeg kan derfor ikke uden Forundring ansee Konger, som ere opdragne udi Fruerstuer, og ligesom opammede af Vellyster og Udyder, at regjere med saa stor Viisdom, at arbejde paa Landets Velstand, Handels og Videnskabers Opkomst, Retfærdigheds Haandthævelse, og gamle indgroede Landefeils Udryddelse. Jeg forundrer mig over at see en Mahomet Chondabendes Søn saaledes quali=

qvalificeret, og forundrede mig end mere derover, hvis jeg fandt saadanne Dyder hos en maroccansk Keiser, eller udi et Land, hvor man har end mindre Idee om Dyder. Med hvilken Forundring har man ikke udi vor Tid i Dyder og Regjeringskunst blandt europæiske Konger og Fyrster seet skinne en russisk Regent, der var født og opdragen i et Land, hvor man ingen Idee havde om heroiske Dyder. Hvis Soliman og Schach Abas ikke kan fortjene at sættes paa store Heltes Liste, i Henseende til deres Bedrifter, saa kan de dog nyde den Rang i Henseende til deres Fødsel og Opdragelse, og efterdi de i alt det Gode, de gjorde, vare deres egne Læremestere. Og er det nok at sige til disse tvende Monarchers Berømmelse, at, endskjøndt de blandt mange Konger og Fyrster have havt mange Overmænd, saa have de dog blandt tyrkiske og persiske Regentere ingen Ligemænd. Disse tvende Monarchers Liv og Levnet er det, som jeg her agter at beskrive.

Schach

Schach Abas den Store.

Denne store Konge har havt en særdeles tynd Lykke derudi, at Ingen har taget sig for at beskrive hans Historie, da man dog haver gjort sig den Umage med mange østerlandske Potentater, hvis Liv og Levnet er langtfra ikke saa mærkværdigt. Vel er sandt, at hans Bedrifter tales om i alle persianske Rejsebeskrivelser, men det er altsammen stykkevis ved en og anden Lejlighed. Olearius taler kun om Begyndelsen og Enden af hans Regjering; item om det Mord, han begik mod sin Søn; Mandelsloe allene om den Krig han førte med Portugiserne, item mod Stormogolen, udi hvilke Krige Ormus og Kandahar bleve erobrede. Kämpher udi sin persianske Beskrivelse rører af alle Persiens Konger mindst om denne store Mand. Udi Taverniers og Chardins Rejser findes Adskilligt, men stykkevis, og Herbelot udi hans store Bibliothek forbigaaer ham aldeles; saa at jeg har med Flid maattet gjennemlæse alle disse Bøger, for

at

at faae en Samling af nogle Blade; iligemaade de mogolske Historier, hvorudi ved en og anden Lejlighed anføres nogle artige Bedrifter af denne Konge. Men førend jeg skrider til Sagen i sig selv, vil jeg melde nogle faa Ord om hans Formænd, item i hvad Tilstand Persien var, da han kom til Regjeringen.

Det Kongerige Persien har havt samme Skjæbne, som Indostan og andre Riger udi Asien, i det at det er bleven oversvømmet af Mahomedaner, hvilke, om de ikke have udryddet, saa dog have bragt udi Slaveri de gamle rette Indbyggere. Hvorledes Tamerlan bemægtigede sig Persien, det har jeg vist udi samme Helts Historie. Jeg har iligemaade ofte tilforn anført, at der blandt Mahomedanerne ere tvende Hovedsecter, og at Nogle hænge til Omar, Andre til Ali; de Første kaldes gemenlig Sunnys, og alle deres Anførere, som ere af Omars Stamme, Califer. De Konger og Fyrster derimod, som nedstige fra Ali, kaldes Imans. De babylonske Califer forfulgte med Sværd og Ild de Imaner, saasom de kunde ikke lide, at de Samme gave sig Titel af Mahomets Vicarier, som de mente dem allene at tilhøre. De dreve dem derfor udaf Arabien, og nødte dem til at tage Tilflugt til Persien, hvor de stadfæstede og bestyrkede Alis Lærdom. Men de kunde ej heller der være i Ro for de babylonske Califer; thi de samme bleve ved at forfølge dem, indtil de selv om-

sider

fider bleve skilte ved deres Herredom af Tartarerne. Araberne og de mogolske Tartarer, saasom de vare Sunnys, saa bragte de ind udi Persien med sig Omars Lærdom, da de bemægtigede sig samme Rige og udryddede allevegne Alis og de andre Imaners Ihukommelse, ødelagde deres Begravelser og andre deres Tegn, som vare oprettede for dem. Men disse Sunnys eller Omariter tabte Tid efter anden deres Myndighed udi Persien, og Alis Sect fik Overhaand, saa at Omars Navn blev til en Forbandelse, og de Imans allene holdtes for Mahomets rette Arvinger. De Samme ere tolv udi Tallet, og have Persianerne indsluttet dem udi et Vers saaledes:

Med tre Mahomed der ere to Hassein,
Een Musa, een Jafer, fire Aly og een Hussein.

Disse tolv Imans erkjende Persianerne allene for Mahomeds rette Efterfølgere, og er det hos dem en Troes-Artikel. De holde for, at denne Sidste af disse Imans, da han var forfulgt af Califerne, blev af Gud borttagen fra Verden, og er forvaret paa et vist Sted, som Ingen veed, og at han skal komme tilbage mod Verdens Ende, for at bringe det hele menneskelige Kjøn til Alys Lærdom, iligemaade, at han endnu er den rette og eneste Konge udi Persien, og at de nærværende Konger regjere kun som hans Statholdere. Dette er fornødent at vide, for at begribe, hvi de nu regjerende Konger kalde sig den persiske

siske Konges Statholdere, og holde sig saadan Titel for en Ære, hvilket kan særdeles sees af denne Konges Historie; thi da en Persianer blev adspurgt af Stormogolen, hvorledes Kongen af Persien levede, svarede han intet dertil; hvoraf Stormogolen mærkede, at han havde fortalet sig, og derfor paa ny spurgte, hvordan den persiske Konges Statholder levede, og da svarede bemeldte Persianer, at Schach Abas levede vel, og siger Historien, at saadan hans Opførsel blev meget naadig optagen af Kongen.

Den første Monarch og Stamfader til de Konger, som nu sidde paa Tronen, var en skinhellig Person, ved Navn Schach Sophy eller Sephy, hvilken ved en sminket Gudsfrygt bragte sig udi saadan Anseelse, at han blev Mester over det Landskab Medien. Samme Sephy, saasom han mærkede, at Mahomedanerne i Persien vare gandske hengivne til den imaniske Sect, og at de troede, at Monarchiet Ingen tilhørte uden dem, som vare af Alys Stamme, foregav han sig at nedstige paa Sværd-Siden af Hussein, Alys Søn, og have alle de andre Konger, hans Eftermænd, fulgt ham herudi, berømmende sig af saadan Herkomst.

Denne Schach Sephy er saaledes Stamfader til de sidste persianske Konger, hvorudover de alle have født Titel af Sophys eller Sephys. Han lagde Grundvold til det ny persianske Herredom, ligesom

Schach

Schach Abas til dets Magt, saa at den Første kan kaldes Rigets Stifter, og den Anden dets Forøger; thi det persiske Rige var, da han kom til Regjeringen, ikkun af liden Vigtighed imod, hvad det siden blev. Det var ligesom sønderrevet udi mange Parter, og delt iblandt meer end 20 Fyrster, med hvilken Abas maatte føre Krig, ligesom med udenlandske Fiender. Men førend jeg gaaer videre, maa jeg tale noget om hans Fødsel og Mindreaarighed.

Schach Mahumed Chodabende døde 1585, og efterlod sig tre Sønner, nemlig Emir Hemse Myrsa, Abas Myrsa, og Ismael Myrsa. Emir Hemse Myrsa, som den Ældste, kom efter Faderens Død paa Tronen. Den yngste Broder døde kort derefter; og Abas var udi Herat, som han havde til Forlehning; dog, saasom han endnu var meget ung, maatte han lade sig regjere af sin Hovmester Murschid-Culican, en anseelig og tapper Krigsmand. Samme Hofmester, saasom han frygtede, at den nye Konge skulde lægge Haand paa ham og hans Myndling den unge Abas, især, eftersom han udi Faderens levende Live havde ladet see adskillige Fiendskabs-Tegn imod samme yngre Broder, og som han derforuden ogsaa ønskede at see den paa Tronen, under hvis unge Aar han som Hofmester vilde føre Regimentet, tragtede han at rydde den ny Konge itide af Vejen. Han aabenbarede sit Forsæt for nogle af

Emir

Emir Hemsas Raad, som han havde Fortrolighed til, og efterat de havde svoret hinanden Troskab, overtalede de Kongens Barber, en ved Navn Chudi, at han skulde skjære ham udi Struben. Samme Chudi beqvemmede sig villig dertil, eftersom han havde faaet Løfter om stor Forfremmelse, og forrettede denne slemme Gjerning udi de sammenrottede Herrers Nærværelse. Men de, for ikke at gjøre sig mistænkte hos Folket, lod ham strax hugge udi smaa Stykker, og kaste paa et Baal. Saadant Endeligt fik Emir Hemse, efterat han havde regjeret udi otte Maaneder. Deslige Mord holdes for Statsgreb, saavel udi Persien, som udi andre Østerlande; thi der siges, at han lavede sig allerede selv til at angribe sin yngre Broder Abas. Efterat Hemsa Myrsa saaledes var omkommen, blev Abas kronet til Konge med Undersaatternes største Glæde; thi han havde ved sin Forstand og andre Sindets Gaver givet Forhaabning om et lykkeligt Regiment, og derved vundet Folkets Hjerter.

Men dette Kongemord, som Murschid-Culican her begik, lod Himlen ikke blive uhævnet: thi, saasom han blev ved at hofmesterere som tilforn, og undertiden talede den unge Konge haardt til, begyndte Abas at fatte Fortrydelse derover; især gik det ham til Hjerte, at Murschid Culican engang offentlig udi Raadet bød ham tie, sigende, at han ikkun var

et

et Barn, som ikke forstod saadanne Sager; thi dette syntes den unge Konge, at han ikke kunde lide, uden med sin kongelige Myndigheds Forringelse, beklagede sig derfore for tre af hans Raad, som han havde mest Tillid til, og meente, at det var høj Tid at rydde sin Hofmester af Vejen. Disse søgte vel at vende ham fra saadant Forsæt; men forgjeves; thi han stod fast derpaa, og vilde, at de skulde selv forrette dette Værk. Hvorudover, for ikke at falde udi Kongens Unaade, de lovede at staae ham herudi bi, og gik ved Nattetider ind udi Hofmesterens Sovekammer, hvor de fandt ham liggende paa Ryggen med aaben Mund. Abas gjorde da det første Hug over Munden, og de Andre fulgte ham efter. Hovmesteren, som var en stærk og modig Herre, springer da op og vil forsvare sig; imidlertid kommer hans Staldkarl, som var bleven opvakt af sin Søvn, ind med en Bil, og spørger: hvad der er at bestille? Men Abas svarede ham: det angaaer Murschid-Culicans min Fiendes Liv, gak Du hen og giv ham Resten; jeg skal gjøre Dig til Fyrste. Hvorudover Staldkarlen gik uden Betænkning hen og fældede ham med sin Bil, og til Belønning blev Landsherre udi Herat. Derpaa lod Kongen udrydde Murschid-Culicans hele Slægt, paa det han skulde ingen flere have at frygte sig for.

Efterat

Efterat Abas saaledes havde faaet denne myndige Hofmester af Halsen, lagde han selv Haanden paa Roret, og førte det med saadan Visdom og Forsigtighed, at hans Navn aldrig vil uddøe udi Persien. Førend han tog sig for at udvide Rigets Grændser, arbejdede han paa at læge dets indvortes Skade, og at rette dets forvirrede Stand; skjøndt mange af de Midler, han dertil brugte, vare lastværdige. Jeg har tilforn meldt, at Riget var tilforn adsplittet udi mange Parter, og at enhver Statholder havde gjort sig til Enevoldsherre udi sin Provinds, saa at Kongen havde fast intet uden Hovedstaden Casbin. Den kongelige Myndighed stod da ogsaa kun paa svage Fødder; thi Kongernes Hænder vare bundne; de Store udi Landet holdt dem Tommelfingeren paa Øjet, og Krigshæren, ligesom nuomstunder den tyrkiske, satte dem af, og undertiden skilte dem ved Livet. Men han fik Alting til at dandse efter sin Pibe; thi under det Skin at hindre, at Riget skulde ikke oftere adsplittes, besluttede han at bringe det gandske under Aaget, endel ved at afskaffe de gamle Tropper, endel ogsaa ved at ødelægge de store Familier. Disse Familier stammede alle ned fra de stridbare Turcomanner og Saracener, og kaldtes Curtcher. De levede Alle udi stærk Forening og Forbund sammen, saa man kan sige, at de spillede Mester udi Riget, og vare Persiens Styrke. Men Abas brugte saadant

Mid-

Middel til at ydmyge dem. Han opfyldte sit Hof saavelsom sin Krigshær med Folk, som han lod hente fra de nordligste Dele af Persien, saasom Georgien og Iberien, hvilke, som de vare fødde Christne, bare dødeligt Had til bemeldte Curtcher, der alle vare gamle og nidkjere Mahomedaner. Disse Folk forbandt han sig ved adskillige Velgjerninger, og satte dem udi høje Bestillinger. Ja det som mere er, han oprettede af de samme en Milits af 12,000 Mand, og ligesom disse Fremmedes Tal tog til, saa svækkede han de andre gamle indfødde Persianer, i det at han gav nogle af dem Afsked, og forlenede de Vigtigste og Tappreste med Tjenester og Bestillinger udi vidtbortliggende Provindser for at splitte dem ad; ja, endelig lod han omkomme saa mange af dem, som han kunde faae Skin og Lejlighed til at skille ved Livet.

Efterat Schach Abas saaledes havde nedtrykket den mægtige Slægt, der var ligesom en Adel udi Landet og Kjernen af Persien, tog han sig iligemaade derpaa for at ydmyge de Gejstlige, der ogsaa ere Dommere udi Landet; thi gejstlige og juridiske Sager ere det selvsamme udi alle mahomedanske Lande. Endelig tog han fat paa den gemene Almue, som han ogsaa fik under Fødder, endel ved at mænge dem sammen med Fremmede, og med Folk af en anden Religion, endel ogsaa ved at ødelægge Grændsestæderne, og gjøre dem til Udørkener, og det under

saa-

saadant Skin, at udvortes Fiender derved skulde hindres at gjøre Indfald udi Persien. Han skikkede deraf Colonier, som bestode undertiden af 30,000 Sjæle tillige, til andre Steder, som vare 200 til 300 Mile bortliggende fra deres Fødelande. Ved slige Midler erhvervede han sig en uomskrænket Magt, dog understod han sig ikke at lægge sidste Haand paa dette Værk, som var ved at lade henrette de Fornemste udi Landet, thi, som han stedse var indviklet udi Krig, saa havde han deres Tjeneste nødig. Men hans Efterkommer Sephy satte Saadant udi Værk, og lod myrde dem, som besad de fornemste saavel Civil- som Krigs-Betjeninger, saa at hans hele Regjering var en stedsevarende Blodsudgydelse. Dette er Oprindelsen til de persiske Kongers overmaade store Myndighed, som de siden uden Kunst og Møje have holdt vedlige; thi de fornemste Bestillinger gives til Georgier og Iberier, hvilke, saasom de fast alle ere fødde Slaver og Fremmede, ej vidende hvorfra de have deres Udspring, saa have de intet uden egen Rigdom og Velstand for Øjnene, beflitte sig allene paa en blind og slavisk Lydighed, og i det øvrige bekymre sig lidet om Landets Velfærd. De gamle Persier bære dødeligt Had til disse Fremmede, som de kalde Karaogli, det er Trælle-Slægten, og beflitte de persiske Konger sig, for deres egen Sikkerhed, paa, at holde saadant Had vedlige.

Saadan var denne Konges Opførsel, angaaende Rigets indvortes Sager. Anlangende de udvortes Krige, han førte, da var han derudi særdeles lykkelig, og formerede Riget ved adskillige vigtige Landes og Stæders Tillæg, blandt andre ved det Landskab Georgien, hvorom jeg finder saadan Omstændighed: Den store Ismael, som europæiske Skribentere give det Tilnavn af Sophy, efterat han havde erobret adskillige Lande, vesten for det caspiske Hav, item Medien og endel af Armenien, og uddrevet Tyrkerne fra alle de Steder, anfaldt han ogsaa Georgien, og var saa lykkelig udi den Krig, at han tvang de Georgianer at være Persien skatskyldige. Samme Landskab havde da adskillige Smaakonger, kaldede Eristaver, som idelig førte Krig imod hinanden, hvilket befordrede ikke lidet Ismaels Fremgang. Georgien blev saaledes skatskyldig til Persien, saalænge Ismael levede, iligemaade under hans Efterkommer Thamas, som var en stridbar Herre og lykkelig udi Krig. Men efter hans Død afkastede de Georgianer Aaget, og levede udi Frihed under Ismael den Anden, iligemaade udi de fire første Aar af Mahomet Chodabendes Regjering, hvilken skikkede en Krigsmagt til Georgien, for at bringe samme Landskab under Lydighed igjen. Men Saadant kom ikke til Fuldkommenhed, førend under Schach Abas, udi hvis Regjerings Begyndelse Simon, Kongen af Carthuel,

døde,

døde, og efterlod Kronen til sin umyndige Søn Luarzab, hvilken Abas paaførte Krig, under det Skin, at hans Søster, som han havde forelsket sig udi, og som han havde begjeret tilægte, var ham nægtet. Da Kongen med en Krigsmagt kom ind udi Georgien, flygtede bemeldte Laurzab til Mingrelien; hvorpaa Abas bemægtigede sig hans Lande; men, saasom han frygtede, at saadan Erobring ingen Bestandighed vilde have, saalængesom de rette georgiske Konger vare udi Frihed, skrev han ham et Brev til, bad ham frit komme tilbage, for at imodtage sit Fædrene-Rige, hvorudi han lovede ham sin Beskyttelse; men hvis han fremturede udi sin Landsflygtighed, og ingen Tillid vilde have til hans Ord og Løfter, vilde han lægge hele Georgien udi Aske. For at hindre sit Riges Undergang, kom Luarzab tilbage, og overgav sig udi Kongens Hænder. Schach Abas tog med stor Venlighed imod ham, og satte ham igjen paa sin Fædrene-Trone; men det var kun for at dysse de Georgianer desbedre udi Søvn, og uden Sværdslag at bemægtige sig Landet. Han gav ham adskillige Foræringer, blandt andet en Plumage besat med kostbare Stene, som han bad ham altid at bære, især naar han kom at besøge sig. Derpaa lavede Abas sig til at forlade Hovedstaden Tifflis, og sagde til Luarzab, at han vilde opholde sig lidet over sex Mile derfra, for at mynstre sin Krigshær, og bad

 ham

ham geleide sig bidhen; den ulykſalige Luarzab tog Saadant ikke i Betænkning, men fulgte Kongen efter; men Abas befol en af sine Soldater, som var mest behændig, at stjæle samme Plumage fra Luarzab paa Vejen, hvilket ogsaa skede; hvorudover, da han kom for Kongen, blev han adspurgt, hvor den Foræring var, som Kongen havde givet ham, og han svarede, at den var ham bestjaalen, lod Kongen som han blev heftig vred, og mistænkte ham at foragte sig, og befol at fængsle ham; dog torde han ikke skille ham offentlig ved Livet, af Frygt for en Opstand udi Georgien; men skikkede ham først til Mazanderan eller Hyrcanien, hvor han haabede, at den onde Luft skulde dræbe ham, og som det Forsæt ikke vilde lykkes, lod han ham forflytte til Schiras, og endelig fandt Lejlighed til at tage ham paa efterfølgende Maade af Dage.

De georgianske Fyrster havde længe anholdt hos Czaren af Moscov, at han ved sin Forbøn hos Schach Abas vilde befordre Luarzabs Frihed. Czaren affærdigede et Gesandtskab til Persien, allene for den Aarsags Skyld. Hvorudover Schach Abas, saasom han hverken vilde afslaae Czarens Begjering, ej heller sætte den georgianske Konge udi Frihed, skrev i en Hast til Statholderen af Schiras, at han skulde ombringe Luarzab, dog paa en Maade, som ikke syntes voldsom. Dette blev efterlevet, og Abas fik

Ti-

Tidender derom to Dage for Gesandtens Ankomst. Han vidste da ypperlig at spille sin Rulle. Han lod som denne Død gik ham nær til Hjerte, og sagde sukkende til Budet: Ach! det er Skade; men hvorledes døde han? Hvortil Budet svarede, at han var gaaet ud at fiske, og i det han udkastede Garnet, var falden udi Søen og druknet. Kongen sagde da: Jeg vil lade omkomme alle hans Betjente, efterdi de ikke bedre have draget Omsorg for ham. Derpaa fik Gesandten Audients. Kongen bad ham sige, hvad hans Broders den russiske Monarchs Forlangende var; hvorpaa Gesandten begyndte at forklare sit Ærinde. Men da han kom til Luarzab, faldt Kongen ham ind udi Talen, og sagde sukkende: ach! han er allerede død! gid han levede, at jeg kunde have den Fornøjelse at fyldestgjøre Eders Herres Begjering. Denne Historie viser udi kort Begreb Schach Abas's Feil, og at, om han har fortjent Titel af en stor, saa dog ikke af en god Konge; thi her øves Vold og Uret, her øves ogsaa List og Rænker, og endelig yderste Hykleri for at skjule en ond Gjerning.

Luarzabs Broder, efterat han havde forladt den christelige Tro, og antaget den mahomedanske, blev af Schach Abas gjort til Statholder udi Georgien. Den anden georgianske Prinds Taimuras, som regierede udi det Kongerige Caket, gjorde ved Tyrkernes

nes og de christne Fyrsters Hielp, som boe ved den sorte Sø, længe Modstand, men forgjeves; thi Abas bemægtigede sig omsider Landet, hvor han lod anlægge Fæstninger, som han besatte med indfødte Persianer. Af Landets gamle Indbyggere lod han bortføre over 80,000 Familier, og plantede dem udi Mazanderan eller Hyrcanien, item udi Armenien, Medien og det Landskab Persien. For at stille Georgianerne nogenledes tilfreds, tilstod han dem slige Friheder: at deres Land skulde ikke betynges med nogen Skat, at de skulde øve den christelige Tro frit som tilforn; at man ikke skulde nedrive nogen af deres Kirker, eller oprette mahomedanske Templer udi Landet; at Statholderen altid skulde være en indfød Georgianer af de gamle Kongers Stamme, men bekiende Mahomeds Lærdom; at een af hans Sønner, som vilde forandre Religionen, skulde være Gouverneur udi Ispahan, indtil han succederede sin Fader udi Georgien. Saaledes blev dette vigtige Landskab forenet med det persiske Rige, hvilket det endnu er underlagt.

Den vigtige Stad Tauris Erobring er ikke en af de ringeste af denne Konges Bedrifter. Samme Tauris var tilforn Hovedstaden for de første persianske Konger af Schach Syphys Stamme; thi de fornemme forflyttede dithen det kongelige Sæde, som tilforn var udi Ardevill. Men den tyrkiske Sultan Selim erobrede Tauris Aar 1514, og førte derfra et rigt

Bytte

Bytte tilligemed 3,000 Familier af Haandværksfolk, mestendeels Armenier, som han nedplantede i Constantinopel. Men kort efter hans Bortreise gjorde Indbyggerne udi Tauris Opstand, nedsablede den tyrkiske Besætning, og ved nogle persianske Troppers Hjelp bemestrede sig Staden, hvilken udi bemeldte Selims Tid forblev under Persien; men da den store Soliman kom til at sidde paa Tronen, faldt den udi Tyrkens Hænder igjen, og blev da anlagt en Fæstning, som man siger havde 350 Kanoner; iligemaade blev der lagt en Besætning af 4,000 Mand, for at holde denne mægtige Stad udi Ave. Men dette uanseet, afkastede den dog Aaget strax igjen; hvorpaa den bekjendte tyrkiske Anfører Ibrahim Basha paa ny blev skikket didhen, nemlig i det Aar 1548. Samme Ibrahim tog den da ind med Storm, og lod den jammerlig udplyndre. De fleste Bygninger bleve da i Grund ødelagde, tilligemed Kong Thamas Pallads. Men Tyrkerne kunde ikke komme udi rolig Besiddelse af denne Stad; thi Borgerne gjorde atter ny Opstand under Amurath, og ved nogle faa persiske Troppers Hjelp nedsablede 10,000 Tyrker, som laae udi Besætning. Herudover skikkede Amurath sin Storvizir Osman med en mægtig Krigsmagt didhen. Samme Osman bemægtigede sig Tauris udi det Aar 1585, og udplyndrede den paa ny; lod derpaa forbedre og bestyrke alle de Skandser og

Vær-

Værker, som Tyrkerne tilforn havde anlagt. Men 18 Aar derefter, da denne Abas kom til at sidde paa den persiske Trone, blev Tauris igjen erobret af Persianerne, og det med en utrolig Behændighed uden nogen Forlis. Han lod forklæde 500 Soldater, som Kjøbmænd. Disse begjerede at indlades udi Staden, sigende, at de vare fra en Caravane, som de havde ladt en Dagsrejse derfra. Man troede dem paa deres Ord, eftersom det er Sædvane, at Kjøbmænd tage Vejen forud, naar de ere saa nær ved de store Stæder; men Abas fulgte dem i Hælene, og saasnart han saae dem indladne, brød han ind udi Staden med 6,000 Mand. To af hans Anførere gjorde paa samme Tid lige Indfald hver paa sin Sted. Den tyrkiske Besætning blev derover forskrækket, og overgav sig med de Vilkaar, allene at beholde Livet. Historien mærker, at Abas her første Gang forsynede et Regiment med Musketter, og da han saae, hvad Virkning samme Skudgevær havde, betjente han sig siden stedse deraf. Saaledes blev Abas Mester over Tauris, som næst Ispahan var den vigtigste Stad udi det persiske Rige, og som endnu formedelst dens Størrelse og Folkerighed kan lignes med Paris, London og de største Stæder udi Europa. Den havde idelig været Tvistens Æble imellem Tyrkiet og Persien, men siden den Tid stedse har været forenet med det sidste Rige.

Det

Det var ikke allene mod Norden, hvor Schach Abas udvidede Persiens Grændser, men ogsaa mod Indien ved Ormus's saavelsom Kandahars Erobring. Den første tog han fra Portugiserne, og derved ikke lidet befordrede Persiens Rigdom og Handel.

Den Ø Ormus ligger to gode Mile fra det faste Land, og har 6 Mile udi Omkreds. Den havde tilforn sine egne Konger, som holdt sit Hof paa samme Ø, endogsaa da Portugiserne regjerede sammesteds; Portugiserne vare længe Mestere over samme Ø, og derpaa havde anlagt et Castel med fem Bolværker, vel forsynet med Stykker og en stærk Besætning. Derved havde de bemægtiget sig ene Handelen sammesteds, saa at Ormusser, Persianer og andre Folk maatte kjøbe Alting af deres Hænder. Den portugisiske Gouverneur selv drev Kjøbmandskab, og lod sine egne Skibe gaae til Indien. Ingen torde ogsaa sælge sine Vare, inden han havde solgt sine først, og tilvejebragte han sig ved saadan Skinderi stor Rigdom. Man lod vel Kongen af Ormus boe paa Øen, men udi en Stad udenfor den portugisiske Fæstning, dog, da den sidste Konge ved Døden afgik, tog man Staden ind, og vilde ingen anden Konge lide. Portugiserne havde bemægtiget sig Ormus i det Aar 1507 ved deres navnkundige Søhelt Alfonzo Albukerk, og i Begyndelsen regjerede med stor Mildhed, hvorved de vandt Indbyggernes Hjerter,

ter, og bragte mange af dem til Christendommen, men. Gjerrighed og Hofmod tog omsider Overhaand, saa at de bleve anseete som Tyranner.

Da Schach Abas endeligen mærkede, at Portugiserne bleve mægtigere og mægtigere, og dreve Handelen efter eget Tykke, hans egne Undersaatter til Skade og Hinder, satte han sig for at gjøre Ende paa deres Regjering sammesteds, og at drive dem rent ud af Ormus. Dertil gav Lejlighed Anno 1621 en Italiener, som i lang Tid havde staaet udi stor Naade hos Kongen. Samme Italiener fik omsider Lyst til at see sit Fædreneland igjen, og som han med det Gode ingen Afsked kunde faae, brugte han List, kom til Ormus, og ved Portugisernes Hjelp blev bragt af Landet. Dette fortrød Kongen meget, og som han derforuden intet godt havde isinde mod Portugiserne, gjorde han et Forbrag med de Engelske, som paa samme Tid dreve stor Handel paa Ormus og Persien, ved hvis Kraft dem blev lovet ikke allene Toldfrihed for dem selv, men endogsaa den halve Del af den indkommende Told, hvis de vilde hjelpe ham at rense Ormus fra Portugiserne. De Engelske toge dette Tilbud villige an, anfaldt Ormus med 6 store Orlogskibe, bemægtigede sig Havnen, toge Slottet og Staden ind, uddreve Portugiserne, og overleverede den hele Ø til Kongen. Derpaa lod Schach Abas Staden sløjfe, føre Bygnings-Materialier til det faste

Land,

Land, og deraf opbygge en Stad, som blev kaldet efter hans Navn Bender Abassi, og er endnu en anseelig Handelsstad. Om de Engelske for saadan beviist Tieneste nyde den halve Told udi denne Konges Tid, skal jeg lade være usagt. Vist nok er det, at saadan Ret blev dem siden gjort stridig, og finder jeg udi Chardins Reisebeskrivelse, at det engelske Gesandtskab til Ispahan, som paastod den Ret, blev koldsindig antaget og maatte trøstesløs gaae tilbage.

Aarsagen til det Tog mod Kandahar var denne: Stormogolen Amayum, da han var uddreven af sit Rige, tog han Tilflugt til det persiske Hof, og begierede Hielp af Kongen af Persien, hvilken han og fik, blandt andet med det Vilkaar, at hun skulde overdrage den Stad Kandahar til det persiske Rige. Men Amayum holdt ikke sit Løfte; og hans Eftermand Akebar var udi saadan Anseelse formedelst sin Stridbarhed og Forstand, at Persianerne holdt ikke raadeligt at øve nogen Fiendtlighed udi hans Tid; men da Jehan Gir, en vellystig Konge, var kommen til at sidde paa Tronen udi Indostan, paastod Schach Abas, at Kandahar maatte overleveres, og, som Stormogolen var ikke til at bevæge med det Gode, beleirede han samme Stad. Commandanten udi Kandahar erkyndigede strax det mogolske Hof derom, og begierede Undsætning; men Alting gik udi den fredsommelige Jehan Girs Tid langsom for sig. Imidlertid

lertid blev Staden og Fæstningen beskudt Dag og Nat. Efterat Belejringen havde varet udi sex Maaneder, og Stormogolen saae, at Staden ikke kunde frelses, befol han Commandanten heller at overgive den som en gammel Gjelds Betaling, end at lade den indtage med Magt. Commandanten troede, at det Brev, som ham blev skikket, var falskt og holdt Staden til det yderste, da en Bastion sprang op ved en Mine, og aabnede Vejen for Persianerne, som gjorde sig til Mestere derover. Siden den Tid har Kandahar været Tvistens Æble med Stormogolen, ligesom Chorasan med de usbechiske Tartarer, og Bagdad eller Babylon og Erivan med Tyrkerne.

Hvorledes Schach Abas ellers erobrede Babylon, item det Kongerige Laar, derom er intet, som mig er vitterligt, af europæiske Skribentere antegnet. Olearius melder allene løsligen om Babylon, som han havde indtaget, og hvor han vilde have sin Begravelse; og Chardin siger, at han 1612 bemægtigede sig det Kongerige Laar, hvorom han lover udførlig Underretning udi sin persiske Historie; men den er ikke kommen for Lyset.

Ved disse og andre store Sejervindinger forhvervede Schach Abas Persien stor Anseelse, og gjorde af et ringe og afmægtigt Rige et af de vigtigste udi Asien. Han brugte til de vigtigste Tog den bekjendte store Anfører Iman Kulikan, hvilken han ærede

som

som sin Fader formedelst hans Troskab og store Krigs-Erfarenhed. Jeg haver tilforn fortalt, hvad Midler Schach Abas brugte til at befordre Landets indvortes Styrke. Han søgte ogsaa ved nyttige Love at hæve adskillige Misbrug, haandthævede Ret og Retfærdighed udi Landet, prydede det med utallige prægtige Bygninger, indførte Konster og Videnskaber, og civiliserede Persianerne saaledes, at de endnu agtes for de fineste Folk udi Asien, næst Chineser. Deres Høflighed udi Omgjængelse er ubeskrivelig, og deres Talemaader saaledes satte paa Skruer, at det zirligste europæiske Sprog kan holdes haardt mod det persiske. Naar for Exempel de tage imod fremmed Besøg, sige de: **I rense og luttre os ved Eders Nærværelse.** Naar Nogen er død, sige de ikke: han er død; men: **han har skjænket Eder den Del af Livet, han endnu havde tilbage.** Chardin fortæller en artig Historie, som udi hans Tid hændtes udi den Materie. Abas den Anden havde givet Anføreren over Musqvetererne en hvid Bjørn i Forvaring, hvilken Bjørn døde udi hans Hænder. Kongen fik Kundskab derom, og spurgte bemeldte Anfører, hvor hans Bjørn var bleven af. Hvorpaa han svarede: **han har skjænket Eders Majestæt den Del af Livet, han endnu havde tilbage.** Kongen loe heftig deraf, og sagde: **Du est meget gavmild, som vil lægge en Bjørns Alder til min.**

Udi

Udi boglige Kunster og Videnskaber toge Persianerne saa til, at de derudi overgaae alle østerlandske Folk, endogsaa Chineser; dog, det samme har foraarsaget, at de siden ere forfaldne til Qvindagtighed, og har vanslægtet fra deres gamle Stridbarhed, efterdi de have gjort altformeget Væsen af Studeringer. Men Schach Abas, hvor meget Godt han stiftede, og hvor mange Misbrug han hævede, var han dog ikke mægtig til at afskaffe den fordærvelige Vane, Persianerne havde og endnu øve, ved at fylde sig med Opium og anden Slags stærk Drik, som fordærver Legemet og forvirrer Hjernen. Oftbemeldte Chardin beskriver os samme Driks selsomme Virkning saaledes: "Saasom Mahomeds Lov forbyder Vin, saa holde ærbare Folk sig derfra, men bruge i dets Sted Opium, som hidser ti Gange meer end Vin. Man laver den til paa mange Maader, og finde de, som drikke dens Saft, en angenem Hjernens Forvirrelse, og blive ligesom fortryllede af Glæde. De føle dens Virkning en Time, efterat de have drukket deraf, og da blive de først glade, dernæst ere de færdige at daane af Latter, gjøre og tale tusinde Galskaber, og stille sig an som Gøglere. Efter saadan selsom Virkning bliver det hele Legeme koldt og Sindet traurigt, indtil de maa muntre det op ved en ny Dosis igjen. En Carmelit-Missionatius udi Ispahan, ved Navn P. Angelus af St. Joseph, som var vel forfaren

udi

udi Lægekunsten og andre Videnskaber, fik Lyst at forsøge engang denne Driks Virkning. Han fortalte siden, hvorledes det gik ham, nemlig, at hundrede selsomme og urimelige Ting kom ham for Øjnene, som han fandt synderlig Behag og Fornøjelse udi." Dennes skadelige Brug søgte Schach Abas at afskaffe; men hverken han eller hans Efterkommere kunde trænge igjennem dermed; thi det er ret at sætte Persianerne Kniven paa Struben.

Han gjorde sig og forgjeves Umage for at vænne dem af med Tobak, hvis idelige Brug udi et tørt Land, som Persien, svækker Legemet, og udtørrer de faa Vædsker, som derudi ere; men Persianerne finde derudi saadan Vellyst, at de heller miste Mad end Tobak. Kongen forsøgte adskillige Midler til at bringe dem af denne slemme Vane. Han holdt sig selv fra Tobak, for at foregaae Andre med sit Exempel; han talede idelig om dens skadelige Virkning, men Altsammen kunde intet hjelpe. Der fortælles blandt andre Ting, at da han engang havde budet alle Store til Gjæst, lod han fylde alle Piber med Hestemøg; han spurgte en og anden Gang, hvorledes den Tobak smagede dem, og da de svarede, at det var en ypperlig Tobak, skjemmede han dem ud, efterdi de vare med saadan Begjerlighed hengivne til en Urt, som de ikke kunde skille fra Hestemøg.

Det

Det er ikke at beskrive, hvor højt denne Konge lod sig Landets Velfærd være angelegen. Blandt andre Ting er dette en Prøve derpaa. Han lod bringe til Hovedstaden en stor Mængde af Armenier, alle flittige og arbejdsomme Folk, hvilke udi Begyndelsen vare gandske fattige; men inden 30 Aar komme til saadan Rigdom, at der fandtes meer end 60 Kjøbmænd blandt dem, som ejede Enhver fra en Tønde Guld til to Millioner; men saasnart han døde, ophørte ogsaa deres Gevinster. Og saasom tilligemed Armenianerne de saakaldte Gebri eller Ildbyrkere, som ere Persiens gamle Indbyggere, ere de dueligste Folk, saa havde Schach Abas Naade for de samme, efterdi hans fornemste Øjemærke var at bringe Persien udi Flor ved Arbejde og Handel. De andre Konger udi Persien have ikke efterfulgt hans Statsregler. Schach Soliman havde engang udi Sinde at drive alle Armenianer ud af Persien, undtagen de vilde antage Mahomeds Lærdom, og andre Konger have forfulgt de Gebri, drevet dem til Indien, og saaledes opfyldt det store Mogols Rige med de bedste og arbejdsomste Folk, det er, givet sine Nabo-Fiender Sværdet at beskadige Persien. En blind Religions-Iver er Aarsag til slige Statsfeil; thi man bilder sig ind, at et Lands udvortes Styrke bestaaer udi Intolerance, hvilket Princip Erfarenhed beviser at være falskt. De borgerlige Krige, som fast havde

øde-

ødelagt Frankrige, rejste sig ikke af den Religions fri Øvelse, som var given de Reformerte, men allene af Forfølgelsen; hvilket kan sees af Holland, hvor, eftersom ingen Forfølgelse lides, saa er der ej heller nogen Religionskrig; men en Roman-chatolsk fægter med samme Iver mod Frankrig og Spanien, som En, der har underskrevet det dortrechtske Møde.

Saa meget naadig som denne Konge tede sig imod Armenianerne, saa haard derimod var han mod de indianske Kjøbmænd, kaldet Benjaner, hvilke han ikke vilde tilstæde at handle udi Persien, og det ikke uden Aarsag; thi de samme Benjaner ere udi Indien og Persien det samme, som Jøder paa andre Steder, der udsue Landet ved ubillige Renter; thi de laane paa Pant, og tage to til halvtredie Procent maanedlig; hvilket Tavernier vidner sig at have seet Anno 1662, da han var i Ispahan, og derfor have hele Landets Rigdom i Hænderne. Formedelst denne Aarsag ansaae Kongen dem som en Pest for Riget, og forbød dem al Handel paa Persien. Men under hans Efterkommere Sephi og Abas den Anden have de fundet Lejlighed til at sætte sig ned udi Persien, og bemægtige sig Handelen.

Schach Abas vilde ikke allene, at al Handelen blev udi hans Undersaatters Hænder, men vilde ej heller tilstæde, at de Penge, som derved vandtes, maatte udføres. Han mærkede, at de Pillegrims-

Rejser til Mecca og Medina, som Persianerne gjorde, vare meget skadelige for Landet; thi de bragte bidhen Guld og Penge, som bleve anvendte endel paa at betale den Skat, som Tyrkerne og Araberne fordrede for Fartens Tilstædelse, endel ogsaa paa Rejsens Omkostninger, paa Almisser og Foræringer til Templet. For at hindre, at Pengene ej saaledes skulde bringes af Landet, hittede han paa saadant Middel. Han lod bygge et prægtigt Tempel udi den Provinds Corassan, hvilket blev kaldet Iman Reza, efter en af de persiske Helgene eller Imans, som de havde stor Ærbødighed for. Udi samme Tempel blev forvaret som en Helligdom et Been af Mahomets Camel, som blev hængt over Iman Rezas Grav. Schach Abas tog sig for at rejse til samme Tempel, for der at aflægge sin Andagt, og formaaede de store Herrer i Persien at efterfølge hans Fodspor og Exempel. Man lod ogsaa udsprede adskillige Mirakler, som skede sammesteds, for iligemaade at trække Almuen bidhen, og saaledes at hindre den sædvanlige Pillegrimsgang til Mecca, som skilte Persien aarlig ved en stor Skat.

Denne store Konges hele Historie vidner, at intet laae ham meer paa Hjertet, end Handelens Forfremmelse. Han forsøgte blandt andet at skikke Folk til Europa med raa Silke, for at fornemme, hvordan Prisen derpaa vilde blive; til den Ende skikkede han

en

en Gesandt til Spanien, udi hvis Følge var en persiansk Kjøbmand, der havde en anseelig Del af saadan Silke med sig. Men dette løb ilde af formedelst en særdeles Hændelse; thi en Augustiner-Munk, som fulgte bemeldte Gesandt, raadede ham at forære Kongen af Spanien medbragte Silke istedenfor at sælge den, holdende for, at saasom Kongen af Spanien var en ædelhjertig og gavmild Herre, saa vilde han til Vederlag forære Kongen af Persien meer end man kunde bringe tilveje ved at sælge den. Gesandten lod sig dette Anslag befalde, og søgte at sætte det i Værk, da han var kommen til Spanien. Men den persianske Kjøbmand satte sig af yderste Magt derimod, og da han saae, at hans Forestillinger ikke kunde hjelpe, forlod han Gesandtskabet og rejste allene til Persien igjen, hvor han fortalte Kongen, hvad som skeet var. Schach Abas roste hans Opførsel, og opbiede med Taalmodighed Gesandtens Tilbagekomst. Imidlertid blev Silken foræret til Kongen af Spanien. Men Gesandten blev ikke lidet forskrækket, da han saae, at den med saadan Koldsindighed blev modtagen af Kongen, hvilken tilspurgte ham, om Kongen af Persien holdt ham for en Qvinde, efterdi han skikkede ham Silke at spinde; hvorudover de Foræringer, som han fik igjen, bleve meget maadelige, saa at Gesandten hel bedrøvet begav sig paa Hjemrejsen igjen. Da han var kommen til Ispahan, og Kongen var bleven un-

 der-

derrettet om den hele Handel, blev han strax henført til Meidan eller det store Torv udi Staden, som Schach Abas havde ladet anrette, hvor man udi det hele Folks Paasyn aabnede hans Mave, hvilket er en sædvanlig Livsstraf udi Persien. Men Raadgiveren, nemlig Augustinermunken, blev tilbage udi Spanien, hvorved han ikke allene undgik den Straf, han havde underkastet sig, men endog, saasom han vidste at bryste sig af ved det spanske Hof, at han var den, der først havde raadet Kongen af Persien at indlade sig udi Handel med Spanien, blev aflagt med det Bispedømme af Ceuta.

Denne ulykkelige Reise afskrækkede ikke Schach Abas fra hans Forsæt; thi han skikkede kort derefter en rig Kjøbmands Søn af Ispahan med en mægtig Hob raa Silke til Venedig. Men dette Tog løb ligesaa galt af, som det forrige. Thi bemeldte unge Person, saasom han var en Elsker af Pragt, Overdaad og Fruentimmer, og var kommen til et af de vellystigste Stæder udi Europa, saa kunde de Penge, som ham vare tillagte, ikke forslaae, men han kom i Gjeld, og solgte eet Parti af Silken efter et andet. Republiqven forundrede sig over dette unge Menneskes prægtige Opførsel, og tænkte, som Sanden var, at han, som en utro Agent, opoffrede til sin Vellyst det, som han af sine Principaler havde udi Commission, søgte derfor med Møje at blive erkyndiget om, hvo

hvo han var, og hvor han havde hjemme, og da man fik at vide, at han var fra Ispahan udi Kongens Ærende, bemægtigede Regjeringen sig hans Person, og affærdigede et Bud til Kongen af Persien, ladende ham vide denne unge Persons Forhold, og at det var fornødent at skikke en Anden til Venedig udi hans Sted, for at sælge det, som endda var i Behold; hvilket ogsaa skede. Den unge Kjøbmand bristede sig ikke at komme tilbage, men forblev stedse udi Europa. Schach Abas mærkede af disse tvende Historier, hvor ubeqvemme Persianerne vare til slige Forretninger, besluttede derfor at bruge til denne Handels Fortsættelse allene Armenianer, hvilke ere hurtige og arbejdsomme Folk, og beqvemme til at gjøre lange Rejser. Hvad videre Fremgang denne Handel haver havt, finder jeg intet udførligere antegnet; thi Tavernier, hvoraf dette er taget, melder intet videre derom; dog seer man løsligen af andre persiske Relationer, at denne Silkehandel er bleven af stor Vigtighed.

Men de mange Dyder, som fandtes hos denne berømmelige Regent, bleve ikke lidet formørkede ved de mange Haardheder, han ogsaa øvede, besynderlig mod hans egen uskyldige Søn, og det af saadan Mistanke. Endel af de store Chans udi Persien, saasom de fornumme, at Kongen tog meer og meer til udi Strenghed, begyndte de omsider at blive kjed af

hans

hans Regjering, og ønskede at see Zepteret udi hans Søns Sefi Myrsas Hænder, lode derfor engang kaste et Brev ind udi Prindsens Hus, udi hvilket de betegnede den Fortrydelse de bare over Kongens langvarige haarde Regimente, og den Begjerlighed de havde at see Kronen snart paa Prindsens Hoved. Sefi Myrsa, saasom han var en dydig Herre, der elskede sin Fader, bærer ham strax Brevet til, for at lade ham see den Afsky, han havde for saadant Forræderie. Abas lod vel som han havde Behag udi denne sin Søns Gjerning, men geraadede dog derover udi saadan Frygt og Mistanke, at han omsider forandrede Sengeleje tre Gange om Natten. Ja den Skræk, ham var paakommen, tog saaledes Overhaand, at han holdt sig ikke sikker paa Tronen, med mindre hans Søn maatte opofres. Da han nu engang med sin hele Hofstat var rejst til Kilan, og paa samme Tid en Dretuder bestyrkede hans Mistanke, foregivende, at han havde formærket, at der var virkeligt noget i Gjerde, lod Kongen kalde til sig sin Feldtherre, og befol ham at omkomme Sefi Myrsa. Feldtherren falder derpaa Kongen tilfode, lægger sin Sabel fra sig, og begjerer, at han heller maa miste sit Hoved, end bruges til saadan Gjerning; thi, sagde han til Kongen, den Naade, som Du og Dit Hus har beteet mig, er saa stor, at jeg ikke kan tænke noget ondt imod Dig og Dit Blod, langt mindre

dre øve saadan **Misgjerning.** Abas befriede ham derfor fra at bedrive dette Mord, og overdrog dets Fuldbyrdelse til en Adelsmand, ved Navn Bebutbek, hvilken fandtes villig dertil, gik bevæbnet Prindsen imøde, da han kom udaf Badet, ridende paa et Mulesel, tog fat udi Tømmen paa Muleselet, og sagde: **Stig ned, Sefi Myrsa! Din Faders Villie er, at Du skal døe.** Da slog Prindsen Hænderne tilsammen, saae mod Himmelen, og sagde sukkende: **Ach Himmel! hvormed har jeg forskyldt min Faders Unaade? Vee den Forræder, som er Skyld derudi; dog maa Guds og Kongens Villie skee!** Derpaa gav Bebutbek ham tvende Stød af sin Dolk, hvoraf han faldt til Jorden og døde, og blev det døde Legeme liggende over fire Timer udi et Dynd paa samme Sted. Saaledes fortælles dette Mord af Oleario, som nogle Aar efter denne Konges Død var udi Persien, og derfor staaer mere til at troe end Tavernier, hvilken fortæller den med andre Omstændigheder, at Abas længe havde baaret Had til Prindsen, efterdi han var saa højt elsket af Folket, og at samme Had var bleven forøget ved det, at Sefi Myrsa engang paa Jagten skjød et Vildsvin, før Kongen gjorde noget Skud, hvilket Ingen under Livsstraf maa gjøre i Persien; at Schach Abas lod hans Øjne først udstikke,

stikke, og siden henrette paa den Maade, som Olearius fortæller.

Da dette rygtedes, rejste der sig stor Skrig og Jammer ikke allene blandt den døde Prindses Gemal og Venner, men endogsaa over den hele Stad, og løbe Nogle, som ikke vidste efter hvis Befalning Saadant var skeet, til det kongelige Slot, og med stor Skrig begjerede Hævn over dem, som havde begaaet saadant Mord, saa de store Herrer eller Chans forlode Slottet og lode Kongen allene. Dronningen, Sefi Myrsas Moder, kommer ogsaa løbende med udslagen Haar, og glemmende den Fare, hun kunde styrte sig udi, overfalder Kongen, slaaer efter ham, og siger: Du Tyran! hvi er Du bleven en Morder af Dit eget Blod, af Din egen Ære, og af det hele Rige? hvo skal nu regjere efter Dig? Du overgiver Landet til Dine Fiender! hvormed har Din fromme Søn, der elskede Dig saa højt, fortjent saadan Død? Schach Abas blev derover gandske forvirret, stod længe stille uden Mæle, og endelig med Taare lod falde disse Ord: Ach! hvad skulde jeg gjøre? man har sagt mig, at han tilligemed Andre spandt paa Forræderi mod min Person! hvad hjelper det nu? nu er det gjort.

Denne Gjerning fortrød Kongen saa hjertelig, at han udi 10 Dage ikke kom for Lyset, men blev sid-

dende

dende som indmuret udi største Fortvivlelse, holdende idelig et Tørklæde for sit Ansigt; han vilde fast en heel Maaned hverken æde eller drikke. Ja, han gik et helt Aar udi Sørgedragt, og den øvrige Tid af sit Liv udi slette og en Konge uanstændige Klæder. Det Sted, hvor dette Mord blev bedrevet, lod han omringe med Mure, og gjorde det til en fri og sikker Tilflugt for dem, som vare under Forfølgelse, lod ogsaa sammesteds indstifte Underholdning for Fattige. Efterat han saaledes havde holdet sig 10 Dage indsluttet, rejste han til Casbin og der fordrede til sig de Chans, som tilligemed hans Søn vare blevne mistænkte, bød dem tilbords, og lod mænge Gift udi Vinen saavel for dem, som for den Dretuder, der havde angivet Prindsen, holdende dem hos sig, indtil de Alle faldt døde til Jorden.

Bebutbek, som havde forrettet Mordet, blev vel siden til Belønning Daruga til Casbin, og siden Chan til Kesker; men denne Villighed, han havde ladet see i at myrde Prindsen, blev dog ikke ustraffet; thi nogle Aar derefter, da Schach Abas kom til Casbin, befol han ham at hugge Hovedet af sin egen Søn og bringe det til ham. Bebutbek gik bedrøvet ud fra Kongen, maatte dog efterkomme hans Befaling, og bringe hans Søns Hoved. Derpaa spurgte Kongen ham, hvorledes han befandt sig derefter. Du kan vel tænke, svarede Bebutbek med Taa-

rene

rene udi Øjnene, hvordan mit Hjerte er, efterdi jeg selv har myrdet min egen Søn. Kongen sagde da: Du kan ogsaa slutte, hvor nær det gik mig til Hjerte, da jeg ved Din Haand maatte lade omkomme min Søn. Men giv Dig tilfreds! vore Sønner ere begge henfarne, og nu ere vi ogsaa begge blevne hinanden lige herudi.

Ikke længe derefter, da samme Bebutbek truede en af sine Tjenere paa Livet, eftersom han efter Maaltidet udi et fornemt Gjestebud havde gjort Vandet i Haandbækkenet for varmt, saa at han brændte sine Hænder, overlagde Tjeneren med en anden, som ogsaa stod ilde anskreven, at omkomme deres Herre, overfaldt ham derfor, da han var beskjenket, ombragte ham, og derpaa toge Flugten. Hvormeget Kongen havde endda sin Søns Død paa Hjertet, kan sees deraf, at han neppe havde ladet eftersætte disse Misdædere, hvis de store Herrer ikke havde høiligen bedet ham derom, foregivende, at hvis saadant Mord ikke blev straffet, kunde ingen Herre, naar han havde talt et haardt Ord til sine Tjenere, være sikker paa Livet, hvorudover de bleve eftersatte, grebne og henrettede.

Hvor stor Fortrydelse og Hjertesorg Kongen end havde ladet see over sin Søns Mord, saa frygtede man dog for, at samme Sørgestykke engang skulde spilles med hans Sønnesøn Sam Myrsa. Hvorudover

udover hans Moder holdt ham tilside, og vilde ikke lade ham bringe for sin Farfader, skjøndt Schach Abas havde samme unge Prinds kjær, og vilde have ham paa Tronen efter sin Død; thi paa hans tvende Sønner Chodabende Myrsa og Iman Myrsa havde han udi Vrede ladet udstikke begge Øjnene, og saaledes gjort dem ubeqvemme til Regjeringen.

Endelig udi det Aar 1629 faldt Kongen udi en Sygdom, hvilken tog saadan Overhaand, at han bortkastede alt Haab om Liv, lod derfor kalde nogle af sit Raad og Hoftjenere til sig, og sagde: han mærkede, at han ikke uden ved Døden kunde undgaae denne haarde Sygdom, begyndte deruhover at beskikke Rigets Sager efter sin Død, blandt andet, at Sesi Myrsas ældste Søn Sam skulde følge ham udi Regjeringen, hvilket bemeldte Raad maatte love ham edelig at befordre. Og, omendskjøndt en af de persiske Naturkyndige havde sagt, at Sam ikkun skulde regjere udi 18 Maaneder, havde dog Kongen sagt: Han maa regjere saa længe som han kan, skulde det end ikkun vare udi tre Dage, naar han kun bekommer paa Hovedet den kongelige Krone, som hans Fader tilhørte.

Den Anstalt han gjorde til sin Begravelse er heel synderlig; thi han befol, paa det Ingen skulde vide, hvor hans Legeme hvilede, at gjøre tre Ligkister, som skulde nedsættes paa tre forskjellige Steder, nemlig

Arde-

Ardevil, Meschet og Babylon. De Fleste mene dog, at han blev bragt til Babylon; thi da han havde erobret samme Stad, og sammestebs var en skjøn Plads til Begravelse, skal han have sagt: dette skal efter min Død være mit Hvilested. Han døde udi sit 63 Aar, efterat han havde regjeret udi 45 Aar efter Olearii Sigelse, eller 40 Aar efter Taverniers Regning. Man holdt hans Død hemmelig udi 40 Dage, for at hindre Oprør og Uorden, indtil den nye Konge kunde blive kronet; og blev der efter Schach Abas egen Anordning brugt saadan List: man lod det døde Legeme iføre Klæder, og med opspærrede Øjne sætte paa det sædvanlige Sted for et Tapet. Bag ved samme Tapet sad Kammertjeneren Jusaff Aga, og gav Svar til dem, som efter Sædvane forebragte Sagerne, og undertiden gjennem Tapetet bevægede det døde Legems Arme, saa at Alle, som stode langt fra udi Gemakket, og ansaae dette Spil, troede, at Kongen levede. Imidlertid rejste Senelchan ilende til Ispahan, og aabenbarer Chosrow Myrsa, at Schach Abas var død, da Begge derpaa forføje dem til det Sted, hvor Sam Myrsa opholdt sig med sin Moder, og begjerer, at den unge Prinds maa udleveres, for at blive kronet. Moderen blev derover hel forskrækket, mente at det var et nyt Forræderi, som angik hendes Søns Liv, og vilde ikke overgive Prindsen, endskjøndt man brugte alle

Midler

Midler til at bevæge hende, og med Ed bekræftede omstændelig den hele Handel. Efterat de udi tre Dage saaledes forgjeves havde ligget for Døren, og Kroningen ikke længer kunde blive opsat, toge de andre Herrer til Hjelp med sig, og vilde bryde ind udi Gemakket. Da Moderen nu saae, at det var Alvor, aabnede hun Døren, og sagde til sin Søn: gaae hen, min Søn! igjennem Dine Morderes Hænder til Din Fader. Gud maa hævne det! Da nu de tvende Herrer traadte ind, stod Sam Myrsa zittrende og bævende; men da han saae, at de faldt ned, kyssede hans Fødder, og ønskede ham til Lykke udi Regjeringen, blev al Frygt forvandlet til Glæde, og blev han derpaa kronet, og kaldet Schach Sefi efter sin Fader; hvilket Navn var Folket behageligt. Men den Glæde hans Ankomst til Regjeringen foraarsagede, blev hastig omskiftet til Bedrøvelse; thi han blev en af de grummeste Tyranner, der nogensinde har siddet paa den persiske Trone.

Schach Abas, saasom han med sine Fejl var en af de fornuftigste Konger udi Persien, efterlod han Riget udi en ypperlig Tilstand, og fandtes udi Skatkammeret stor Rigdom. Der var allene af Guldkar, som brugtes til hans Taffel og Kjøkken, henved 3,600 Pund.

Han var en stor Befordrer af Ret og Retfærdighed, og lod haardelig straffe dem, som toge Skjænk og Ga-

Gaver. Da han engang havde faaet at vide, at en Kadi eller Dommer udi Ispahan udi en vigtig Sag havde taget Penge af begge Parter, lod han ham sætte baglænds paa et Esel, og føre igjennem Gaderne. Foran ham gik En der udraabte disse Ord: saaledes vil Kongen spille med alle dem, som tage Foræringer for at forvende Retten.

For at blive fuldkommen underrettet, om hans Forordninger bleve efterlevede og Retfærdighed haandthævet, forklædte han sig ofte. En Aften gik han forklædt som en Bonde ind udi en Bagers Bod, for at kjøbe et Brød, og derfra til en Slagterbod, hvor han kjøbte et Stykke Kjød, begav sig derpaa til Slottet igjen, og strax lod veje saavel Kjødet som Brødet. Men som han fornam, at hverken det ene eller det andet holdt sin Vægt, blev han saa fortørnet over Stadens Politiemester, at han strax vilde lade ham henrette; hvilket ogsaa var skeet, hvis ikke nogle store Herrer ved deres Forbønner havde forekommet Saadant. Dagen derefter lod han gjøre en Bagerovn gandske gloende, lod gribe ovenmeldte Bager og Slagter, som bleve førte igjennem Staden til Spectakel, og henkastede udi den gloende Ovn. Da de gik igjennem Gaderne, bleve af visse dertil Forordnede udraabt: denne Bager skal kastes udi en gloende Ovn, fordi han har solgt Brød med falsk Vægt, og denne Slagter skal steges levende, efterdi

han

han iligemaade har solgt Kjød med falsk Vægt. Slige og andre Exempler joge Frygt udi alle Mennesker; saa at Ingen udi det hele Rige understod sig at øve deslige Bedragerier.

Han var den første, som forflyttede det kongelige Sæde fra Casbin til Ispahan, hvilken af en maadelig slet bebygget Stad tog saaledes til, at man mod Enden af hans Regjering derudi regnede 500,000 Sjele.

At Schach Abas ikke var saa meget hengiven til Overtro, som de andre østerlandske Regentere, viser blandt andet den bekjendte Historie med hans Urtegaardsmand. Det er vitterligt, at fast udi hele Asien ikke allene Konger selv, men endogsaa mange store Herrer intet foretage sig, med mindre de først have raadført sig med Stjernekigere, om Tiden og Stedet er beqvemt dertil. Herudover er det kommet en og anden fremmed europæisk Gesandt selsomt for, naar dem er bleven nægtet Audients, under den Forevending, at Stjernekigerne har holdet raadeligt at opsætte Tiden. Ja det gaaer saavidt derudi, at mangen Anfører derudover opsætter og forsømmer den bedste Lejlighed at angribe sin Fiende med Fordel. Hvor stor og uomskrænket de østerlandske Regenteres Magt er, saa tyrannisere dog slige Nativitet-Stillere og Doctores over dem, og vide den Ene saavelsom den Anden fortræffelig at spille deres Rulle for at holde

deres

deres Myndighed vedlige; thi, naar for Exempel en Læge ikke kan hjelpe den Syge, hedder det, at Stjernekigeren ikke har tilsagt den rette Tid; denne derimod kaster Skylden paa Lægen, sigende, at han ikke har baaret sig ret ad. Vel er sandt, at disse Stjernekigere undertiden staae Fare for at miste deres Anseelse, naar Udgangen ikke svarer til deres Spaadom; som ved det store mogolske Hof, da den første Stjernekiger druknede udi Vandet; men de høje Tanker, man har fattet om denne forfængelige Videnskab, have fæstet saadanne Rødder, at deres Myndighed ikke vel ved nogen Hændelse kan kuldkastes. Men intet har forvirret dem meer end den Historie, som tildrog sig udi Schach Abas Tid. Bemeldte Konge havde ladet rødde et lidet Stykke Jord udi hans Serajl til en Urtegaard. Adskillige smaa Træer vare alt færdige, som Urtegaardsmanden agtede at plante Dagen derefter. Midlertid lod en fornem Stjernekiger Kongen vide, at det var fornødent at spørge sig tilraads med Himmelen om Tiden dertil. Schach Abas fandt det for godt, og Stjernekigeren, efterat han havde bladet udi sine Bøger og gjort sin Regning, sluttede, at det var fornødent at plante Træerne paa den samme Time, hvilket ogsaa skede udi Urtegaardsmandens Fraværelse, hvilken blev forundret, da han kom mod Aftenen, og saae denne Gjerning allerede forrettet. Men da han saae, at Stedet, hvor de

vare

vare plantede, var ubeqvemt dertil, item, at Plantningens Maade var imod Reglerne, lod han udi Vrede alle Træerne igjen oprykke. Da Stjernekigeren fik Kundskab derom, klagede han derover for Kongen, hvilken lod hente Urtegaardsmanden, og spurgte, hvorfor han havde dristet sig til at oprykke de Træer, som han selv havde plantet med egen Haand; Urtegaardsmanden, som var noget plump, og derforuden havde noget schirasisk Vin udi Hovedet, saae da tvert paa Stjernekigeren og sagde: hvilke skjønne Karle I Stjernekigere ere! I betragte Himmelens Tegn, blade udi Bøger for at plante Træer paa et Sted, hvor de mod Aftenen blive oprykkede. Da Schach Abas hørte dette, vendte han Ryggen til Stjernekigeren, lo og gik bort. Ellers vide de at spille deres Roller forunderlig vel saaledes, at hvordan de spaae, saa ere de dog gemenligen uden Fare. Udi den store indbyrdes Krig i Indostan, spaaede en Stjernekiger, at den ældste Prinds Dara skulde blive Konge, og satte Prindsen sit Liv og Hoved til Forsikkring. Da en af hans Venner spurgte ham, hvi han vovede sit Liv saaledes? svarede han: Jeg vover mindre end Du troer; thi hvis Prindsen kommer paa Tronen, træffer min Spaadom ind, og jeg gjør min Lykke derved; hvis en af hans Brødre faaer Overhaand, bliver han selv tagen af Dage; saa, hvordan det falder

ud, er jeg uden Fare. Der findes ogsaa de, der mage det ved voldsomme Midler, at deres Spaadomme træffe ind. En Stjernekiger raadede Stormogolen Schach Jehan, at forlade Hovedstaden Dehly, foregivende, at den høieste Person udi Staden vilde staae Fare paa Livet udi en Maaneds Tid. Schach Jehan forlod derpaa Dehly, og overantvordede Regjeringen til en stor Herre. Imidlertid, paa det at Udgangen skulde svare til Spaadommen, lod Stjernekigeren ved en Doctor forgive Statholderen. Hvorudover Kongen, da han kom tilbage og fandt det høieste Hoved udi Staden død, belønnede Spaamanden, og selv blev meer bestyrket udi sin Overtro. Bernier fortæller udi sin Beskrivelse over Hovedstæderne i Indostan, at P. Buze, en Jesuit, fandt paa Torvet en forløben Portugis fra Goa med et gammelt Sø-Compas udi Haanden, og omringet af Folk, som vilde vide deres Skjæbne; da Jesuiten forundrede sig derover, sagde samme Portugis leende: A tal Bestias tal Astrologo, ɔ: Til slige Bester er slig Stjernekiger god nok.

Schach Abas var ellers en stor Elsker af Skjemt; hvorudover der fandtes mange lystige Hoveder udi hans Tid; blandt andre var Geneilcan, som blev skikket udi Gesandtskab til Stormogolen Schach Jehan. Samme Schach Jehan, da han lod Gesandten vide, at han ingen Audients kunde faae, med

mindre

mindre han hilsede paa Indiansk, det er, stødte Hovedet til Jorden, og Gesandten ikke vilde beqvemme sig dertil, befol han at lukke den store Port til, og at føre Gesandten igjennem en anden, som var saa lav, at han ikke kunde komme derigjennem, med mindre han bukkede Hovedet mod Jorden. Hvorudover Gesandten, som mærkede denne List, krøb baglænds ind, saa at Ryggen kom først. Schach Jehan, som saae sit Anslag at være bleven til Vind, sagde da udi Vrede: mener Du at komme ind udi et Esels Stald? Hvorpaa Gesandten svarede: Ja, thi han kunde ikke bilde sig ind, at man gik til Folk igjennem saa lave Døre. En anden Gang, da samme Gesandt begegnede ham noget plump, sagde Stormogolen; har Schach Abas da ingen skikkelige Folk udi sit Hof, efterdi han skikker mig en saadan Gjæk, som Du? Hvortil Gesandten svarede, at Kongen af Persien havde mange skikkelige Folk udi Tjeneste; men han skikkede dem ikke til Indien.

Han havde en Hofnar, om hvis Artighed fortælles adskillige Historier. Jeg har paa et andet Sted fortalt den store Begjerlighed, Persianerne have til Opium, og hvad skadelig Virkning samme Drik gjør. Da Kongen engang ved en Forordning lod forbyde den Drik, og Persianerne derover geraadede udi yderste Fortvivlelse, ophittede bemeldte Hofnar et artigt

Paafund at hæve saadan Forordning. Han lejede en Krambod, hvorhen han bragte en stor Mængde Sørgetøj, som han ideligen stod og maalede. Da Kongen udi slig Forretning kom over ham, og spurgte, hvad det skulde betyde, svarede han, at han haabede at vinde store Penge paa dette Sørgetøj, saasom fast det hele Land laae for Døden, efterdi Persianerne havde mistet al deres Vellyst og Vederqvægelse, nemlig Opium. Kongen mærkede deraf, at han ikke uden Fare kunde hæve denne skadelige Vane, og derpaa tilbagekaldte Forordningen. Der fortælles endnu et andet Paafund, ikke mindre sindrigt, om samme Hofnar. Kongen havde givet en Fugl, som han meget elskede, udi Forvaring til en Persianer, hvilken han lod sige, at hvo som bragte ham Tidender om samme Fugls Død, skulde miste sit Hoved. Da nu Fuglen døde, og den, der havde havt den udi Forvaring, derover geraadede udi Fortvivlelse, paatog Hofnarren sig at rede ham ud af denne Ulykke, gik til Kongen, og fortalte, at han havde seet hans Fugl, og da Kongen spurgte, hvorledes den trivedes, sagde han: ret vel! og beskrev udi hvad Skikkelse han havde fundet den, nemlig liggende paa Ryggen med udstrakte Been og tillukte Øjne 2c. Hvorpaa da Kongen sagde: saa er den og død! svarede han: det er ikke mine Ord, men Eders Majestæt har selv sagt det.

Der

Der fortælles utallige lystige Historier udi hans Tid. Kongen havde en Datter, som blev gift med en af hans Generaler, mod hvilken hun lod see stor Foragt, saa at bemeldte Herre derudover beklagede sig for Kongen, sigende: at Hans Majestæt har givet ham en Tigerinde istedenfor en Hustrue, at han ikke torde komme hende nær, og at hun tvende Gange var kommen ham imøde med en Dolk udi Haanden. Kongen lo deraf og spurgte, om han havde mange hvide Slavinder i sit Hus? hvortil han svarede: at han havde henved 45. Da sagde Kongen: lad dem alle een efter anden ligge hos Eder. Jeg er forsikkret om, at det skal bringe min Datter til Lydighed. Generalen efterlevede Kongens Raad. Prindsessen derimod blev heftig forbittret, bebrejdede ham at bryde sin Ægteskabs-Tro, og da hun fornam, at han, uanseet hendes Trudsler, blev ved at besøge sine Slavinder, klagede hun ham for Kongen. Schach Abas svarede hende med en vred Mine, at det var efter hans egen Befalning, at Saadant skede, og tilligemed lod hende vide, at hun tilstundende Nat skulde lade hente hendes Hosbond til sig udi sit Sovekammer, og søge Seng med ham, hvilket hun ikke allene gjorde, men levede og siden den Tid meget vel med ham.

Da han lagde det kongelige Sæde an udi Ispahan, tilholdt han ikke allene alle store Herrer, men endogsaa

saa bemidlede Borgere, at opreise smukke Bygninger, Byen til Zirat, og, da han fornam, at der var en meget rig Speceri-Kræmmer i Staden, gik han selv hen og besøgte ham i hans Bod, sigende: Jeg har holdet Eder længe for en ikke mindre ærlig end bemidlet Mand, og holder for, at Gud har velsignet Eder med Rigdom, for at belønne Eders Dyder. Jeg ønskede gjerne, at saadan brav gammel Mand vilde gjøre mig til sin Søn og Arving. Jeg vil holde Eder for min Fader og Eders Sønner for mine Brødre, eller, dersom det ikke staaer Eder an, saa beder jeg, at I vil opreise en smuk Bygning, Staden til Prydelse. Den gamle Speceri-Kræmmer blev saa indtagen af denne store Konges Venlighed, at han strax lod bygge en Caravanseraj, som kostede 3,000 Tomans eller 45,000 Rigsdaler.

Et andet Exempel paa hans Artighed og føjelige Sind er dette: han var engang til Gjæst hos den store Anfører Iman Culican, hvilken han ellers ofte besøgte uden at lade sig anmelde. Efter Maaltidet, da han var bleven beskjænket, fik han Lyst at gaae ind udi Fruentimmerets Serajl, som tilhørte samme Anfører. Men Capitajnen, som ogsaa havde noget i Hovedet, forbød ham Indgangen, og, da Kongen spurgte ham, om han ikke kjendte ham, svarede han jo, han vidste vel, at han var Mændenes

Konge,

Konge, men ikke Qvindernes. Abas, langt fra at fortørnes derover, prisede hans Troskab mod sin Herre, og gav ham et Statholderskab, kaldet Sultajne. Af denne saavelsom mange andre Historier kan sees, at Schach Abas var af Naturen en from og føjelig Herre, og at de Haardheder, han undertiden øvede, meest ere at tilskrive de orientalske Landes onde Skikke og Sædvaner, samt hans Formænds slette Exempler. Til andre Beviisligheder paa hans Lemfældighed kan ogsaa lægges dette. Da han forflyttede det kongelige Sæde fra Caswin eller Casbin til Ispahan, og af en uanseelig Flek gjorde en af de største Stæder udi Asien, lod han iblandt andre Zirater anlægge udi den ny Hovedstad et prægtigt Torv, kaldet Meidan, med adskillige Hvelvinger og Afdelinger udi Kammere, saa at Indbyggerne udi Ispahan dagligen komme didhen for at fordrive Tiden med Caffe, Tobak og Snak. Men som Kongen fornam, at det samme kunde give Anledning til Cabaler mod Regjeringen, besluttede han, paa en lemfældig Maade at hindre Saadant, uden at betage Borgerne deres Tidsfordriv, eller at føre dem i Fortred ved at underholde Spioner, der kunde give ham Underretning om hvad som sammesteds blev talet. Han beordrede lærde eller gejstlige Folk, kaldet Mullahs, at lade sig indfinde udi alle disse Kammere om Morgenen tidlig, førend Borgerne kom, for at holde disse Caffe- og Tobaksdrikkere varme med

anden

anden Tale, nu om Lov og Ret, nu om Digtekunst og andre Materier, og blev den Anordning siden stedse holdt vedlige. Efterat to eller tre Timer saaledes ere bortdrevne, reise disse Mullahs sig og sige: nu er Tid at vandre, og at Enhver begiver sig til sine Forretninger. Hvorpaa Enhver strax gaaer bort.

Endelig er dette et Bevis paa hans Lemfældighed, og en Zirat udi hans Historie, at, da Storvizirens, som paa Persiansk hedder Athemat Dulet, ved Magt eller Gaver havde bragt de saakaldte Benjaner eller Afgudsdyrkere til at antage den mahomedanske Tro, og Kongen mærkede, at de af Hjertet ikke vare gode Mahomedaner, tilstædede han Enhver, som allene af Frygt havde antaget Mahomeds Lov, at gaae til deres forrige Sect igjen, holdende for, at det var bedre at have en vildfarende end en hykkelsk eller ingen Tro. Et mærkeligt Exempel at speile sig udi for roman-catholsk Ovrighed, der ved Pinebænk, Baal og Brand tvinge christne Undersaatter til at bekjende en Religion, som de udi Hjertet troe at være falsk, og saaledes af Christne gjøre fordømmelige Hyklere.

Endelig, saasom Schach Abas var en af de viseste Konger i Persien, og fornuftige Regenter gjerne ingen Mangel have paa kloge Ministrer, saa fandtes der udi hans Hof mange ypperlige Mænd, blandt hvilke de fornemste var den store Anfører Iman Culican,

lican, hvorom tilforn er talt, og den store Nazir eller Skatmester Mahomed Ali Beg, som Begge stode udi stor Naade og Anseelse, saalænge denne Konge levede. Den Første, nemlig Iman Culican, saasom han udi Krigs-Erfarenhed ikke havde sin Lige, og Schach Abas under hans Anførsel havde erobret hele Kongeriger, saa havde Kongen ved idelige prægtige Foræringer gjort ham til den rigeste Undersaat i Persien, og ophøjet ham til Statholder over den mægtige Provinds Schiras, hvilken for hans Skyld blev end mere udvidet ved adskillige omliggende Stæders Tillæg; saa at Iman Culican levede udi stor Rigdom og Anseelse, elsket og æret af Alle, og havde hos sig de bedste og udvalgteste Tropper i Persien. Han var ogsaa oprigtig og gavmild, saa at hans Udgifter stege fast ligesaa højt som de kongelige; hvorudover Kongen, som altid havde fortrolig Omgjængelse med ham, sagde engang af Skjemt, at han vilde, at Iman skulde fortære en Mahmudi mindre om Dagen end han selv, paa det at der i det ringeste kunde være en liden Forskjel imellem en Konges Udgifter og en Khans. Han vandt Alles Hjerter ved sine store Dyder; thi han var gavmild, belønnede brave Krigsmænd og lærde Folk, elskede Fremmede og befordrede boglige Kunster. Han lod bygge et skjønt Collegium udi Schiras for den lærde Ungdom, og adskillige Caravanserais, saavel udi Staden selv som paa

de

de alfare Veje, rejsende Folk til Trøst. Han lod igjennemhugge Bjerge for at gjøre Vejene kortere, og lægge Broer over stridende Bække til samme Ende.

Udi saadan Anseelse var Iman Culican saalænge Schach Abas levede. Efter samme Konges Død forblev han stedse udi Schiras, og ikke kom til Hove, undskyldende sig med sin høje Alder, som behøvede Rolighed. Men da begyndte man at arbejde paa hans Fald og Undergang; thi den ny Konges Moder kunde ikke taale at see bemeldte Kans Hof prægtigere end Kongens eget, iligemaade, at han skulde være Mester over alle Indkomster af Schiras, Lar, Ormus og den hele persiske Bugt, saa at ej allene Intet deraf kom til det kongelige Skatkammer, men Kongen selv maatte skikke Penge aarlig til Schiras for at underholde Tropperne sammesteds. Men det, som mest opirrede hende mod denne store Mand, var, at hans ældste Søn havde ladet sig mærke, at han havde større Ret til Kronen, end den unge Konge; thi han sagde sig at være en Søn af Schach Abas, da derimod denne unge Konge var ikkun hans Sønnesøn. Grunden til saadan Paastand var denne: Kongerne af Persien, naar de vil bevise deres Hofmænd en synderlig Naade, give dem en af deres Medhustruer tilægte; en Saadan, som Schach Abas meget elskede, blev udtagen af det kongelige Harem eller Fruerstue, og given til Iman Culican, og som der holdtes for,

at

at samme Dame var bleven frugtsommelig med Kongen, og havde baaret Fosteret tre Maaneder forend hun ægtede Iman Culican, og hun bragte til Verden en Søn sex Maaneder efterat hun var kommen i dette ny Ægteskab, saa torde samme Søn lade sig mærke med, da han blev stor, at være nærmeste Arving til Tronen; det siges derfor, at han søgte at ophidse sin formeente Fader Iman Culican mod den unge Konge; men den gamle ærværdige Herre var ingenlunde dertil at bevæge. Kongens Moder, som ved de Spejdere, hun underholdt, fik Underretning om Saadant, ophidsede strax den unge Konge, som af Naturen var hengiven til Blodgjerrighed, at udrydde Iman med hans hele Hus. Hans Undergang blev derfor besluttet; men man vidste ikke, paa hvad Maade man skulde faae ham i Snaren, og at angribe ham offentlig, var farligt formedelst den Agt og Anseelse, han var udi blandt Tropperne. Endelig gaves dertil saadan Lejlighed. Den tyrkiske Kejser Amurath gjorde paa samme Tid et Indfald udi Persien, erobrede Erivan og Tauris, og kom det hele Rige til at zittre. Kongen lod derfor udstæde Befaling til alle Statholderne udi Provindserne, at de personlig skulde lade sig indfinde i Casvin, hvor han vilde mynstre den hele Krigsmagt. Saasnart som Statholderen af Schiras blev erkyndiget om Kongens Villie, da, saasom han var den fornemste Kan udi

Per-

Persien, og øverste Feldtherre over hele Rigets Krigsmagt, hastede han med sine udkaarne Tropper at møde paa det Sted, som Kongen havde berammet. Den ældste Søn, som da ikke troede Landefreden, sagde til sin Fader paa Vejen: **Vi ile saa stærkt, paa det at vore Hoveder des hastigere kan komme til at ligge for Kongens Fødder.** Hvortil den Gamle svarede: **Du spaaer maaskee ret, min Søn! men jeg har altid været en tro Undersaat, Kongens Bud maa efterleves, det maa koste, hvad det koste vil.** Iman Culican kom saaledes til Casbin, og blev af Kongen hæderlig imodtagen. Dagen derpaa blev han med sine tre Sønner buden til et stort Gjæstebud. Han selv undskyldte sig ved sin Alder; men Sønnerne lode sig indfinde. Efterat dette Gjæstebud havde varet udi tre Dage, gik Sørgespillet for sig. Kongen rejste sig, og gik ind udi et andet Kammer, hvorpaa tre stærke Karle kom ind med nøgne Sværd udi Haanden, og huggede deres Hoveder af. De bleve lagde udi et Guldbækken, og bragte til Kongen, hvilken befol, at man strax skulde vise dem til den gamle Fader, og derpaa lægge hans Hoved paa samme Fad. De, som dertil vare beskikkede, fandt han udi sin Andagt og Bønner, og viste ham sine Sønners Hoveder. Over hvilket Syn han lod sig ikke forskrække, men bad om Livsfrist, indtil han havde fuldendet sin Andagt, og

da

da sagde han hel koldsindig: **Kongens Villie maa efterleves!** hvorpaa Hovedet blev lagt for hans Fødder. Kongen affærdigede derpaa Bud til Schiras med Befaling, at lade omkomme alle de andre Kans Børn, hvilket ogsaa skede, saa der af 52 Børn, som denne mægtige Mand tilhørte, to allene, som endda diede, ved deres Ammes Omhyggelighed bleve reddede. Saaledes blev denne ypperlige Herre lønnet for sin Troskab og store Tjenester.

Hvad den store Nazir eller Skatmester **Mahomed Ali Beg** anbelanger, da fortælles hans Historie saaledes af **Tavernier**, som selv havde den Lykke at see og kjende ham. **Schach Abas**, da han engang var paa Jagt, fandt han af en Hændelse en ung Hyrde, som spillede paa Fløjte. Kongen nærmede sig til ham og gjorde ham adskillige Spørgsmaal, hvilke Hyrden besvarede med stor Fornuft og Færdighed, uden at vide hvem han havde at bestille med. **Schach Abas** hørte ham an med Forundring, og vinkede ad **Iman Culikan**, at han skulde nærme sig til dem; blev saa ved at gjøre Spørgsmaal, hvortil den unge Hyrde gav saadant Svar, som formerede Kongens Forundring. Endelig spurgte han **Iman Culikan**, hvad han dømte om denne Bondedrengs Forstand? Den store Feldtherre svarede, at dersom Drengen kunde læse og skrive, tvivlede han ikke paa, at han jo udi Fremtiden kunde gjøre Hans Majestæt stor Tjeneste.

neste. Hvorpaa Kongen tog ham med sig, og levere-de ham udi bemeldte Kans Hænder, med Befaling, at have al mulig Omsorg for hans Opdragelse og Undervisning. Drengen tog saa til udi Lærdom, og forrettede alle de Bestillinger, ham af Feldtherren blev betroet, med saadan Hurtighed, at Kongen, da han blev underrettet derom, ophøjede ham til det Embede af sin Skatmester, og gav ham det Navn Mahomed Ali Beg. Denne store Lykke og Værdighed opvakte ikke liden Misundelse hos de andre Hofmænd, hvilke søgte at styrte ham, men de kunde ingen Lejlighed faae dertil, efterdi bemeldte Nazir eller Skatmester førte et ustraffeligt Levnet, og forrettede sin Konges Tjeneste med stor Troskab og Duelighed. Han var gavmild, elskede Fremmede, hjalp de Fattige mod de Rige, og det som er særdeles rart udi Østerlandene, aldrig lod sig forblinde af Skjænk og Gaver, saa at man kunde sige, at han var den ærligste Mand, Persien har havt udi nogle hundrede Aar. Hvorudover han af Schach Abas, som elskede dydige og duelige Mænd, blev beskyttet imod sine Fiender, og levede udi Fred, Agt og Ære, saalænge som denne store Konge sad paa Tronen; men da Schach Sefi kom til Regjeringen, begyndte de gamle Hofmænd for Alvor at gjøre et Forsøg, om de kunde styrte ham. De, som havde Kongens Ører, talede, saa tidt Lejlighed gaves, til hans Fortingelse, men saa tidt som

de

de kloge paa den Streng, lod Kongen som han ikke hørte dem, omendskjøndt intet var lettere, end at bringe Schach Sefi til at udøse uskyldigt Blod, saasom han var en af de største Tyranner, der nogen Tid har siddet paa den persiske Trone. Dog havde de nær engang vundet Spillet; thi, da Kongen en Dag fik Lyst til at see de Sabler, med rare Stene besatte, som blandt andre kostbare Sager vare udi Nazirs Forvaring, berømte en af Nazirs Fiender en Sabel, besat med Diamanter, som den tyrkiske Kejser havde skikket Schach Abas, og bade Kongen, at han vilde lade den samme hente. Nu var det vist, at Schach Abas havde faaet saadan Sabel; men han havde, længe førend Mahomed Ali Beg blev Skatmester, ladet tage Stenene deraf, og anvendt dem til andet Brug. Man ledte derfor længe efter Sabelen, men forgjeves, hvorudover Kongen blev meget fortørnet, efterdi den fandtes indført udi Bogen, hvorudi deslige Foræringer antegnes. Man fik da Lejlighed til at afmale Nazir med sort Farve, og fremføre dette til et Bevis paa hans Utroskab. Man talede om de mange Caravansarais og andre Bygninger, som han udi sit eget Navn havde ladet opreise, item, om den Pragt, som fandtes udi hans Hus, hvilket de raadte Kongen til at ansee, for derved at blive overbevist om hans Rigdom, som han ikke kunde have samlet uden med det kongelige Skatkammers

For-

Forringelse. Medens de saa talede, kom Nazir, hvilken blev imodtaget med et umildt Ansigt, tilspurgt om den Sabel, som var savnet, og endeligen tilholden inden 14 Dage at gjøre Regnskab for de kostbare Sager, som han havde udi Gjemme. Nazir, som havde en ren Samvittighed, lod sig deraf ikke forfærde, men bad Kongen, at han vilde besee Skatkammeret Dagen derefter. Kongen lod sig der indfinde, hvor han fandt Alting udi en herlig Orden, og blev tilligemed underrettet om, hvor bemeldte Sabel var bleven af. Derpaa gik man hen at besee Nazirs Hus, hvorudi man fandt intet uden Fattigdom og slette Tapetserier, da derimod andre persiske Herrers Vægge vare overtrukne med Guld- og Silke-Omhæng, saa at Kongen maatte falde i Forundring over saa høj Bestillingsmands slette Tilstand. Ved Enden af et Gallerie var en stor Port stærk tillukket, hvilken Kongen havde gaaet forbi, uden at kaste Øje dertil. Men da han kom tilbage, blev denne Port ham vist af en Hoftjener, som Vejen til det Liggendefæ, man ledte efter. Kongen fik derudover Lyst til at komme derind, og spurgte Nazir, hvad han der havde bevaret inden saa stærk Laas og Lukke? han svarede: det er et Kammer, hvor jeg har gjemt det, som er af alting mig mest kjært, og som er min rette Ejendom. Alt, hvad som Eders Majestæt har seet udi Huset, hører Ham til; men

men det, som ligger forvaret udi dette Kammer, hører mig selv til, og jeg haaber, at Eders Majestæt tager mig det aldrig fra. Denne Tale formerede Kongens Begjerlighed at see, hvad der laae skjulet. Men da Porten var aabnet, blev han forundret ved Intet at see, uden fire blotte Vægge, hvorpaa allene hang en Hyrdestav, en Hyrdeklædning, en Fløjte og en tom Madpose. Da Nazir nu mærkede, at Kongen stod i Forundring, og ikke kunde begribe, hvad dette skulde betyde, begyndte han at tale saaledes: da den store Schach Abas fandt mig paa Bjerget, vogtende min Hjord, havde jeg intet andet, end hvad som her ligger forvaret. Højstbemeldte Konge lod mig beholde denne min rette Ejendom, og jeg haaber, at Eders Majestæt ogsaa ikke skiller mig derved, men lader mig tage den med mig igjen, at jeg kan gaae bort, og nære mig udi Fred paa min forrige Viis, hvilket jeg vil ansee som en stor Velgjerning. Af dette blev Kongen saa bevæget, at han aftog sin egen Klædning, og lod Nazir iføre den samme; hvilket er det største Naadestegn, som en Konge af Persien kan bevise en Undersaat. Siden den Tid torde Ingen forsøge noget Ondt mod denne store Mand, som frembragte sin øvrige Tid udi Agt og Ære, og døde udi sin høje Post. Tavernier fortæller, at han fremturede til sin Død i at øve sine

gamle Dyder, og siger: at saa ofte han mødte ham eller andre Europæer paa Gaden udi Ispahan, spurgte han om dem fattedes noget, og skikkede dem schirasisk Vin og anden Forfriskning. Og dette er nok talt om de to store Mænd, der vare Persiens Zirat under denne store Schach Abas. Saadan Herre fortjente at have saadanne Tjenere.

Soliman.

Saasom denne Prinds er den eneste blandt tyrkiske Sultaner eller Kejsere, som jeg har holdet værdig til at anføre blandt disse mine berømmelige Mænd, holder jeg fornødent at vise Aarsagen dertil, og, førend jeg gaaer videre frem, at tale noget om den tyrkiske Nations Art og Egenskab.

Henved et hundrede Aar efter den falske Prophet Mahomeds Død kom nogle schythiske Folk over det store Bjerg Caucasus, og satte sig ned udi den Del af Asien, som nu kaldes Georgien eller Turcumannien. De samme, efterat de havde ført store Krige

med

med Saracenerne, antoge de omsider deres Religion, og forenede sig med dem til eet Folk. Dette forenede Folks Herredom blev med Tiden adsplittet udi adskillige Dynastier og Caliphater, hvis Hoveder kaldtes Calipher eller Sultaner. Blandt disse Sultaner var den berømmeligste en ved Navn Otman, hvilken undertvang de angrændsende Calipher, og lagde Grundvold til det store tyrkiske Herredom, som endnu floreres under det Navn af den ottomanniske Port; thi saaledes kaldes Rigets Sæde.

Dette oprettede Herredom formerede sig saaledes under Otmans Successorer, at alle de Lande og Provindser, som havde tilhørt det østlige Kejserdom, derunder bleve forenede, saa at de græske Kejsere havde intet tilbage uden Constantinopel allene. Endeligen bemægtigede Mahomed den Anden sig ogsaa Constantinopel, og gjorde gandske Ende paa det græske Kejserdom. Fra den Tid ere Sultanerne blevne kaldte tyrkiske Kejsere; og, da Selim, denne Solimans Fader, siden erobrede Ægypten, kom det ottomanniske Monarchi paa den højeste Spidse, og har til denne Tid været en Skræk saavel for Persien som for den hele Christendom.

Disse mærkelige Conqueter kunde ikke skee uden stor Blodsudgydelse, ej heller holdes vedlige, uden ved at depeuplere de skjønneste og mest folkerige Lande, hvilket og er skeet; thi Lille-Asien, Syrien, Palæstina,

Ægypten, Grækenland, som tilforn vrimlede af Indbyggere, og hvor saa mange herlige og prægtige Stæder vare, ere nu fast forvandlede til Udørkener, mod hvad de tilforn vare. Thi det haver ikke været Tyrkerne om at conservere de Lande, som de have erobret, men at holde Indbyggerne udi bestandig Slaveri, og at dele Jordene blandt Krigsfolket. Ligesaadanne Fata have og Kunster, Videnskaber og boglige Kunster havt under dette Folk, som har holdt det for en Statsmaxime, at lade Mennesker leve udi yderlig Vankundighed. Saa at man kan sige, at aldrig fra Verdens Begyndelse et saa skadeligt Folk har været til; ja, man kan sige, at Tyrkerne ere en Pest for det menneskelige Kjøn. Nogle skulde vel tænke, at der have været fundne adskillige ligesaa barbariske Nationer, og kunde til Bevis fremføre Gother, Tartarer, Araber og Andre, som have overswømmet de bedste Lande; men ingen af bemeldte Nationer kan lignes mod Tyrkerne; thi endskjøndt, hvad Politesse angaaer, bemeldte Nationer vare ligesaa lidet forsynede dermed som Tyrkerne, saa fandtes dog hos de første større Docilitet og Lærvillighed. Thi man har seet Gother og Longobarder at have antaget de undertvungne polerede Nationers Moder, og i en Hast saaledes at være omstøbte, saa at man i Skik og Sæder ikke har kundet distingvere dem fra Romere; ja, en af de første gothiske Regentere, som bemægtigede

gede sig Italien, nemlig Theodoricus, eftergav udi Moralitet og fornuftigt Regimente ingen Regent udi sin Tid. Hvad Tartarerne havde været for et Folk, og hvor meget de have tiltaget udi Politesse under en og anden stor Regent, sees af Cingiskans og Tamerlans Historier. De første Araber våre grove og uhøvlede, iagttagende libet Naturens Lov, foragtende Kunster, Lærdom og Videnskab, saaledes at de ødelagde Skrifter, opbrændte hele Bibliotheker; men de bleve i en Hast forvandlede til moraliserede Folk, saa at der var en Tid, paa hvilken Lærdom havde ligesom sit Sæde udi Arabien. Men Tyrkerne have stedse fremturet udi deres Barbarie og Had til alle andre Folk, saa at de kan ansees som det menneskelige Kjøns Fiender. Fremmede, som opholde sig iblandt dem, ere ikke forsikkrede paa Liv og Gods; og de, som vil leve udi Sikkerhed, og gaae trygt paa Constantinopels Gader, maa for Penge leje Janitscharer til Forsvar; Pagt og Forbund overtrædes gemenligen, og den almindelige Folkeret har ofte det intet Sted, saa at man tager ikke i Betænkning undertiden at lægge Haand paa Gesandtere, saa at det synes at være alle andre Nationers Interesse at forene sig mod et saa skadeligt Folk, og at kuldkaste et Herredom, der ikke underholdes uden ved voldsomme Midler. Mange have derfor i den Henseende glædet sig over den Fremgang, de Christne have havt mod den-

tyr-

tyrkiske Magt udi vor Tid; thi det er ved det ottomanniske Huses Ødelæggelse man kunde vente, at Verden igjen kunde faae sin forrige Skikkelse, og øde Stæder kunde forvandles til rige og skjønne Lande igjen. Saasom nu den tyrkiske Nation er af saadan Beskaffenhed, er det ingen Under, at man udi den hele Svite af Historien finder ikkun en eneste Regent, nemlig **Soliman den Anden**, der heller førte sig op som en Regent, end som en Tyran, og er det paa denne **Solimans** Regimente jeg vil give en kort Afridsning.

Den tyrkiske Keiser **Selim**, efterat han havde underttvunget Ægypten, Syrien og Palæstina, Søstæderne ved det røde Hav, og det udi en Tid af 8 Aar, døde han Anno Christi 1520, og fra Hegira 926, efterladende sig en eneste Søn **Soliman**, hvilken succederede sin Fader udi Regjeringen, fast paa samme Tid som **Carl den Femte** blev udvalgt til romersk Keiser. Saasom denne **Soliman** var den eneste Arving til Keiserdommet, og havde store naturlige Sindets-Gaver, lod hans Fader give ham en gandske anden Opdragelse end de andre Prindser af Blodet, og befol især hans Hofmester **Piri** at undervise ham med Flid udi Rigets Sager, og at give ham grundig Kundskab saavel om det ottomanniske Herredoms Beskaffenhed, som om dets Fienders Styrke og Svaghed.

Sa-

Gazelle, Statholderen udi Syrien, som havde beviist hans Fader Selims tro Tjeneste, begyndte strax efter samme Selims Død at gjøre Bevægelser, arbejdende paa igjen at oprette det mamelukske Rige udi Ægypten, og haabede at bane sig selv Vej til Tronen sammesteds. Saasom han nu ikke holdt sig stærk nok til Saadant at udføre med egne Kræfter, søgte han at faae den ægyptiske Statholder Cajerbeg udi Ledtog med sig. Men Cajerbeg, som mærkede, hvor vanskeligt saadant Foretagende vilde blive, og derforuden let kunde forudsee, at, om det endog lykkedes, vilde Gazelle allene høste Frugten deraf, gav Soliman strax dette tilkjende, og til Bevis paa sin Troskab lod Gazelles Gesandt omkomme. Soliman skikkede derfor mod Syrien en stor Krigshær under Anførsel af Baasa Ferrat, som havde tjent hans Fader med Berømmelse. Gazelle, som mærkede af sin Gesandts Borteblivelse, at han var røbet af den ægyptiske Statholder, greb da offentligen til Gevær, anholdt hos Ridderne af Rhodus om Artillerie, Krud og Kugler, hvilket han og erholdt, og bemægtigede sig adskillige Stæder, indtil ovenmeldte Baasa Ferrat med den tyrkiske Magt kom ham paa Halsen. Da blev holdet et blodigt Feldtslag, hvorudi Gazelle, efterat han havde omkommet adskillige fornemme Janitscharer med sin egen Haand, endeligen blev fældet, og hans Krigshær adspredet.

Denne

Denne Sejer forhvervede den unge Soliman stor Anseelse, og mærkede man strax af hans Opførsel, at han stræbte udi berømmelige Gjerninger at overgaae alle sine Formænd. Han havde ved sin Regjerings Tiltrædelse, da det er brugeligt, at Janitscharerne udbede sig en Naade af den ny Kejser, bevilget, at ingen Christen i Constantinopel maatte lade sig see til Hest, foregivende saadan Ære allene at tilkomme Musulmanner. For videre at forbinde sig Undersaatterne, lod han kundgjøre, at alle de som tilforn havde liidt Skade paa deres Gods og Formue, skulde af hans Skatkammer nyde Skades Erstattelse. Han straffede alle dem, som havde handlet ilde med Hospitaler og hellige Huse, og afskaffede al Uorden ved Rettergang; ved hvilken Lejlighed adskillige Cadis eller Dommere bleve henrettede. Udi de undertvungne Provindser satte han fromme og dydige Statholdere; især udvalgte han dem, som havde noget til Bedste, holdende for, at de fattige og hungrige ikke kunde have rene Hænder. Han lod ofte læse for sig sine Forfædres Bedrifter, og derudi fandt, at de samme ikke havde kundet bemægtige sig Belgrad udi Ungarn og den Ø Rhodus, besluttede derfor at angribe begge Steder, for at gjøre muligt, hvad hans Forfædre havde været umuligt.

Man var længe tvivlraadig om, hvilket af disse Steder først skulde angribes; men Begyndelsen blev gjort

gjort med Belgrad, en navnkundig ungarsk Fæstning, og en Formur for Christendommen paa den Side. Udi Ungarn regjerede da en mindreaarig Konge, nemlig **Ludovicus**, udi hvis Tid Riget var udi en hel forvirret Tilstand, formedelst den Splid, som regjerede blandt de Store; og gav saadan Forvirring Soliman Forhaabning om Fremgang. Men saasom han ikke efter sine Formænds Exempler vilde begynde Krig uden given Aarsag, saa fattedes her retmæssig Anledning til det ungarske Tog, hvilken dog blev ham given ved saadan Lejlighed. Han skikkede en Gesandt til den unge Konge, for at erkyndige ham om sin Ankomst til Regjeringen. Denne Gesandt tracterede de ungarske Herrer som en Spion, og hindrede ham at rejse tilbage igjen. **Soliman**, anseende denne Opførsel som en Overtrædelse af Folkeretten, affærdigede strax **Bassa Piri** med en Krigshær mod Belgrad, for at belejre samme Stad, og fulgte ham strax efter udi egen Person.

Staden var i Henseende til dens herlige Fortificationer holden for uovervindelig; og var det derfor, at **Mahomed den Anden** og **Amurath** med uforrettet Sag maatte gaae derfra tilbage. Men just dette opmuntrede **Soliman** til at fortsætte Belejringen med des større Iver. Besætningen forsvarede sig med saadan Tapperhed, at Tyrkerne bleve afslagne udi 12 Storme. Endeligen, da han lod Minerne

springe,

springe, hvorved Stadens Mure bleve nedkastede, maatte Besætningen med Accord overgive sig; og var Soliman saa fornøjet over denne vigtige Stads Erobring, at han intet videre Forsøg gjorde mod Ungarn, men gik tilbage igjen. Da han nu var kommen til sine egne Lande, begegnede ham en Qvinde, hvilken med nedslaget Haar overlydt raabte: Eders røverske Soldater have forgangen Nat udplyndret mit Hus, saa at jeg har intet til Føde for mine mange smaa Børn! Soliman sagde da smilende: efterdi Du ikke har mærket dette Tyveri førend om Morgenen, er det et Tegn til, at Du har været efterladen og sovet for længe. Qvinden svarede da uforskrækket: ja, jeg har sovet, men i Forhaabning, at I skulde vaage; thi Regentere ere forbundne til at vaage for Undersaatternes Velfærd. Soliman blev saa bevæget af dette Svar, at han befol at give Qvinden det Borttagne tilbage, og derforuden gav hende en Sum Penge. Saadant havde vel løbet anderledes af udi en anden Kejsers Tid; men det var i mange Ting, Soliman ikke vilde træde i sine Formænds Fodspor.

Efterat han dette lykkeligen havde forrettet, tog han sig for at fuldføre det andet foresatte store Værk, nemlig at angribe Rhodus, hvis tappre Beskyttere Ridderne af Hospitaliter-Ordenen havde længe været en Skræk for Tyrkerne. Hvad som gav ham For-

haab-

haabning om et lykkeligt Udfald, var den hemmelige Correspondence han førte med Ordenens Cantzler Andrea Amaral, en Portugiser, hvilken af Had til Ordenens Stormester forledbedes til saadant Forræderi.

En forskrækkelig Krigsmagt landede derfor udi det Aar 1522 paa sámme Ø, og Soliman kom strax efter. Ridderne forsvarede sig med en utrolig Tapperhed, sáa at over 40,000 Tyrker udi Belejringen bleve opoffrede. Hvorudover Soliman stód færdig til at lade henrette Generalen Mostapha, som havde raadet ham til dette Tog; men som han af Forræderen Amaral fik Kundskab om den elendige Tilstand, de Belejrede vare udi, besluttede han igjen at fortsætte Belejringen; hvilket ogsaa skede med den sædvanlige Fyrighed. Imidlertid blev Amarals Forræderi aabenbaret, hvorudover han blev henrettet, og fire Parter af hans Legeme bleve satte paa Stadens fire Bolværker, for at jage Skræk ind udi Tyrkerne. Men dette kunde ikke bevæge Soliman til at staae fra sit Forsæt. Endeligen, da al Forhaabning for Ridderne vare ude, overgáve de Øen ved Capitulation, hvilken Soliman ikke allene ubrødeligen holdt, men endog berømte Ordens-Stormesteren de l'Isle Adam for hans Tapperhed, og tracterede ham med stor Høflighed. Ved denne Erobring bragte

Soli-

Soliman sin Reputation paa den højeste Spidse, og indjog Skræk udi den hele Christenhed.

Saasnart var ikke dette tilendebragt, førend denne martialske Regent tog Anledning af den Uenighed, som regjerede udi Ungarn, at besøge samme Rige igjen. Den ungarske Konge Ludovicus beredede sig til al mulig Modstand, og satte til General over Krigshæren den bekjendte Franciscanermunk Paulum Tomoneum. Men Alt, hvad han udi Rigets forvirrede Tilstand kunde bringe tilveje, vare 30,000 Mand, da den tyrkiske Krigsmagt derimod bestod af 250,000 Mand. Mange raadede derfor den unge Konge intet Feldtslag at vove, førend han blev bestyrket med de forventede Hjelpetropper; men Generalen Paulus raadede til at forsøge Lykken, og blev hans Mening fulgt. Da blev holdet det ulyksalige Slag ved Mohaz, hvor den ungarske Krigshær blev ødelagt, og Kongen selv tilligemed Generalen omkom. Kongens Legeme blev fundet to Maaneder derefter udi et Morads. Der siges, at Soliman selv bar Medlidenhed over denne unge Herres Skjebne, og lastede hans onde Raadgivere. Det forunderligste herved var, at Soliman ikke førte sig denne Sejer videre til Nytte; thi han rørte ikke ved faste Stæder, men lod sig nøje med at skjænde og brænde udi Landet, og med et stort Bytte, hvoriblandt vare 25,000

christne

christne Fanger, begav sig udi Triumph til Constantinopel igjen.

Efter den ungarske Konges Ludovici sørgelige Endeligt, rejste sig Successionstrætte imellem Johannem af Zapulia, Woivoden af Siebenbörgen, og Ferdinand, Kejser Carl den Femtes Broder. Den første af disse blev understøttet af Soliman, og den anden af Carl, saa at deraf udspirede den langvarige og blodige Krig, som fast i Grund ødelagde det florerende Rige Ungarn. At tale om de Actioner, Stæders Erobringer, Træfninger, som imidlertid forefaldt, passer sig ikke til dette Værk. Saasom Soliman udi disse Krige havde at bestille med den mægtige Kejser Carl, saa bleve de førte med forandérlig Lykke, og maatte han, da han med en forskrækkelig Magt havde belejret Wien udi det Aar 1532, med uforrettet Sag gaae tilbage igjen.

Udi det Aar 1534 vendte Soliman sine Vaaben mod Persien, ladende sig dertil overtale af den bekjendte Bassa Ibrahim, hans Favorit. Udi Persien regjerede da Schach Thamas, den bekjendte Ismäel Sefis Søn, hvilken var for svag til at imodstaae Tyrkernes Magt. Thi Soliman bemægtigede sig udi denne Krig de tvende vigtige Stæder Babylon og Tauris, og tvang Thamas til at flygte til det Inderste af Persien, hvilke Stæder han ved paafølgende Fred beholdte. Efter hans Tilbagekomst

arbej-

arbejdede man ved det tyrkiske Hof paa at styrte hans Favorit Ibrahim. Denne Mands Fald var des vanskeligere at tilvejebringe; efterdi Soliman selv havde forsikkret ham om sin Naade, saalænge som han levede. Hans Fiender maatte derfor tage Hofsets Fruentimmer til Hjelp; og maatte da Ibrahim bukke; thi han blev efter Kejserens Ordre stranguleret, og hans Legeme blev kastet i Vandet, Fiskene til Føde. Det blev lastet hos Soliman, at han opofrede denne store Minister imod sit hellige gjorte Løfte, men langt meer, at han betjente sig af en Chicane, for at sætte Farve derpaa; thi han lod ham qvæle da han sov, sigende, at en Sovende er heller død end levende, saa at han derfor ikke brød sit Løfte. Der siges, at den store Mufti forsynede ham med dette geistlige Argument, og derved tog Skylden paa sig.

De ungarske Sager holdt ellers Soliman i Bevægelse, saalænge som han levede, saa at ingen tyrkisk Kejser havde været saa forskrækkelig for Christendommen siden Mahomed den Anden; ja man kan sige, at, om han ikke var saa stor Krigsmand som samme Mahomed, saa var han langt større Regent; thi ingen tyrkisk Kejser har bedre kjendt de Christnes Styrke og Svaghed. Der siges, at han holdt for, at hvis Christendommen skulde undertvinges, maatte man gjøre Begyndelsen paa den romerske Pave; og

var

var det derfor, at Italien udi hans Tid levede udi stedsevarende Frygt, og at Paverne stedse formanede de christne Potentater at forene deres Kræfter mod Soliman. At han ellers ikke havde saa stor Fremgang som Mahomed den Anden, foraarsagede, at Conjuncturerne da vare anderledes, og at han havde at bestille med Carl den Femte, den mægtigste christen Kejser siden Caroli Magni Tid, og som ene paa den Tid kunde holde denne forskrækkelige Fiende Stangen. Begge havde ogsaa store Anførere baade til Lands og Vands, og havde Carl den Femte en Andreas Dorias, der ikke var mindre forskrækkelig udi den middellandske Sø, end den tyrkiske Admiral Barbarousse. Men ligesom den christne Kejser mod Enden af sin Regjering begyndte at tabe meget af sin Lykke, saa gik det Soliman ligeledes; thi, da de flygtige Rhodiser-Riddere havde sat sig ned paa den Ø Malta, agtede han udi det Aar 1565 der at fordrive dem, ligesom han tilforn havde gjort fra Rhodus; men Øen blev med saadan Tapperhed forsvaret af Ridderne, som da kaldtes Riddere af Malta, at han med stor Forlis maatte staae fra sit Forsæt. Thi der siges, at den tyrkiske Bassa Ulug Ali satte til udi adskillige Træfninger 23,000 Mænd af de bedste Tropper.

Det sidste Tog, som Soliman gjorde udi egen Person, var udi Ungarn, hvor han belejrede og indtog

tog den Fæstning Zigeth. Der døde han udi sin Lejr Anno Christi 1566, 974 fra Hegira, udi sin Alders 74de Aar, efterat han havde regjeret udi 46 Aar. Han holdtes blandt Tyrkerne for den største Regent af det ottomanniske Hus. Thi foruden hans Tapperhed og store Begreb udi Krigssager, øvede han adskillige Dyder, som ikke havde været fundne hos hans Formænd. Thi han var nidkjær for Rettens Haandthævelse, holdt sine Ord og Løfter, vidste at tvinge sin Vrede og Affecter, og havde en Slags Politesse, som ikke findes blandt Tyrker. Han forstod derforuden Arabisk, Persisk og Tyrkisk. Der siges ogsaa, at han var kyndig udi det græske Sprog, og at han lod oversætte adskillige Bøger, blandt andre Cæsars Commentarier, paa Tyrkisk. Den italienske Skribent Sagredo giver hans Portrait saaledes: Han var en barbarisk og tilligemed en stridbar Herre, og begjerlig efter Ære, og har regjeret udi 46 Aar, udi hvilken Tid han mærkeligen forøgede sit Riges Grændser. Han var brun og dunkel af Couleur, havde en majestætisk Anseelse, var høj af Vext, havde en bred Pande, sorte Øjne og en krum Næse. Af Naturen var han melancholsk, maadelig udi Mad og Drikke, holdt sig gandske fra Vin, og var meer hengiven til Naade end Strænghed. Han holdt sine Løfter, [illegible] lønnede Tapperhed, og hadede dovne og fejge Folk. Han holdt stærk Discipline, og var ikke mindre elsket

end

end frygtet af Krigshæren. Udi Activitet havde han faa Regentere til Lige; thi han bivaanede selv alle Tog, og døde udi sit Telt udi Ungarn, da han var over 70 Aar gammel. Med alle disse Dyder havde han og store Fejl; thi han lod sig regjere af sine Favoriter og Hofdamer; de samme forledede ham til at opoffre Bassa Ibrahim, som havde gjort Riget saa store Tjenester; de samme forledede ham ogsaa til at øve den Grumhed mod sine egne Børn. Og saasom intet tilforn herom er talt, vil jeg dermed slutte hans Historie.

Soliman havde tvende Hustruer. Den Ene var en Circassier, og den Anden var Rossolana, som ellers ogsaa kaldtes Rosa. Den første var en hovmodig og blodgjerrig Dame, den sidste derimod var venlig, men derhos hel forslagen og underfundig. Soliman havde avlet med den første fire Sønner, nemlig: Mostapha, Giangor, Meemeth og Bajazeth; Rossolana derimod havde kun bragt til Verden en eneste Søn, nemlig Selim. Da Circassierinden mærkede, at Rossolana ved sin Venlighed og behagelige Omgjængelse kom meer og meer udi Sultanens Naade, fattede hun saadant Had til hende, at hun engang overfaldt hende med Slag, saa at hendes Ansigt blev ilde tilredt. Da nu Soliman lod Rossolana en Nat kalde til sig, lod hun ham vide, at hun var saa ilde tilredt, at hun ikke var

værd at sees, langt mindre at elskes af Keiseren. Soliman blev derover meget begjerlig efter at see hende, og befol, at hun strax skulde indfinde sig, spørgende, da han blev hende vaer, af hvem hun saa ilde var bleven medhandlet. Rossolana fortalte ham da Sagen, hvorudover Soliman overfaldt Circassierinden med Skjeldsord; men, som hun var hofmodig og trodsig, stolende paa de mange Prindser, hun havde bragt til Verden, sagde hun, at alle andre Damer burde vige for hende, og truede at tractere Rossolana end slemmere, hvis hun ikke opførte sig med større Ærbødighed. Over denne Dristighed blev Soliman hende gandske fiendsk, ligesom hans Kjærlighed derved til Rossolana voxede mere til, saa at han siden holdt sig til hende alleene, og elskede hende med Bestandighed, saalænge som hun levede.

Af Circassierindens fire Sønner døde Meemeth, og Rossolana, som agtede at bane Vej til Tronen for hendes egen Søn Selim, hvorvel han var den Yngste, magede det saa, at Bajazeth blev skikket fra Hoffet til Caramanien. Mostapha, som var den Ældste, var en Prinds af stor Forhaabning, venlig, tapper, og derhos ydmyg, saa at han var elsket af alle, især af Janischarerne, der dyrkede ham som en Afgud; hvorudover det var vanskeligt for Rossolana at styrte saadan Prinds. Men just den Anseelse, Mostapha havde bragt sig udi, ophidsede denne li-

stige

stige Dame til at arbejde med des større Iver paa hans Fald. Til Saadant at iværksætte betjente hun sig af Rustan Bassa, som havde hendes Datter tilægte Circassierinden, Mostaphæ Moder, mærkede, at man gik frugtsommelig med slige Anslag mod hendes Søn, lod ham hemmeligen advare, at han skulde tage sig vare for disse sine Fiender. Den anden Søn Giangor lod man være uanfægtet, efterdi han var vanfør og krogrygget; dog kunde Sultanen selv lide ham i Henseende til hans Kortsvillighed.

Rossolana forsømte ingen Lejlighed til at sværte Mostapha, forestillende ham som en Person, der gik frugtsommelig med store Anslag, og at den Gavmildhed, som han lod see mod Soldaterne, rejste sig af Regjeresyge; hun sagde, at han talede om sin Faders Alder med Foragt, foregivende, at han var for svag til at bære Rigets Byrde. Saadan stedsevarende Eftertale gjorde omsider denne gamle Herre saa mistroende, at han lod hente Mostapha til sig, og udi sit eget Paasyn ved fire stumme Hofbetjente strangulere. Denne unaturlige Gjerning søgte han at undskylde hos Krigsfolket ved Fornødenheden, foregivende, at Mostapha havde staaet ham efter Livet. Men Soldaterne bleve derover saa forbittrede, at hvis de havde havt en Anfører, havde de strax hævnet dette Mord paa Keiseren. Paa samme Tid var en Haandværksmand, som lignede meget den myrdede

 Prinds.

Prinds. Man lod derfor udsprede, at den samme var Mostapha, som havde reddet sig med Flugten, og bekom han strax et temmeligt Anhang af Almuen, saa at han omsider bragte 40,000 Mand paa Benene, antog en egen Vizir, og endeligen nærmede sig til Constantinopel. Soliman skikkede strax Portau Bassa med 60,000 Mand mod disse Oprørske, hvilke ikke allene bleve slagne, men Anføreren selv blev fangen. Den Samme, da han blev bragt til Forhør, bekjendte han, at han var fød til Sinope, og at han havde havt en liden Kram udi Constantinopel. Han sagde, at saasom han mærkede, at Alle bare Medlidenhed over Mostapha, og han udi Legemets Skikkelse lignede den henrettede Prinds, havde han ladet sig forlede til at spille hans Person. Efterat han var bleven lagt paa Pinebænken for at aabenbare hans Medvidere, blev ham Næse og Øren afskaaren, og Legemet blev slæbet ved en Hesterumpe igjennem Constantinopels Gader.

Efter denne Execution gik man løs paa Mostaphæ Tilhængere, og blev Ingen sparet, end ikke hans unge Barn, som endda laae i Vuggen. Nogen Tid derefter, da den anden Prinds Giangor engang med sin Fader var paa Jagt, spurgte han Soliman, i Henseende til den haarde Medfart med sine Brødre, hvoraf det kunde være, at Strænghed tog til med Alderen, saa at en Fader, der udi Ungdommen

men havde elsket sine Børn, øvede Grumhed mod dem udi Alderdommen. Af dette Spørgsmaal blev Sultanen saa ophidset, at han ikke allene viste Giangor med haarde Ord fra sig, men endogsaa lod ham kort derefter ombringe ved Gift; hvorvel Andre mener, at Prindsen selv tog Gift til sig, for at forløses af den Frygt, han dagligen svævede udi. Efter disse Executioner var ingen af den første Sultanindes Sønner tilovers uden Bajazeth, hvorudover Rosolana haabede at naae sit foresatte Maal, at spille Kronen udi sin Søns Selims Hænder.

Man kunde mærke paa Soliman, at han var inderlig bedrøvet over den Splid og Uenighed, som regierede udi hans Familie; og var det derfor, at han befol de tvende overblevne Prindser, at sætte al Had og Uvenskab tilside. Men, saasom der handledes om Zepter og Krone, kunde ingen Formaning hjelpe; tvertimod Rosolana søgte at gjøre alle Bajazeths Idrætter mistænkelige, og afmale ham som den, der stundede for Tiden efter Kronen; og bleve derfor adskillige Breve forfalskede og opdigtede, for at styrke ham udi Mistanke. Hendes Svigersøn, ovenmeldte Rustan Bassa, gjorde ogsaa hertil Alt, hvad han kunde, hvorudover Bajazeth blev meer og meer forhadt, og Selim derimod tog til udi Faderens Naade, saa at Alle ansaae ham som tilkommende Successor i Regjeringen. Endeligen, saasom Bajazeth

mær-

mærkede, at han uden Fare ikke længer kunde opholde sig ved Hoffet, tog han Flugten, givende dog derhos tilkjende, at han aldeles intet fiendtligt havde isinde mod sin Fader, som han elskede og ærede, men at han allene bevæbnede sig mod sin Broder, hvis Parti søgte at undertrykke ham. Selim, som var understøttet af Sultanens hele Magt, gik strax Bajazeth paa Klingen, og blev da holdet et Feldtslag, hvorudi Bajazeth fægtede med saadan Tapperhed, at Selim maatte tage Flugten. Men den Sidste blev af Mustapha Bassa opmuntret, og ligesom tvungen til at vende tilbage igjen, og at bivaane Træfningen, indtil hans Folk fik omsider Overhaand, og Bajazeth, som blev forladt af sine Tropper, maatte redde sig med Flugten.

Efter dette ulykkelige Feldtslag affærdigede Bajazeth Bud til sin Fader, bydende sig til at nedkaste sig for hans Fødder, og bede om Naade, skjøndt han allene havde grebet til Nødværge mod hans hadefulde Broder. Den store Mufti til Constantinopel havde lyst Forbandelse over alle dem, som havde antaget Bajazeths Parti; men efter ovenmeldte Træfning kom en Mufti fra Amasia, som var en af de fire fornemste Lovens Udtolkere, hvilken lod udsprede i Staden, at en ulydig Søn, naar han faldt tilføje, burde tages til Naade igjen, og at den Fader syndede groveligen, der fremturede i at hade og forfølge ham.

Men

Men dette kunde ikke bevæge Soliman til Naade; allene, han forlangte, at Bajazeth selv skulde indstille sig for at underkastes den Straf, som den fortørnede Fader vilde paalægge ham, med mindre han vilde med Magt see sig tvungen dertil. Men, saasom Prindsen ikke troede Freden, og mærkede, at han formedelst Mangel paa Penge og Venner ikke med egen Magt kunde holde Stand mod sin Broder, flygtede han til Persien. Da Soliman fik Tidende om hans Flugt, lod han strax sætte efter ham. Men Bajazeth kom udi sikker Behold til Persien, hvor han med stor Æresbevisning af Kongen blev imodtagen, saaledes, at han blev gelejdet af 4,000 Persianer, da han gjorde Indtog udi Tauris. Der blev og besluttet, at Kongen af Persien skulde tage ham i Beskyttelse, og skikke Gesandtere til Constantinopel for at anholde om hans Faders Naade. Man søgte ellers ved denne Lejlighed at overtale ham til at antage den persiske Religion; men Bajazeth vilde ikke beqvemme sig dertil, sigende, at han derved desmere vilde opirre sin Fader.

Hvor sikker han end tænkte at være ved dette Hof, saa ulykkelig faldt det dog ud for ham; thi, endskjøndt en persisk Gesandt blev skikket til Constantinopel med to Elephanter, nogle Cameler og andre Foræringer, og forsikkrede, at den flygtende Prinds var færdig til at bevise sin Fader al sønlig Lydighed, saa blev dog

saa=

saadant Forslag ej allene ilde optaget, men endogsaa Gesandten slet medhandlet. Thi hans Secretair blev sat i Arrest, og hans Brevskaber bleve ham med Magt fratagne, for at eftersee, hvad han havde i Commission; ja, han maatte endeligen paa Pinebænken udsige Alt, hvad han vidste om Bajazeths Forehavende ved det persiske Hof. Ikke desmindre understøttede dog den flygtende Prindses Moder saaledes Gesandtens Ansøgning ved idelig Graad og Bønner, at Sultanens Vrede begyndte omsider noget at formildes. Men der kom strax derpaa et Brev fra Selim, som gjorde alt dette til intet. Udi samme Brev gav han tilkjende Bajazeths hemmelige Forstaaelse med Kongen af Persien, og derhos gav Sultanen det Raad, at true Persien med Krig, hvormed han vilde tvinge Kongen til at overlevere Prindsen.

Sultanen, som udi Alting lod sig regjere af Rossolana, Selims Moder, bifaldt dette Forslag, truede strax at overfalde Persien med en stor Magt, hvis Kongen ikke overleverede hans ulydige Søn, eller beskyttede ham længere. Gesandten erklærede derimod, at det aldrig havde været hans Konges Forsæt at bestyrke Sønnen udi hans Gjenstridighed, eller assistere ham mod sin Fader, men allene at være Mæglere imellem Fader og Søn, og at stifte Fred og Forstaaelse imellem dem. Men som samme Gesandt mærkede det tyrkiske Hofs store Krigstilberedelser, gav

han

han ved Skrivelse den Erindring til sin Konge, at han ikke skulde lade det komme til nogen Fiendtlighed, og ikke styrte sit eget Rige udi Fare, for at stifte Fred udi et fremmed Land. **Soliman** havde ogsaa givet Gesandten tilkjende, at der var intet andet Middel til at afvende Krigen, end ved at skikke ham Bajazeths Hoved; ja, denne Sag laae ham saaledes paa Hjertet, at han skikkede **Portau Bassa** som Gesandt til Persien med et Gulduhr, adskillige Sølvkar og over 600,000 Scudi, som han skulde forære den persiske Konge med Forsikring om mere, item om en bestandig Fred, hvis han vilde overlevere Sønnen; truede derimod at anvende sin hele Magt mod Persien, hvis han vægrede sig derfor. Af hvilken Vigtighed ellers Sultanen ansaae den Sag, sees deraf, at han anordnede Devotion, og især lod forbyde Vinens Brug, endskjøndt han deraf hævede uhørlige Indkomster udi Told, og da Viziren foreholdt ham Saadant, sagde han: **man maa for hundrede Mark Guld ikke tabe et Gran af Samvittighed.** Han lod ogsaa anrette en stærk Inqvisition over løsagtige Qvindfolk, og befol at føre liderlige Qvinder til Algier. Da en Tyrk udi en uretfærdig Sag begjerede Beskyttelse mod en Christen, sagde han: **Retfærdighed er som en Sol, der skinner saavel paa de Vantroende som paa de Troende.** Saadan Virkning havde da denne Uenighed udi det kejserlige Hus,

og

og med saadanne Øjne ansaae Soliman Sønnens Gjenstridighed.

Imidlertid ankom Portau Baosa som Gesandt til Persien, og havde, for at gjøre sit Gesandtskab des anseeligere, 3,000 Mand udi Følge med sig. Han blev opholden en Tidlang udi Tauris, førend han kunde erholde Audience. Man foregav Aarsag dertil at være Kongens Upasselighed, hvorvel det var for at have Tid til at betænke sig, hvad Resolution man skulde tage, og hvad Fordel man skulde betinge sig for Prindsens Overgivelse. Efterdi nu man mærkede, at Soliman med saadan Heftighed drev paa denne Sag, besluttede Kongen at betinge sig den Del af de Lande tilbage, som Tyrkerne havde taget fra Persien. Men, som Gesandten ingen Fuldmagt havde til at indlade sig udi nogen saadan Handel, erklærede han korteligen, at man enten maatte antage Fred paa de Vilkaar, som engang vare tilbudne, eller lave sig til Krig; og skikkede han derpaa en Expres til Constantinopel, for at give Underretning om denne Handel. Strax derpaa ankom til Persien et Bud fra den persiske Gesandt ved det tyrkiske Hof, med Brev, som overeensstemmede med Portau Baosas gjorte Forslag, og som derhos gav tilkjende, at hvis man længere fremturede i at beskytte Bajazeth, vilde Persien geraade udi yderste Ulykke, efterdi Soliman

var

var saa ophidset, at han vilde opofre Alting for at erholde sit Forlangende.

Efterat man nu havde raadslaget om Sagerne, blev besluttet, at, uanseet de Løfter, man havde gjort Bajazeth om Beskyttelse, man maatte heller see paa Rigets Velfærd, og derfor opofre den flygtende Prinds. Dette blev ogsaa iværksat; Bajazeth blev strax udi Baand og Lænker forvaret paa et mørkt Sted, og blev det den tyrkiske Gesandt tilladt at besøge ham udi Fængslet, for at være forsikret om Tingen. Videre bleve alle de, som vare udi Prindsens Følge, nedsablede, allene Nogle bleve tvungne til at antage den persiske Religion. Bajazeth blev endeligen lagt en Strikke om Halsen, og, paa det at det ikke skulde hedde, at man havde solgt Prindsen for Penge eller anden Fordel, lod man udstrøe, at Kongen af Persien var tvungen til at lade Bajazeth omkomme, efterdi han havde onde Anslag mod hans egen Person. Den ulyksalige Prinds blev derfor udi Fængslet stranguleret, hvorved Soliman kom udi Rolighed igjen; ja, der opvaktes saadan Glæde derover hos ham, at han lovede den, som bragte ham Tidende om Bajazeths Død, det første Sangiacat, som blev ledigt. Alle den henrettede Prindses Vaaben, Klæder og Heste bleve førte ligesom udi Triumph til Constantinopel, hvorvel retsindige Folk ansaae det med andre Øjen, og bluedes derved paa begge Kongens

gens Vegne. Ingen glædede sig meer herover end Rossolana, som derved saae al Hinder ryddet af Vejen for sin Søn Selim. Samme listige Dame conserverede sig saalænge som hun levede udi Sultanens Naade, saa at han efter hendes Død lod opbygge for hende en herlig Grav udi det fornemste Tempel. Soliman lod sig ellers ikke nøje med Bajazeths Død allene, men lod henrette alle hans Børn og Børnebørn, hvoriblandt en, som ikkun var et Aar gammel, blev qvalt udi Ammens Skjød. Denne Medfart har sat en Plet paa Soliman, som aldrig kan aftoes, og som har fordunklet hans andre gode Qvaliteter og berømmelige Gjerninger; thi han var ellers en stor og dulig Regent, ja den bedste, som nogen Tid har siddet paa den ottomanniske Trone. Der siges ellers, at han skattede sig selv for den lykkeligste Regent, hvis han kunde have udrettet tre Ting, som laae ham paa Hjertet. 1) Wiens Erobring. 2) Et prægtigt Tempels Fuldfærdigelse, som han havde begyndt udi Constantinopel; og 3) en Aqvæduct eller Vandledning, som han havde foretaget sig efter de gamle Romeres Exempel.

Sam-

Sammenligning
imellem
Schach Abas og Soliman.

Af disse tvende Regenters Historier sees, at der fast udi Alting har været Overeensstemmelse mellem dem. Begge vare med alle deres Fejl de bedste Konger, som have regieret udi Persien og Tyrkiet. Begge vare store Sejerherrer og tilligemed store Politici. Begge vare ivrige Haandthævere af Justitien, omgjængelige, skjemtsomme og tilligemed strænge, saa at de vare ikke mindre elskede end frygtede. De vare Begge Belønnere af Dyd og Tapperhed, saa at derfor den tyrkiske saavelsom den persiske Stat havde aldrig bedre været forsynede med store Generaler og dulige Ministre end udi deres Tid. Og saasom de havde lige Dyder, saa havde de og lige Fejl; thi Begge vare mistænkelige, og besudlede deres Hænder med deres eget Blod.

Jeg siger, at de med alle deres Fejl vare de bedste Konger iblandt Tyrker og Persianer; og haver man kun

at

at igjennemløbe begge Nationers Historier, for derom at blive overbeviist; thi de førte sig Begge op ikke allene som store Krigsanførere, men endogsaa som Konger, hvis fornemste Pligt er at have Øje paa Rigernes indvortes Tilstand. Derudi overgik dog Schach Abas Soliman; thi man seer, at hans hele Regjering har været en Kjæde af nyttige Anstalter til Landets Styrke, Handels og Vandels Fremgang og Videnskabers Opkomst. De Krige, som han førte, sigtede og heller til at gjøre Persien stærk end stor, saa at det var ham meer om at bemestre sig en stærk Grændsefæstning og en god Søhavn, end et stort Land; da Soliman førte mange Krige, allene for at erhverve Navn af Sejerherre, og sigtede de idelige Tog, han gjorde til Ungarn, fast til intet andet. Hvad som gjør den persiske Konges Sejervindinger meer anseelige end Solimans, var dette, at den Første maatte selv gjøre sine Folk til dulige Mænd og Soldater, da den Anden derimod fandt dem for sig; thi Persien var for Schach Abas Tid et forvirret, uanseeligt og ustridbart Rige; det ottomanniske Kejserdoms Magt derimod var for Solimans Tid bragt til den højeste Spidse. Begge vare tilligemed store Generaler og store Politici. Historieskrivere vidne, at ingen tyrkisk Kejser har bedre kjendt sit eget Land, og nøjere udstuderet de Christnes Styrke og Svaghed, end Soliman; og Schach Abas idelige Bedrifter give Prøver paa en dyb Indsigt udi Regjerings-Sager. Begge vare ivrige Haandthævere af Justitien, straffede uretfærdige Dommere, og hævede den Corruption, som for deres Tid gik udi Svang; og gik dette saa

vidt

vidt hos den persiske Konge, at han listede sig forklædt ind udi Bager- og Slagterboder, for at eftersee, om Alting gik ret til. Det anføres som en stor Prøve paa Solimans Retfærdighed, at han med Taalmodighed anhørte en betrængt Qvindes Invectiver, og strax skaffede hende Ret; og hos Schach Abas er dette, at, da man havde bragt de Benjaner til at antage den mahomedanske Religion, og Kongen mærkede, at de dog i Hjertet ikke vare gode Mahomedaner, tilstædede han Enhver, som allene af Frygt havde antaget Mahomeds Lov, at gaae til deres forrige Sect igjen; holdende for, at det var bedre at have en vildfarende end en hykkelsk Tro. Intet er større Zirat udi en Regents Historie end saadan Gjerning. Begge vare omgjængelige og skjemtsomme; især Schach Abas, hvilket sees af de artige og lystige Historier, som fortælles om ham, og hvoraf nogle ere anførte udi dette Værk; men, som de Begge vare tækkelige udi Omgjængelse, saa vare de og Begge tilligemed strænge, saa at de af en og anden Haardhed, som de øvede, gave tilkjende, af hvad Stamme de udspirede; og var det derfor, at de vare ikke mindre frygtede end elskede. De vare Begge Belønnere af Dyd og Tapperhed, hvorudover Tyrkiet og Persien aldrig have havt større Forraad paa store Generaler og dulige Ministre, end udi deres Tid. Ibrahim Bassa ved det tyrkiske, og Ali Kulikan ved det persiske Hof vise Exempler paa den Estime, disse tvende Regentere bare for store Mænd, hvorvel den Første ikke stedse conserverede sig udi sin Herres Naade. Der tillægges Soliman en Slags Lærdom, saa at han forstod adskillige

skillige Sprog, og lod oversætte Cæsaris Commentarier, som han stedse læste i; hvorvidt den persiske Konges Lærdom gik, er ubekjendt; det er allene bekjendt, at han ved adskillige lærde Societeters Stiftelse lagde Grundvold til den Lærdom, som indtil denne Dag har floreret i Persien.

Men, som de havde lige Dyder, saa havde de ogsaa lige Fejl. De vare Begge mistænkelige, og lode sig af Bagvaskere overtale til at lægge Haand paa deres egne Børn. Dette gik dog langt videre hos Soliman, der ikke allene lod omkomme tre af hans egne Sønner, men endogsaa deres Børn og Børnebørn, uden at lade see nogen Fortrydelse derover; da Schach Abas derimod græmmede sig fast tildøde over det Mord, han havde begaaet mod sin Søn. Af dette sees, at disse tvende store Monarcher ikke ere saadanne, hvis Levnet kan recommanderes andre Regenter til Exempel, hvorvel af adskillige fortræffelige Qvaliteter, som skinne hos dem, man mærker, at, hvis de havde været fødde i andre Lande, de havde kundet komme i Classe med de bedste Regenter udi Historien.

Mon-

Montezuma og Atapaliba.

Forberedelse.

Hvad som giver En Ret til at erobre et Land, er enten, at det Ingen har tilhøret, eller at de gamle Besiddere have forladt det, eller og, at de nærværende Besiddere ved Vold, uretfærdig Krig og Svig det Andre have frataget. Hvad som paa andre Maader erobres, grunder sig ikke paa naturlig Billighed, men er uretmæssig Acqvisition. Heraf sees, hvor vanskeligt det er for Spanierne at legitimere deres Possessioner i America, efterdi deres Adkomst grunder sig paa ingen af ovenmeldte Aarsager. Spanske Jurister have anvendt alle deres Kræfter paa at godtgjøre denne deres Adkomst; men ingen af deres Argumenter have kundet holde Stik, ja nogle have været latterlige; saa at det havde været bedre at gaae rent tilværks, og tilstaaet sig at være skrøbelige Mennesker, der ikke have havt Philosophie nok til at imodstaae den americanske Rigdom, end at vride og vende sig for at udfinde Beviisligheder, hvor ingen er

eller kan haves. Blandt de Argumenter, som de have betjent sig af, er Evangelii Forplantelse udi et Land, som var nedsjunket udi yderste Mørkhed og Afguderie. Men, som Evangelium ikke retteligen forplantes, uden ved Lærdom og Persvasioner, og de americanske Conversioner ikke kunde skee uden ved mange tusinde uskyldige Menneskers Mord, saa er den Ret ikke bedre grundet, end deres, der løbe om med Sværdet i Haanden, myrde Mennesker og bemægtige sig deres Ejendomme, efterdi dem synes en Ting at være aflang, som dem selv synes at være rund, saa at derfor Cortesius og Pizarro heller kan ansees som Røvere og Voldsmænd end christelige Missionarii; thi, dersom de Ord: compelle intrare, skal forstaaes paa den Maade, som Spanierne her have villet forklare dem, kan man sige, at Evangelii Moral er ilde grundet, ja at den christelige Lærdom er den, som *alle* Mennesker bør have mest Afsky for. Saadant recommanderer os ikke Evangelium, men det er heller udi Formaninger til Taalmodighed, Medlidenhed og Mildhed den christelige Lærdoms Herlighed fornemmeligen bestaaer.

Men, sige de, Americanerne vare Folk, der ikke allene vare hengivne til simpel Afguderi, men deres fornemste Dyrkelse bestod i at slagte Mennesker, og opofre dem til Guderne; har man ikke Ret til at ødelægge slige Folk? Dette kunde være godt nok, hvis Mexicanerne havde gjort Indfald udi de spanske Lande, og der continuerede at øve Saadant. Carthaginenser og Tyrier brugte fordum saadanne Ofringer; men man seer ikke, at deres Naboer

deraf

deraf tilegnede sig Ret til at undertvinge Stæderne, slaae Indbyggerne ihjel, og bemægtige sig deres Gods. At Israels-Børn derfor ødelagde Cananiterne, skede efter Guds expresse Befaling, hvilken Spanierne ikke kunde beraabe sig paa, ej heller kunde de persvadere Nogen til at troe, at de havde noget saadant Himmelbrev, helst efterdi de allene lode see denne hellige Iver udi de rige Lande, og kierede sig meget lidet om, paa hvad Maade de fattige Nationer øvede deres Gudstieneste. Og har derfor denne deres Opførsel tilintetgjort alle de Argumenter, som tages af Religionen, til at bevise saadan Ret. Mexicaner og Peruvianer kunde altid spørge: hvad Ondt have vi gjort Eder, som komme at myrde os og borttage vore Ejendomme? og naar de svarede, at de i Henseende til deres Afguderi og Menneske-Ofringer fortjente at ødelægges, kunde de svare: hvi lade I da de fattige americanske Folk være uanfægtede, blandt hvilke de samme Synder gaae i Svang? Et saadant Svar af en ulærd Americaner havde mærkeligen kundet confundere de spanske Jurister og Theologer. Pizarro, som undertvang det peruvianske Monarchie, søgte at tage en gjennere Vej, da han vilde legitimere Spaniens Prætensioner paa Peru, i det han foregav, at St. Peder eller de romerske Paver havde foræret hele Vestindien til Spanien. Men Kongen af Peru svarede dertil, at han ikke havde den Lykke, at kjende St. Peder, kunde derfor ikke begribe, hvorpaa han grundede saadant Gavebrev. Dette Svar blev af Spanierne holdet for ugudeligt, hvorvel man naturligen intet klogere kunde vente paa

 saa-

saadant Foregivende. Thi, om et Gesandtskab uformodentlig kom fra Terra australi, eller andet ubekjendt Land til Spanien, og der forlangte af Kongen, at han strax skulde overlevere det hele Rige, foregivende, at en Præst udi samme ubekjendte Land, hvor de kom fra, havde givet deres Konge et Gavebrev paa hele Spanien og dens tilhørende Provindser; hvad Resolution vilde vel derpaa følge? Mon det er troligt, at Hans Catholske Majestæt vilde give dette Gesandtskab høfligere Svar, end det, som Kongen af Peru gav Pizarro? Man vilde vel gaae videre, og ansee denne gode australske Gesandt som En, der havde en Skrue løs i Hovedet, og indqvartere ham i et Hospital.

Det synes, at Cortesius, saasom han var en skjønsom Mand, ikke vilde betjene sig af slige Argumenter, men brugte et andet, som i det ringeste kunde have noget Skin, i det at han foregav, Keiser Carl den Femte at være Arving og Descendent af det mexicanske Monarchies Stifter Qvezalcoal, som Mexicanerne tilstode at have begivet sig til de østlige Lande, og der stiftet nye Riger; men Ulykken var, at det var en ugrundet Fabel; og endskjøndt det kunde være vist, at bemeldte Qvezalcoal havde stiftet nye Riger udi de østlige Lande, og lovet, at en af hans Efterkommere skulde komme til Mexico igien, saa kunde dog ikke vises, enten det var i Africa, Asia eller Europa at han forplantede sin Afkom, langt mindre, at det var udi Spanien; thi af saadan løs Tradition kunde alle Potentater af de tre Verdens-Dele formere sig ligesaa grundige Prætensioner paa Mexico, som

Carl

Carl den Femte, foregivende alle, at de vare Descendenter og Arvinger af den store Qvezalcoal. Det kunde ogsaa blive et Spørgsmaal, om de mange mexicanske Konger, som havde regjeret siden Qvezalcoals Bortgang, helst som de vare Valg-Konger, vare forbundne til at holde ham og hans Arvinger udi nogle hundrede Aar Riget tilgode. Det er ingen Tvivl paa, at Montezuma saavelsom de mexicanske Jurister mærkede, hvor fattig og elendig denne Paastand var, men at de funde for godt ikke at examinere Historien for nøje, paa det at man med mindre Haanhed kunde underkaste sig fremmed Herskab. Saadant tages i Agt af alle fornuftige Folk, der ere tvungne til at disputere med Svøben over Hovedet. Den peruvianske Konge derimod, som formedelst sin hidsige Complexion vidste ikke at temporisere saa vel, som den mexicanske, befordrede derved sin egen og sit Riges Ruin des hastigere. Dette skal videre forklares udi begge disse ulykfalige Monarchers sørgelige Historie, hvortil jeg mig nu strax vil begive.

Mon-

Montezuma.

Førend at træde til denne americanske Regents forunderlige Historie, var vel fornødent at tale om Vestindiens Decouverte, hvorledes først Øerne, og siden det store faste Land blev opfundet. Men, som Historien deraf vilde blive for vidtløftig, og den derforuden er Alle bekjendt, vil jeg kun allene sige dette, at efterat Spanierne ved Christopher Columbus havde opfundet, og erobret endel vigtige Øer, og siden ved Americum Vesputium faaet Kundskab om det faste Land, udvalgte de den bekjendte Ferdinand Cortesius til at bemægtige sig det sidste, om hvis Rigdom og Herlighed gik stort Rygte, hvorudi man ikke tog feil; thi den Rigdom og Herlighed, som der fandtes, var saa stor, at det hartad synes utroligt, hvad som derom fortælles, og, da man tænkte at finde et vildt og barbariskt Folk, maatte man med Forundring see vel indrettede Monarchier og Republiqver, prægtige Slotte og Stæder, kunstige Urtegaarde,

gaarde, Politesse og fine Statsmaximer. Det hele faste Land, som strækker sig fast fra Nord-Polen til Syd-Polen, bestod fornemmeligen af tvende store Kejserdomme, hvoraf det sydligste kaldtes Peru, og det nordlige Mexico; og var det til det sidste, hvor Spanierne først under Cortesii Anførsel landede.

Den da regjerende Monarch kaldtes **Montezuma**, under hvis Herredom den mexicanske Magt var kommen paa den højeste Spidse. Dens Længde bestod af 500, og dens Bredde af 200 Mile. Det hele Land vrimlede af Indbyggere, og var fuldt af Rigdom. Til denne Magt og Anseelse var dette mexicanske Herredom voxet i en Tid af 130 Aar, udi hvilken Tid Mexicanerne havde undertvunget een Nation efter en anden. Mexico var ellers et Valgrige, hvorvel man ikke gjerne gik dem forbi, som vare af kongeligt Blod, naar de vare beqvemme til at regjere; og var det ved saadant Valg, at den da regjerende Konge **Montezuma** var kommen paa Tronen. Samme **Montezuma** var af kongeligt Blod, og ved sin Tapperhed havde erhvervet et stort Navn, saa at man ansaae ham som den største General udi Landet, og værdig til at bestige den mexicanske Trone. Saasom han mærkede, at han kunde gjøre sig Forhaabning om saadan Værdighed, stræbte han idelig ved den fineste Politiqve at aabne sig en sikker Vej dertil. Han affecterede i den Henseende ved alle Lejligheder at lade see

en

en stor Lydighed mod Kongen, lod see Viisdom og Ærbarhed i alle sine Gjerninger, saa at Alt, hvad han talede og gjorde, var sat paa Skruer, og søgte han især at vinde Folks Hjerter ved Gavmildhed. Dette tilvejebragte ham stor Yndest og Anseelse; hvilken blev fornemmeligen forøget ved den Nidkjerhed, han lod see for Religionen, i det han ideligen søgte det Tempel, som var mest freqventeret, og der aflagde sin Andagt udi Alles Paasyn; kort at sige: ingen Italiener havde bedre vidst at spille sin Rolle for at komme til Maalet. Udfaldet svarede og til hans Sigte; thi saasnart Kongen døde, fulde samtlige Valgherrers Stemmer paa ham; han selv, for at fuldføre sin begyndte Comedie, stillede sig an, som han ingen Lyst havde til Kronen, saa at man maatte ligesom trække ham dertil. Men saasnart var han ikke kommen paa Tronen, førend han tog Masken af, og lod see, at han svarede til sit Navn, nemlig **Montezuma**, som betyder Strænghed; saa at det synes, at den store Pave Sixtus den Femte ikke spillede sin Rolle finere, end denne saakaldte barbariske Prinds.

Den Strænghed, som han øvede, foraarsagede stor Misfornøjelse blandt Undersaatterne, hvilken tog saaledes til, at endel Provindser gjorde Opstand. Nogle af dem tvang han med Magt til Lydighed igjen, men tre Provindser, nemlig Mechoacan, Tlascala og Tepeaca forsvarede sig med Bestandighed. **Montezuma,**

zuma, for at sætte Farve paa denne sin Afmægtighed, foregav da, at han ikke skiøttede om at undertvinge disse Folk saa hastig, efterdi han havde Fiender fornøden, der kunde forsyne ham med Slaver, som man brugte at opofre til Guderne; thi udi saadanne Ofringer bestod fornemmelig den mexicanske Gudsdyrkelse. Udi saadan Tilstand var det mexicanske Herredom, da Ferdinand Cortesius med Spanierne gjorde Landgang.

Der fortælles adskillige Tegn og Vidunder at være skakket tilforn skeet udi Mexico, hvilke bleve ansete som Forvarsler om forestaaende Ødelæggelse, og som indjog Montezuma Skræk og Forfærdelse. Paa Himmelen saae man usædvanlige Tegn. Demningerne ved den store Sø af Mexico brøde løs, og overſvømmede Alting. Et Tempel blev anstukket, uden at man kunde udfinde Aarsag dertil, ej heller Middel til at slukke Ilden. Man hørte udi Luften Klagestemmer, som forkyndte Landets Undergang, og alle de Svar, som Guderne gave, vare sørgelige og ubehagelige. Man kan vel ikke meget bygge paa de Historier, som efter Tiden fortælles om saadanne Tegn og Forvarsler. Man kan her allene sige, at den Undergang, som forestod det mexicanske Monarchi, er den største, forunderligste og sørgeligste Forandring, som nogen Tid er funden paa Jorden; saa at derfor, hvis Gud ved Tegn finder for godt at give store forestaaende

staaende Ulykker tilkjende, da var her bevægelige Aarsager dertil; saa at, hvor liden Reflexion jeg har gjort paa deslige Historier, jeg her ikke kan dispensere mig gandske fra at fæste Tro til disse, saasom Hændelsen var værd at tilkjendegives forud ved extraordinaire himmelske Operationer. Nu maa jeg begive mig til Historien af disse Sørgespil, som stedse med Forundring vil tales om, saalænge Verden staaer.

Den spanske Flode landede først ved det Sted, som nu kaldes St. Johan d'Ulua, ved Paasketider. Man mærkede strax af nogle Baade, som kom til Floden, at Indbyggerne paa det faste Land talede andet Sprog end paa Øerne, hvilket foraarsagede Cortesio stor Bekymring, efterdi den Udtolker, han havdeført med sig, blev til ingen Nytte. Men til Lykke fandtes et americansk Fruentimmer, som talede begge Sprog, og derved gjorde Spaniørne stor Tjeneste. Kort, efter deres Ankomst lod sig indfinde et Gesandtskab fra en af Kongens Statholdere, som lod fornemme, af hvad Aarsag Anføreren for denne Flode var kommen til dette Land, og tilbød Spanierne al Hjelp og Tjeneste, som de kunde behøve til deres Rejses videre Fortsættelse. Cortesius svarede, at han var kommen som en Ven, og, efterat han af Gesandterne havde udforsket adskilligt om Montezumæ Magt og Rigdom, gav han dem høflig Afsked.

Efter

Efter deres Bortgang, lod han debarqvere Soldater, Heste og Feltstykker, og lod oprette adskillige Barraqver, hvortil Americanerne vare ham behjelpelige, visende en synderlig Behændighed til saadant Arbejde. Den Høflighed, som Americanerne lode see mod Spanierne, var alt efter Kongens Befaling. Thi, ligesom **Cortesius** paa sin Side stillede sig an som en Ven, caresserede Gesandterne og alle andre af Indbyggerne, som begegnede ham; saa spillede **Montezuma** paa sin Side samme Rulle, lod sine Undersaatter gaae Spanierne tilhaande, og forsynede dem med alle fornødne Ting, saa at, istedenfor at finde en barbarisk Konge, som de havde indbildt sig, mærkede, at de fik at bestille med en fin Statsmand.

Efterat Spanierne havde sat sig udi Defensionsstand paa Landet, ankom tvende store Mexicaner, hvoraf den ene var **Montezumæ** General, den anden Statholderen af Provindsen. De samme stillede sig an at komme for at aflægge en høflig Visite, og tilligemed at udforske Aarsagen til Spaniernes Ankomst. **Cortesius** lod dem da svare, at de vare skikkede fra **Don Carlos**, Monarch af den østlige Verden, for at handle med Kejser **Montezuma** om vigtige Sager, hvilke han ikke kunde aabenbare, uden Kejseren selv. De mexicanske Herrer blegnede ved denne Tale, dog holdt de de bedste Miner, som de kunde, frembragte adskillige rige Foræringer, og bevid-

vidnede deres Velvillighed mod Spanierne; men sagde derhos, at Cortesii Forlangende at see og tale med Kejseren, var en Ting af stor Vanskelighed. Cortesius derimod paastod, at han haabede, at Kejseren ikke vægrede en stor Monarchs Gesandt Audience, og det udi saadan Tone, at de mærkede, at det var hans ramme Alvor, hvorudover de bade, at han ingen Bevægelse vilde gjøre, førend de havde berettet deres Ærende, og faaet Montezumæ Svar.

Udi de tvende mexicanske Herrers Følge vare to Skildrere, hvilke, medens denne Samtale holdtes, afskildrede Spaniernes Lejr og Flode, og det efter Generalens Ordre, som vilde give Montezuma en fuldkommen Underretning om disse nys ankomne Folk. Thi det er at mærke, at Americanerne havde ingen anden Maade at skrive paa, saasom Bogstaver og Characterer vare dem ubekjendte, og derfor ikke uden ved Billeder og Afridsninger gjorde deres Beskrivelser; hvilket holdes for den ældste Maade at exprimere sin Mening paa, og ældre end Skrift; det er ogsaa den korteste Maade, saasom man af et Ojesyn fatter en hel Historie, som ved lang Læsning ikke kan begribes. Men man maa derhos tilstaae, at Skrift er fuldkomnere, saasom vi deraf bedre see en Histories Connexion, og et Skilderi kan ikke exprimere Adverbia, Conjunctioner og andre Partikler, hvilke udi et Skrift er ligesom Kalk i en Bygning, der binder den net

sam-

sammen. De spanske Skribentere vidne, at dette skede med saadan Kunst og Behændighed, at Cortesius forundrede sig derover, og lod han paa samme Tid exercere sine Soldater udi Skildrernes Paasyn, for at animere deres Afridsninger desmere. Men da man gav en Salve med Musqvetterne og Artilleriet, tabte de deres Contenance, og faldt af Skræk paa Jorden; saa at Cortesius havde nok at bestille med at sætte Mod i dem.

Efterat han havde regaleret de mexicanske Herrer med adskillige Foræringer, lod han dem rejse tilbage. Syv Dage efter deres Bortgang, kom den mexicanske General til den spanske Lejr igjen med Svar fra Kejseren. Den samme stillede sig strax ind for Cortesio, og efter adskillige forhen gjorte Complimenter og Foræringer, lod ham vide, at Kejseren ikke vel kunde tillade ham at komme til sit Hof, forestillende, at Vejene vare vanskelige og usikkre, og andet, som kunde anføres til at sætte Farve paa saadan Undskyldning. Cortesius tog imod Gaverne med stor Ærbødighed, men bevidnede derhos, at hans Herres Ære tillod ham ikke med uforrettet Sag at gaae tilbage; men han maatte efterleve sin Ordre. Dette sagde han med saadan Eftertryk, at Mexicanerne ikke torde svare ham derpaa. De tilbøde sig allene at gjøre et nyt Forsøg, om de kunde overtale Kejseren til at imodtage den spanske General. Hvorpaa de

toge

toge Afsked, og Cortesius besluttede at fortsætte sit Værk, skjøndt ikke uden Bekymring, naar han betragtede, af hvilken Vigtighed saadant Fortagende var.

Dette andet Svar satte det hele mexicanske Hof i Bevægelse; ja opirrede Montezuma saaledes, at han strax besluttede at udrydde disse Fremmede. Men, da den første Hidsighed var forbi, blev han af et andet Sind, og Vreden blev forvandlet til Melancholie og Bekymring. Han lod samle sit Raad, for at høre deres Betænkning, lod ogsaa anrette Ofringer for at stille Gudernes Vrede. Efter lang Beraadslagning blev ovenmeldte mexicanske General affærdiget til Cortesium, for at lade ham vide, at hvis han ikke med det Gode vilde forlade Landet, maatte man tractere ham som en Fiende. Cortesius lod sig af disse Trudsler ikke skrække, men blev ved sit Forsæt, og for at sætte sig ret fast udi Landet, lod anlægge en ny Stad, som blev kalden Vera-Cruz. Han rykkede derpaa længere ind udi Landet, og blev af adskillige Caciker eller smaa Fyrster venligen imodtagen, helst dem, som vare misfornøjede med Montezumæ haarde Regiment, og forsømte han ikke at bestyrke dem i saadan Misfornøjelse, gjorde ogsaa Forbund med dem, og lovede Beskyttelse i Fremtiden.

Men med alt dette tog han sig vel vare for intet offentligen endda at foretage, som kunde bryde Fred

med

med Kejseren, og var det i den Henseende, at han handlede saa vel med nogle af Montezumæ høje Officierer, hvilke han lod sætte i Frihed, og escortere indtil det Sted, hvor de sikkert kunde fortsætte deres Rejse til Mexico, saa at Montezuma, som havde besluttet strax at gribe til Gevær, forsøgte da ved det fjerde Gesandtskab at vinde Cortesium. Gesandterne, efterat de havde overleveret rige Foræringer, holdte da en vidtløftig Tale, hvorudi Kejseren klagede over adskillige ulydige Caciker, og tilligemed berømmede Cortesii Forhold mod de fangne Ministre. Endeligen sluttede de Talen med den forrige Begjering, nemlig, at Cortesius vilde staae fra sit Forsæt at komme til Hovedstaden. Cortesius, svarende derpaa, bevidnede sin gode Villie og Hjertelav mod Kejseren, hvorpaa de af Cacikerne fangne Ministres Medfart kunde tjene til Prøve; men hvad det sidste angik, da gav han tilkjende, at han ikke kunde forrette sit Gesandtskab uden mundtligen for Kejseren, og at ingen Fare eller Vanskelighed kunde holde ham tilbage.

Gesandterne rejste derpaa hel bedrøvede bort, og Adskillige begyndte af den Frygt, Montezuma her lod see, at tabe meget af de høje Tanker, de havde om hans store og uovervindelige Magt. Cortesius gjorde derpaa alt mere og mere Fremgang, erobrede adskillige Provindser, og lod nedrive nogle hedenske

Templer,

Templer, hvorudover nogle Americaner bare Fortrydelse, andre derimod fattede Foragt for deres forrige Afgudsdyrkelse. Cortesius begav sig efter saadanne lykkelige Bedrifter til Vera Cruz igjen, og derfra skikkede Gesandtere til Spanien, for at give Kejser Carl den Femte Underretning om Alting. Derpaa rejste sig Oprør blandt hans egne Folk, hvilket han stillede, og endeligen, for at betage Spanierne alt Haab til hastig Hjemrejse, greb han til den store Resolution, at sætte Ild paa sin egen Flode, hvilket og skede.

Blandt de Nationer, som vare misfornøjede med Montezuma, var et særdeles Folk, kaldet Tlascaltheker. De samme levede udi en Republique. Landet Tlascala var kun af maadeligt Begreb, men meget folkerigt. Jorden var overalt ujevn og fuld af Høje, hvorpaa vare anlagte alle Byerne, hvis Bygninger ikke vare saa smukke, som de vare solide; thi dette Folk havde intet for Øjen uden det, som var grundigt og nyttigt. Hvad deres Regjeringsform angik, da blev det hele Land regjeret af et tilfælleds Raad, hvis Decisioner vare Love. Hvert District eller Canton udstyrede visse Deputerede, hvilke, som Lemmer af Raadet, stedse residerede udi Staden Tlascala; og var det under saadant Regiment, at de længe havde forsvaret deres Frihed mod den mægtige Montezuma. Kort at sige: denne Republique var saaledes indrettet, og Indbyggerne saaledes dannede,

at

at Spanierne saae det an med Forundring. Øvrigheden var sindrig, fornuftig og af en Gravitet, som nærmede sig den gamle romerske; Undersaatterne lydige, ikke af Frygt for Øvrigheden, men af Kjerlighed til Fædrenelandet, hvilken Kjærlighed bragte dem til at øve fast heroiske Dyder. Deres Redelighed var saa stor, og deres Løfter saa uryggelige, at **Cortesius**, da han havde bevæget dem til at slutte Forbund med sig, forlod sig paa dem, som paa sit eget Folk; Tlascalteker og Spanier bleve anseete udi de paafølgende Krige som een forenet Nation mod Mexicanerne. Men deres store Meriter bleve siden forglemte af de utaknemmelige Spanier, hvilke langtfra ikke besad Tlascaltekernes Dyder, saasom de havde intet uden den americanske Rigdom for Øjnene, og Guld og Sølv vare de Guder, de mest dyrkede, skjøndt det maatte hedde, at alle deres Idrætter grundede sig paa den christelige Troes Forplantelse i America.

Da **Cortesius** nærmede sig til dette Land, affærdigede han Gesandtere til Raadet, for at tilbyde Forbund og Venskab. Gesandterne bleve vel modtagne, og førte til Calpisca, som var Ambassadeurernes sædvanlige Herberge. Dagen derefter bleve de indbragte udi Raadet, hvor Raadsherrerne ved deres Indtrædelse rejste sig halvdeels af deres Stole, ladende see en Gravitet udi deres Høflighed. Gesandterne vare nogle Americaner af de Folk, som havde sluttet Forbund

med Spanierne. De Samme holdt da en Tale, hvorudi de gave tilkjende, at et østligt Folk, som paa flydende Casteller var kommen over Havet, førende Torden og Lynild med sig, vare skikkede af en stor Monarch for at beskytte Landet mod Montezumæ Tyrannie; og, saasom deres General med sine Folk agtede nu at gaae lige mod Hovedstaden Mexico, da bade de, at Republiqven vilde tage venligen imod dem, og staae dem bi udi saadant retfærdigt Foretagende. Raadet bad om nogen Tid, for at overveje en saa vigtig Sag; og rejste sig da stor Tvistighed imellem dem, om dette Forslag skulde imodtages, eller man skulde gribe til Gevær, for at holde disse Fremmede tilbage. Da Tvistighederne udi Raadet vare paa det hedeste, opstod en anseelig og ærværdig Raadsherre, ved Navn Magiscatzin, hvilken udi en vidtløftig Tale raadede til Venskab og Forbund med disse Fremmede; og var hans Myndighed og Veltalenhed saa stor, at han bragte alle de Andre paa sin Side. Men forend Slutningen blev gjort, begjerede en ung stridbar Herre, ved Navn Xicotencal, Tilladelse at tale; og holdt han da en Oration lige imod den forrige, hvoraf Raadet faldt paa andre Tanker, og besluttede at gribe til Gevær. Gesandterne bleve derpaa anholdte, og Ordre blev given til Xicotencal at anføre Krigsfolket.

Da

Da Spanierne fik Kundskab herom, marscherede de lige mod Tlascala. Tlascaltekerne kom dem strax imøde, og leverede dem et Feldtslag. De holdt med Bestandighed ud det første Anfald; men de spanske Heste, som de ansaae som Vidunder, joge Frygt i dem. Ikke desmindre omringede dog Nogle en spansk Rytter, toge ham fangen, og dræbte Hesten, hvis Hoved de førte i Triumph med sig. Denne Forlis var vel ikke af stor Vigtighed, men gav dog Eftertanke til Spanierne, saasom Fienden lærte deraf, at disse Dyr vare ikke uovervindelige. Efterat Slaget havde varet længe med stor Blodsudgydelse, gav Xicotencal sine Folk Tegn til at retirere sig, hvilket ogsaa skede udi temmelig Orden.

Dette Slag foraarsagede stor Bevægelse udi Republiqven; Nogle holdt for, at det var tjenligt strax at slutte Fred, saasom det var daarligt at føre Krig med udødelige Folk, og bebrejdede da Magiscatzin sine Landsmænd, at de havde foragtet hans Raad. Andre derimod vare for Krigens Fortsættelse; og blev de Sidstes Mening fulgt. Xicotencal fik da en ny Krigshær paa Benene, og leverede Spanierne det andet Feldtslag, hvilket begyndtes med saadan Hidsighed, at Spanierne bleve bragte udi Misorden; men hvad som hindrede videre Uheld, var en Tvistighed, som rejste sig i Slaget mellem Xicontencal og nogle andre Herrer, hvilken spillede Spanierne Sejeren

udi Hænder. Dog bleve de af saadan uformodentlig Modstand saa nedslagne, at de begyndte at knurre mod Generalen, og truede at ville gaae tilbage til Vera Cruz igjen, saa at det var ikke uden med stor Møje at Cortesius kunde stille dem tilfreds.

Saasom Tlascaltekerne ikke vare vante til saa store Forliis, begyndte de at ansee Spanierne som Troldmænd, hvorudover de raadførte sig med deres Guder. Afgudspræsterne gave da det Raad, at som Fienderne vare Solens Børn, det var bedst at angribe dem om Natten, da de ikke kunde betjene dem af magiske Operationer. Dette Raad blev efterfulgt. Men Slaget blev holdt med ligesaa slet Lykke, som de forrige. Herudover blev Raadet saa nedslaget, at det gav Befaling til Xicotencal, at indeholde med videre Fiendtlighed. Men denne stridbare unge Herre vilde ikke adlyde dem, besluttede med sine underhavende Folk at fortsætte Krigen, og tog sig for at overrumple Spaniernes Qvarter, skjøndt det lykkedes ham ikke. Endeligen blev Fred sluttet imellem Republiqven og Spanierne, og lod Xicotencal sig selv bruge til Freds-Forhandlingen, hvorudi han lod see ligesaa stor Capacitet som i Krigssager. Cortesius gjorde derpaa sit Indtog udi Tlascala, hvor han blev hæderligen imodtagen, og vare fra den Tid Tlascaltekerne hans troeste Allierede og stærkeste Behjelpere i at kuldkaste Montezumæ Herredom.

Af

Af disse og andre paafølgende Sejervindinger blev Montezuma heel bestyrtset, og, som han tvivlede om at kunde overvinde Spanierne med Magt, søgte han at ødelægge dem ved Troldkunst og magiske Operationer; men dette havde ingen Virkning, og lod Cortesius fortsætte sin Marsch lige mod Hovedstaden Mexico. Den Forvirrelse, Montezuma var geraaden udi, tillod ham ikke at tænke paa nogen Modstand; men han fandt for godt at holde gode Miner, og med stor Pragt gik Cortesius imøde, og ledsagede ham udi Hovedstaden. Dette mærkelige Indtog skede Aar 1516. Cortesius blev indqvarteret i et prægtigt Pallads, hvortil Montezuma gelejdede ham, og derpaa selv forføjede sig til sin sædvanlige Residents. Det Pallads, som blev indrømmet til Spanierne, var af saa stort Begreb, at den hele Krigshær der kunde herberges. Det havde ogsaa Anseelse af en Fæstning, var omgivet af Mure og Taarn. Saasom det var ved Middagstider, de der bleve indførte, fandt de strax et prægtigt Maaltid tillavet for Generalen og de fornemste Officierer, og en stor Mængde ringere Victualier for Soldaterne.

Mod Aftenen kom Keiseren selv, og aflagde en Visite hos den spanske General, hvilken imodtog ham med stor Ærbødighed. Efterat Montezuma med en majestætisk Mine havde sat sig ned, befol han ogsaa at sætte en Stol for Cortesio, hvorpaa han holdt

en lang Tale, hvis Indhold var, at Generalen ingen Tro kunde fæste til, hvad enten Hyklere eller Bagvaskere havde udspredet om hans Person. Thi Nogle gjorde ham til en Gud; hvilket var forfængelig Tale; viste derpaa frem sin blotte Arm, til Prøve paa, at han var af samme Materie som andre Mennesker. Hvad denne umaadelige Rigdom angik, da nægtede han vel ikke sin Magt og Rigdom, men man gjorde mere deraf, end det var i sig selv. Andre derimod afmalede ham som en Tyran; men, sagde han, det ene var ligesaa lidet grundet paa Sandhed, som det andet; bad derfor Generalen ingen Tro at fæste saavel til det ene som til det andet, ligesom han paa sin Side vilde holde for løs Snak det, som fortaltes om Spanierne, nemlig, at det var allene af en umættelig Begjerlighed til Landets Guld og Rigdom, de havde gjort dette Tog. Cortesius svarede dertil, at han aldrig havde fæstet Tro til den ufordelagtige Tale, som var ført om Hans Kejserlige Majestæt, begyndte derpaa at afmale Spaniernes uovervindelige Magt, og endeligen sluttede sin Tale med Religionen; nemlig, at det var af Nidkjerhed for Guds Æres Forplantelse, og for at afvende Mexicanerne fra deres Afgudsdyrkelse og Menneske-Ofringer, at de havde gjort saadan besværlig Reise.

Denne Tale om Religionens Forandring stod Montezuma ikke an; hvorudover han svarede, at det Forbund

bund og Alliance, som ham tilbødes af en mægtig Monarch, var ham hel behagelig. Men hvad Religionen angik, da troede han, at alle Guder vare gode, og at de Spaniers Gud kunde være god uden Præjudice for de mexicanske Guder. Derpaa uddelte han store Foræringer, og det med saadan Grace, som det kunde være til hans bedste Venner, skjøndt Hjertet var fuldt af Bitterhed og Bekymring, og continuerede han en lang Tid med samme Opførsel, besøgende Cortesius i hans Herberg, og tagende mod hans Besøg paa Slottet igjen; saa at Spanierne maatte tilstaae, at han udi Finhed og Simulation havde faa sin Lige.

Cortesius begjerede strax den anden Dag Audience paa Slottet, hvilken han ogsaa erholdt. Slottet var ikke mindre prægtigt end stort, thi Indgangen kunde skee igjennem 30 Porte. Efterat Generalen havde passeret tre Forgemakker, som vare prydede med Jaspis, blev han indledet udi store tapisserede Sale, og endeligen udi Keiserens eget Gemak, hvilket skede med en ugemen Taushed, i Henseende til den store Veneration, man havde for Montezuma. Man glemte da ikke at krydre sine Sager med Complimenter som tilforn; men, da Cortesius begyndte at tale om den christelige Troes Forplantelse, stønnede Keiseren derved, og gav han siden ved andre Lejligheder sin Fortrydesse derover tilkjende, saa at Spa-

nierne

nierne besluttede at opsætte deres Tale om Religionen til belejligere Tid.

Førend jeg gaaer videre frem, vil jeg give en liden Afridsning paa Hovedstaden Mexico, samt Landet, for at vise, af hvilken Vigtighed det var, og at intet Exempel er at finde udi Historien, at et saa mægtigt Monarchie, fuld af polerede og tappre Indbyggere, og regjeret af sunde Love, er bleven traadt under Fødder af nogle hundrede gemene Folk, og besgede Baadsmænd. Catastrophen er saa forunderlig, at man fast ikke uden Graad kan læse Historien deraf.

Staden Mexico laae midt udi et Vand, og var føjet til det faste Land ved store Diger, og var det over et saadant Dige, Spanierne gjorde deres Indtrædelse. Gaderne vare lige efter en Linie og Brede; nogle af Jord og andre af Vand; saa at man foer igjennem de sidste ved store Baade, hvilke bleve beregnede udi Tallet til 50,000, hvoraf man kan dømme om Indbyggernes Mængde. De fornemme Huse vare høje, lige og af Sten; men Almuens lave og ulige; Torvene vare store og prægtige, og ansaae Spanierne med Forundring den store Mængde af adskillige Vare, som der bleve forhandlede udi største Orden og Stilhed, hvilket kunde ikke andet end give høje Tanker om Mexicanernes Justice og Politie. Templerne vare store og prægtige. Det fornemste var indviet til Krigens Gud, som kaldtes Vitzliputzli,

og holdtes for den øverste af Guderne, hvilket giver tilkjende, hvormeget Mexicanerne agtede Krigsvidenskab. De kongelige Arsenaler vare et synderligt Beviis paa Montezumæ Magt og ypperlige Anstalter. Der saae man en Mængde af de herligste Kunstnere, som forarbejdede alle Slags Geværer, som Pile, Buer, Kaager, hvoraf nogle vare besatte med Guld og kostbare Stene; Sværd og Hamre, udi hvis Ende man fæstede skarpe Flinestene, item Skjolde og Pandser, som bestode af Guldplader.

Hvad som man mest forundrede sig over, var de mexicanske Hauger, hvilke vare anlagde med saadan Kunst, at man kan sige, at dette Lands Indbyggere excellerede udi den Videnskab. De kejserlige Hofbetjente vare alle af Adel. Livgarderne bestode endel af Adel, endel af Almue, og vare de første 200 udi Tallet. Montezuma var en serieux og majestætisk Herre, gav sjelden Audience, og spiste allene. Dog, for at holde Undersaatterne udi godt Humeur, lod han dagligen anrette lystige Spectakler; hvilket adskillige Potentater holde for en stor Statsmaxime. Kejserens Rigdom var saa stor, at den ikke allene var tilstrækkelig til at underholde et mægtigt Hof, men endogsaa tre store Krigshære. Indkomsterne hævedes af Guld- og Sølvminer, Saltgruber og andet Metal, men fornemmeligen af de Contributioner, som vare lagte paa Undersaatterne. Fra disse Contributioner

var

var dog Adelen befriet, men til Vederlag var den forbunden til udi egen Person at tjene udi Krig. Adelige Børn bleve med stor Flid oplærte i Krigsvidenskab. De maatte Alle først tage sig gemene Soldaters Skikkelse paa, og bære deres egne Bylter paa Ryggen, for at vænnes til haardt Levnet. Hvo, som lod see mindste Frygt for Fienden, eller ikke gav nogen Prøve paa Tapperhed, blev ikke antagen udi Tjeneste; og er det ikke at beskrive, hvor meget denne Lov opmuntrede det unge Mandskab til Tapperhed. Blandt Montezumæ Undersaatter vare 30 Vasaller, hvoraf enhver kunde bringe henved 100,000 bevæbnede Mænd tilveje. Af saadan Beskaffenhed var dette Land, og saaledes vare Indbyggerne dannede, som blev nogle faa og mestendels gemene Folk til Rov og Bytte, og det allene ved de Americanerne ubekjendte Vaaben, Heste og Kanoner, der blev anseet som Vidunder og Hexeri, som de ikke kunde imodstaae. Spanierne tilskrive deres Fremgang Guds miraculeuse Bistand, og derfor have opdigtet adskillige Vidundere; skjøndt det er troligere, at Gud ingen Behag havde udi disse Krige, der allene foretoges af Graadighed til den americanske Rigdom, og hvorudi Millioner uskyldige Mennesker bleve myrdede, og de dejligste Lande bleve gjorte til Udørkener.

Men for at komme til Historien igjen, da continuerede Montezuma med at spille sin Rolle saa, at man

man saae ikke andet end Visiter, Høflighed og Caresser paa begge Sider, og blev Kejserens Exempel efterfulgt, ikke allene af de Store, men endogsaa af den mexicanske Almue. Men kort derefter ankom til det spanske Qvarter to forklædte Tlascalteker med et Brev fra Vera Cruz, hvorudi Besætningen lod Cortesius vide, at den havde været angreben af en mexicansk General, og et Slag var holden, hvorudi Spanierne vel havde erholdet Marken, men at Gouverneuren selv tilligemed syv Soldater vare omkomne udi Slaget; item, at en af deres anseeligste Mænd, ved Navn Joh. de Arguello, var af Mexicanerne fangen bortført. Over denne Tidende blev Cortesius hel bestyrtset, ikke saa meget i Henseende til Forliset, som i Henseende til de onde Sviter, deraf kunde flyde, nemlig at et Skaar derved gjortes udi Spaniernes Reputation, og Mexicanerne deraf havde lært, at de ikke vare uovervindelige. Han havde ogsaa Aarsag at falde paa den Mistanke, at Montezuma vat Medvider herudi, og at derfor al den beviste Høflighed var ikke uden Strikker, man satte for dem. For at faae nogen Oplysning herudi, formaaede han nogle Indianer, som han forlod sig paa, at udspionere, om Montezuma vidste noget af denne Handel, og hvorledes han samme Tid var tilmode. Disse Indianer gjorde efter nøje Undersøgning saadan Beretning, at de havde fundet den gemene Almue at

være

være i godt Humeur, men de keiserlige Betjente hel tankefulde, at de sidste holdte hemmelige Samlinger, og man havde hørt dem sige: man maa nedbryde Stadsbroerne. Men hvad som gav mest Eftertanke, var denne Beretning, at man havde tilbragt Keiseren en Spaniers Hoved, hvilket han med Flid havde ladet forvare, og tvivlede man ikke om, at det jo var den fangne Arguellos Hoved.

Paa disse eftertænkelige Tidender lod Cortesius forsamle alle høje Officierer, for at høre deres Mening, hvad man udi denne slibrige Tilstand skulde foretage. Nogle holdte for, at man skulde begjere Passeport af Keiseren, for at begive sig til den betrængte Colonie, Andre, at de hemmeligen skulde forlade Staden, og føre deres Rigdom med sig; men den største Part var af den Tanke, at man skulde holde gode Miner, og forblive i Staden. Deres Mening blev og fulgt af Cortesius, hvilken udi en vidtløftig Tale søgte at overtale Alle dertil, iligemaade at bifalde hans store Resolution, som han fandt nødig udi denne vanskelige Tilstand, nemlig at bemægtige sig Keiserens Person.

Man maa tilstaae, at intet Exempel udi Historien findes paa saadan Dristighed, nemlig at lægge Haand paa en stor Monarch midt udi hans Residentsstad. Men denne Dristighed, som ellers synes en Daarlighed, kan undskyldes ved Tidernes Tilstand; thi Cortesius

tesius saae sig ellers ingen Redning, enten ved at gjøre en Retrajte, eller at forblive paa sin Post, uden han ved en extraordinair Gjerning forvirrede Mexicanerne, og satte sig udi Reputation igjen. Til at iværksætte dette store Foretagende udvalgte man den Time, paa hvilken Spanierne plejede at aflægge Visite til Hove. Generalen befoel imidlertid, at Alle skulde være bevæbnede, Hestene sadlede, Stykkerne ladede, og Alting udi Qvarteret udi største Stilhed beredes indtil nærmere Ordre. Han lod derpaa besætte Indgangen til alle Gader ind til Slottet, og derpaa begav sig didhen med tre til fire fornemme Spanier, og 30 udvalgte Soldater. Kejseren, som var vant til at see Spanierne bevæbnede, fattede heraf ingen Mistanke, men efter Sædvane gik dem imøde. Cortesius begyndte da med en vredagtig Mine at give tilkjende den mexicanske Gouverneurs Misgjerning, der udi fredelige Tider havde angrebet hans Folk, item det Barbarie Mexicanerne havde øvet mod en Fange, hvis Hoved de havde afhugget. Saadan Opførsel kunde ikke andet end være Spanierne hel betænkelig, helst saasom Rygtet gik, at Hans Kejserlige Majestæt var Medvider derudi, hvilket han dog ikke vilde troe, efterdi saadan Opførsel var en stor Fyrste uanstændig.

Ved denne Tale blev **Montezuma** hel bestyrtset. Han skiftede derover Farve, som den, der fandt sig

Fyl=

skyldig, og bevidnede, at den Ordre var ikke kommen fra ham. Cortesius svarede dertil, at han ej heller Saadant vilde troe; men at hans Soldater ikke kunde blive fornøjede, ej heller bringes af den Mistanke, med mindre Hans Kejserlige Majestæt lod see nogen klar Prøve paa sin Uskyldighed; hans Raad og trohjertige Formaning derfor var, at Kejseren, saasom af egen Bevægelse begav sig til det spanske Qvarter, og der forblev, indtil Mistanken var stillet, forsikrede, at han imidlertid skulde tracteres med al Ærbødighed.

Montezuma blev over denne dristige og uformodentlige Begjering saa nedslagen, at han intet Svar kunde give. Efter nogen Taushed sagde han omsider med en vredagtig Tone: at Fyrster af hans Stand lode sig ikke gjerne trække til Fængsel; om han end selv vilde forglemme sin Værdighed, og henfalde til saadan nedrig Gjerning, vilde hans Undersaattere det ikke tillade. Cortesius svarede, at han uden Frygt for sine Undersaatter, som havde en blind Lydighed for ham, kunde fyldestgjøre deres Begjering, helst som det var sædvanligt for ham at besøge Spanierne udi deres Qvarter. Disputen varede længe. Montezuma vægrede sig ved at forlade sit Pallads; og Cortesius blev ved paa en høflig Maade at bringe ham dertil. Kejseren, som mærkede, at det var hans ramme Alvor, gjorde da adskillige andre Forslag.

slag. Endeligen tilbød han sig nu at overlevere den Gouverneur, som havde brudt Freden, i Spaniernes Hænder, nu at give sine tvende Sønner til Gidsler. Cortesius var ikke fornøjet dermed, og Montezuma vilde ikke beqvemme sig til videre. Udi denne Tvistighed blev en spansk Officier, ved Navn Joh. Velasco de Leon, hed om Hovedet, og sagde: her maa gjøres kort Proces, vi maa omkomme ham paa Stedet. Montezuma kastede da Øjnene paa ham, og spurgte den spanske Udtolkerske Donna Marina, hvad det var, som man sagde. Marina tog da Lejlighed at forestille Kejseren, udi hvilken Fare han stod, og at han, for at redde sit Liv, maatte følge Cortesii Raad.

Denne Paamindelse havde saadan Virkning, at Montezuma rejste sig af sit Sæde, og sagde til Spanierne: jeg overgiver mig udi Eders Hænder, fører mig til Eders Qvarter, jeg mærker, at det er Gudernes Villie. Han lod derpaa strax kalde paa sine Tjenere, og befol at lave hans Portechaise til; hvorpaa han vendte sig til sine Ministre, og sagde, at saasom han formedelst højvigtige Aarsager havde besluttet at opholde sig nogle Dage udi Spaniernes-Qvarter, saa maatte de erkyndige Folket derom, og forsikkre dem, at dette skede med hans gode Villie, og Landet til Fordel. Derpaa gik han ud af Slottet, gelejdet af hans sædvanlige Betjente

Spa-

Spanierne gik til Fods ved begge Sider af Portechaisen, under Skin af Høflighed, skjøndt det skede for at tage vare paa deres anseelige Fange; thi Gaden vrimlede af Almuen, som gav ynkelig Skrig og Raab fra sig, og som fortvivlede Mennesker kastede sig ned paa Jorden. Men Kejseren lod sig see for dem med et glad Ansigt, hvilket hindrede videre Bevægelse; thi han befol dem at tie, og ved ethvert Vink han gav dem, fulgte paa deres Skrig og Raab en dyb Taushed; og sagde han da, at langt fra at være fangen, lod han sig med fri Villie føre til Spaniernes Qvarter, for at blive nogle Dage hos dem som fine Venner. Af dette sees, at Montezuma maa have været inderligen elsket af sine Undersaatter, at det maa være Digt, som spanske Skribentere skrive om deres Had, for at besmykke deres uretfærdige Gjerninger.

Da han nu var kommen til Spaniernes Pallads, befol han sin Garde at vise Almuen tilbage, og sine Ministre at lade under Livsstraf publicere, at Ingen maatte yppe mindste Urolighed i hans Fraværelse. Imod de spanske Soldater stillede han sig hel venligen, og udvalgte sig de Gemakker, hvor han vilde være, hvis Indgang Spanierne stærk lode besætte. Dog bleve frit indladne de mexicanske Herrer, som kom for at gjøre deres Opvartning, allene, at det ikke maatte være uden et vist Tal. Cortesius selv besøgte Kejseren samme Aften tilligemed de fornemste

spanske

spanske Officierer, hvilke Alle aflagde Taksigelse for den Æresbeviisning, **Montezuma** havde ladet see i at besøge deres Qvarter, og betalede han dem med samme Mynt, stillende sig an saa fornøjet, som han kunde være blandt sine bedste Venner, og uddelte Gaver til Enhver, saa at, hvor nøje man end gav Agt paa hans Ansigt og Miner, kunde man ikke mærke mindste Alteration eller Forvirrelse. Hvorudover de fare vild, som have tillagt **Montezuma** et frygtsomt og nedrigt Gemyt; thi al denne Opførsel, som den yderste Fornødenhed udfordrede, giver heller tilkjende en heroisk Bestandighed og rare Naturens Gaver; thi midt udi disse Ulykker conserverede han endda sin Majestæt, og lod sig end ikke for nogen af sine egne Domestiqver mærke med ringeste Frygt eller Misfornøjelse; saa at Spanierne selv, mod hvilke han lod see en stedsevarende Fortrolighed, bleve derover saa forvirrede, at de ikke vidste, hvad de skulde foretage, seende sig ingen Prætext til at gaae videre frem. Ja man kan sige, at et Folk mere honet og mindre graadig end disse Spanier havde af saadan Opførsel kunde bleven gandske desarmerede.

Efterat dette store Værk, som gav mest Opsigt, var forrettet, satte **Cortesius** sig for at gaae videre frem, og fuldføre sin Tragoedie. Imidlertid havde den første Bevægelse, som Mexicanerne vare bragte udi, stillet sig, skjøndt Staden var fuld af Raisonne-

ments; Nogle vare forbittrede over Gouverneurens Foretagende mod Vera Cruz, roste Kejserens Gjerning, i det han havde sat sin Fribed i Pant paa sin Uskyldighed. Andre troede, at Guderne, med hvilke Montezuma correspönderede, havde indskudt ham Saadant. De Fornuftigste taug stille, og allene respecterede Kejserens Befalfng. Den fangne Montezuma øvede imidlertid alle kongelige Forretninger, gav Audience, sammenkaldte sit Raad paa de sædvanlige Tider, regulerede Statssager, og besynderligen arbejdede paa at forebygge, at Ingen skulde troe andet, end han jo levede i fuld Frihed. Hans Taffel var prægtigere end det plejede at være, og skikkede han ofte de delicateste Retter til Cortesius og de andre spanske Officierer, hvilke han alle kjendte ved Navn. Enhver af dem søgte derfor at distingvere sig ved Ærbødighed, helst som de mærkede, at han ingen Gemenskab eller Grovhed kunde fordrage; thi han havde engang ladet see Fortrydelse over en Spaniers Opførsel, og begjeret af Capitainen over Garden, at samme Spanier maatte holdes langt fra hans Person, thi ellers maatte han selv lade ham straffe.

Efterat Montezuma udi 20 Dage havde været udi denne Tilstand, og imidlertid mange frugtesløse Discourser vare holdne om Religionen, blev Qvalpopoca, den mexicanske Gouverneur, der havde angrebet den spanske Besætning til Vera Cruz, bragt

til

til Palladset. Den Samme, endskjøndt han intet havde gjort uden efter Ordre, og derfor vel mærkede, at Montezuma ikke med sin gode Villie fordrede ham til Hove, dog, saasnart ham blev viist det keiserlige Segl, gav han sig fangen. Han blev strax bragt til Keiseren, hvilken lod ham tilligemed de andre Fanger føre til Cortesius, for af ham at examineres og straffes. Cortesius tog sig derpaa for at udforske Sandheden. De Fangne tilstode strax deres Gjerninger, nemlig, at de af egen Bevægelse havde brudt Freden, og derfor fortjent at straffes. Udi denne Bekjendelse meldte de intet om den Ordre de havde fra Keiseren; men, da de fornam, at de vare fordømte til haard Livsstraf, da, enten for at frelse Livet, eller for at gjøre Straffen mildere, beraabte de sig paa Keiserens Befaling. Men Cortesius lod som han ikke vilde troe det, sagde derfor, at det var et Paaskud, som Skyldige gemenligen brugte, for at redde Livet.

De Fangne bleve dømte af en Krigsret tilbøde, saaledes, at deres Legemer skulde brændes offentligen for det keiserlige Pallads, for at vise, at de havde begaaet Crimen læsæ Majestatis. Førend denne Execution gik for sig, som man kunde befrygte at ville forbittre Keiseren, og bringe den hele Stad i Bevægelse, tog Cortesius sig for ved en ny og forunderlig Gjerning at forvirre saavel Montezuma som det hele Hof. Han traadte ind udi Keiserens Gemak,

gelejdet af en Spanier, der havde en Jernlænke udi Haanden. Efterat han havde aflagt sin sædvanlige Reverence, sagde han med en høj og fræk Stemme, at de Fangne havde tilstaaet deres Gjerning at være skeet efter hans Ordre, og at det derfor var fornødent, at han underkastedes nogen kort Poenitentse, for at forsone Gud, som er alle Kongers Konge. Derpaa, uden at oppebie Svar, befol han at slutte Kejseren i Kjæden, og derpaa med en fræk Mine gik bort, ladende Garderne fordoble, og strængeligen forbyde Indgangen til det kejserlige Gemak.

Montezuma blev af dette Foretagende saa forvirret, at han havde hverken Sands til at tale, eller Hjerte til at gjøre Modstand, og forblev han en Tidlang udi den Tilstand, ligesom uden Følelse. Hans Domestiqver gave ved Suk og Graad deres Bedrøvelse tilkjende, dog uden at driste sig til at tale. Saasnart den første Skræk var over, lod han see adskillige Tegn til Bitterhed og Fortrydelse; men han overvandt sig strax selv, og kom til sin sædvanlige Koldsindighed igjen; dog saaledes, at hans Frygt havde ingen Anseelse af Mangel paa Hjerte. Imidlertid bleve de Fordømte førte til Retterstedet, og var det forunderligt at see dem passere igjennem Stadens Gader, uden at ringeste Bevægelse blev gjort. Det fattedes Indbyggerne vel intet hverken paa Iver eller Hjerte, og Alle kunde let begribe, at det var haanligt for Landet,

det, at nogle fremmede Folk, som gave sig ud for Gesandter, øvede saadan Jurisdiction udi den keiserlige Hovedstad. Men den Ærbødighed, de havde for deres Herre, med hvis Tilladelse, de saae, Saadant skede, holdt dem i Rolighed.

Ved disse store og forunderlige Actioner agtede Cortesius at vænne Mexicanerne til end mere Taalmodighed, saa at intet herefter skulde komme dem fremmed for. Efterat dette var forrettet, begav han sig til Keiserens Gemak igjen, hilsede Montezuma venligen og sagde, at nu var Guds Vrede stillet ved de Skyldiges Straf og Keiserens Poenitentse; hvorpaa han uden Forhaling lod Keiseren løse af Lænkerne; Nogle sige, at han selv paa Knæ Saadant forrettede. Dette var ikke nok: denne listige Mand, saasom han havde hørt Montezuma sige, at han ikke med Ære kunde begive sig til sit eget Slot igjen, førend Spanierne forlode Staden, gav han ham strax Frihed at begive sig derhen. Montezuma, som var ikke mindre fin og listig, mærkede denne Streg, sagde, at det var fornødent, at han endda forblev udi Spaniernes Qvarter, for at beskytte dem mod Mexicanerne, hvilke vilde gribe til Gevær, naar de saae ham paa fri Fod igjen. Ved denne Invention blev Montezuma af en virkelig Fange udi Folkets Tanker forvandlet til Spaniernes Beskytter, og conserverede

serverede sin Majestæt saa vel blandt dem, som blandt sine Undersaatter.

Han continuerede derpaa med sine sædvanlige Caresser mod Spanierne, og med store Foræringer søgte at forbinde sig saavel Generalen selv, som de Gemene. Endeligen lod han sig mærke for Cortesius, at det var fornødent saavel for hans egen Ære, som for Spaniernes Velfærd, at han lod sig see udi Staden for sine Undersaatter, for at betage dem den Mistanke, de kunde have om hans Fængsel, og hindre dem fra at gribe til Gevær. Cortesius svarede da med Høflighed, at Hans Majestæt havde Frihed at gaae ud saa ofte som ham lystede; dog tog han Forsikkring af ham, ikke at forlade Spaniernes Qvarter, under Prætext, at den Affection de bare til ham, tillod dem ikke at skilles saa hastig ved hans Nærværelse. Han tilbad sig ogsaa dette, at Montezuma vilde lade afskaffe den Skik, at ofre til Guderne Menneskeblod, hvilket Keiseren lovede, lod ogsaa forbyde Saadant offentligen at skee, hvorvel det er troligt, at man continuerede med deslige Ofringer inden lukte Dørre.

Den første Visit, Keiseren aflagde, var udi Hovedkirken af Mexico, hvor han med stort Glædesskrig blev modtagen af Undersaatterne. Og, efterat han der havde forrettet sin Gudstjeneste, begav han sig til Spaniernes Qvarter igjen, hvorfra han siden dagli-

gen

gen frit gik ud, skiøndt ikke uden at anmelde det for Cortesius, eller at tage ham med sig. Saa at Mexicanerne fra den Tid begyndte at ansee den spanske General som Keiserens Favorit, og derfor anholdt om hans Patrocinium udi deres Ansøgninger.

Men uanseet denne Fortrolighed, levede dog begge Parter udi stedsevarende Bekymring og Mistanke. Montezuma, som mærkede, at han udi Gjerningen ikkun var en Fange, kunde ikke uden med Grusel tænke paa den Devotions-Act, som engang mod ham var øvet ved at slutte ham i Lænker, og derfor ønskede intet heller, end at blive disse fremmede Gjæster qvit; Cortesius havde for Øjne, at der vel kunde skee almindelig Opstand, og kunde ikke faae af sit Hoved, hvad han engang havde hørt om Mexicanernes Foretagende, at de vilde nedbryde Broerne, og var det besynderlig i den Henseende, at han besluttede at lade bygge tvende Brigantiner, for at gjøre sig til Mester af den mexicanske Sø, og for at have en Retraite, om han af Stadens Indbyggere skulde blive overmandet. Saasom han nu dertil behøvede Americanernes Hjelp, lod han Montezuma tilkjendegive, at han vilde vise Kejseren Model af de store Castellet, som havde bragt Spanierne over Havet, for derved at stille hans Curiositet. Dette Arbejde gik for sig, og disse Brigantiner bleve med Forundring anseete af Kejseren og hans Undersaatter, saa at den

hele

hele Stad var fuld af Snak om disse flydende Huse, ej vidende, at de af Cortesius vare byggede i langt anden Henseende, nemlig til deres egen Forbærvelse.

Men da Fortroligheden imellem begge Nationer syntes at tage meer og meer til, og mange Mexicaner saae det an som en Fordel, at slutte Venskab og Forbund med Spaniernes Konge, hvorom de havde gjort sig høje Tanker, rejste sig uformodentlig en Sky, som oprørte Alting, og truede med store Ulykker. Den fornemste Churfyrste udi Mexico, som var en ung ærekjær Herre, Montezumæ Blodsforvandte, og Konge af Tezeuco, tog sig for at gjøre en Opstand, og angribe Spanierne, under Prætext at sætte Kejseren i Frihed igjen. For at lykkes udi saadant Foretagende, afmalede han ved alle Lejligheder Montezumæ slette og uanstændige Opførsel, i det han gjorde sig frivillig til Slave af nogle fremmede Folk, som med Nationens Haanhed øvede Vold og Tyranni midt udi den kejserlige Residentsstad, saa at man kunde see, deres Forsæt var at gjøre dem alle til Trælle og Slaver. Ved deslige Taler og Opmuntringer bragte han en stor Mængde Mexicaner i Gevær, og Alle forbandt sig til at staae ham bi til det Yderste.

Montezuma og Cortesius fik paa een Tid Tidender om denne Opstand, og gav den første det strax tilkjende for den sidste, for at betage ham al Mistanke. Cortesius tilbød sig da med de Spanier at

mar-

marschere mod Tezeuco og straffe de Oprørske. Men Montezuma forkastede det Raad, sigende, at han vilde gandske tabe sin Myndighed, hvis han betjente sig af Fremmede til at holde sine Undersaatter udi Lydighed. Han holdt tjenligst først at forsøge med det Gode at stille denne Bevægelse, og til den Ende skikkede en fornem Officier til Kongen af Tezeuco, for at erindre ham om sin Pligt, skjøndt uden Frugt; thi denne unge hidsige Herre blev ved sit Forsæt, og viste Budet med et haardt Svar tilbage. Derpaa tilbød Cortesius sin Tjeneste anden Gang. Men Montezuma blev ved sit Forsæt at stille Oprøret uden Sværdslag, hvorudi han og lykkedes; thi han lod hemmeligen bestikke Kongens af Tezeuco egne Tjenere, saa at de Samme om Natten grebe ham, og bragte ham fangen til Montezuma. Keiseren besluttede da at straffe ham paa Livet; men Cortesius raadede til Moderation, saa at han lod sig allene nøje med at skille ham ved al hans Værdighed, og at beklæde hans Broder, som paa samme Tid var i Spaniernes Qvarter, med den første churfyrstelige Titel, som den Fangne havde havt, og forlene ham med hans Lande. Udi denne Moderation fandt Mexicanerne stor Behag, og faldt saadan Gjerning ud til Spaniernes største Ære, saasom man troede, at det var efter deres Tilskyndelse, Montezuma havde øvet denne

Lem-

Lemfældighed, efterdi den ellers var gandske usædvanlig.

Efterat denne Urolighed var stillet, begyndte **Montezuma** at føre sig alt det Foregaaende til Gemyt. Han mærkede, at Spanierne endda ikke havde isinde at forlade Staden. Han frygtede ogsaa, at, hvis disse Conjuncturer varede længere, han vilde komme i Foragt blandt sine Undersaatter; hvorudover han tog den bristige Resolution, at erindre ham om sin Tilbagereise. Til dette at iværksætte paa en god Maade, uden at støde den spanske General for Hovedet, lod han see al den Behændighed og Skjønsomhed, som udi saadan vanskelig Sag behøvedes. Han tog Tiden i Agt, da **Cortesius** engang efter Sædvane aflagde sin Visit, og da begyndte at tale om den store Ærbødighed, han bar for Kongen af Spanien, sigende, at han havde besluttet, som Successor af den store **Qvezalcoal**, at erkjende ham for sin Overherre, og at give ham aarlig Skat. Til dette at forstaae, maae vides, at Mexicanerne holde bemeldte **Qvezalcoal** for Stifter af deres Monarchie, og sige, at han siden forlod Landet og reiste til østlige Steder, hvor han skulde stifte et nyt Herredom, og lovede, at en af hans Descendenter efter lang Tids Forløb skulde komme tilbage igjen til at tilegne sig det mexicanske Rige, som sin Fædrene-Arv. Nu skulde det derfor hedde, at Kong **Carl** af Spanien var en Descendent

scendent af samme Qvezalcoal, og at Tiden nu vær kommen, paa hvilken denne Spaadom skulde opfyldes.

Af dette fine og paa Skruer satte Forslag blev Cortesius ligesom stum, helst saasom han ingen Prætext saae sig til at gjøre nogen Indvending derimod. Montezuma havde ogsaa forsynet sig med de kraftigste Argumenter, for at forekomme hans Svar. Og seer man heraf, hvilke store Sindets Gaver og hvilken naturlig Skjønsomhed der fandtes hos denne americanske Monarch. Tilbudet sigtede i Gjerningen til intet andet, end at vise Spanierne tilbage; men det var prydet med saa herlig Farve, at Cortesius, som ellers var en forslagen Mand, kunde ikke, efter spanske Skribenters Sigende, denne Gang see Montezumæ rette Djemærke, men holdt Forslaget baade fordelagtig og glorieux for sin Konge. Aflagde derfor Taksigelse til Kejseren, og brystede sig for Spanierne deraf, at han havde uden Sværdslag erholdt saadan Fordel.

Montezuma agtede at smede, medens Jernet var varmt, og gav Spanierne ingen Tid til at examinere dette nøjere; thi han lod strax derpaa forsamle de fornemste Caciqver af Riget, og udi Cortesii Nærværelse gav dem sin Resolution tilkjende, og Aarsagen dertil; nemlig, at nu var Tiden kommen, paa hvilken den gamle Spaadom skulde opfyldes, og Mexicanerne maatte erkjende Spaniernes Konge, som den

store

store Qvezalcoals Successor, for deres Overherre; saaledes, sagde han, var Gudernes Villie, med hvilke han udi denne Sag havde raadført sig. Endskjøndt Montezuma med Frimodighed forebragte dette, mærkede man dog, at han stønnede, da han kom til den Post, at erklære sig Vasal af Kongen af Spanien, saa at han ikke kunde faae det sat i den Stil, som han ønskede, og Taarene derover stode ham i Øjnene. Hvilket da Mexicanerne bleve vaer, gave de deres Sorg ved dybe Sukke tilkjende. Cortesius holdt da fornødent ved en Tale at stille denne Bevægelse, og sagde, at dette Overherskab bestod kun i det blotte Navn, at Kongen af Spanien agtede ikke at gjøre mindste Forandring udi den mexicanske Regjerings-Form, og at dette skede allene for at give tilkjende hans Ret. Endeligen var han saa langt fra Mexico, og havde saa meget at bestille udi Europa, saa at den Spaadom, som Traditionerne viste, ikke i lang Tid kunde opfyldes.

Dette stillede Montezumæ Forvirrelse, saa at han fuldendte sin Tale. Mexicanerne gave vel strax deres Fortrydelse tilkjende; men bleve dog siden tilfredsstillede. Saaledes blev Kejser Carl den Femte erklæret Overherre af det mexicanske Monarchi ved en offentlig Act, og mene Spanierne deraf at kunne bevise deres lovlige Adkomst til America, skjøndt den grundede sig paa en raa Fabel, hvorved Kejser Carls

Slægt.

Slægtregister maatte udregnes fra det mexicanske Riges Stifter Quezalcoal; hvorudover mange Spanier, som have mærket, at denne Afkomst ingen Stik kunde holde, have grundet deres Ret paa Religionens Forplantelse.

Montezuma lod ikke see mindre Capacitet i at exeqvere dette Værk, som han med saadan Skjønsomhed havde begyndt; thi, saasnart var ikke Acten forfærdiget, førend han lod Spanierne tilbringe den lovede Skat, hvilken siges at have beløbet sig til 600,000 Mark putt Guld. Derpaa lod han kalde Generalen, og med en sur Mine, mod hans Sædvane, gav tilkjende, at det var fornødent, at Spanierne strax begave sig paa Hjemrejsen, eftersom de havde erholdt alt, hvad som dem var lovet. Hvis de endda forhalede deres Rejse, vilde Mexicanerne gjøre sig underlige Tanker derover, og han selv saae sig ikke istand til at kunne beskytte dem mere. Cortesius blev hel bestyrtset over denne Tale, som var blandet med Trudsler. Han mærkede da, hvortil den gjorte Act og paafølgende Gavmildhed havde sigtet, og derfor befol sine Folk at bevæbne sig. Dog betænkte han sig strax, faldt til Føjelighed igjen, og lovede at berede sig strax til Rejsen, bedende allene om Tilladelse at bygge nogle Skibe, som han behøvede til saadan lang Sejlads. Montezuma, som ogsaa fandt for godt at holde gode Miner, roste Generalens Forsæt, og til-

tilbød Spanierne al Hjelp og Tjeneste til deres Rejses Fortsættelse. Rejsen blev derpaa publiceret, og **Montezuma** befol alle Tømmermænd, som boede ved Kysterne, at lade sig indfinde udi Ulua.

Dette uanseet, var **Cortesii** Forsæt dog at forhale Tiden saa meget som muligt; udi hvilken Henseende han gav hemmelig Ordre til **Martin Lopez**, som var sat over Skibenes Arbejde, at gaae langsom tilværks, dog saaledes, at Mexicanerne ikke skulde mærke det; thi han havde isinde at forblive udi Mexico, indtil han fik Svar fra Spanien, hvorefter han vilde rette sig. Men just i det samme fik **Montezuma** Tidender, at 18 fremmede Skibe havde ladet sig see ved Kysterne af Ulua, og gave de Skilderier og Afridsninger, som efter Sædvane skikkedes, tilkjende, at det var Spanier. **Montezuma** erkyndigede strax Generalen derom, og sagde derhos, at efterdi saa mange Skibe vare komne, hvormed han strax kunde komme tilbage, behøvedes ikke at fortsætte det begyndte Arbejde. **Cortesius** blev af den Tidende hel fornøjet, saasom han mente, at denne Flode var skikket ham til Undsætning. Men han fik kort derefter det bedrøvelige Budskab fra Vera Cruz, at Skibene tilhørte Gouverneuren paa den Ø Cuba, **Diego Velasqvez**, som var hans bitterste Fiende, og at derpaa vare 800 bevæbnede Mænd under Anførsel af

Nar-

Narvaez, som havde Ordre til at bestride Cortesius.

Dette foraarsagede en ubeskrivelig Skræk hos Generalen, som derved saae alle sine Mesures tilintetgjorte. Det vanskeligste for ham var udi denne Tilstand at kunne holde gode Miner. Dog tvang han sig det bedste han kunde, og sagde til Montezuma, at disse ny ankomne Spanier vare hans Konges Undersaatter, hvilke han vilde disponere til at vende tilbage, og selv følge med dem. Men Montezuma fik omsider den rette Tilstand at vide, nemlig at de nysankomne Spanier vare Cortesii Fiender, hvilket han ogsaa gav Generalen tilkjende, sigende derhos, at han havde fundet mærke paa hans Ansigt og Miner, at han paa nogen Tid ikke havde været vel tilmode. Cortesius maatte da gaae til Bekjendelse, men vidste derhos at sætte saadan Farve derpaa, nemlig, at det var kun en Misforstand, som havde rejst sig, der let kunde hæves. Han vilde til den Ende strax med endel af sine Tropper forlade Mexico, for at gaae de nysankomne imøde, og tilholde dem at forlade det mexicanske Rige, som nyligen havde givet sig under Spaniens Beskyttelse. Videre sagde han, at saasom de nysankomne Spanier vare ikke saa skikkelige og disciplinerede som hans egne Folk, var fornødent, at han ved sin Nærværelse hindrede, at de ingen Vold skulde øve, eller foraarsage noget, som kunde gjøre

Skaar

Skaar i det Venskab, som var stiftet imellem Hans Kejserlige Majestæt og den spanske Nation.

Saaledes maatte det da hedde, at Cortesius allene for Montezumæ Velfærd og Sikkerhed forlod Hovedstaden. Rejsen gik derpaa og for sig; dog efterlod han sig 80 Spanier under Anførsel af Alvaredo, hvilken mest havde insinueret sig udi Montezumæ Affection. Han befol samme Officier at tractere Kejseren med al optænkelig Høflighed, erindrede dog derhos, at han maatte vel have Øje paa alle hans Idrætter. Efterat alle Anstalter vare gjorte, tog han Afsked med Montezuma, bedende ham at beære de efterladte faa Spanier med sin Beskyttelse; fornemmeligen raadede han ham ikke at separere sig fra dem, paa det at hans Undersaattere ikke skulde tænke, at Venskabet var bleven koldt, og derudover foretage noget, som kunde have onde Følger, ja give ham selv, nemlig Generalen, Anledning til at besværge sig derover ved sin Tilbagekomst.

Montezuma syntes bedrøvet over Cortesii Bortgang, han tilbød Hjelp og Undsætning mod de andre Spanier, og lovede stedse at forblive hos de Tilbageblivende, hvilket han ogsaa ubrødeligen holdt. Jeg vil forbigaae at tale om den Succes, Cortesius havde mod de ankomne Spanier, saasom det hører egentligen ikke til Montezumæ Historie. Jeg vil kun allene sige dette, at han lykkeligen overvandt sine Fiender,

der, fik Narvaez selv fangen, og forenede hans Krigshær med sin egen, hvorved han blev eengang saa mægtig som tilforn.

Efterat han saaledes var bestyrket, besluttede han at begive sig til Mexica igjen. Men paa det at Kejseren ikke skulde allarmeres over en saa stor Mængde Krigsfolk, holdt han raadeligt at dele sin Magt, hvoraf en Part kunde anvendes til at bemægtige sig andre Stæder, og den anden gaae med ham selv til Hovedstaden. Men just i det samme kom Tidender fra den efterladte Alvaredo, at Mexicanerne mod Montezumæ Villie og Videnskab havde grebet til Gevær, og stormede saaledes til det spanske Qvarter, at det var ham umuligt at gjøre længer Modstand. Et andet Bud kom ogsaa fra Montezuma selv, som bevidnede det samme, og forlangte Undsætning mod de oprørske Undersaatter. Herudover blev det Anslag sat tilside om at dele Krigsfolket, og Cortesius ilede mod Mexico med sin hele Magt, som bestod af 1,090 Fodfolk og 100 Ryttere. Paa Vejen opholdt han sig noget i Tlascala, hvor han af Raadet og den gamle Magiscatzin blev kjærligen imodtagen, og fik 2,000 Tlascateker til Undsætning. Da han kom til Mexico, passerede han strax uden Modstand den mexicanske Sø, skjøndt ikke uden med Frygt, saasom han mærkede adskillige Tegn til Fiendtlighed; thi de Brigantiner, som Spanierne havde bygget,

våre ødelagte, Broerne nedbrudne, og en stor Tausshed regjerede overalt. Endeligen kom han, efter en varlig Marsch, til Spaniernes Qvarter, hvor Alvaredo med de efterladte Spanier kom ham imøde. Montezuma fulgte strax efter, og gratulerede kjærligen hans lykkelige Tilbagekomst. Nogle sige, at Cortesius da tog imod ham med et surt og uvenligt Ansigt. Men Solis holder Saadant for at være uden Grund, saasom Kejseren i hans Fraværelse havde holdt ubrødeligen sit Løfte, og der var ingen Anseelse til, at han var Medvider i Mexicanernes Opstand.

Hvad sig anbelanger den imidlertid gjorte Opstand, da var Begyndelsen saaledes. Alvaredo havde mærket strax efter Cortesii Bortgang en Koldsindighed hos de mexicanske Herrer, hvilket bevægede ham til at give nøje Agt paa deres Idrætter, og at erkyndige sig om Alt, hvad som passerede udi Staden. Han mærkede omsider, at der var en Sammenrottelse udi Gjerde, og at de Sammenrottede havde udvalgt en stor Festdag, paa hvilken dette skulde iværksættes, og Folket opmuntres til at forsvare deres Religion og Frihed. Alvaredo besluttede da at angribe de Sammenrottede udi Begyndelsen af et stort Bal, som paa samme Fest var anordnet. Dette blev ogsaa exeqveret, og et stort Nederlag skede paa de mexicanske Adelsmænd, som bleve overrumplede halvdrukne.

Al-

Alvaredo tog ikke herudi fornødne Præcautioner, hverken at aabenbare Montezuma sit Forehavende, eller strax at underrette Indbyggerne, hvorfor man havde skredet til saadan Execution, hvorudover denne Gjerning tiente til intet uden at forbittre den hele Nation, som bildte sig ind, at dette Mord skede alene for at plyndre de mexicanske Adelsmænd. Hvorudover Cortesius ikke var fornøjet med denne Alvaredos Opførsel, helst efterdi hun paa eengang havde øvet sin hele Magt.

Alting kom derpaa i Fyr og Flamme, og søgte Cortesius forgjeves ved sin Ankomst at stille de Misfornøjede tilfreds igjen. Endeligen kom det saavidt, at de belejrede Spanierne udi deres Qvarter, og søgte at gjøre en General-Storm. Dette skede med en Hidsighed, som gav tilkjende, at det fattedes ikke Mexicanerne paa naturlig Tapperhed, og at det var kun udi Krigs-Disciplin og Armatur de gave Spanierne efter; thi uanseet, at det spanske Artillerie gjorde store Hul iblandt dem, løbe de dog til som rasende Mennesker, der foragte Livet, saa at Nogle kom lige under Kanonerne, og søgte at nedhugge Porte og Murene med deres Øxer. Endeligen, efterat de havde continueret med at løbe Storm til Natten, og imidlertid et stort Nederlag var gjort paa deres Folk, retirerede de sig dog saaledes, at de tilligemed gave tilkjende, at det var kun den paakommende Nat, som

havde hindret dem at fuldføre videre deres Forsæt; ja, de lode end ikke om Natten Spanierne være i Roe, men satte Ild paa adskillige Steder af deres Qvarteer, hvorved de holdtes i idelig Bevægelse.

Neppe var Dagen fremskinnet, førend Mexicanerne kom tilbage; dog driftede de sig ikke at komme Voldene nær, men lode sig nøje med at udfordre Spanierne, hvilke de beskyldte som frygtsomme Folk, der krøbe i Skjul, [illegible] hvilket Cortesius ikke taalte, hvorudover han udførte sin Krigshær, som han delte udi tre Batallioner, og dermed angreb Mexicanerne. Disse udstode med Bestandighed det første Angreb, og som fortvivlede Folk frivilligen løbe til Døden. Endeligen maatte de dog vige, og Cortesius søgte derpaa sit Qvarteer igjen. Udi denne Træfning omkom 12 Spaniere, og en stor Hob kom saarede tilbage. Cortesius maatte herpaa nogle Dage holde sig stille, for at give sine Folk Hvile, og at curere de Saarede. Imidlertid lod han ved nogle af Montezumæ Betjente, som bleve udskikkede til de Oprørske, gjøre Forslag til Forlig; men nogle af dem kom ilde tilredte tilbage, og Andre forbleve hos de Oprørske, hvorudover Montezuma bar stor Fortrydelse, saasom han heraf kunde mærke sin Myndigheds Aftagelse.

Mexicanerne bleve ved at udfordre Spanierne, saa at Cortesius derudover gjorde et nyt Udfald med den største Deel af sit Folk, og henved 2,000 Tlascalteker.

ker. De Oprørske holdte Fod, og conserverede deres Orden mod første Anstød, og endeligen, da deres Forlis blev for stort, gjorde de en formelig Retraite, indtil de første Forstandsninger, som gik igjennem Gaderne, hvor de paa ny fægtede med saadan Hidsighed, at Spanierne maatte tage deres Artillerie til Hjelp. Man mærkede, at de den Dag fægtede med mere Orden, end de plejede, saa at man klarligen kunde see, at de havde Nogen, som commanderede dem. Slaget varede den største Del af Dagen, og da Aftenen paakom, retirerede Cortesius sig til sit Qvarter igjen. Han savnede udi dette Slag 40 Soldater, hvoraf de fleste dog vare Tlascalteker, og mere end 50 Spanier bleve saarede og ilde tilredte. Generalen selv fik et Saar i den venstre Haand af en Pil; men det Saar, han fik udi sit Sind og Hjerte, var betydeligere, saasom han af disse Actioner mærkede, at det vilde blive ham vanskeligt at continuere denne Krig, men at han maatte forlade Mexico. Slige bedrøvelige Tanker svævede ham den hele paafølgende Nat for Øjnene, og var det den første Gang man mærkede, at han havde ladet Modet falde.

Montezuma var paa sin Side i ikke mindre Bekymring; thi, endskjøndt den Modstand, hans Undersaatter gjorde, ikke kunde være ham ubehagelig, fortrød det ham dog, at Saadant skede uden hans Ordre, især blev han allarmeret over de Tidender, at

de

de Oprørske bleve anførte af nogle fyrstelige Personer, som kunde gjøre sig Forhaabning om Kronen. I denne Tilstand bød han den spanske General iligen at forlade Staden. Cortesius fandt hans Begjering vel grundet; men som det var fornødent, at de Oprørske imidlertid lagde Gevær, bad han Keiseren, at han Saadant vilde udvirke. Montezuma bød sig til at lade sig see paa Muren, og der tiltale Folket. Saadant Tilbud fandt Cortesius Smag udi, og takkede ham derfor. Derpaa lod Keiseren sig iføre prægtige Klæder, og geleidet af nogle Ministre steg op paa Muren. Mange af de Oprørske, da de bleve ham vaer, fulde paa Knæ, og af Veneration til hans Person, kyssede Jorden. Montezuma holdt da en Tale, hvorudi han raadede dem til Lydighed og at lægge Gevær; hvorpaa fulgte nogen Taushed, men den forrige Paroxysmus kom strax over dem igjen; og fattedes der ikke de, der kastede Olie i Ilden; helst saasom der menes, at man allerede havde skrebet til et nyt Keiservalg. Bitterheden gik da saavidt, at de skjeldte ham for en Forræder og en uværdig Slave af nogle fremmede Folk. Udi denne Forvirrelse blev Montezuma truffen af adskillige Pileskud, især af et udi Hovedet, som foraarsagede, at han uden Følelse faldt paa Jorden. De Oprørske bleve da selv forskrækkede over deres Gjerning, og krøbe udi Skjul.

Men

Men Cortesius ansaae det som en stor Uheld for sig, og lod Kejseren strax føre i sit Gemak.

Da Montezuma kom lidt til sig selv igjen, lod han see stor Utaalmodighed, og fnysede af Forbittrelse mod de oprørske Undersaatter. Han besluttede derpaa at forkorte sit Liv, og vilde ikke lade sig regjere af dem, som havde Omsorg for hans Blessurer. Udi denne Tilstand søgte Cortesius at overtale ham til den christelige Religion, og at lade sig døbe. Men han vilde ikke beqvemme sig dertil, og døde udi sin gamle Tro. Det er ikke at beskrive, hvor meget Spanierne bleve allarmerede over dette Dødsfald. Cortesius, som hidindtil havde havt hans Person i Pant paa Mexicanernes Troskab, maatte nu tage andre Mesures, og arbejde paa en anden Plan, end den han hidindtil havde fulgt. Det første han foretog sig efter Kejserens Død, var at sammenkalde de kejserlige Betjente, af hvilke han udvalgte sex af de fornemste, for at bringe det døde Legeme til Staden, bedende dem at sige til Anførerne for de Oprørske, at der havde de deres Landsherre, som de selv havde myrdet. Disse bare det døde Legeme paa deres Axle til de Oprørskes Qvarter, hvor det af end eel blev modtaget med stor Veneration, og fandtes der de, som ved dette Syn fældede bittre Taarer; men at Sorgen ikke var almindelig, kan sluttes deraf, at de allerede for hans Død havde udvalgt en ny Kejser.

Dog

Dog vare de alle enige udi at give ham en prægtig Begravelse.

Saadant Endeligt fik denne navnkundige Monarch. Han beskrives at have været en Herre af store Sindets Gaver. Han havde et angenemt og majestætisk Ansyn, et stort Begreb og ikke mindre Skjønsomhed. Hans Tapperhed havde banet ham Vej til den keiserlige Trone, og bragte han sig ved sin fornuftige Regjering udi større Anseelse, end nogen af hans Formænd. Han havde vundet ni Feldtslag, hvorudi han i egen høje Person havde commanderet, og Riget havde han forøget med adskillige undertvungne Provindser. Ham tillægges en naturlig Generositet, som kom ham til at øve stor Gavmildhed uden Ostentation; saa at han gjorde Gaver, som den der betalede sin Gjeld. Han haandthævede Justitien, og gik hans Nidkjerhed undertiden til Strænghed mod Dommerne. Men med disse Dyder tillægges ham og store Laster, som Hofmod, Haardhed, Ukyndskhed, utaalelige Skatters Paalæg, og andet, hvorved foraarsagedes; at han almindeligen var meer æret end elsket. Hans Opførsel og Føjelighed mod Spanierne have Nogle anseet som en Basfesse; Andre derimod ansee det som en Zirat i hans Levnet, at en højhjertet Herre, der var tilbedet som en Gud, vidste saaledes at skikke sig i Tiden, og overvinde sig selv, for ikke at styrte sig og Landet i yderste Ulykke;

og

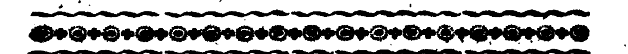
og som Spanierne selv ønskede intet heller, end at han vilde overile sig; for at bekomme Prætext til at agte fiendtligen, da lod han ved sin Opførsel see den fineste Politiqve, og ved simuleret Fortrolighed, Gaver og Føjelighed foraarsagede, at de uden alt for stor Eftertale ikke kunde naae deres Maal. Han efterlod sig adskillige Prindser, hvoraf tvende bleve siden ihjelslagne, da Cortesius bestormede Mexico. Eñ af de overblevne, som siden blev Christen, og fik Navn af Don Pedro de Montezuma, blev af de spanske Konger med anseelige Lande udi ny Spanien forlehnet, og var hans Afkom bekiendt under den Titel af Grever af Montezuma.

Det synes her vel fornødent at fuldføre Historien af det mexicanske Riges Erobring; men som mit Forsæt allene har været at tale om Montezumæ Person og Bedrifter, vil jeg allene korteligen sige, at Mexicanerne under deres nye Konge continuerede med saadan Haardnakkenhed at beængstige det spanske Qvarter, at Cortesius omsider maatte betjene sig af Natten for at flygte af Staden. Mexicanerne fulgte ham paa denne Tilbagemarsch stedse udi Hælene, og bragte Spanierne undertiden til den Yderlighed, at de maatte nedsænke deres eget Artillerie, og engang efter stor Forlis retirere sig udi et Tempel; og var det ikke uden efter stor udstanden Elendighed og mange brave Soldaters Tab at de kom udi Sikkerhed. Endeligen,

deligen, efterat en ny Undsætning var kommen fra Spanien, marscherede Cortesius mod Staden Mexico igjen, hvilken han beleirede, og forefaldt da store Actioner, særdeles en, som var hel sørgelig for Spanierne, hvilke maatte retirere sig udi yderste Forvirring, og see paa, at Mexicanerne bortførte over 40 af deres Folk fangne til Mexico, hvor de strax bleve slagtede og opofrede til Guderne. Men Cortesius erobrede omsider Staden og gjorde sig til Mester over det store mexicanske Rige, som endnu tilhører Kongerne af Spanien, hvilke have der deres Statholdere, som residere udi Hovedstaden Mexico. Hvad Vold og Mord Spanierne ellers i Almindelighed øvede, for at blive Mestere saavel over den mexicanske som peruvianske Rigdom, vidner blandt Andre en af deres egne Bisköpper, nemlig Bartholomæus de las Casas, udi et Skrift, som blev trykt i Sevilien 1552; thi han siger, at udi 12 Aar bleve myrdede over fire Millioner Americaner; ja, at af 30 Millioner bleve over 10 Millioner opofrede; item, at Spanierne agtede saa lidet Landets Indbyggere, at de undertiden solgte 300 Personer for et Stykke Ost og for et Glas Viin, eller en Portion Olie, og de dreve dem som Øxen, og huggede Hovederne af dem, som af Mathed ikke kunde holde Arbejdet vedlige. Naar man da dette betragter, og tillige seer, at Spanierne drystede

de

de sig af deres Orthodoxie, og ansaae sig som de eneste rette Christne paa de Tider, kan man ikke andet end henfalde til yderlig Forundring.

Atapaliba.

Den sydlige Part af America eller Peru var fordum regjeret af mange smaa Fyrster, kaldne Curacas, indtil et stridbart Folk, som Peruvianerne kalde Yngas, kommer oven den store Sø Titicaca, og under deres Anfører Zapella Ynga bemægtigede sig en Provinds efter en anden, og fæstede deres Sæde udi Cusco, som siden blev Hovedstaden for det store peruvianske Herredom. Der regjerede Kongerne med en saa absolut Myndighed, at der findes faa Steder, hvor Undersaatterne have ladet see en mere blind Lydighed mod deres Regentere. Efter Successions-Ordenen, som var arvelig, faldt Riget omsider til en af disse Yngas ved Navn Guaynacava, hvilken forøgede det peruvianske Monarchi med mange Landes Tillæg, regjerede ogsaa sine Undersaatter med større Mildhed og

og Moderation, end hans Formænd. Den Politie, han indrettede, var saa herlig, at man maatte forundre sig over at finde saadan Orden og slige fornuftige Love hos en barbarisk Nation. Til et Bevis paa Undersaatternes saavel Kjærlighed som Hurtighed tjener til Exempel dette: Da Guaynacava marscherede med en Krigshær mod Qvito, for at bemægtige sig samme Land, og Vejen havde faldet ham besværlig i Henseende til de Klipper og Huler, den var fuld af, da, efterat han lykkeligen havde erobret Qvito, paa det han med Magelighed og Ære kunde komme tilbage, toge de sig et fast utroligt Arbejde for, nemlig igjennem Bjergene at gjøre en bred og jevn Vej, hvorudi de ogsaa lykkedes, skjøndt ikke uden med ubeskrivelig Møje, saasom der handledes om at igjennembore Stenklipper og opfylde Dale, som paa somme Steder vare 20 Fod dybe, for at gjøre en slet Vej 500 Mile lang, og kan dette Arbejde ene give høj Idee om det peruvianske Riges Magt og Herlighed, helst naar man seer andre Folk bryste sig af at have saaledes anlagt Veje paa nogle faa Mile. Det blev ikke derved. Saasom de mærkede, at Guaynacava fandt Behag i, ofte at besøge den nys erobrede Provinds Qvito, gjorde de ligesaadan en Vej ved Siden af den anden, paa det at Kongen kunde have den Fornøjelse at rejse didhen igjennem een Vej, og tilbage igjennem en anden, og fandt han dem da begge

be=

bestrøede med Grene og vellugtende Blomster. Man skulde holde dette for utroligt, hvis dette store Værk ikke var bleven anlagt nyligen for Spaniernes Ankomst til Peru.

Guaynacava lod ogsaa paa samme Vej, paa Distance af en Dagsrejse, oprette store Palladser, som kunde imodtage hans Hof og hele Krigshær; og ethvert af disse Slotte indeholdt Proviant, Klæder og Gevær for 20 til 30,000 Mand. Han blev gemeenligen paa sine Rejser geleidet af en stor Mængde bevæbnede Folk, hvis Hellebarder og Drek vare beslagne med Kobber, Sølv, og nogle med Guld. Han selv blev baaren i en Portechaise, bedækket med Guldplader. Og vare 1,000 fornemme Herrer beskikkede til vexelviis at bære ham. Den fornemste Bygning, som han ellers foretog sig, var Solens Tempel udi Cusco, hvis Tag og Vægge han overalt lod bedække med Sølv- og Guldplader. Hans Stol, som han havde med sig paa Rejser, blev taxeret til 25,000 Ducater. Og blev samme Stol siden den spanske Gouverneur Francisco Pizarro til Bytte. Dette maa være nok talt, for at give en løselig Ide om det peruvianske Monarchies Rigdom og Herlighed, som kort derefter blev traadt under Fødder af nogle faa og sultne Spanier. Saa at man kan sige, at fra Verdens Begyndelse slige Handelser ikke er skeete, og Historien ikke uden Bevægelse kan læses.

Hvad

Hvad Regierings-Tilstand angaaer, da var den kort for Spaniernes Ankomst af saadan Beskaffenhed. Guaynacava havde avlet adskillige Sønner, hvoraf den Ældste var Guascar Ynga. Foruden dem havde han med en fremmed Dame udi Qvito en Søn, nemlig Atapaliba, hvilken han særdeles elskede, og var det saavel i den Henseende, som efterdi hans Moder var fra den ny Provinds Qvito, at Kongen for sin Død beskikkede, at Atapaliba skulde nyde, som til Arvedel, samme Landskab. Saasnart Guaynacava, som udi de sidste Aar havde resideret udi Qvito, ved Døden var afgangen, profiterede Atapaliba af Nærværelsen, bemægtigede sig Krigshæren og den kongelige Skat, som der fandtes, lod derpaa strax afærdige Bud til den ældste Broder Guascar, som Riget tilkom, og tilkiendegav ham Kongens Død tilligemed hans sidste Villie, at han, nemlig Atapaliba, skulde beholde det Landskab Qvito. Guascar lod ham derpaa svare, at dersom han vilde komme til Cusco, og der overlevere ham Krigshæren, skulde han give ham saa meget Gods, som han behøvede til at holde sin Stand vedlige. Men hvad Qvito angik, da kunde han ikke skille sig ved samme Provinds, saasom den var en Styrke og Formuer for hans Herredom. Til Slutning lod han ham vide, at hvis han ikke indfandt sig med det Gode, vilde han med Magt tvinge ham dertil.

Ata-

Atapaliba besværgede sig over sin Broders ubillige Forlangende, kunde ogsaa have nogen Aarsag dertil; thi, som den afdøde Konge selv havde erhvervet Qvito, stod det i hans Magt at forlehne et af sine andre Børn dermed; og var da Ingen nærmere, end Atapaliba, efterdi hans Moder var en indfød Qvitaner. Han raadførte sig derpaa med tvende høje og erfarne Officierer, hvad han i denne Tilstand skulde foretage. De Samme raadede ham at forekomme hans Broder, og strax at begive sig paa Marschen med Krigshæren, som han kunde forlade sig paa. Han vilde med samme Krigshær ikke allene bemægtige sig de fleste Stæder paa Vejen uden Møje, men vilde ogsaa faae stort Tilløb af andre, og derved tvinge sin Broder til billige Conditioner. Atapaliba fulgte dette Raad, begav sig med Krigshæren fra Qvito, og gjorde sig til Mester over de Lande, hvorigjennem han passerede.

Da Guascar fik Kundskab derom, skikkede han en Krigshær ud for at bestride ham. Et blodigt Slag blev da holdet udi 14 Dage, hvorudi Qvitanerne endeligen maatte rømme Marken, og Atapaliba selv blev forrasket paa en Bro, og faldt udi Fiendens Hænder. Men medens Guascars Krigshær celebrerede denne Sejer med al optænkelig Lyst, igjennemborede Atapaliba med en Kobberstang, som en Qvinde havde forsynet ham med, Muren af Fangetaarnet,

og

og kom lykkeligen til Qvito; og, saasom denne snedige Herre vidste, hvor stærkt Overtro virker udi menige Mands Hjerter, foregav han sig af sin Fader udi Fængslet at være omskabt til en Slange, og at han i den Skikkelse igjennem et lidet Hul var kommen løs, iligemaade, at hans Fader havde lovet ham en fuldkommen Sejer, hvis de vilde følge ham mod Fienden igjen. Ved dette Paafund satte han saadant Mod i dem, at de med Iver toge sig hans Sag an. Efterat han saaledes havde faaet en ny Krigshær paa Benene, angreb han sin Broders Folk igjen, og erholdt en fuldkommen Sejer. Disse tvende Slag havde været saa blodige, at de spanske Skribentere vidne, Vejene udi deres Tid at have været bedækkede med døde Ben. Atapaliba forfulgte sin Sejer, og tog Vejen lige mod Cusco; han øvede da stor Strænghed, og omkom nogle tusinde Mennesker, som han vidste at være sine Modstandere; derimod gav han alle dem Fred, som begjerede det. Guascar forsømte intet paa sin Side til en tapper Modstand; men denne ulykkalige Herre, da han med nogle faa Folk havde afsondret sig fra Krigshæren, blev han af et stort fiendtligt Parti overrumplet og fangen. Guascars hele Magt kom dem vel strax paa Halsen, og med den store Mængde bragte dem saaledes udi Knibe, at de ikke kunde undflye. Herudover lode Atapalibæ Anførere den fangne Guascar vide, at, hvis han

han ikke befol sin Krigshær at retirere sig, skulde de myrde ham paa Stedet. Guascar blev af Frygt for Døden saa forskrækket, at han ikke vidste, hvad han skulde svare; hvilket da de mærkede, gave de ham gode Ord, forsikkrende, at Atapalibæ Prætentioner gik ikke videre, end paa den Provinds Qvito, hvilken af hans Fader ved Testament ham var given, og som han allene vilde tage til Lehn af Guascar, og erkjende ham for sin Overherre. Guascar befol derpaa sine Folk at vende tilbage. Men Atapaliba holdt ikke det, som i hans Navn var lovet; thi han befol, at den Fangne skulde sættes udi sikker Forvaring.

Saaledes var Tilstanden, da Spanierne kom til Peru, og beforbrede disse borgerlige Krige ikke lidet deres Sager. Den spanske Anfører, som havde Befaling at opsøge og bemægtige sig den sydlige Del af det faste Land udi America, var Franciscus Pizarro, hvilken udi Historien er bleven ikke mindre bekjendt, end Cortesius, der indtog Mexico. Jeg vil her intet melde om, hvorledes det gik ham paa Vejen fra Panama, indtil han kom til de peruvianske Grændser, saasom det hører denne Historie ikke til. Saasnart han med sine Folk did var henkommen, mødte ham et Gesandtskab fra Guascar, som endda ikke var fangen, hvilket gav Atapalibæ Rebellion tilkjende, og begjerede Spaniernes Undsætning. Disse

Tidender vare ikke ubehagelige for Spanierne, som derved fik Lejlighed at fiske udi rørt Vand, og, under Prætext at undsætte den ene Broder mod den anden, at bringe dem Begge under Aaget. Noget derefter kom et Gesandtskab fra Atapaliba, hvilket tilbragte Generalen malede Sko med gyldne Manschetter, sigende, at han maatte iføres saadan Dragt, naar han hos hans høje Principal vilde have Audience.

Generalen tog venligen derimod, og lovede at rette sig derefter, bad ogsaa Gesandterne at forsikkre deres Herre, at Spanierne ikke vare didkomne for at tilføje ham noget Ondt, uden han selv gav dem Aarsag dertil, føjende dette dertil, at hans Herre, Kongen af Spanien, tillod aldrig uden Aarsag at øve noget fiendtligt. Gesandten forlod ham med denne Besked, og Pizarro fulgte med sine Folk strax efter. Da han kom til Caxamalca, fandt han en anden Gesandt, som havde Ordre fra Atapaliba, at lade ham vide, at han uden Kongens Bevilgning ikke maatte lejre sig paa samme Sted. Generalen svarede intet derpaa, og dog slog sin Lejr der; og, efterat dette var skeet, skikkede han en Capitajn ved Navn Soto til Atapalibæ Lejr, som var kun en Mil derfra, for at lade ham vide sin Ankomst. Da Soto kom nær ved den kongelige Lejr, stak han sin Hest med Sporene, hvilket indjog Peruvianerne saadan Skræk,

at

at de løbe tilside. Men Atapaliba lod dem for saadan Frygtagtighed strax straffe paa Livet. Saadan Haardhed var i sig selv lastværdig; men denne muntre Herre, som mærkede, at det kun var ved disse Heste og anden Armatur saa store Ting forrettedes af Spanierne, holdt det fornødent, ved saadan Execution at bestyrke de Andre. Forend Soto fik noget Svar, ankom Generalens Broder, Ferdinand Pizarro, hvilken addresserede sig lige til Atapaliba, og ved Middel af en Tolk holdt saadan Tale: at Generalen, hans Broder, var bidkommen, for paa sin Konges Vegne at tilkjendegive ham sin Villie og forlange hans Venskab. Atapaliba svarede, at han med Fornøjelse imodtog saadant Tilbud med de Vilkaar, at Spanierne først gave tilbage det Guld og Sølv, de havde taget fra hans Undersaatter, og at de strax forlode Landet. For Saadant at regulere, lovede han Dagen derefter at lade sig indfinde udi Caxamalca, hvor Generalen opholdt sig. Fernand Pizarro, efterat han havde betragtet den peruvianske Lejr, som havde Anseelse af en stor Stad, i Henseende til de mange oprettede Telte, rejste tilbage for at berette, hvad Svar han havde faaet, iligemaade, hvad han havde seet; og, som han mærkede, at Peruvianerne vare saa mandstærke, at man kunde regne 100 af dem mod hver en Spanier, blev han derover

noget bekymret. Dog tog han saavelsom alle de Andre Mod til sig igjen, og opmuntrede den Ene den Anden paafølgende Nat, hvilken blev bortdreven uden Søvn, paa det at Alting skulde være i Beredskab, om de før Dag bleve anfaldne.

Dagen derefter satte Generalen sin Krigshær udi Orden, hvilket ogsaa Atapaliba ikke glemte paa sin Side, og derpaa gav sine Folk Ordre, alle at gaae langsomt frem. Han selv var udi en Portechaise, hvilken efter Sædvane blev baaren af de fornemste Herrer, og for Chaisen gik 300 Peruvianer, alle udi eet Livree, for at gjøre Vejen for ham ryddelig og borttage Sten, Gruus, indtil Halmstraa, og alt, hvad som fandtes paa Marken. De Caciquer, som fulgte efter, lode sig ogsaa bære, saasom man ansaae Spanierne i Henseende til deres libet Tal med Foragt, og troede, at de strax overgave sig uden Sværdslag. I denne Tanke bleve de bestyrkede af en peruviansk Gouverneur, hvilken lod Atapaliba vide, at Spanierne ikke allene vare gandske faa, men derhos ogsaa dovne, at de kunde ikke gaae, uden strax at trættes, hvorfor endel af dem lode sig bære af nogle store Faar, som de kaldte Heste. Atapaliba selv, efterat han havde bekkuet den spanske Lejr, raabte: Vi have dem i Hænderne! de vil udentvivl give sig; hvortil Alle svarede, at de tvivlede ikke derpaa.

En

En spansk Bisskop Vincentius de Valverde, havende sit Breviarium i Haanden, nærmede sig da til Atàpaliba, og holdt saadan Tale: Der er en Gud udi tre Personer, som har skabt Himmel og Jord, og alt, hvad som derudi findes; som dannede Adam, det første Menneske, af en Jordklimp, og siden Eva, den første Qvinde, af hans Ribbeen; fra dem nedstige alle Mennesker. Saasom Adam syndede mod Gud, saa fødtes vi alle Syndere, og have været uværdige til Guds Naade, indtil Jesus Christus vor Frelser, som lod sig føde af en Jomfru, ved sin Død og Lidelse erhvervede os Salighed og Livet.

Dette var altsammen godt, og blev hørt med Taalmodighed af Kongen, skjøndt ikke uden med Forundring, og uden at begribe noget deraf, hvilket ogsaa var venteligt; thi paa eengang at ville etalere alle Christendommens Mysteria for en Hedning, der aldeles intet derom tilforn havde hørt, viser ingen Prøve paa en habil Missionair, men heller paa en uskjønsom Harangueur. Det havde derfor været fornuftigere, allene at tilbyde sig ved videre Lejlighed at oplyse Kongen udi den christelige Tro, end udi faa Linier at befatte saa store og for Fornuften ubegribelige Ting, og som tjente til intet, uden at gjøre Hovedet kruset paa denne unge Herre. Vi

Videre fortsatte den spanske Biskop sin Tale saaledes: Christus, efterat han havde død en skjændelig Død paa Korset, opstod igjen, foer til Himmels, efterladende sit Sted paa Jorden til St. Peder og hans Successorer, hvilke, som Christi Vicarier have deres Sæde udi Rom, og af de Christne kaldes Paver. Disse Paver have uddelt alle Verdens Riger og Lande imellem Konger og Fyrster, og det Landskab Peru er skjenket til Hans Keiserlige Majestæt Carl den Femte, hvilken store Monarch har affærdiget Gouverneuren Franciscum Pizarro, for at give de peruvianske Konger dette tilkjende, lovende at beskytte Atapaliba, hvis han vilde lade sig døbe, og bevise Hans Keiserlige Majestæt Lydighed.

Atapaliba blev gandske hovedsvimlet af denne højtravende Tale, og vidste strax ikke, hvad han skulde svare; dog, saasom han let fattede, at dette paaberaabte Skjøde eller Gavebrev af St. Peders Successores ingen lovlig Abkomst kunde være, sagde han: Dette Land haver min Fader erhvervet endel ved arvelig Succession, endel ved sine sejerrige Vaaben, og efterladt det til min ældste Broder Guascar Ynga, hvilken jeg igjen har overvundet, og derfor er bleven retmæssig Besid-

der

der af det hele Land. Veed derfor ikke, hvorledes St. Peder har kundet skjøde det bort til Nogen; helst, efterdi ingen af de peruvianske Konger havde givet deres Samtykke dertil. Hvad angaaer det, som I siger om Jesu Christo, som har skabt Himmel og Jord, da er det noget, som jeg ikke veed at sige af. Her i Landet holder man Solen for vor Fader og Skaber, og Jorden for vor Moder. Endeligen hvad Kongen af Spanien angaaer, da har jeg hverken seet den gode Mand, eller talt med ham; hvorudover hans Paastand kommer mig des selsommere for.

Efterat saadant Svar var givet, forlangte han af Biskoppen at vide, hvoraf han havde alt det, som han havde fortalt om Religionen, og hvad Forsikkring han kunde give, at det var sandt. Biskoppen svarede da, at det altsammen fandtes skrevet i den Bog, som han havde i Haanden, og var Guds Ord. Atapaliba forlangte Bogen, og da han havde faaet den i Hænderne, bladede han derudi, sigende, at den talede ikke et Ord, og derpaa kastede den paa Jorden. Da vendte Biskoppen sig til Spanierne, og raabte til Gevær. Gouverneuren lod derpaa Artilleriet spille, og paa tre Steder tillige gjorde Anfald med Rytteriet; medens han selv med Fodfolket gjorde

An=

Anfald paa det Sted, hvor Atapaliba befandt sig. Han trængte sig i en Hast ind til Portechaiserne, og begyndte allerede at nedsable dem, der bare dem. Men saasnart var En ikke fældet, førend der indfandt sig Andre, der opfyldte deres Sted igjen. Gouverneuren mærkede da, at hvis dette længe vilde vare, vilde hans Folk udmattes; hvorudover han med al Magt søgte lige til Atapaliba, trak ham efter Haaret ud af Portechaisen, og det med saadan Force, at han faldt paa Jorden. Da Peruvianerne saae, at deres Konge var fangen, og at de paa alle Kanter vare angrebne, især af Rytteriet, som mest indjog dem Skræk, vendte de Ryggen, og flyede udi saadan Confusion, at den Ene traadte den Anden under Fødder. Rytteriet forfulgte dem indtil Natten, da vendte det omsider tilbage igjen. En anden peruviansk Anfører, da han hørte Lyden af Kanonerne, og saae en christen Soldat styrte en peruviansk Skildvagt ned af en Klippe, mærkede han deraf strax, at Spanierne havde erholdet Sejer, og derfor torde ingen Undsætning gjøre, men strax med sine Folk forføjede sig til Qvito.

Efterat Atapaliba var fangen, og hans Krigshær adspredet, brøde Spanierne ind udi den forladte Lejr, hvor de fandt en uhørlig Mængde af Guld, Sølv, rige Telte og Mobilier af stor Værdi. Man flatte-

rede

rede allene Atapalibæ Taffel, som han førte med sig, til 60,000 Pistoler. Mere end 5,000 Qvinder, som vare udi Lejren, overgave sig frivilligen. Efterat Lejren var plyndret, talede Atapaliba til Generalen, og bad, eftersom han var hans Fange, at han vilde skikkeligen tractere ham, lovende at give for sin Befrielse et Kammer fuldt af Guldstykker, og mere Sølv, end han kunde bjerge. Da Generalen forundrede sig herover, og ikke vilde troe det, forsikkrede Kongen, at han vilde give end mere, end han havde lovet. Hvorpaa Pizarro lovede at tractere ham vel, og Atapaliba syntes dermed at være fornøjet. Han lod strax derpaa affærdige Bud over det hele Land, især til Cusco, for at samle det Guld og Sølv, som han havde lovet for sin Befrielse. Thi han havde forbundet sig til at opfylde en lang Sal, som var udi Caxamalca, indtil Dyngen blev saa høj, som Atapaliba kunde strække sin Haand op, naar han stod, hvorudover de graadige Spanier lod mærke saadan Højde rundt omkring Salen. Derpaa ankom dagligen en stor Mængde af Guld og Sølv; men Spanierne syntes ikke, at alt dette vilde svare til det store Løfte, som gjort var, hvorudover de begyndte at knurre, sigende, at den Tid, som Kongen havde bestemt til sit Løftes Fuldbyrdelse, var alt forbi, og sluttede de deraf, at det var kun en Finte for

at

at vinde Tid, og samle flere Folk, hvormed Spanierne uformodentligen kunde anfaldes. Atapaliba, saasom han havde stor naturlig Forstand, mærkede han strax Spaniernes Misfornøjelse, og derfor sagde til Generalen, at man ubilligen besværgede sig over Forhalingen; thi de burde eftertænke, at det Sted, hvorfra den største Del Guld skulde komme, var den Stad Cusco, som laae 200 Mile fra Caxamalca, og Vejen derforuden var hel besværlig. Videre sagde han, at alt maatte bæres paa peruvianske Axle, hvorudover det kunde ikke gaae uden langsom fort; man maatte derfor have nogen Taalmodighed; det kunde ikke komme Spanierne an paa en Maaned længere eller kortere, naar de ikkun fik, hvad dem lovet var; imidlertid havde de hans Person til Forsikkring. Han raadede dem at skikke to eller tre Personer af deres egne Folk til Cusco, med hans Ordre, paa det at man der kunde lade dem see Alting, og de kunde bringe Underretning med dem tilbage.

Spanierne toge dette Forslag i Betænkning, saasom de mente, at det var farligt, at betroe deres Folk udi Peruvianers Hænder. Men Atapaliba loe ad denne Frygt, som han sagde var ilde grundet, efterdi de ikke allene havde hans egen Person, men endogsaa hans Hustruer og Børn til Gidsler. Herudover besluttede Capitajn Soto og Pedro de Parco at paa-

tage

tage sig denne Rejse. De bleve bortførte udi Bære-stole, og det med saadan Fart, som de kunde rejse med Post, efterdi Parteurerne ere forbundne til at løbe udi fuld Gallop, hvilket de ere udi Stand at gjøre, efterdi et Parti løser det andet strax af, og skeer denne Omvexling med saadan Behændighed, at den Rejsende ikke ringeste Ophold derved lider.

Nogle Dages Rejse fra Caxamalca mødte de endeel af Atapalibæ Folk, som førte hans Broder Guascar fangen. Da samme Prinds fik dem at see, forlangte han at tale med dem, hvilket de og tillode. Han fortalte dem da, hvorledes han af sin Broder vær bleven medhandlet, hvilken ikke allene havde villet berøve ham Riget, som ved Guaynacavæ Død ham som ældste Søn var tilfaldet, men endogsaa havde paaført ham Krig, og nu holdt ham fangen, for at skille ham ved Livet. Han bad derpaa, at de vilde give deres General dette tilkjende, og tilligemed bede ham, at saasom han nu havde Landet udi sin Magt, han da vilde være Dommer imellem dem, og tilkjende den Riget, som var mest berettiget dertil. Videre sagde han, at dersom Generalen Saadant vilde gjøre, lovede han, istedenfor at fylde det Kammer udi Caxamalca til en Mands Højde, vilde han fylde det op til Loftet, hvilket var tre Gange saa meget, som hvad Atapaliba havde lovet, og sagde han sig at være

udi

udi Stand bedre at fuldbyrde Saadant, efterdi han havde sin Faders efterladte kongelige Skat udi Hænder, som laae forvaret paa eet Sted, da derimod hans Broder maatte lede efter Guld over det hele Rige, og betjene sig af de Guldplader, hvormed Solens Tempel udi Cusco var bedækket. Dette, som han her foregav, var ogsaa sandt; thi han havde det hele kongelige Liggendefæ i sin Magt, og skjult det paa et Sted, som Ingen var bekjendt. Man har ogsaa efter hans Død ikke kundet finde det; thi han havde ladet omkomme alle dem, som havde baaret det til samme Sted, paa det at Ingen skulde være til, der kunde røbe det. Spanierne have siden, da de bleve rolige Besiddere af Landet, med stor Iver ledet efter dette Liggendefæ, opgravende adskillige Steder, hvor de formenede, det kunde ligge skjult; men deres Arbejde har stedse været forgjeves.

De tvende Spanier, som Guascar saa talede med, svarede, at de ikke kunde ophołde sig paa deres Rejse, forsikkrede allene, at eftersom de mærkede, at Guascar var saa vel sindet imod dem, vilde de recommendere hans Sag paa det bedste. De fortsatte derpaa deres Rejse. Men denne Samtale befordrede Guascars Død; efterdi nogle af dem, som førte ham fangen, lod Atapaliba strax vide alt, hvad som var passeret, hvad Løfter Guascar havde gjort, og hvad

For-

Forsikkring han igjen af Spanierne havde faaet. Atapaliba, saasom han var en hel underfundig Herre, og let forud kunde see, at naar Generalen fik Saadant at vide, han kunde bevæges til at tage Guascars Parti, helst saasom det Guld, han havde lovet, var saa considerabelt, hvorudover han besluttede i en Hast at lade sin fangne Broder omkomme.

Dette stod ham allene for Hovedet, at, naar Spanierne fik saadant Mord at vide, vilde de ikke lade det blive ustraffet. Han stillede sig derfor meget bedrøvet an, sukkede ideligen, og græd, og vilde ikke spise. Da Generalen spurgte om Aarsagen dertil, da, for at spille sin Rolle desbedre, lod han i Begyndelsen, som han ikke vilde sige det. Endeligen, efterat han ofte var anmodet derom, sagde han, at en af hans Anførere havde myrdet hans Broder Guascar. Dette Mord havde foraarsaget ham en stor Hjertesorg, saasom han inderligen havde elsket samme Guascar, anseende ham ikke allene som sin ældste Broder, men i visse Maader som sin Fader. At han selv havde ladet ham fange, var ikke skeet udi Tanke at tilføje ham noget Ondt, eller at skille ham ved Riget, men allene at forbinde ham til at efterleve deres Faders sidste Villie, og lade sig roligen beholde det Landskab Qvito, som deres Fader med Sværd havde erobret, og derfor kunde bortgive, til hvem han vilde.

Ge-

Generalen, som troede, at dette kom alt af Hjertens Grund, trøstede ham det bedste han kunde, sigende, at vi vare Døden alle een Ret skyldige, forsikkrede derhos, at saasnart Riget var bragt udi Rolighed, vilde han nøje lade sig informere om dette Mord, for at straffe dem, som det havde bedrevet. Atapaliba, seende, at Generalen havde fæstet Tro til hans Tale, og at han i det øvrige tog sig det ikke meget nær, besluttede, uden Forhaling, at fuldføre sit Forsæt, og gav Ordre til Guascars Henrettelse. Befalingen blev efterlevet med saadan Hast, at man ikke kunde sige, enten det var for eller efter dette Mord Atapaliba stillede sig saa bedrøvet an. Peruvianerne have berettet, at, da Guascar saae sine Banemænd, udøste han disse Ord imod sin Broder: Jeg har kun stakket Tid forestaaet dette Rige; men min vanartige Broder, efter hvis Befaling jeg døer, skal ikke regjere meget længere, end jeg. Af denne Spaadom dømte Peruvianerne, at Guascar maatte være Solens Søn, efterdi han saa nøje havde forudsagt sin Broders Skjebne. Samme Guascar siges ogsaa at have sagt, at hans Fader paa sit Yderste gav tilkjende, at udi dette Land skulde komme et Slags hvide Folk med lange Skjæg, om hvis Venskab han skulde anholde, efterdi de samme vilde blive Mestere over Riget. De spanske Skribenter

ter mene, saadan Spaadom at have været af Fandens Indskydelse, skjøndt det er troligere, at Historien er sammensmedet efter Tiden.

Imidlertid continuerede man at bringe Guld fra alle Steder, for at fyldestgjøre Atapalibæ Løfte. Og kunde Spanierne ikke andet end forundre sig over den store Rigdom, hvis Lige neppe var seet paa noget Sted i Verden. Thi Guldet, som blev vejet, beløb sig allene til nogle Millioner, og Sølvet var efter Proportion. Dette delte Spanierne imellem sig, efterat en Part var efter Sædvane udtagen til Kongen. Men uanseet denne store Mængde af Guld, saa var det dog neppe den Femtedel af, hvad som Atapaliba havde lovet for sin Befrielse. Ferdinand Pizarro blev skikket til Spanien med det Guld, som tilhørte Kongen. Over hans Bortgang blev Atapaliba meget bedrøvet, efterdi han havde havt mest Fortrolighed til ham, og gjort ham delagtig udi alle sine Hemmeligheder. Hvorudover, da han tog Afsked med ham, sagde han: Jeg er bedrøvet over Eders Bortrejse, saasom jeg tvivler ikke paa, at jo denne tykke Mave og Enøjede tager mig af Dage. Ved denne forstod han Don Diego de Almagro, som havde mistet sit Øje. Det skede ogsaa, som han havde spaaet. Denne Don Diego var nyligen ankommen med et andet Parti af Spanier,

nier, og havde paastaaet, at han og hans Folk skulde gaae i lige Del med de forrige, hvilket man ikke vilde accordere dem, saa at de maatte lade sig nøje med en vis maadelig Portion af Byttet. Don Diego begyndte strax at overlægge, hvorledes man bedst kunde tage Atapaliba af Dage. Til den Ende udsatte man en Indianer, hvilken foregav, at Atapaliba hemmeligen arbejdede paa at omkomme alle Spanier. Om Historien ellers var rigtig eller ej, er vanskeligt at kunne sige, og har man endnu ikke kundet gjøre den beviislig. Der menes ellers, at samme Indianer havde forelsket sig i en af hans Medhustruer, ja at han virkeligen havde havt Omgjængelse med *hende*, og det var derfor, at han befordrede Atapaliba Død, for at komme i Possession af samme Dame. Man mener, at Atapaliba selv havde Kundskab om denne Omgjængelse, og fortælles der, at han sagde til Generalen, at dette gik ham mere til Hjerte; end hans Fængsel og alle de andre Gjenvordigheder, som vare ham vederfarne. Thi at have ublu Omgjængelse med en kongelig Medhustru, blev holdet for den største Misgjerning udi Peru; hvorudover En, som fandtes skyldig udi saadan Misgjerning, blev ikke allene ødelagt med hans Forældre, Brødre, Søstre og hele Slægt, men hans Qvæg blev ogsaa omkommet, det Sted, hvor han var fød paa, ødelagt, saa at Træer-

ne

ne bleve nedhugne, Husene nedbrudne, og Jorden blev besaaet med Salt. Andre mene dog, at de Spanier, som vare komne med Don Diego, allene beforbrede Atapalibæ Død, efterdi de troede, at hans Liv var skadeligt for dem. Thi de gamle Spanier, som stode under Francisco Pizarro, holdt for, at det Guld, som var betinget for Kongens Befrielse, tilhørte dem allene, hvilke Prætentioner de Nyskomne mente at tilintetgjøre ved hans Død.

Hvorom alting var, saa blev denne ulykfalige Konge dømt fra Livet paa de Fundamenter, at han hemmeligen arbejdede paa at forraske Spanierne. Atapaliba blev hel bestyrtset over denne Dom, sigende, at aldrig saadan Tanke var kommen ham isinde; man kunde jo, for at hindre Saadant, lade ham nøjere forvare, fordoble Garderne, eller for mere Sikkerhed føre ham til deres Skibe. Men al denne Tale, saavelsom det Tilbud, han gjorde om at give dem Gidsler af de fornemste Peruvianer, tjente til intet hos dette graadige Folk, som fandt Fordel udi hans Død. Han blev derfor dømt tildøde, og Dommen blev strax derpaa exeqveret. Udi de Klager, som han da førte, talte han ideligen om Ferdinand Pizarro, menende, at dette ikke skulde være skeet, hvis han havde været tilstede. Kort førend han døde, lod han sig persvadere af den spanske Bisskop til at antage

den hellige Daab. Det er troligt, at saadan Daab havde ikke meget at betyde, og de spanske Skribenter burde skamme sig ved at anføre Saadant, som en Merite, uden at de ville sige, at det pure Vand kunde gjøre ham salig allene. Hvis hans Salighed havde ligget dem paa Hjertet, burde de have ladet ham leve, for at undervise ham i den christelige Tro, skjøndt det havde blevet vanskeligt at bringe denne Monarch til at antage udi Hjertet en Religion, som læres af de Folk, der udi Gjerningen lode see, at de selv havde ingen anden Gud end uretfærdig Mammon, for hvis Skyld de røvede, plyndrede, myrdede uskyldige Mennesker, gjorde store og florisante Riger til Udørkener, exterminerende ni Dele af Indbyggerne, for des sikkrere at kunne holde den tiende Del udi bestandig Slaveri. At øve saadanne Gjerninger, og tillige med at ville overtale Andre til at antage sin Tro, rimer sig ikke vel sammen. De spanske Prædikener havde derfor saa slette Virkninger hos mange Indianer, at, naar de hørte tale om Himmerig, spurgte de, om der ogsaa kom Spanier; thi hvis saa var, forlangte de ikke at have Del udi den Bolig.

Saadant Endeligt fik Atapaliba, en Herre af store Qvaliteter, og det udi Begyndelsen af hans Regjering. Det Mord, han begik paa sin Broder, lægges ham til Last, og det med Billighed, skjøndt det

al-

aldeles ikke authoriserede Spanierne til at lægge Haand paa ham, allerhelst da han for sin Løsgivelse havde tilvejebragt en ubeskrivelig stor Mængde af Guld og Sølv. Vel er sandt, at han ikke opfyldte sit Løfte; men man kan sige, at han lovede meer, end noget Menneske kunde holde; thi al Verdens Guld kunde neppe forslaae til at opfylde den store Sal udi Caxamalca. Spanierne bemægtigede sig efter hans Død det hele peruvianske Monarchie, hvoraf uhørlig Mængde Guld og Sølv er bragt til Spanien. Den store Familie af de peruvianske Yngas havde dermed en Ende, hvorvel Nogle mene, at en Prinds af samme Hus flygtede til Bjergene, og der har oprettet et stort og anseeligt Herredom. Men saasom saavel Spanier som Engellænder have gjort sig Umage for at oplede samme Rige, men stedse forgjeves, holde Mange for, at de Beretninger, som derom ere gjorte, ere uden Grund. Dette er dog mærkeligt, at en Ynga af det kongelige Hus blev siden Christen, og er bekjendt med det Navn Garcilasso de Vega. Den Samme har beskrevet de peruvianske Kongers Historie, som vi endnu have.

Sammenligning
imellem
Montezuma og Atapaliba.

At jeg har taget mig før at sammenparre disse tvende americanske Monarcher, er skeet, ikke i Henseende til deres Bedrifter og naturlige Egenskaber, hvilke ingen Overeensstemmelse have med hinanden, men i Henseende til deres Skjebne. Begge kan regnes blandt de mægtigste Potentater, som er at finde udi Historien, og det i Henseende til Rigernes Storhed og ubeskrivelige Rigdom, Undersaatternes Mængde, Troskab, blinde Lydighed mod deres Konger, ja endogsaa Bravoure; thi af de ufordelagtige Træfninger de holdt med Spanierne, bør og kan man ikke gjøre disse americanske Nationers Portraits. Det er troligt, hvis en maadelig Hob Peruvianer eller Mexicaner med Kanoner, Heste og anden os ubekjendt Armatur var uformodentligen kommen til Europa, at Europæerne, hvor meget de end bryste sig af deres naturlige Tapperhed, jo havde blevne slagne med samme Skræk,

anseet Americaner enten som halve Guder eller Troldmænd, og udi Slag mere brugt Fødder end Arme. Det er derfor ikke at tilskrive enten Spaniernes Tapperhed eller Americanernes Fejghed, at to store Monarchier i saa kort Tid bleve bragte under Fødder, men allene en ubekjendt Armatur, især Kugler og Krud, hvorom Americanerne tilforn ingen Idée havde havt, og derfor ansaae enhver Spanier som en Jupiter, der kunde bevæge Himmel og Jord efter Behag, og var Mester over Torden og Lynild, en Herlighed, som, de mente, Guder allene tilkom. Thi man seer af Historien, at Americanerne ellers gave Spanier intet efter udi naturlig Tapperhed, og overgik dem udi Behændighed og Troskab mod deres Anførere. Man seer dem udi højeste Grad at foragte Livet, ja at vise en og anden Prøve paa ret heroiske Actioner. De tvende Monarcher, som paa samme Tid regjerede, vare ikke allene store Generaler, men endogsaa fine Statsmænd, især Montezuma, hvis hele Historie er en Kjede af subtile Statskunster og Simulation, saa at Cortesius med al sin Trædskhed ofte derudi kom tilkort, og mærkede, at Montezuma var hans Mester i at holde Miner. Den peruvianske Konge derimod, saasom han var yngre, saa var han ogsaa mindre Mester af sine Passioner. Dog lod han udi sit Fængsel see, at han ogsaa kunde skikke sig efter Tiden, og ved affecteret Aabenhjertighed og Caresser vidste at forbinde sig de spanske Herrer, især Ferdinand Pizarro, som af saadan Opførsel fattede Venskab til ham. Udi den Action med hans Broder Guascar spillede han sin Rolle med saadan Subtilitet, som han kunde

havs

have været opbragen ved den spanske Konge Ferdinand Chatolici Hof. Dog kan man sige, at Montezuma var større Mester i at simulere og tvinge sine Affecter; thi det er af den Character, som hans Historie er bleven mest mærkværdig. Nogle have lagt Montezuma til Last, at han uden Sværdslag betroede sin Person udi Spaniernes Hænder; Atapaliba derimod, sige de, opførte sig som en Konge, i det han med en Krigshær gik Fienden imøde. Deraf følger dog ikke, at den mexicanske Konge var mindre behjertet end den peruvianske; men heller, at den Første besad mere Skjønsomhed end den Sidste. Det er derfor troligt, at hvis han ikke var bleven omkommen af sine egne Undersaatter, han ved sin politiske Opførsel gandske havde confunderet Spanierne. Atapaliba derimod førte sig saaledes op, som Spanierne ønskede, det er, ved utidig Hidsighed gav dem Lejlighed at skille ham i kort Tid ved baade Liv og Rige. Videre kan intet tales udi disse tvende Monarchers Sammenligning, saasom Atapalibæ Regjering i Henseende til dens Korthed var ikke andet end et Vejrlys, der lader sig see og forsvinder paa eengang. Man kan allene sige, at de vare lige store, lige mægtige, havde ens Skjæbne, bleve skilte ved Rigerne af eet Slags Folk; saa Begges Historier give lige Materier til bevægelige Poemata og Tragoedier; ja, at større Handelser findes ikke udi nye og gamle Historier.

